

MAGYAR RITKASÁGOK

JULIANUS
BARÁT
ÉS NAPKELET
FÖLFEDEZÉSE

TARTALOM

- Napkelet fölfedezése
 - Julianus barát és követői
 - A Julianus első útjáról készült jelentés 1237-ből
 - Julianus második útjáról készült jelentése 1237-38-ból
 - Péter oroszországi érsek vallomása 1245-ből
 - IV. Ince pápa levele Güjük kánhoz 1245-ből
 - Plano Caprini úti jelentése 1247-ből
 - A Benedictus Polonus útjáról készült jelentés 1247-ből
 - C. de Bridia jelentése 1247-ből
 - Güjük kán levele IV. Ince pápához 1246-ból
 - IV. Béla tatárokhoz küldött követeinek jelentéséről 1247-48-ból
 - Rubruk útleírása 1255-ből

NAPKELET FÖLFEDEZÉSE

Évezredünk kezdetén a feudális Európa földrajztudományát a skolasztika kötötte gúzsba. A római egyház körébe vont országokban egységesen elterjedt a latin nyelvű irodalom, de az írás- olvasás tudása csupán egyháziakra korlátozódott. Az egyház, skolasztikus szemléletének megfelelően, az írott betűnek, különösen pedig az ókor hagyatékának sokkal nagyobb becsét tulajdonított, mint a közvetlen megfigyelésnek. A földrajzi ismeretek terén alig lépte túl azt, amit Ptolemaiosz, Justinus, Orosius, Isidorus Hispalensis és néhány késői kompilátor művében talált. A mohamedán geográfusok tág horizontú földrajzi munkáiból – így Ibn Hordádzbeh, Jákúbí (IX. század); Dzsajháni, Ibn Ruszta, Ibn Fadlán, Ibn al-Fakíh, Abu-Dulaf, Maszúdí, Gardízí, Balkhí, Isztahrí, Ibn Haukal, Mukaddaszí, a *Hudúd al-álam* névtelen szerzője (X. század); Bírúní, Bakrí (XI. század), Marwazí és Idríszi (XII. század) műveiből – semmit sem merített, holott az arab matematikának nagy tolmácsolója akadt már az ezredfordulón Gerbert, a későbbi II. Szilveszter pápa személyében.

Utazó kereskedők és követek élményei, földrajzi tapasztalatai a latin Európában nem nyertek irodalmi megfogalmazást, jóllehet Bizáncban a császári udvar gondosan gyűjtötte és áthagyományozta a követjelentéseket, sőt a bizánciak földrajzi ismereteit egy császári szerző, Bíborbanszületett Konstantin a X. század közepén írásba is foglalta; igaz, hogy ezek a művek még a korabeli görög irodalomnak sem váltak közkinccsé, nemhogy latin fordításban elterjedtek volna.

Ilyen módon nem csodálkozhatunk azon, hogy a latin nyelvű irodalomban már Kelet-Európa is az antikvitásból származó, elavult ismeretek és mesés hiedelmek ködébe burkolózott; ami pedig azon túl volt – Belső-Ázsia és Távols-Kelet –, teljesen ismeretlen volt a kortársak előtt. Ha Kelet-Európáról esett szó, a kora középkor írástudója ezt a területet azonnal Szkítiával azonosította, az ott lakó népeket a szkíták utódainak tekintette, s ha ismertetést adott róluk, elegendő volt elővenni a középkorban annyira kedvelt II. századi Justinus művét (mely maga is egy régebbi, elveszett mű, Pompeius Trogus történetének kivonata) vagy Justinus szkítákat tárgyaló fejezeteinek elterjedt kivonatát, az *Exordia Scythicá*-t, és ennek átmásolásával eleget tett a földrajzi és néprajzi ismertetésnek.

Így járt el például Regino prümi apát, amikor 889-ben először írta le a magyarok nevét. Fogalmazása szerint a magyarok (*Hungari*) soha nem hallott népe a szkítiai vidékről és a *Thanais* (Don) roppant mocsarai (Azovi-tenger) közül jött elő. Szkítiát a régi történetírók nyomán így határolta körül: Kelet felé egyik oldalról a Pontus (Fekete-tenger), másik oldalról a Rifei hegyek (antik mesebeli hegység) határolják; mögötte fekszik Ázsia és az *Ithasis* folyó (ez más néven *Phasis* – a Rioni folyó –, mely a Kaukázustól délre ömlik a Fekete-tengerbe; az ókoriak szerint ez volt Európa és Ázsia határa). Amit a magyarok kóbor, sátorlakó életmódjáról, nyershúsevő és vért ivó táplálkozásáról ír, azt a szkíták leírásából vette át.

Nyugatnak a Keletről való ismeretei a keresztes hadjáratok révén bővültek. A keresztes hadjáratokra közvetlen okot a szeldzsuk törökök előtörése szolgáltatott. A mohamedán szeldzsukok a XI. században Iránt hatalmukba kerítve Szíria és Kisázsia felé terjeszkedtek;

1071-ben tönkrementek a bizánci sereget, 1076-ban pedig elfoglalták Palesztinát, és véget vetettek a keresztények szentföldi zarándoklásának. Erre, valamint Komnenosz Elek bizánci császár kérésére II. Orbán pápa 1095-ben meghirdette a kereszties hadjáratot. Az 1096-tól 1099-ig tartó első kereszties hadjárat során a nyugati lovagok elfoglalták Edesszát, Antiochiát és Jeruzsálemet; kapcsolatba kerültek szeldzsuk harcosokkal, arab kereskedőkkel és szíriai keresztényekkel, akiktől hírt kaptak távolabbi országokról is.

1143-ban a szeldzsukok visszafoglalták Edesszát, a keresztiesek egyik fejedelemségének központját, s ez nagy izgalmat okozott Európaszerte. Az izgalmat fokozta, hogy 1145-ben megjelent Viterbóban, III. Eugén pápa előtt a szíriai Gabula (Dzsebal) püspöke azzal a nevezetes hírrrel, hogy a legtávolabbi Keleten, Perzsián túl létezik egy nesztoriánus keresztény nép, amelynek királya és főpapja, János, megverte a médek és perzsák királyát, a *Samiard* testvérpárt, fővárosukat, Ekbatanát elfoglalta, és elindult Jeruzsálem felszabadítására, de a Tigris folyón nem tudott átkelni, s így kénytelen volt otthonába visszafordulni. A szenzációs hír, melyet Freisingi Ottó is felvett krónikájába, nem volt teljesen alaptalan. Történeti magva az volt, hogy Kelet-Ázsiában élt egy kitaj nevű, mongol nyelvű nép. A kitajok elfoglalták Észak-Kínát, s Liao-dinasztia néven 907-től 1125-ig uralkodtak felette. Ekkor egy északról jövő mandzsú-tunguz nép, a dzsürcsi véget vetett a kitajok uralmának; a kitajok egy része nyugatabbra, Kelet-Turkesztán területére vonulva megdöntötte a mohamedán török Karahánida birodalmat; vezérük, Jelü-Tasi 1141-ben Szamarkandtól északra tönkverte Szandzsar szeldzsuk szultán seregét, és megalapította a karakitaj birodalmat. Jelü-Tasi azonosítható János papkirállyal, Szandzsar azonos a megvert *Samiard* perzsa-méd királyokkal, ami pedig a kitajok kereszténységét illeti, itt a Belső-Ázsiában meghonosodott nesztoriánus kereszténységről van szó.

A nesztoriánus keresztények tudvalevőleg egy korai keresztény eretnecség követői. A szekta alapítója, Nesztoriosz konstantinápolyi pátriárka (428-431) tagadta azon hittételt, hogy Mária Isten szülőanyja (*Theotokosz*), ezért a 431. évi efezusi zsinat tanait eretnecséggé nyilvánította s Nesztorioszt száműzette. Követői Perzsiába és a szomszédos tartományokba menekültek. A perzsa Szászánida birodalom bukása (642) után a nesztoriánusok Szamarkandból kiindulva eredményes térítő munkát végeztek a törökök között. Legnagyobb sikert az ujugurok közt érték el. Az ujugurok a keleti türk birodalom romjain alapítottak nomád államot, és kezdetben felvették a Perzsiából eredő, keresztény és zoroasztrikus elemeket egyesítő manicheus vallást, majd 840-ben a kirgizek elől elmenekülve egy részük a Tien-san hegység északi oldalára, más részük Kancsou vidékére telepedett. Az ujugurok új hazájukban részben buddhisták lettek, részben áttértek a nesztoriánus keresztény hitre. A nesztorianizmus azonban nem állt meg itt, hanem elterjedt keletebbre is a nomád népek körében és Kínában, mindenütt, ahol a manicheizmus már előzőleg megvetette a lábát. A török és mongol nyelvű népek közül követői lettek a XI. században a kereitek, öngütök és részben a najmanok. Mind e nomád népek, mind az ujugurok beletartoztak a kitajok alapította Liao-birodalomba. A nyugatra vándorolt kitajok országában, a Karakitaj birodalomban szintén számos régi nesztoriánus központ volt (Szamarkand, Kásgár, Balkh), melyek mellett a nyugatra vándorolt ujugurok lettek képviselői e keresztény ágazatnak. Maguk a karakitajok és Jelü-Tasi nem voltak keresztények, de az általuk alapított birodalomban a kereszténység erősen elterjedt. Kásgárban keresztény püspökség működött, és ebből az időből származnak a legrégebb keresztény feliratok a Csü folyó mellékéről.

Meglepő, hogy e gazdag kultúrvilág s benne a kereszténység szerepe a XII. század közepéig teljesen ismeretlen volt a keresztény Nyugat előtt, s először akkor szereztek tudomást róla – távoli, legendaszerű híresztelés formájában –, amikor a keresztetesek és Bizánc fő ellensége, a szeldzsuk hatalom vereséget szenvedett „János papkirálytól”.

Közelebbit nem tudtak a belső-ázsiai keresztényekről, csupán perzsa nevük: *tarsza* 'nesztoriánus keresztény' vált ismeretessé a *Tarsia, regnum Tharsense* országnév formájában, mellyel e távoli, mesés keresztény országot nevezték. Annál jellemzőbb a kor skolasztikus egyházi gondolkodásmódjára, hogy ezt a hiteles magvat, melynek jelentősége a feudális Európa világi és egyházi körei előtt tisztán látszott, nem bővítették újabb, pontosabb, hiteles értesülésekkel, hanem megelégedtek azzal, hogy bibliai legendákkal hozzák kapcsolatba, s a legendákat variálják. Már Gabula püspökének híradásakor elterjedt, hogy János papkirály a napkeleti bölcsek nemzetségéből származik. A Biblia gondosabb tanulmányozása után a XII. század második felében Gaufredus bordeaux-i érsek már meg is állapította, hogy a napkeleti bölcsek, helyesebben „három királyok” közül Gáspár *Tarszia*, Menyhért *Sába* és Boldizsár *Arábia* királya volt, s ezt rímbe is foglalta, mint Gaufredus de Breuil limoges-i szerzetes 1184-ig terjedő krónikájában közli. Mások vitatták az azonosítást, s mind a három királyt Tarsziából eredeztették. Ez a terméketlen elmélkedés pedig akkor zajlott le, amikor a mohamedán veszély kérdése szinte minden európai hatalmasság személyes ügyévé vált.

Gabula püspökének híradása után két évvel, 1147-ben indult el VII. Lajos és II. Konrád német császár a második kereszties hadjáratra, de két év múlva sikertelenül, seregük romjaival tértek vissza. Miután Szaláh ad-din egyiptomi szultán 1187-ben Jeruzsálemet elfoglalta, Rótszakállú Frigyes német császár, II. Fülöp Ágost francia király és Oroszlánszívű Richárd angol király vezetett hadjáratot a Szentföldre (1189–1192), s bár Frigyes itt lelte halálát, az addig soha nem látott egyesült vállalkozásnak egyéb eredménye nem volt Akkon elfoglalásán és egy békén kívül, mely biztosította a szabad zarándoklást Jeruzsálembe.

Belső-Ázsiáról időközben a figyelem átterelődött Egyiptomra. A szeldzsukok hatalma leáldozott, s a feudális Európa a Szentföldön már más ellenféllel, az egyiptomi szultánnal állott szemben. Egyiptom lett volna a fő célja a harmadik kereszties hadjáratnak, melyet a velencei kalmárállam egyéni célok, Zára és Konstantinápoly elfoglalására használt ki (1202–1204), s az egyiptomi szultán csapataival került szembe II. Endre magyar király is 1217. évi kereszties hadjáratán. Visszafelé vivő útján Endre átvonult az ikoniumi szultánság területén is, ez a mohamedán állam azonban már nem terjedt ki többre Kisázsia belső részénél, és közvetlen kapcsolata sem volt Belső-Ázsiával. Ilyen módon Belső-Ázsiáról új híreket II. Endre sem hozhatott.

Pedig a magyar uralkodók mindig tájékozottabbak voltak Kelet viszonyairól, mint a nyugati fejedelmek.

A honfoglalás előtti magyarság beletartozott a belső-ázsiai Türk birodalomba s annak utódállamába, a Kazár birodalomba, sőt feltehető, hogy a magyarok „isteni eredetű” uralkodója a türk Istemi leszármazottja volt. Innen van, hogy a honfoglaló magyar társadalom felépítménye belső-ázsiai eredetű. A bizánciak a magyar népet türkeknek nevezték,

a magyarok a legfőbb égi uralkodót Isten néven tisztelték, és a magyar rovásírás a türk rovásírásra vezethető vissza.

Mindennek emléke a honfoglalás után elhalványodott, Ázsiáig érő keleti kapcsolatok azonban továbbra is voltak.

Elsőként azt említtem, hogy a magyarságból két néprész szakadt, és Keleten maradt. A Volga baskíriai vidékén élő magyarok, akik minden bizonnyal az őshazában maradtak leszármazottai voltak, elveszítették a közvetlen kapcsolatot a honfoglaló magyarsággal. A levédiai, Don-vidéki hazából a Kaukázuson túlra sodródott magyarok, más néven szavárdok azonban élénk kapcsolatot tartottak fenn vele továbbra is. Bíborbanszületett Konstantin császár írja 952-ben, Tormás herceg és Bulcsú harka látogatása után az alábbiakat: „Amikor a türkök [=magyarok] és az akkor kangarnak nevezett besenyők közt háború ütött ki, a türkök hadserege vereséget szenvedett, és két részre szakadt. Az egyik rész kelet felé, Perzsia vidékén telepedett le, s ezeket a türkök régi nevén mostanáig szávartü ászfalünak hívják, a másik rész pedig vajdájukkal és vezérükkel, Levedivel nyugatra ment lakni, az Etelküzü nevezetű helyekre, amely helyeken mostanában a besenyők népe lakik... A türköknek amaz előbb említett népéhez, amely kelet felé Perzsia vidékén telepedett le, ezek a nyugati vidéken lakó, előbb említett türkök mostanáig küldenek ügynököket, és meglátogatják őket, és gyakran hoznak választ tőlük ezeknek.” (Moravcsik Gyula fordítása) Világos ebből, hogy a magyarok még 950 körül is küldtek követeket Transzkaukáziába, és tájékozottak voltak az ottani viszonyok felől.

Még szervezettebb tájékozódást tett lehetővé a magyarságnak a mohamedán világgal való kapcsolata.

A magyarság a IX. század első feléig része volt a Kazár birodalomnak, mely az északra irányuló arab kereskedelem egyik bázisa volt, s magában Kazárországban jelentékeny mohamedán lakosság is élt. A lovas zsoldosok jó része például Horezmből, az Aral-tó mellett fekvő, fejlett kultúrájú mohamedán országból való volt. Midőn a kazárok egy része fellázadt a zsidó hitre áttért uralkodó osztály ellen, s a lázadást leverték, a lázadók a függetlenné vált magyarokhoz csatlakoztak. Így gyarapodott a hét magyar törzs három kazár kabar törzsszel, amelyek részben a mohamedán *hvárezmi*, magyarul *káliz* harcosokból kerültek ki. E kálizok még a XII. században is őrizték szektás mohamedán szokásaikat, és nevüket a mai napig fenntartották a *Káloz*, *Kálozd* helynevek, sőt *Budakalász* is egy káliz nemzetség lakhelye volt egy XII. századi oklevél tanúsága szerint.

Szempontunkból ugyanilyen jelentős, hogy a magyarság a honfoglalás után is beletartozott az arab kereskedelem vérkeringésébe. Bőségesen tanúskodnak erről a honfoglalók sírjaiban talált dirhemek, melyek között 930 táján vert is akad. Maszúdí is említi, a magyarok 934. évi konstantinápolyi kalandozásáról szólván, hogy a „türk”, azaz magyar seregben számos mohamedán harcos, továbbá Kazárországból, Alániából, Ardabil és al-Báb (Derbent) városából származó kereskedő volt. E két város a Kaszpi-tó mellett fekszik.

Az arab kereskedelem szerepe a X. század második felében lehanyatlott, a keleti mohamedán kapcsolatok azonban nem szűntek meg. Ibn Fadlán követjelentéséből tudjuk, hogy a volgai bolgárok 923-ban felvették az iszlámot, s Anonymus arról értesít bennünket, hogy Taksony idejében több izmaelita, azaz mohamedán költözött Bulárföldről, a Volgai

Bolgárországból Magyarországra, s ezek kapták meg Pest várát. Valóban, Pesten még a XIII. század elején is sok izmaelita kereskedő élt. Ezeket magyarul böszörménynek nevezték (a török *büszürmen*, perzsa *muszlim*, többes *muszlimán* 'igazhitű' szóból), s Pest határában még a XIV. században is őrizte emléküket egy *Böszörménykút* nevű hely.

A keleti világgal fenntartott kulturális kapcsolatoknak két ékes tanúbizonysága maradt.

1150-ben Magyarországra jött egy Granadából származó arab világutazó, Abu Hámid al-Andalúzi al-Garnáti. Útleírásában ismerteti a magyarországi viszonyokat, egyebek között az árakat; elmondja II. Géza királlyal való beszélgetését s azt, hogy hitük ébren tartására engedélyt kapott az itt élő mohamedán kolóniák látogatására. Magyarországról Kijeven át a Volga melletti Szakszinba ment, s II. Gézától olyan megbízást kapott, hogy az ott élő mohamedánok közül toborozzon zsoldosokat a király hadserege számára.

A magyarországi mohamedánok megismerkedtek az arab irodalommal is. Jákút arab geográfus 1220-ban a szíriai Aleppó városában több ott tanuló magyarországi mohamedánnal találkozott, akik volgai bolgár eredetűnek mondták magukat.

Mindez arra mutat, hogy a magyar királyi udvar földrajzi tájékozottsága messze fölülmúlta a kor latin nyelvű tudományosságának földrajzi ismereteit. Közvetlen kapcsolatban volt a Volga és Kaszpi-tó mellett, továbbá az Elő-Ázsiában élő népekkel, s bizonyos, hogy ezek, valamint az arab geográfiában jártas mohamedánok révén túl tudtak pillantani Ázsia peremén.

Annál meglepőbb, hogy amikor a királyi jegyzők tollat fogtak a kezükbe, hogy leírják a magyarok származáshelyét, a realitásoktól elfordulva, szinte görcsösen az írott betűhöz ragaszkodva az antik Szkítia-képpel ábrázolták Keletet. Mint a forráskritikai kutatás megállapította, a magyar krónikák elődjének, az ősgesztának a szerzője Regino évkönyvéből merítette Szkítia leírását a senki által nem ismert Rifei hegyekkel és az Ithasis folyóval. Ma már nehéz kihámozni a későbbi szövegekből, hogy mit tartalmazott az elveszett ősgeszta; annyi azonban bizonyos, hogy a honfoglalás útvonalának leírásában olvasható az Etil folyón kívül a fehér kunok és fekete kunok földje; olyan geográfiai fogalmak, amelyek egyedül az arab Idríszi (meghalt 1153) földrajzában található meg.

Nem tudott szabadulni a kor írójára kötelező antik előképektől Anonymus, III. Béla jegyzője sem. Szkítia és a szkíták leírásában jórészt szó szerint követi Regino, az ősgeszta, de főként az *Exordia Scythica* szövegét. A Szkítiától keletre eső tartomány ismertetését pedig az ókori gyökerű irodalom alapján egy mondattal intézi el: „Szkítiával keleti oldalról Góg és Magóg népei voltak határosak, akiket Nagy Sándor bezárt.” Ami az őshaza helyét illeti, e tekintetben, úgy látszik, helyes nyomon tapogatott. A Dentümogyernek nevezett őshazából az Etil folyón, azaz a Volgán való átkelés után Szuzdal és Kijev városán át vezeti a magyarokat. Ez az útvonal a Volgai Bolgárországból Magyarországra vezető út, amelyen volgai bolgár kereskedők közlekedtek hazájukból Magyarországra, s bizonyára tőlük eredt az első hír, hogy mellettük s velük részben összekeveredve magyarok is laknak. Az sem véletlen, hogy Anonymus e földnek a cobolyban való gazdagságáról ad hírt, hiszen tudjuk hogy a Volga középső folyásánál az erdős zónában élő népek menyét- és cobolyprémekkel adóztak.

Ez a néhány adalék többlet az antik auktorok szövegéhez képest, de lényegében nem tárgította a latin nyelvű irodalom geográfiai horizontját.

Egy nagy történelmi eseménynek kellett bekövetkeznie, hogy egy ismeretlen, távoli világból származó új ismeretek tömegével megrendítse a hitet az antikvitásból örökölt geográfiai kép lezártságában, s ezzel elindítson egy folyamatot, mely az ókori kereteken túl levő világ felfedezésére vezetett. Ez a nagy történelmi esemény a mongol invázió volt.

A XII–XIII. század fordulóján a Belső-Ázsiában egymás mellett élő mongol népek viszonyában döntő változás következett be. Mindeddig a Góbi-sivatag északi peremvidékének ura a mongol nyelvű kereitek keresztény fejedelme, Togrul, más néven Ong kán volt.

A kereitektől keletre lakó mongol törzs egyik nemzetségfőjének fia, Temüdzsin kezdetben a kereit uralkodó szolgálatában volt. A merkit mongolok elleni győzelem után azonban a mongol törzs kánjává választotta, s Temüdzsin ekkor felvette a Dzsingisz (Csingisz) kán nevet. 1198-ban az elűzött kereit fejedelmet trónjára segítette, majd vele együtt a kínaiak hívására leverte a tatárokat. Tatár és mongol ugyanis eredetileg két különböző, sőt egymással ellenséges viszonyban levő mongol nyelvű törzs volt. A tatárok leverése után Dzsingisz a kereit fejedelemmel együtt a többi mongol nyelvű törzs ellen fordult. 1199-ben megverte a najmanokat, 1201-ben a merkit fejedelem vezette mongol koalíciót, 1202-ben ismét a tatárokat, 1203-ban ellene forduló szövetségesét, Ong kán kereit fejedelmet, végül 1204-ben véglegesen a najman és merkit mongolokat, mire az 1206-ban tartott kuriltáj (nagygyűlés) az összes mongolok kánjává választotta. Még ez évben behódoltak neki a fejlett kultúrájú ujgurok is, akiknek írását utóbb a mongolok is elsajátították. Dzsingisz a katonailag szervezett mongolokkal és a csatlakozott népekkel két évtized alatt olyan világbirodalmat épített ki, amely csak a hajdani hun és türk birodalomhoz hasonlítható. 1207-ben fia, Dzsocsi egy északi hadjáratban hódoltatta a szibériai népeket, köztük az ojrátokat és kirgizeket. Maga Dzsingisz 1209-ben a rokon öngütökkal szövetségben megtámadta a tangutok országát a Sárga folyó mellett, majd 1212-ben Kína ellen támadt, s egy évtizedes hadjáratban fokról fokra uralma alá kerítette Kína északi harmadát, mely a dzsürcsi (tunguz) eredetű Kin-dinasztia uralma alatt volt.

Belső-Ázsia nyugati részén az itt lakó fejedelmek egymás közötti harcai tették könnyűvé a beavatkozást.

A hatalmas karakitaj birodalom vesztét látszólag egy menekült herceg okozta. Gücslüg országavesztett najman trónkövetelőt befogadta Je-lü Cse-lu-ku karakitaj uralkodó (gürkán), sőt leányát is hozzáadta feleségül. A méltatlan vő titokban szövetkezett Mohammed horezmi szultánnal apósa ellen, s 1211-ben megdöntötték és felosztották a karakitaj államot. Gücslüg a neki jutott karakitaj államban rémuralmat gyakorolt, és sokakat megölt Dzsingisz hívei közül is. Ez elegendő ok volt arra, hogy a kán sereget küldjön ellene, mely 1218-ban Dzsebe vezetésével véget vetett a karakitaj államnak.

Mohammed horezmi szultán, aki nemrég szabadult fel a karakitaj függésből, és újonnan létrehozott birodalma Transzorániát, Afganisztánt és Iránt is magában foglalta, olyan okok miatt vonta magára a kán haragját, amely eszünkbe kell juttassa IV. Béla történetét. Dzsingisz kereskedelmi kapcsolatok felvétele végett Horezmbé küldött egy karavánt, s vele ment Dzsingisz követe is. Mohammed otrari kormányzója megölte a mongol kereskedőket és a követet, maga Mohammed pedig nem volt hajlandó elégtételt szolgáltatni a követség

megöléséért. Ezért Dzsingisz 1219-ben olyan bosszúálló hadjáratot indított a horezmi birodalom ellen, amelynek során minden elfoglalt várost és falut földig romboltak, és a lakosságot kiirtották. A kán a menekülő szultán üldözésére küldte Dzsebe és Szübötej vezéreket. Mohammed szultán lóhalálában Észak-Íránba, a Kaszpi-tó egyik szigetére menekült, s ott a kimerültségtől szörnyethalt; fiát, Dzsela ad-dint pedig Dzsingisz egészen az Indus folyóig üldözte, hol a trónörökös csak úgy menekült meg, hogy a folyamot lóháton átúsztatta.

E hadjáratral örökre eltörölték a föld színéről Horezmet, e magas kultúrájú mohamedán államot.

A szultánt üldöző Szübötej és Dzsebe Transzkaukázia feldúlása után az Európában élő kunok országa, Kipcsak ellen fordult.

A kunok, akik magukat *kománnak* vagy *kumánnak* nevezték, s akiket a legtöbb nép 'halvány, fakó' jelentésű névvel illetett (így például az oroszok *polovecnek*, a németek *falbnak* nevezték őket) 1055-ben nyomultak be a dél-orosz sztyeppre, kiűzve onnan a korábban ott lakó besenyőket és úzokat. A kunok rövid idő alatt birtokba vették a Volgától az Al-Dunáig terjedő sztyeppet, s bár az oroszokkal folytatott harcaik során időnként vissza kellett húzódnuk, a XIII. század elején is birtokolták a Fekete-tenger egész északi partvidékét. A kun törzsek nomád állattenyésztést folytattak, bár nem volt ismeretlen előttük a földművelés, a gyorsan beérő növények, a köles termesztése sem. A kun társadalom rétegződését szemlélteti, hogy a nemzetségfők katonai kísérettel vették magukat körül; e kísérő katonák mongolkori kun neve *nöger*, magyar neve *nyögér* volt. A törzsfők közül kiemelkedett egy dinasztia, amely a kunok feletti kánságot viselte, s összeházasodott az orosz fejedelmekkel.

1222 őszén Szübötej a Kaukázus keleti peremén, Derbent városán át benyomult a Volga és Don között fekvő térségbe, és az ott lakó jászok (az ókori alánok utódai, a mai oszétek elődei) ellen fordult. A jászok szövetkeztek egy kun sereggel, de amikor a mongolok követeket küldtek a kunokhoz, arra hivatkozva, hogy ők és a kunok egyazon fajtájúak, s ne harcoljanak egymás ellen, sikerült a kunokat leválasztani és hazavonulásra bírni. A kunok elvonulása után a jászokat könnyűszerrel verték le; utána tüstént a kunok ellen fordultak, s a magukat biztonságban vélő keleti kun törzseket tönkrevették és szállásterületüket elfoglalták. Itt vesztette életét a kunok két megkeresztelkedett fejedelme, Köncsög fia György és Köbek fia Dániel. A mongolok feldúlták a Volga melletti Szakszin városát, majd benyomultak Krímbe, ahol Szudakot, a gazdag kereskedővárost vették birtokba és fosztották ki.

A menekülő kunok a Dnyeper vonaláig húzódtak vissza Kötöny (*Küten*) nevű fejedelmük vezetésével, aki ekkor sógorához, Msztyiszláv halicsi fejedelemhez fordult segítségért. Msztyiszláv a veszély láttán a délorosz fejedelmeket szövetségbe fogta össze. A mongolok ellen vonult orosz-kun sereg azonban 1223. június 16-án a Kalka folyó mellett, az Azovi-tenger közelében döntő vereséget szenvedett.

Szübötej visszavonuló útján a Volga mentén felkanyarodott, és a volgai bolgárok ellen vonult. A bolgárok és a velük együtt harcoló keleti magyarok azonban a mongol sereget egy

erdős helyen törbe csalták, bekerítették és megverték, úgyhogy – Ibn al-Athir szerint – a mongolok közül alig négyezer ember menekült a csatából.

A bosszuló hadjáratot megakadályozták a közbejött események. 1227-ben meghalt a mongol birodalom trónjának örököse, a nyugati részeket kormányzó Dzsocsi, röviddel utána pedig maga Dzsingisz kán is. Az új kán, Ögödej, Batut nevezte ki a nyugati részek urává, és az 1229. évi kuriltáj Szübötejt küldte a kunok, a volgai bolgárok és Szakszin város ellen. A mongolok az Urál folyónál megverték az ellenük vonuló kun sereget, de a Fekete-tenger vidékén vereség érte őket, mire a Volga–Urál vonaláig visszavonultak. Újból felvonultak a mongolok Bolgárország ellen 1232-ben, és téli szállásra rendezkedtek be, de Bolgari várost nem érték el.

Milyen hatása volt a mongolok megjelenésének Európában?

Mint két emberöltővel korábban, most is a mohamedánokkal hadakozó keresztetek szereztek az ismeretlen keleti hatalom támadásáról tudomást. 1216-ban a pápa Pelagius albanói püspököt, legátusát és az akkoni püspökké kinevezett Vitryi Jakabot bízta meg azzal, hogy hirdesse meg a keresztet. Az új kereszties hadjáraton a II. Endre után felvonuló németek Egyiptomban próbálták a mohamedán erővel felvenni a harcot, s 1219-ben sikerült is Damietta városát elfoglalniuk. A mohamedán túlerővel folytatott reménytelen harc során, az 1221. év elején röppent fel a reményt adó hír, hogy János papkirály utódja, Dávid király – aki nem volt más, mint Temüdzsin, azaz Dzsingisz kán – keletről megtámadta a mohamedánokat, tönkverte őket, és közeleg a Szentföld felszabadítására. E hír birtokában lelkesítette Jakab prédikációiban a kereszteteket, egyszersmind Pelagius, Jakab és más résztvevők III. Honorius pápához, Lipót osztrák herceghez, a párizsi egyetemhez és egyházakhoz írt levelei nyomán gyorsan elterjedt Dávid király legendája Európában. A legenda terjedésére jellemző, hogy III. Honorius az „örömhírt” – Pelagius és Jakab leveleinek kivonatát – körlevelek formájában tüstént tudatta a franciaországi érsekekkel és a külföldi egyházakkal. Feljegyezte azt Trois-Fontaines-i Albericus is évkönyvében az 1221. évnél, s megerősítette a hírt a jeruzsálemi templomosok hasonló tartalmú levele birtokában.

Albericus évkönyvéből tudjuk meg, hogy az első kiábrándító hírek az 1223. évi Kalka menti csata után Magyarországból érkeztek Franciaországba. Elmondja a krónikás, hogy Dávid király vagy fia a Magyarországon túl fekvő Kunországot és Oroszország végeit lerombolta, öt hétig tartó győzelmes csatája után sok szörnyűséget művelt; s többek szerint nem is keresztény, nem is mohamedán. Megjegyzi azt is, hogy Dávid király népét a magyarok és kunok tatároknak (*Tartanos*) nevezik, s ezek Damietta eleste után visszatértek hazájukba, s a róluk táplált remények szertefoszlottak.

Kiábrándító hír máshonnan is érkezett. 1224-ben Ruszudani grúz királynő írt levelet a pápának, amelyben mentegette magát amiatt, hogy nem tudott segítséget nyújtani a Damiettánál harcoló kereszteteknek. Országát feldúlták a tatárok, kihasználva azt a tévhitet, hogy keresztényeknek tartják őket. A tatárok támadás előtt keresztet vitettek maguk előtt, a megtévesztett grúzok pedig nem féltek tőlük, hanem mint keresztényeket fogadták őket. A csalódás hírét Albericus azzal erősíti meg, hogy a tatárok Nagy Örményországban sok egyéb gonosztettük mellett negyvenkét püspököt öltek meg.

Hogy Európában az oroszok értesültek legjobban a tatárok valódi arcáról, az természetes. A Kalka menti csatát, amelyben az orosz fejedelmek közös erővel vették fel a harcot, s amely ennek ellenére a tatárok megsemmisítő győzelmével végződött, a novgorodi évkönyvíró részletesen írásba foglalta. A tatárok valódi kilétét és eredetét illetően azonban a historikus szerzetes bámulatos tájékozatlanságot tanúsít. Ezt írja: „A 6732. évben bűneink miatt ismeretlen népek érkeztek, akikről senki sem tudja világosan, hogy kik és hogy honnan jöttek, milyen a nyelvük, milyen törzshöz tartoznak és mi a hitük. Tatároknak nevezik őket, egyesek taurmennek [türkménnek], mások besenyőknek mondják őket. Ismét mások azt állítják, hogy ezek azok, akikről Method patarai püspök azt állítja, hogy az Efrov sivatagból költöztek ki.” Method kinyilatkoztatásaiban ugyanis az izmaelitákról mondja, hogy ezek az Ethrib sivatagból származtak.

Ez, amit az évkönyvíró a veszély éveiben megtudott – kevés volt ahhoz, hogy tanulságot lehessen meríteni belőle. A közvetlen veszély elmúltával pedig a feudális széttagoltságban élő Oroszország részfejedelmei alig törődtek a határaikon túl lappangó veszedelemmel, hanem egymás közötti torzsalkodásban vesztegették erejüket.

Oroszország mellett a legérdekeltebb Magyarország volt.

Magyarországon Kelet megismertetői a keleti térítést elindító domonkosok voltak. A Bolognában kánonjogot tanuló magyar Paulus Ungarus, belépve a domonkos rendbe, 1221-ben Szent Domonkos utasítására Magyarországon elindította a rend szervezését. A gyors sikerek után Paulus fráter szerzeteseket küldött a Szörénységbe, majd a kunok földjére; a kunok azonban visszaűzték őket. A második kunországi kísérlet eredményeképpen nagy nélkülözések árán eljutottak a Dnyeperig, ahol néhányat közülük megöltek, másokat fogságra vetettek, egy csoportjuknak azonban sikerült eredményt elérnie.

A siker elsősorban annak volt köszönhető, hogy az 1222–23. évi mongol támadás következtében a kunok egy része nyugatabbra húzódott, és a magyar király oltalmát kereste. 1227-ben megkeresztelkedett Bejbarsz (Barc) kun fejedelem népével együtt, és elismerte a magyar király főségét. E lépés következményeként Róbert esztergomi érsek 1229-ben felállította a kun püspökséget a dél moldvai Milkó központtal, IV. Béla pedig még herceg korában, 1233-ban felvette címei közé a *primogenitus regis Hungarie... et Cumanie*, azaz „Magyarország... és Kunország királyának elsőszülötte” címet. Megjegyzendő, hogy Magyarország keleti tartományai és a hódolt Kunország már kimutathatóan 1228 óta Béla herceg kormányzása alatt volt.

Béla herceg, azáltal hogy a Dnyepertől nyugatra lakó megkeresztelkedett kunok ura lett, méltán gondolt a Dnyeperen túl lakó kunoknak és a kun terület szomszédságában élő népeknek a megkeresztelésére is. Ha pedig az esztergomi érsek az általa felállított kun püspökséget egész Kunországra kiterjesztette volna, ez nemcsak a római kereszténységnek a Volga vidékéig való előnyomulását eredményezte volna, hanem a magyar királyság politikai súlyának megnövekedését is.

Egy ilyenféle nagyvonalú, bár irreális tervben komoly szerepet lehetett juttatni az őshazában élő magyaroknak is, akiknek létéről tudtak, csak nem tudták pontosabban, hogy hol laknak.

Elővették hát a magyarok történeteit, hogy megállapítsák az őshazában maradt magyarok lakhelyét. A ködös Szkítia-képbe burkolt őshaza helye azonban nem világított ki tisztán a szövegekből. A legrégebbi történetben azt olvasták, hogy a Meotisz (az Azovi-tenger) mellett volt „Nagyobb Magyarország”, az őshaza. Ugyanott vagy egy másik történetben azt is olvashatták, hogy Hunor és Magyar egyik testvére, Zuárd a perzsa részek felé költözött, s az ő utódainak nyelve annyira különbözik a magyarokétól, mint a szászoké a türingiaiakétól. Végül Anonymus történetében homályos utalást találtak arra, hogy az őshazában élő dentümogyerek a szuzdali Oroszországon és az Etil (Volga) folyón túl laknak.

Ezekből az egymásnak is ellentmondó adatokból legnagyobb súlya a legrégebbi történetnek, az úgynevezett ősgesztának volt. Ennek nyomán határozta el Béla, hogy a keleti magyarok felkeresésére domonkos szerzeteseket küld ki, akik már Kunországban bebizonyították, hogy minden fáradságot elviselnek, és a kitűzött célért életüket is hajlandók feláldozni.

1232 táján indult útnak Ottó barát három társával. Csaknem három évig tartó út után egyedül a magát kereskedőnek álcázó Ottó tért vissza, de hazaérkezését csak egy héttel élte túl. Halálos ágyán elmondta, hogy talált néhány magyarul beszélő embert egy pogány országban, akik közölték vele, hogy merre laknak. Ezek nyomán Ottó elmagyarázta az oda vezető utat. Ottó, domonkos elődei nyomdokán haladva, valószínűleg Kunországon át indult, abból a körülményből viszont, hogy Julianus barát az ő útmutatását követve a Kaukázus felé utazott, biztosra vehetjük, hogy Ottó a Kaukázus felett elterülő térségben kereste a magyarokat. Julianus és társai féléves alániai kutatásából pedig arra következtethetünk, hogy Ottó nem is a Volga-Káma vidékén lakó magyarokkal találkozott, hanem az alánok mellett délre, a Kaukázus déli oldalán lakó szavárd magyarokkal. Ha ugyanis Ottó a volgai bolgárok mellett lakó magyarokkal találkozott volna, nem a Kaukázus felé irányította volna a nyomába indulókat, hanem arra az Oroszországon át vezető útra, amelyet a volgai bolgár kereskedők már régen kitapostak, és amelyet Anonymus is leír történetében.

Ottó hazaérkezését követően újabb négy domonkos vállalkozott a nagy útra, Julianus, Gerhardus és kettő, akinek nevét nem ismerjük.

1235 tavaszán indultak el Béla herceg költségén s az általa adott kísérettel Konstantinápolyig, ahol hajóra szállva a Fekete-tengeren át a Krím keleti végével szemközt fekvő Matrikáig, a mai Tamanyig utaztak. Innen a Kaukázus nyugati végénél fekvő Zíkiába, majd a kaukázusi jászok országába, Alániába mentek. Ezen a vidéken kereshették Ottó barát útmutatása nyomán a magyarokat, de nem akadtak rájuk, mert nem keltek át a Kaukázus hágóin. Félévi nélkülözés után Alániából két szerzetes hazatért, Julianus és Gerhardus pedig irányt változtatva észak felé indult, az Anonymus által jelzett Dentümogyer ország felé. Mohamedán kereskedőkhöz csatlakozva egy hónapig tartó gyaloglással keltek át a Kaukázus felett elterülő száraz pusztán, valahol a Jergeni halmok vonalán haladva. A mintegy hatszáz kilométeres út megtétele után érkeztek el a Don-könyök tájára, oda, ahol a Volga medre megközelíti a Dont. Bizonyos, hogy itt találták szemközt magukat először a hatalmas Etil folyóval, mert a Don és Volga által bezárt szoroson kívül más kivezető út nincs észak felé; az innen hézagossá váló úti jelentés azonban nem ír róla. A Julianus útját feljegyző Riccardus barát az úti tapasztalatokat Alániáig pontosabban beszéli el, mint azután, aminek talán az oka, hogy az Alániából visszafordult két szerzetes hazatért, és bővebb információval szolgált.

A továbbiakban Riccardus nem vesztegette a szót az útirány és a népek szokásainak ismertetésére, csupán Julianus utazásának főbb eredményeit mondta el, és társának, Gerhardusnak emlékét örökítette meg szenvedései elbeszélésével. Gerhardus már a sivatagi átkelés során elgyengült, és csak Julianus önfeláldozó támogatásával tudott eljutni a harminchetedik napon Burdász városába. Burdász, a Volga mellett lakó mohamedán burdászok fővárosa, az arab geográfusok szerint mecsetekkel ékeskedő jelentékeny kereskedőváros volt. Innen egy másik mohamedán városba gyalogoltak, ahol a beteg Gerhardus egy jólelkű mollah házában meghalt. A jelentés nem tartalmazza a második mohamedán város (*civitas*) nevét, de nem lehetetlen, hogy Szuvar városáról van szó, amelyet dél felől a volgai bolgárokhoz menet aligha kerülhettek el. E városból a magára maradt Julianus egy mohamedán pap szolgálatába szegődve ment Volgai Bolgárországba, a Volga és Káma összefolyása alatt elterülő mohamedán országba. Egy nagy bolgár városban összetalálkozott egy magyar asszonnyal, akinek útmutatása nyomán kétnapi járőföldre a Volga mellett rábukkant az őshazában maradt magyarokra.

A Julianus utazását elbeszélő Riccardus leírta, hogy a keleti magyarok tisztán érthető magyar nyelven beszéltek; vázlatosan ismertette szokásaikat is, de nem jelölte meg közelebbről lakhelyüket. Ezt a mulasztást a Julianus nyomán elinduló ferences utazók pótolták:

Plano Carpini 1245–47. évi utazásának leírásában háromszor említi, hogy Baskíria azonos Nagy-Magyarországgal. Benedictus Polonus, Plano Carpini útitársa a baskírokról azt mondja, hogy ezek a „régii” magyarok. E kétféle szóhasználatból látszik, hogy a keleti Magyarország „Nagy” jelzője tulajdonképpen 'régii', 'ó' jelentésű. Rubruk 1253. évi utazásának leírásában hasonlóképpen nyilatkozik. A Jajik (Urál) folyón való átkelés kapcsán megjegyzi, hogy ez a folyó Baskírföldről ered, s az ott lakók és a magyarok nyelve azonos, életmódjukról pedig elmondja, hogy pásztorkodásból élnek, és nincsenek városaik. Hozzáfűzi azt is, hogy mindazt, amit Baskírföldről tud, domonkos barátoktól tudja, akik ott jártak a tatárjárás előtt.

Baskíria évezredünk elején nem ott terült el, ahol ma fekszik. Ibn Fadián, aki 922-ben Bagdadból Horezmen át Volgai Bolgárországba utazott, felsorolja, hogy az Urál folyón való átkelés után milyen folyókat keresztezett Baskíria területén. A felsorolás vizsgálatából kiderül, hogy a Cseگان, Irgiz, Mocsá, Szamara, Kinel, Szuk, Kundurcsa és Csirimسان folyókról van szó, amelyek – az első kivételével – a Volga bal parti mellékfolyói. Évezredünk kezdetén tehát Baskíria a Volga bal partján terült el, a mai Kujbisev város vonalában, le az Urál folyó partján fekvő Uralszkgig. Egy évezred alatt azonban a baskírok mind keletebbre, az Urál hegység erdős vidékére szorultak, úgyhogy ma zömük a Káma mellékfolyója, a Belaja vízterületén lakik.

A mai baskírok nem azonosak a Julianus korabeli baskírokkal. Az utolsó nagy mongol támadás után egy részük nyugatra menekült, más részük pedig keletebbre húzódva összekeveredett különböző török és tatár néptörzsekkel, úgyhogy a XIV. századra a baskírok már teljesen eltörökösödtek. Ha szemügyre vesszük a mai baskír nemzetségek névsorát, számos nomád nép nevét felleljük benne, amelyet a mongol vihar megmozgatott, így kataj, kipcsak, kirgiz, merkit, miser, nogajlar, szartlar és türkmén.

Találunk azonban a baskír nemzetségnevek között néhányat, amelynek múltja Julianus korába vezet bennünket, és igazolja a baskír–magyar rokonságot. A baskírok *jenej* nemzetségneve ugyanis azonos a magyar *jenő* törzsnévvel, a *jurmati* nemzetségnev pedig *gyarmat* törzsnévünkkel. Mindkét nemzetség a mai baskírság nyugati szélén helyezkedik el, jeleként annak, hogy ezek a nemzetségek valaha az egész baskírság zöménél nyugatabbra, a Volga közelében laktak. A *jenej* nemzetség éppenséggel a *bular* nemzetséggel szomszédos, amely a volgai bolgároktól veszi eredetét.

Tudva azt, hogy a régi baskírok és a magyarok között rokonság volt, méltán felmerül a kérdés, hogy a baskír népnév honnan származik. A baskírok eredetmondája szerint *baskír* annak a mesés állatnak a neve volt, amely új hazába vezette őket. Ezt tudva méltán gondolhatunk arra, hogy a baskír név a vogul *pasker*, 'rozsomák' állatnévvel egy eredetű. A vogul és osztják csodaszarvas-monda szerint ugyanis a szarvast egy szárnyas és egy szárnyatlan *pasker*-vadász üldözi. Más változatban a szárnyatlan paszter a szarvas nyomán új hazát talál, s ősapja lesz a paszter nemzetségnek. Egy vogul énekmondó szerint éppenséggel „*paster* és *mos hum* egyértelműek”, márpedig a *mos* nemzetség–(frátria–)névről tudjuk, hogy ez azonos eredetű a vogulok *mansi* népnévvel és a magyar népnév első magy elemével (a vogul *hum* a magyar *hím* szóval egy eredetű, és férfit jelöl). A *paster* és *mos hum* azonosítása megerősíti azt a nézetet, hogy a régi baskírokban obi ugor eredetű rokon népet keressünk.

Vámbéry Ármin óta kísért a kételkedés őstörténetírásunkban mongol kori utazóink híradásának igazával szemben. Vámbéry Julianus utazását kitalálásnak, a Riccardus-féle jelentést későbbi időből származó hamisítványnak bélyegezte – nem tudván, hogy a jelentést egykorúan vezették be a *Liber Censuum*-ba, a pápai kúria legfontosabb jogait és tudnivalóit magában foglaló kódexbe, s e kötet eredetije, csaknem egykorú másolataival együtt, ma is megvan. Mészáros Gyula 1910-ben már nem ment ennyire. Szerinte Julianus élt és utazott keleten, de Gerhardus halála után hazajött Magyarországra, és amit elmondott a keleti magyarokról, azt itthon találta ki önigazolás céljából. Julianus nem volt Baskíriában, és a baskíroknak semmi közük nincs az esetleg keleten maradt magyar töredékekhez. Mindamellet Mészáros nem kételkedett Julianus levelében, melyet második sikertelen útjáról írt. E felfogással rokon az Amerikában élő hazánkfia, Sinor Dénes véleménye, aki szerint Julianus csak egyetlen sikertelen utat tett 1236–37-ben, melyről levelében beszámol; a Riccardus-féle jelentés – mely szerint Julianus Magna Hungariában megtalálta a keleti magyarokat – ugyanerről az 1236–37. évi útról készült apokrif szerkesztmény. E szélsőséges vélemények tarthatatlanságát már kimutatták; Vámbéry elméletére Pauler Gyula és Gombocz Zoltán, Mészároséra Nagy Géza, Sinoréra pedig Heinrich Dörrie adott választ.

A kételkedés más formában is jelentkezett több kutató megnyilatkozásában. Eszerint Julianus első útja alkalmával megtalálta a Volga mellett a keleti magyarokat, de minthogy kifejezetten nem közli, hogy átkelt a Volgán, ebből következik, hogy nem kelhetett át. A keleti magyarok tehát a Volgától nyugatra kellett éljenek, ott, ahol később *mescser*, *mozsar* és *miser* nevű néptöredékek találhatók. A baskíroknak pedig nincs közük Julianus magyarjaihoz.

E nézet kiindulópontja, hogy tudniillik Julianus nem kelhetett át a Volgán, mert Riccardus az átkelést kifejezetten nem írja, nem fogadható el érvül. A Riccardus-féle jelentés

– attól eltekintve, hogy a hazaindulást vízi úton jelzi – egyetlen folyón való átkelést sem említi, pedig a négyezeröttszáz kilométeres szárazföldi út enélkül aligha volt megtehető.

Ráadásul Julianus útjának elbeszélése útitársaitól való elválása után olyan szűkszavú, hézagossá válik, hogy nem esik szó igen fontos úti eseményekről, földrajzi adatokról. Nincs szó például arról, hogy a sivatagból való kiérkezés után a Volga–Don-könyöknél szembetalálták magukat egy nagy folyammal, melyet, ha a szoroson át is mentek száraz úton, érinteniök kellett; hogy a nevezett mohamedán városok a Volga partján voltak; hogy milyen folyókon, városokon át vezetett Julianus kétezeröttszáz kilométeres útja hazafelé. Ismerve a középkori közlekedésben a folyók összekötő – nem pedig elválasztó – szerepét, azt, hogy a Volga egy csónakba ülő magányos ember számára utazást megkönnyítő segítség, nem pedig akadály, ezen alig csodálkozhatunk. Amikor tehát a Riccardus-féle jelentésben azt olvassuk, hogy Julianus a nagy Etil folyó mellett találta meg a magyarokat, ez jelenthet innenső oldalt ugyanúgy, mint túlsó oldalt, és e tekintetben Kodolányi Jánosnak a forrás átélése révén megalkotott intuitív elképzelése sokkal jogosultabb, mint egy, a forrás hallgatása alapján felállított íróasztali tilalomfa.

Azok, akik mereven tagadják, hogy Julianus átkelhetett a Volgán, arra hivatkoznak, hogy a Volgától nyugatra a történeti források a középkor végétől kezdve emlegetnek magyar néptöredékeket, s ezeknek egyik eloroszosodott csoportja mescser néven ma is él az Oka folyó vidékén, a Volga bolgárországi vonalától mintegy ötezer kilométerre nyugatra.

Ezek a régóta ismert és kétségbevonhatatlan tények teljes magyarázatot nyernek Julianus második úti jelentéséből, melyben elmondja, hogy a domonkosok Oroszország végein – valahol az Oka folyó táján – találkoztak a tatárok elől menekülő keleti magyarokkal, akiknek hazáját a tatárok elpusztították.

Hogy a tatár invázió milyen népvándorlást idézett elő, arra számtalan ázsiai példát mellőzve elég felhozni, hogy Kötöny vezér kunjai a Dnyeper és Don közéről a magyar Alföldre menekültek, s ide sodródtak a Kaukázus térségéből, mintegy kettőezer kilométer távolságból a jászok is. Ezek mellett a keleti magyarok nyugatra menekülése szinte eltörpül.

Abban a kérdésben, hogy Julianus hol találta meg a keleti magyarokat, döntő szó az egykorú forrásoké.

A Riccardus-féle jelentés Magna Hungariáról csak annyit árul el, hogy a Volga középső vidékén fekszik, de azt is említi, hogy a tatár sereg földjüktől ötnapi távolságra, kb. százötven km-re állomásozik, azt pedig tudjuk, hogy a mongol sereg Bolgárország megtámadása előtt az Urál folyónál táborozott. Emellett fennmaradt két egymástól független forráscsoport, amely bizonyítja, hogy Magna Hungaria azonos Baskíriával. Az első, az idézett mongol kori ferences utazók jelentései, amelyek Julianus felfedezése nyomán, a domonkos barátokra mint forrásra hivatkozva állítják Baskíria és Magna Hungaria azonosságát; a második a magyar krónikairódalom.

A magyar krónikáknak V. István koráig (1270–1272) tartó szerkesztését Ákos mesternek tulajdonítjuk, aki a tatárjárás előtt pesti plébános, a tatárjárás utáni években királyi káplán, majd királynői kancellár, utóbb budai prépost s emellett a margitszigeti domonkos kolostor „patrónusa” volt. A királyi udvarban, valamint a pesti és margitszigeti domonkos rendházban bizonyosan hallott a IV. Béla által kiküldött domonkosok

felfedezéséről. Ennek tudhatjuk be, hogy az általa átdolgozott magyar krónikában a magyarok őshazája, Szkítia a következő meghatározásokkal bővül: „Szkítia... három tartományra oszlik: Baskíria, Dentia és Mogoria” melyből Dentia és Mogoria nem más, mint az anonymusi őshaza: Dentümogyer értelmetlen torzulása. A döntő azonban az, hogy mind Ákos mester, mind a csaknem egykorú Kézai Simon bevette krónikájába, hogy az őshaza azonos Baskíriával. Ez pedig másra, mint Julianus felfedezésére vissza nem vezethető.

Julianus geográfiai felfedezése ezek szerint a következő megfogalmazásokban maradt ránk:

Riccardus: A magyar őshaza, Magna Hungaria a Nagy Etil folyó mellett fekszik.

Plano Carpini, Benedictus Polonus és Rubruk: Magna Hungaria azonos Baskíriával.

Ákos mester és Kézai Simon: A magyar őshaza azonos Baskíriával.

Ezeknek az egymástól független forrásoknak a vallomásából kétséget kizáróan megállapítható, hogy Julianustól magától ered az a Riccardus által fel nem jegyzett adat, mely szerint a keresett Magna Hungaria, amelyben megtalálta a keleti magyarokat, Baskíriával azonos.

Az egykorú források vallomásán, továbbá a baskír és magyar törzsnevek egyezésén kívül a baskír-magyar rokonságot valószínűsíti az a körülmény is, hogy a mohamedán források zöme mind a baskíriai, mind a Magyarországon lakó magyarokat baskír néven emlegeti. Így a X. századi Balkhí nyomán Isztakrí és Ibn Haukal határozottan kétféle baskír népet különböztet meg:

„Kétféle basdzsird van. Az egyik szorosan az oguzok határánál lakik a [volgai] bolgárok mögött. Mondják, hogy számuk kétezer ember, kiket úgy megvédenek erdőik, hogy senki sem tud rajtuk erőt venni. A bolgárok alattvalói. A többi basdzsird a besenyőkkel határos. Ők és a besenyők türkök és közeli szomszédai a bizánciaknak.” Badzsgird néven emlegeti Maszúdi a kalandozó magyarokat; Basgird néven az 1150–53-ban nálunk időző Abu Hámid al-Andalúzi Magyarországot; hasonló néven Jákút arab geográfus (1220), Dzsuvaini és Kazvíní, IV. Béla kortársa a magyarokat.

Több kutató azt a véleményt képviselte, hogy az arabok bizonyára a modzsger nevet tévesztették össze a basgird (olykor badzsgirt) névvel, és ezért mondták a magyarokat is baskíroknak. Ilyen következetes névhasználat azonban aligha vezethető tévedésre vissza. Basdzsirt néven nevezte már Szallám tolmács (842–844) Idríszínél fenntartott útleírásában a kazárok felett lakó népet, a Don vidékén lakó magyarokat, s e nevet az arabok bizonyára a kazárok vagy más kelet-európai népek révén ismerték meg. A magyarok baskír neve tehát olyan korai időre vezethető vissza, amikor a magyarok két nagy csoportja még egymás mellett lakott.

Julianus egy nagy bolgár városban találkozott az első magyar asszonnyal, akinek útmutatása nyomán eljutott a Volga bal partján elterülő Baskíriába. Beutazta országukat; figyelmét azonban a keleti magyarok életmódjánál is jobban lekötötte az egész Európát fenyegető mongol veszély, melynek nagyságát először ő ismerte fel. Ottléte alatt derült ki, hogy a mongolok nem vonultak vissza Belső-Ázsiába, hanem ott tanyáztak Ázsia határos részein, készen Európa megtámadására. A keleti magyarok több ízben sikerrel vették fel a

harcot a mongolokkal, végül is kényszerültek elismerni a mongolok főségét, ami azt jelentette, hogy segédcsapatokat kellett adniok a mongolok hadjárataihoz. E viszonyból következett, hogy Magna Hungariában tatár kiküldöttek is tartózkodtak, s Julianus maga is találkozott egy tatár (vagy tatárrá vált) követtel, aki beszélt magyar, orosz, kun, német, perzsa és mongol nyelven. Ettől tudta meg, hogy a mongol sereg Baskíriától ötnapi járóföldre állomásozik, bizonyára Magna Hungaria mellett délre, az Urál folyó vidékén, az ázsiai sztyepp kapujában. Magna Hungaria földrajzi helyzetéből szükségszerűen következik a tatár függés; erre a viszonyra még nem kényszerültek rá sem a távolabb, északnyugatra fekvő volgai bolgárok, sem a Volga menti Szakszin, sem a Volgától nyugatra lakó népek: burdászok és mordvinok, akiket Julianus felkeresett.

Julianus a tatár követtől azt hallotta, hogy a tatárok Németországot szándékozzák megtámadni, de előbb bevárják azt a sereget, amelyet Perzsia ellen küldöttek. Hírt adott arról is, hogy a mongolok mögött lakik egy még hatalmasabb nép, amely földjéről kitörni készül.

E fontos hír birtokában Julianus a magyarok marasztalása ellenére sem időzött tovább, hanem sietett haza, hogy Béla királyt és a legátuson keresztül a pápát tudósítsa a készülő veszedelemről.

1236. június 21-én hazaindult, és a mordvinok földjén át, tizenöt napig hajózva, majd Oroszországon és Lengyelországon át részint hajón, részint lóháton üetve, százkilencven napi út után, 1236. december 27-én Magyarország északi kapujába érkezett.

Julianus haza vezető útvonala pontosan nem ismeretes. Kiemeli, hogy folyón kelt át a mordvinok földjén, amely a Nagy Vlagyimir-i fejedelemséggel szomszédos. Kétségtelen, hogy itt moksa–mordvinokról van szó, akik a XIII. században a Volga két jobb oldali (déli) mellékfolyója, az Oka és a Szura között laktak. A Mordvin-földön átvezető folyón valószínűleg a Moksa folyót kell értenünk, mely Penza vidékétől az Okába való torkollásáig északnyugatra, nagyjából Julianus útirányával egyezően folyik, s az Okánál a szuzdal–vlagyimiri nagyfejedelemség határához ért. Innen lovon vagy váltogatva lovon és vízen haladt tovább az orosz fejedelemségeken át. Lengyelország említése arra mutat, hogy további útja nem Kijeven és a Vereckei-hágón át vezetett, hanem – úgy látszik – Szmolenszkben, Minszken és Grodnón át, s így a Szepességben volt az a magyarországi kapu, amelyen december 27-én belépett.

Julianus küldetésének fő célja a kunokon túl lakó népeknek a római egyház számára való megnyerése volt. Ezért a Riccardus-féle jelentés főként azt emeli ki, hogy milyen reményekkel kecsegtet az ottani térítés, és megírja, hogy e népek – még a vlagyimiri oroszok is – számolnak azzal, hogy rövidesen a római egyház kebelébe kell térniök. Ha ez ilyen formában hihetetlennek látszik is, ne feledkezzünk meg arról, hogy a mongol támadástól való félelem a Kelet-Európában lakó népekben olyan hiú elképzelést ébreszthetett, hogy a római egyházhoz való csatlakozással segítséget kapnak a tatárokkal szemben; ugyanúgy, amint a Bizáncot fenyegető szeldzsuk és oszmán török támadások idején Bizáncban mindig felvetődött az egyházunió gondolata.

Julianus az 1237. év első napjaiban számolhatott be kiküldőinek utazása eredményeiről; ekkor lett tehát publikussá az Európát fenyegető vész híre. A fontos hírt Julianus rendtársa s főnöke, Riccardus domonkos fráter foglalta írásba, s a jelentést tüstént elküldték a pápai

kúria számára. Hogy a jelentésnek milyen fontosságot tulajdonítottak Rómában, mi sem jellemzi jobban, mint az, hogy a jelentést bevezették a *Liber Censuum*-ba, a legfontosabb pápai akták gyűjteményébe, s egyidejűleg Julianust Rómába rendelték részletes jelentéstétel végett. Julianus legkorábban 1237 telének végén érkezett Rómába. Ott-tartózkodása idején, a kedvező idő beálltakor indították útnak Magyarországról a harmadik expedíciót Magna Hungariába.

Újból négy domonkos barát indult útnak; most már a Julianus által megadott úton, Szuzdalon keresztül. Magna Hungariába azonban már nem érkezhettek el, mert alig jutottak el Oroszország szélére, szembe találtak pogány magyarokkal, akik a tatárok elől menekültek. A mongolok ugyanis már 1236 végén megtámadták és elpusztították Baskíriát, azaz Magna Hungariát és Volgai Bolgárországot, más néven Magna Bulgariát. A domonkosok megkezdték a menekülő magyarok térítését, de amint ezt megtudta a szuzdali fejedelem, kikergette a szerzeteseket az országból. Ezek azonban nem adták fel tervüket, hanem elhatározták, hogy megkísérelnek eljutni Magna Hungariába, vagy a mordvinok földjére, vagy magukhoz a tatárokhoz. Ezért Rjazanyba utaztak, és négyük közül kettő 1237. június 29-én behatolt a mordvinok földjére. Ezeknek nyoma veszett, s még az a tolmács is életét vesztette, akit 1237. szeptember 6-án utánuk küldtek érdeklődés végett. A két életben maradt szerzetes számolt be Julianusnak, aki feljegyezte a harmadik expedíció sorsát a pápai legátushoz intézett levelében.

Julianus még 1237 tavaszán Rómából jövet újból nekiindult három társával, hogy pontos értesülést szerezzen a kelet-európai helyzetről és a tatárokról. Ez az útja már nem az irreális missziós tevékenység jegyében zajlott le, hanem felderítő jellegű volt, s mint ilyen, méltán helyezhető a mongol kori utazások élére.

Julianus az általa kitaposott úton, Poroszország végein és a szuzdali Oroszországon át kísérelte meg a Magna Hungariába való behatolást. Száz napig tartó út után Oroszország keleti végeire érkezve megbizonyosodott róla, hogy a keleti magyarok országa és Volgai Bolgárország elpusztult. A menekült magyarok, bolgárok és oroszok elmondták, hogy a tatárok arra várnak, hogy a folyók befagyjanak, s akkor támadásba lendülnek egész Oroszország ellen. Pontos értesülést szerzett a tatár sereg felvonulásáról, sőt feljegyezte mindazt, amit a tatárok eredetéről, történetéről, életmódjáról s harcmodoráról hallott. A szuzdali fejedelem elmondta, hogy a tatárok egyik fő célja Magyarország elpusztítása; utána pedig Rómát és egész Európát akarják elfoglalni. Ezek bizonyítására átnyújtotta a mongol kán fenyegető levelét, melyet ez Béla királyhoz intézett. A levelet vivő követeket ugyanis a szuzdali fejedelem elfogta, és a levelet elvette tőlük. A „pogány betűkkel, tatár nyelven” írott levelet Julianus visszafelé vivő útján egy Kerman nevű pogány városban fordította le és jegyezte fel. 1237–38 telén érkezett Julianus haza. Értesülései igaznak bizonyultak, mert a tatárok a folyók befagyása után megindították támadásukat; 1237. december 24-én előzönlöttek Rjazanyt, 1238. február 7-én elfoglalták a Szuzdal melletti Vlagyimirt, és március 4-én a Szity (Szura) folyó melletti csatában elesett Jurij Vszevolodovics, Nagy Vlagyimir és Szuzdal fejedelme, akivel a Magna Hungariába utazó szerzetesek többször érintkezésbe kerültek.

A mongolok az 1238. év folyamán egymás után vették be és pusztították el az orosz városokat, csak Novgorod kerülte el a pusztulást. Kijev mellől délnek kanyarodva a kunok ellen fordultak, és ez év végén már a krími Szudak várost fosztották ki.

A megvert kunok fejedelme, Kötöny 1238-ban követeket küldött IV. Béla királyhoz, és bebocsátást kért Magyarországra menekülő népével együtt. Béla király a domonkos barátok tanácsára, nem hallgatva meg a főurak ellenzését, behívta a kunokat, akik 1239 húsvétján a Radnai-hágón át költöztek be az országba. Az Alföldön megtelepedett nomád kunok és a földműves magyarok között sorozatos összetűzések keletkeztek; végül 1241 kora tavaszán, midőn híre jött, hogy a tatárok megtámadták Magyarországot, a pesti németek Kötöny fejedelmet megölték, mire a kunok dűlva és pusztítva kivonultak az országból.

Nem feladatunk a magyarországi tatárjárás elbeszélése. Az előzmények és a továbbiak megértése szempontjából azonban nem mellőzhetjük a következők említését: Az 1241–42-ben Magyarországot sújtó mongol hadjáratot Dzsingisz kán unokája, Batu kán vezette. A hadjárat fő célja Magyarország elpusztítása és Béla király kézre kerítése volt. Béla királyt a tatárok minden európai uralkodónál jobban gyűlölték, mert a Kalka menti csata után védelmébe fogadta a menekülő nyugati kunokat, földjüket a magyar korona országai közé sorolta, felvette a Kunország királya címet, és végül a hozzá küldött mongol követek egy része nem került vissza hazájába. Ez a vád, amit a mongolok IV. Béla egyik fő bűneként róttak fel, csak részben lehetett igaz. Narbonne-i Ivo 1242-ben a bordeaux-i püspökhöz írt levelében említést tett egy elfogott angol eredetű tatár tolmácsról, aki előzőleg két ízben volt IV. Bélánál mint a mongolok követe. Ez arra mutat, hogy a követek megölésének vádját nem háríthatjuk egyértelműen IV. Bélára. Mindamellett IV. Béla diplomáciai ügyeskedésre képtelen, merev egyéniség volt, s ez az adott kritikus helyzetben megbosszulta magát, mert Eurázsia legnagyobb katonai hatalmának haragját vonta magára. 1238-ban nemcsak IV. Béla kapott fenyegető levelet a kántól, hanem II. Frigyes német császár is. II. Frigyeshez a kán kegyesebb volt; követelte, hogy vesse alá magát a mongol hatalomnak, ezzel szemben felajánlotta neki, hogy olyan hivatalt választhat a mongol birodalomban, amelyet akar. Albericus Trois-Fontaines-i szerzetes egykorú feljegyzése szerint a császár viszontlevelében azt válaszolta, hogy jól ért a madarászáshoz, tehát a solymári tisztet választja. Ha igaz ez a válasz, ez nemcsak szellemességről, hanem politikai ügyességről is tanúskodik. A tatárok, akik néhány évvel azelőtt Németország ellen akartak fordulni, céljukat megváltoztatták, és fő erejüket Magyarország ellen küldték.

Batu serege 1241. április 11–12-én Mohi mellett tönkrement a magyar sereget, majd a fagy beálltával átkelt a Dunán, előzönlötte a Dunántúlt, és Kádán seregrészét a menekülő király után Dalmáciába küldte. A dalmát városok kőfalait a tatárok nem tudták bevenni, ugyanakkor Magyarországon több erődített hely (például Esztergom, Székesfehérvár, Tihany, Pannonhalma, Komárom, Fülek, Trencsén) ellenállt a tatár ostromnak, és az életben maradt bujdosó nép a vérben gázoló tömeggyilkosokat ott ejtette el, ahol lehetett. Az a körülmény, hogy a király megmenekült, az országot nem sikerült maradéktalanul elfoglalni, és igen nagy volt a tatárok vesztesége, a mongolok számára kétséssé tette azt a reményt, hogy Magyarországot tartósan leigázva tudják tartani. Így amikor híre jött, hogy Ögödej nagykan meghalt Karakorumban, a mongolok ázsiai székhelyén, Batu seregei a Duna vonalát követve kivonultak az országból.

Mit jelentett a tatárjárás a Kelet megismerése szempontjából?

A tatárjárással maga Napkelet érkezett Európába.

Az, amit eddig csak távoli híresztelésből tudtak, élő valóságként jelent meg. Egy magyar püspök már 1238-ban két elfogott tatár előőrs vallomását írta meg Párizs püspökének. Rogerius váradi kanonok *Siralmas ének*-ében, Spalatói Tamás *Historia Salonitá*-jában és Narbonne-i Ivo a bordeaux-i püspökhöz írt levelében 1242-ben szemtanúként számolt be az eseményekről. II. Frigyes német császár viszont jórészt a nála időző Bánca István váci püspök beszámolója alapján ír a tatárokról III. Henrik angol királynak. Ezek a fennmaradt leírások azonban inkább csak a mongolok hadi életével foglalkoznak, és a valóság olykor még legendás elemekkel is keveredik bennük.

A legelső rendszeres beszámolót a tatárokról Péter orosz érsek adta. Péter, az egykori Pjotr Akerovics, a kijev-beresztovi Szpasz monostor igumenje Kijev eleste után lett érsek, majd urával, Mihaillal Magyarországra jött, s innen ment Olaszországba és Lyonba, a pápa környezetébe. Vallomását az 1245. évi lyoni zsinaton írásba foglalták. Péter érsek vallomása több ponton olyan közel van Julianus második útjának leírásához, különösen ott, ahol Julianus egy orosz paptól szerzett értesülésekre hivatkozik, hogy önkéntelenül felmerül a gondolat, hogy Julianus Kijeven át történt hazatérésekor nem Pjotr igumentől szerezte-e értesülését. Ha ez a feltevés nem is igazolható, s a közös elemek megmagyarázhatók az orosz klérus korabeli felfogásából is, Péter érsek vallomását úgy kell tekintenünk, mint láncszemet, amely Julianus híradásától a pápa által kiküldött követek jelentéséig vezet. A lyoni zsinaton feltett kérdések, amelyekre Pétertől választ kértek – például a követek fogadásáról, a folyók és tengerek áthajózásáról – mutatja, hogy mi foglalkoztatta ekkor a pápai udvart.

1245 tavaszán indította útnak ugyanis IV. Ince pápa a mongolokhoz ferences és domonkos szerzetesek követségeit. A követek a pápa leveleit vitték magukkal a „tatárok királyához és népéhez”. Két ilyen pápai bulla szövegét ismerjük a vatikáni regisztrum-könyvekből. Az 1245. március 5-én Portugáliai Laurentius ferences barát nevére kiállított *Dei patris immensa* kezdetű és a március 14-én Plano Carpini Johannes ferences barát számára kiadott *Cum non solum* kezdetű levél nem kifejezetten politikai tartalmú. Az első, amely talán sohasem került elküldésre, mert semmi nyoma sincs annak, hogy Portugáliai Laurentius elindult volna a tatárokhoz, vallási tartalmú, és azt jelöli meg célul, hogy a követek által megismertesse a tatárokkal a keresztény vallást. A második igen kemény hangú; ebben a pápa kérdőre vonta a „tatárok királyát” a keresztények öldöklése miatt, és békére szólítja fel. Hogy mi volt az, ami a pápát hangneme megváltoztatására bírta, biztosan nem tudjuk. Mindenesetre három olyan személy jelent meg ez idő tájt Lyonban, aki befolyásolhatta a mongolokkal szembeni politikát. Az egyik Bertold aquileiai pátriárka, IV. Béla nagybátyja volt, akinek IV. Béla annak idején megküldte Julianus második útjáról szóló jelentését, aki 1242-ben II. Frigyes császárt meglátogatta a tatár veszély ügyében, s akit IV. Ince pápa 1243-ban – a Magyarországról érkező hírek hallatára – megbízott, hogy hirdesse meg a keresztet Németországban a tatárok ellen; a második Rogerius, az egykori váradi kanonok, a tatárjárást leíró *Siralmas ének* szerzője; a harmadik Péter orosz érsek, aki a lyoni zsinaton nyíltan hirdette, hogy a tatárok eltökélt szándéka Nyugat elpusztítása.

A IV. Ince által kiküldött követségek valódi célja a Péter orosz érseknek feltett kérdésekből derül ki. Kifürkészni a tatárok kilétét, hitvallását, szokásait, életmódját, erejét, számát, szándékait és az általuk kötött béke megtartását. Plano Carpini jelentéséből kiderül, hogy a kimondott cél mögött a felderítés volt a valódi cél. Három követségről tudunk ekkor, amelyet a pápa majdnem egy időben, a tatárokhoz küldött. Longjumeau-i Andreas és Ascelinus domonkos barátok követségei a Levante felől közelítették meg a tatárok által megszállt Elő-Ázsiát, bizonyára azért, mert Péter érsek azt hozta hírül, hogy a három tatár kán seregével Elő-Ázsiában egyesült.

Andreas fráter egy társával Szíriában, Tripoliban szállt partra; meglátogatta Izmael szultánt Baalbekben, felkereste Ibráhim al-Manszúr szultánt Homszban, de ez nem adott engedélyt neki, hogy a tatárokhoz átmenjen. Nem ok nélkül félt attól, hogy megvalósul az akkor már száz éve rebesgetett összefogás Belső-Ázsia urai és a keresztények között a mohamedánok ellen. Miután 1246 augusztusában az egyiptomi szultán helytartójával tárgyalt Krakban a szent helyek látogatása ügyében, Akkonon át sikerült egérutat nyernie és negyvenöt napi úttal eljutnia Felső-Mezopotámiába egy harmincezer főnyi lovas tatár sereghez; tovább azonban nem tudott jutni. Tebrizben találkozott össze egy nagy hatalmú nesztoriánus pappal, Raban-ata Simonnal, aki a mongol uralkodók, így Gűjük kán bizalmát is élvezte. Raban-ata, akinek vallási tevékenységéről egyébként örmény források és egy kínai felirat is megemlékezik, levelet intézett a pápához, melyben a II. Frigyes császárral való kibékülésre inti. Andreas fráter e levélen kívül magával hozta Moszulból János jakobita-keresztény mafrian, valamint Antiochiából Ignác jakobita pátriárka leveleit, és 1247 tavasza után, érkezett vissza Franciaországba. Útleírást nem hagyott maga után, de útjának főbb tapasztalatairól Mattheus Parisiensis beszámol krónikájában, és a Vatikánban, IV. Ince registrumaiban, fellelhetők a magával hozott válaszlevelek latin fordításai.

Nem volt sikeres a lombardiai Ascelinus fráter útja sem, aki két társával szintén Akkonból indult el, s Aleppón és Moszulon át ment Tiflisz felé, de nem jutott tovább az Araksz folyó felett fekvő Szisziánál, ahol Bajdzsu mongol vezér udvarát tartotta. Ascelinus diplomáciai küldetésre nem alkalmas, merev ember volt, aki nem volt hajlandó a vezér előtt térdet hajtani; ezért Bajdzsu nem csupán továbbjutását akadályozta meg, hanem különféle testi és lelki gyötrelmeknek vetette alá. Csak 1247 nyarán engedte őket el, miután Eldzsigidej vezér odaérkezett, s hírül hozta, hogy Gűjük kán milyen levelet intézett a pápához. Bajdzsu a domonkosok útján egy hasonló tartalmú, fennhéjázó levelet küldött a pápának, és velük küldött két mongol követet, az ujur Ajbeget és a szír Szergiszt. Ascelinus követségének történetét útítársa, Saint-Quentin-i Simon domonkos barát írta meg egy terjedelmes jelentésben. Sajnos, ez a mű elveszett; egyes fejezeteit azonban Vicentius Bellovacensis bedolgozta *Speculum historiale* című művébe, összekeverve más jelentésekkel és helyenként átformálva saját szavaival. A két mongol követ 1248 őszén jött el Rómából, magával hozva a pápa 1248. november 22-én kelt, *Viam agnoscere veritatis* kezdetű bulláját, melyben a pápa sajnálkozását fejezi ki afelett, hogy a mongolok továbbra is hitetlenségben tévelyegnek, és újból figyelmezteti őket arra, hogy hagyják abba a keresztények megszárlását.

Mattheus Parisiensis szerint a levélváltásban állítólag szó esett egy Vatatész görög császár elleni közös akcióról; a ránk maradt levélszövegek azonban ezt nem tartalmazzák. Ez persze nem zárja ki, hogy titkos megbeszéléseken ilyen tárgy fel ne vetődött volna.

A három követség közül a legnagyobb sikerrel az olasz ferences, Plano Carpini Johannes fráter járt. Mint részletes útleírásából, valamint útítársa, Benedictus Polonus beszámolójából kiderül, 1245. április 16-án indult útnak Lyonból. Útja Csehországon, Lengyelországon és a Kijevi Oroszországon át vezetett; Boroszlóban csatlakozott hozzá Benedictus Polonus fráter s két rendtársuk, C. de Bridia és a cseh Ceslaus, Kijevig pedig az orosz Vaszilko lodomériai fejedelem kíséretét élvezte. A Dnyepernél Korenza seregvezér fogadta őket, majd 1246. április 4-én értek el Batu kánnak a Volga melletti szállására. Itt a megbetegedett Ceslaus és társa, Bridia lemaradt, s bevárta a pápai legátus visszaérkezését. Plano Carpini másikkal július 22-én ért el Güjük kán udvarába, a Karakorum közelében fekvő Sira ordába. Ottlétük idején történt a kán választása és trónra lépése. Güjük kán IV. Ince pápa levelére elbizakodott hangú, rejtett fenyegetést is tartalmazó választ adott, melynek perzsa nyelven írt példányát Plano Carpini magával hozta. E levél eredetije ma is megtalálható a vatikáni levéltárban. Utazásának valódi célja és eredménye azonban nem a levélváltás megteremtése volt, hanem az, amit teljes sikerrel teljesített: kifürkészte és rendszerbe foglalva leírta a mongolok földjét, lakóit, vallását, szokásait, hadi életét, szándékait – tehát mindazt, amire Péter orosz érsek csak néhány mondatos válaszokat tudott adni. Jelentéséből értesült Európa először arról, ami a mongolokon túl van: Kínáról és a Nagy Óceánról. Plano Carpini 1246. november 13-án indult vissza, 1247. május 3-án ért Batu udvarába, június 9-én Kijevbe, majd Lengyelországon, Csehországon és Németországon át novemberben érkezett meg IV. Incéhez Lyonba.

Plano Carpini hazafelé vezető útja Európában szokatlanul hosszú időt, fél évet vett igénybe. Útleírása luxemburgi kéziratának függelékében ennek részben megtaláljuk a magyarozatát. Az említett országok mellett ugyanis „Johannes fráter” beszámolt útjáról IV. Béla királynak is, tehát betért Magyarországra. Ha IV. Béla hézagosan ismert itineráriumát szemügyre vesszük, ez összhangban van az előbbi híradással. 1247-ben IV. Bélának csak négy hiteles oklevele van dátumhellyel ellátva, mind a négy Zólyomban kelt (1247. augusztus 3. – szeptember 11.). Minthogy a zólyomi királyi erdőuradalom, amely ekkor Árvában és Dunajecben határos volt Lengyelországgal, az Árpád-házi királyok egyik fő nyári tartózkodási helye volt, biztosra vehető, hogy IV. Béla 1247 nyarán itt fogadta Plano Carpinit, aki a Lengyel- Kárpátokból történt rövid kitérőt művében meg sem említette. Művében egyébként sem részletezi hazavivő útja utolsó szakaszát.

A luxemburgi kézirat azonban egy meglepőbb adatot is tartalmaz. Alig távozott el Plano Carpini, amikor megérkeztek Tatárországból IV. Béla követei, akik lényegében ugyanazt hozták hírül, amit Plano Carpini elmondott. Mindamellet a magyar követek híradásában olyan eltérő adatok is vannak a kánválasztás és trónra emelés körülményeiről és időpontjáról, ami arra mutat, hogy ez a híradás valóban független Plano Carpini jelentésétől, és a magyar küldöttek ott voltak azon négyezer követ között, akik a világ minden tájáról gyűltek össze, hogy a nagy esemény szemtanúi legyenek, de még inkább azért, hogy kitudakolják a tatárok szándékát.

IV. Béla minden lehetőséget megragadott, hogy értesüléseket szerezzen a tatárokról. Igyekezett kapcsolatait az orosz fejedelmekkel kiépíteni. Már 1243-ban, amikor a tatárok Borku mellett szétverték Mihály kijevi nagyfejedelem fiának, Rosztyiszlávnak a hadait, s Rosztyiszláv Magyarországra menekült, IV. Béla hozzáadta egyik leányát. Rosztyiszláv

hozhatta azt a hírt, hogy a tatárok „visszafordultak”, s ezt IV. Béla sietve közölte nagybátyja, Bertold révén a pápával, aki még ez év július 21-én megbízta Bertoldot az említett keresztes hadjárat meghirdetésével.

A tatárok visszafordulásának híre vaklárma volt. IV. Béla a szélcsendet igyekezett felhasználni arra, hogy Rosztyiszlávot beültesse a halicsi trónra. Minthogy akciója kudarcba fulladt, 1245–46-tól Dániel (Danyiil) halicsi fejedelemmel kötött szövetséget és épített ki futárszolgálatot. Bizonyára ennek volt köszönhető, hogy IV. Béla az 1246 augusztusában a kánválasztáson meghirdetett Európa elleni hadjáratról sokkal hamarabb értesült, mintsem Plano Carpini és a magyar követek hazaérkeztek. Minthogy Karakumból Batu szállására, a Volga partjára két hónap és tíz nap alatt ért el a futár, bizonyos, hogy Batu udvarában már 1246. november elején értesültek az Európa elleni zászlóbontásról. Batu udvarát pedig állandóan látogatták orosz fejedelmek és követeik – maga Dániel is ott volt 1245-ben –, s így decemberben a halicsi futár már meghozhatta IV. Bélának a vész hírt. A megrendült IV. Béla tüstént írt IV. Ince pápának, aki 1247. február 4-én Bélához intézett válaszlevelében készülődésre biztatta és keresztes segítséget ígért, a magyar püspökhöz írt bullájában pedig a várépítést szorgalmazta.

IV. Béla a veszély hallatára gyors intézkedéseket tett. A pesti polgárokat áttelepítette a budai Várhegyre, és megkezdte a várépítést, 1247. június 2-án pedig a jeruzsálemi ispotályos keresztes rendre bízta több határtartomány és a Duna vonalának erősítését. Plano Carpini Zólyomba érkezésekor már nagyban folyt a készülődés.

A támadás ekkor sem indult meg. Gjúk kán 1248-ban idült alkoholizmusban meghalt, s a rá következő hároméves nőuralommal szélcsend állott be.

Újabb vészfelhők tornyosultak, amikor 1251-ben az energikus Mönge (törökösen Mengü) kán lépett trónra. Mönge 1252-ben még a családi ellenzék és híveik kiirtásával volt elfoglalva, 1253-ban azonban az Onan forrásainál tartott kuriltájon elhatározta új nagy hódító hadjáratok megindítását. Itt döntötte el, hogy egyik öccse, Kubiláj Dél-Kína, a másik, Hülegü pedig Elő-Ázsia meghódítására fog indulni. A hír rövidesen eljutott Magyarországra is. IV. Béla pontosabb értesülések szerzésére újból domonkosokat küldött keletre. A feledésbe ment utazások közül csupán egyiknek tudjuk az útvonalát nagyjából rekonstruálni.

1254. február 16-án IV. Ince kiállított az ikoniumi török szultánhoz címezve egy *Deus creator omnium* kezdetű ajánlólevelet domonkos barátok részére. A domonkosok ez év májusában, a budai várban felépített új domonkos kolostorban tartották egyetemes nagykáptalanjukat. Május 31-én innen indult el néhány domonkos „az Örményországgal és Grúziával határos Nagy-Törökországba”. Útjuk valószínűleg Niceán, IV. Béla sógorának székhelyén át vezetett. Minden bizonnyal ennek a követségnek a tagja volt az a magyar domonkos, akivel Rubruk 1255 tavaszán Örményországban találkozott. Ez Batu fiához, Szartachhoz készült Elő-Ázsia felől, de a Tebrizben székelő Arguntól, az elő-ázsiai mongol főparancsnoktól nem kapott engedélyt továbbutazásra.

IV. Béla idehaza újból óvintézkedéseket tett a veszély elhárítására. A visszahívott kunok hűségének biztosítására 1254 tavaszán a budai nagykáptalanon megkereszteltette a kunok „nagyfejedelmét” és feleségét, akiknek leányát, Erzsébetet már az előző vész hírt után összeházasította István ifjabb királlyal.

Ebben a légkörben fogant IV. Bélának a pápához év nélkül, [1253.] november 11-én írt nevezetes levele, melyben ezt írja: „több szavahihető bizonyásból tudjuk, hogy a tatárok szilárdan elhatározták, rövidesen Európa ellen töméntelen hadat indítanak”; beszámol intézkedéseiről, hathatós segítséget kér a pápától, és panaszt tesz neki IX. Lajos keresztes hadjárata miatt, mondván: „a bölcsek sokasága csodálkozik, hogy Atyaságod a mostani körülmények között Franciaország királyának, az egyház e nemes tagjának Európából való távozását támogatta”. Ami miatt IV. Béla szemrehányást tett a pápának: a szentnek nevezett IX. Lajos francia király keresztes hadjárata, Napkelet megismerése szempontjából nagyon jelentős eredménnyel járt.

IX. Lajos már 1244-ben felvette a keresztet, 1245-től kezdve prédikálták a keresztes hadjáratot Franciaországban, de csak 1248. augusztus 25-én került sor a sereg behajózására. Lajos királyt, a kíséretében lévő Chateauroux-i Odo pápai legátust, sir Jean Joinville-t, IX. Lajos történetíróját, Longjumeau-i Andreas domonkos és Rubruk Willelmus ferences barátokat, valamint a keresztes hadat a velencei és génuai gályák már november 17-én partra tették a Ciprus szigetén levő Limassolban. A király egy hónap múlva Nicosiában tartózkodott, amikor odaérkeztek Eldzsigidej mongol vezér követei: Szaif ad-din Muzaffar Daud, azaz Dávid, egy Moszul vidéki arab anyanyelvű nesztoriánus keresztény és társa, Márkus. Magukkal hozták Eldzsigidej buzgó keresztény szólamokkal telt levelét. A követek a király mellett tolmácsoló Longjumeau-i Andreas fráter útján merész hazugságokat mondtak el a mongolok megtéréséről, egyebek mellett azt, hogy Gűjük kán anyja nem más, mint János papkirály leánya. Szövetséget ajánlottak IX. Lajosnak: a mongolok megtámadják Bagdadot, s ezalatt IX. Lajos szálljon partra Egyiptomban, hogy megakadályozzák a két mohamedán hatalom összefogását.

IX. Lajos hajlandó volt tárgyalni, s ezért követséget küldött a gazdag tapasztalatokkal rendelkező Longjumeau-i Andreas fráter vezetésével. A követség tagjai: három domonkos szerzetes, két klerikus és két királyi tiszt, valamint az Akkonból hozzájuk csatlakozó Theodolus szerzetes 1249. január 27-én indult el Antiochiából. Moszulon és Tebrizen át mentek Perzsiába, de ott Theodolus lemaradt. A Kaszpi-tó déli és keleti partja mentén, majd Ürgencs és Talasz városokon át haladva értek a Balkas-tótól keletre fekvő Emilbe, ahol Gűjük udvarát tartotta. Gűjük kán azonban odaérkezésükkor már halott volt, s csupán özvegyével, Ogul-Kajmissal tudtak tárgyalni. Bár Ogul-Kajmis volt a régens, semmilyen érdemleges dologban nem állapodhattak meg, mert időközben Ogul-Kajmis halálos ellenségét, Möngekét jelölték trónra. Miután Ogul-Kajmis gazdagon megajándékozta őket, és semmitmondó válaszlevelet írt IX. Lajosnak, a követség ugyanazon az úton, amelyen jött, visszatért, és 1251 áprilisában a palesztinai Caesarea városában csatlakozott IX. Lajoshoz. Andreas fráter politikai küldetése tehát eredmény nélkül zárult; tapasztalatait sem foglalta írásba. Útja mégsem volt hiábavaló. Az ő hatására indult el keletre a középkor egyik legnagyobb utazója és útleírója, Rubruk Willelmus ferences barát.

Rubruk IX. Lajos kíséretében időzött a Szentföldön, mikor Andreas fráter visszatért Belső-Ázsiából. Ő informálta Rubrukot élményeiről. Ő hozta a hírt, hogy Batu kán fia, Szartach keresztény lett, valamint azt, hogy Csagatáj unokája, a magyarországi hadjáratban is részt vett Būri vezér birtokában Talasz városában egy falura való német aranybányász és

fegyverkovács van; minden bizonnyal annak a hatszáz németnek a maradékai, akiket a mongolok az erdélyi Radnabányáról hurcoltak el.

Rubruk kimondott célja az volt, hogy felkeresi a keresztény Szartach vezért, ha lehet, ott marad, és térítő munkát végez a mongolok között, titkos vágya pedig az volt, hogy meglátogassa a Belső-Ázsiába sodródott német kolóniát, akikkel – Rubruk flamand anyanyelvű lévén – azonos nyelvet beszélőnek tekintette magát.

1253 elején indult el a Szentföldről IX. Lajosnak Szartachhoz intézett ajánlólevelével. Ismerve IX. Lajos érdeklődési területét – a Szentföldre, Egyiptomba, majd utóbb Tuniszba vezetett hadjáratot a mohamedán arabok ellen –, aligha hihetjük, hogy a Volgától nyugatra nomadizáló és kétszeresen alárendelt helyzetben levő Szartachkal politikai céljai voltak. Rubruk Konstantinápolyból április 13-án hajón ment Krímbe, s innen taligán utazva július 31-én ért Szartach szállására. Szartach, akiről kiderült, hogy nem keresztény, s függő helyzetben lévén, nem mert dönteni Rubruk sorsáról, a Volga túlsó partján nomadizáló apjához, Batuhoz küldte; ez szintén elhárítva magáról a felelősséget, tovább küldte Möngke kánhoz. Lóháton, gyors ügetésben a Balkas-tó délkeleti oldalán fekvő Kajalig városon át december 27-én ért a nagy kán udvarába, s vele együtt vándorolva 1254. április 5-én Karakorumba, a mongol fővárosba. Möngke válaszlevelének birtokában ez év július elején hagyta el Karakorumot, majd a Balkas-tótól északra, lakatlan vidékeken át utazott vissza Batu szállására, innen pedig a Kaszpi-tó nyugati partja mellett, továbbá Nagy-Örményországon, az Ikoniumi szultánságon és Kis-Örményországon át Ciprusba, majd Antiochiába, hová 1255. június 26-án érkezett meg. IX. Lajos ekkor már visszatért Franciaországba, a ferences provinciális pedig nem engedte meg, hogy Rubruk királya után utazzék jelentéstételre, ezért élményeit és tapasztalatait könyv terjedelmű, hosszú levélben írta meg IX. Lajosnak. Rubruk írásműve magasan Plano Carpinié fölött áll. Az emberi lélek mélységeiig hatoló, őszinte élménybeszámolója, a megismert ázsiai országok, népek és vallások minden részletében megbízható és szemléletes leírása mellett évezredes földrajzi tévhiteket oszlatott el, s első volt, aki az ókorból ismert *Seres*-t, a selyem országát, Kínával azonosította.

Az 1235-től, Julianus elindulásától, 1255-ig, Rubruk hazaérkezéséig eltelt húsz év alatt új világ tárult ki Európa előtt. De az az új ismeretanyag, amit Julianus első lépései, valamint Péter orosz érsek rövid jelentése után a világutazó Plano Carpini és Rubruk nyújtott az európai művelődésnek, nemcsak Napkelet felfedezését jelentette, hanem azt is, hogy elindult a földet megismerő felfedezések sorozata. A Távols-Keletet bejáró és megismertető Marco Polo után bátor hajósok következtek, akik a tengeren vezető utat keresték India felé.

Györffy György

Julianus barát és követői

A JULIANUS ELSŐ ÚTJÁRÓL KÉSZÜLT JELENTÉS

1237-BŐL*

Nagy-Magyarország dolgáról, melyet Riccardus fráter* szerzett IX. Gergely pápa*idejében*

(1) A keresztény Magyarok Történetében: azt találták, hogy van egy másik, Nagyobb Magyarország, ahonnan a hét vezér népével együtt kiköltözött, hogy lakóhelyet keressen magának, minthogy földjük a lakók sokaságát eltartani nem tudta. Miután sok országon áthaladtak és pusztítottak, végül elérkeztek arra a földre, melyet most Magyarországnak neveznek, akkor pedig a rómaiak legelőjének: mondtak. Ezt választották maguknak lakóhelyül a többi földek közül, meghódítván a népeket, amelyek akkor itt laktak. Ahol is végül Szent István, első királyuk a keresztény hitre térítette őket; míg az előmagyarok, akiktől származtak, hitetlenségben maradtak, mint ahogy ma is pogányok.

A domonkos barátok, miután ezeket a Magyarok Történetében megtalálták, megszánták a magyarokat, akiktől származtak, hogy mind az ideig hitetlenségben tévelyegnek. Elküldtek hát négy barátot: keresésükre, hogy Isten segédelmével megtalálják őket, ahol csak tudják. Annyit tudtak a régiek írásaiból, hogy keleten laknak, de hogy hol vannak, nem is sejtették.

Az említett szerzetesek, akiket kiküldtek, sok fáradságnak kitéve magukat tengeren és szárazföldön, több mint három esztendeig keresték őket, de az utak sok veszedelme miatt nem tudtak nyomukra akadni, kivéve közülük egy papot, Ottó nevűt, aki csak úgy utazhatott, hogy kereskedőnek adta ki magát. Ő egy pogány országban talált néhány azon nyelven beszélőt, akik révén megbizonyosodott afelől, hogy mely vidéken laknak, de tartományukba nem jutott el. Visszatért hát Magyarországra, hogy több barátot vegyen maga mellé, akik vele visszamenve a keresztény hitet hirdessék közöttük. De a sok fáradságban eltörődve, visszaérkezése után nyolcadnapra, miután megkeresésük minden útját-módját elmagyarázta, Krisztushoz költözött.

(2) A domonkos barátok pedig, óhajtván a hitetleneket megtéríteni, ismét négy barátot küldöttek az említett nép felkutatására. Ezek elnyervén rendtársaik áldását, szerzetesi ruhájukat világgal váltották fel, szakállukat és hajukat pogány módra megnövesztették, majd Aszen Bulgáriáján: és Rumélián: keresztül – Béla úrnak, Magyarország mostani királyának kíséretével és költségén – Konstantinápolyba érkeztek. Itt tengerre szálltak, és harminchárom nap alatt eljutottak a Zíkiának nevezett földre, Matrika nevű városba, melyek fejedelme és népe magát kereszténynek mondja; görög betűkkel írnak, és papjaik görögök. A fejedelemnek állítólag száz felesége van. A férfiak mind kopaszra nyírják fejüket, és ékes szakállat növesztenek; kivéve a nemeseket, akik nemességük jeleként bal fülük felett egy kevés haját meghagynak, fejük többi része teljesen meg van nyírva. Itt úti társaság reményében várva, ötven napig időztek. Az Isten pedig kegyelmes volt hozzájuk egy

úrasszony személyében, aki a király száz felesége fölött a legfőbb volt, amennyiben ez csodálatos szeretettel fogadta őket, és minden szükségletükről gondoskodott.

Innen az említett úrasszony tanácsára és segítségével továbbmentek, és tizenhárom nap alatt átkeltek a sivatagon, ahol sem házat, sem embert nem találtak. Itt érkeztek az Alániának nevezett földre, ahol keresztények és pogányok vegyesen laknak. Ahány falu, annyi a fejedelem, s egyikőjük sem tekinti magát alávetve a másiknak. Örökös harcban van fejedelem fejedelem ellen és falu falu ellen. Szántás idején egy falu egész férfinépe fegyveresen együtt vonul a mezőre, és az aratást is együttesen végzik. Ezt teszik a tartomány széltében-hosszában, és bármi dolguk is van a falun kívül, akár fahordás, akár más, mindnyájan együtt mennek felfegyverezve. Kevesedmagukkal nem mozdulhatnak ki falujukból egész héten át semmilyen ügyben életük veszélyeztetése nélkül, kivéve az egy vasárnapot reggeltől estig. Ezt olyan tiszteletben tartják, hogy ekkor bárki, akármilyen rosszat tett vagy akárhány ellensége van, biztonságban járhat még azok között is, akiknek szüleit megölte, vagy akikkel szemben más bűnt követett el, akár van fegyver nála, akár nincs. Azok, akiket itt keresztényeknek neveznek, tartják magukat ahhoz, hogy olyan edényből, amelybe egér pusztult bele vagy amelyből kutya evett, nem isznak és nem esznek addig, amíg papjuk meg nem szentelte, s aki másként cselekszik, azt a kereszténységből kirekesztik. Ha viszont valaki közülük bármilyen okból embert öl, ezért sem nem vezekel, sem áldásban nem részesül, mivel náluk az emberölést semmibe sem veszik. A keresztet olyan nagy tiszteletben tartják, hogy a szegények – akár odavalók, akár idegenek –, akik nem tudnak magukkal kíséretet vinni, bármilyen keresztet lobogós kopójukra tűznek és felemelve hordják, mindenkor bátran járhatnak keresztények és pogányok között egyaránt.

Erről a helyről a barátok nem tudtak kapni útitársakat a továbbutazáshoz a tatároktól való félelem miatt, kik állítólag a szomszédságban laktak. Ezért kettő közülük visszafordult, kettő pedig visszamaradt azon a földön; ugyanis a legnagyobb szükségben hat hónapot töltöttek el itt, amely idő alatt nem ettek kenyeret, és nem ittak vízen kívül más italt. Az egyik felszentelt barát kanalakat és egyéb dolgokat gyártott; ezekért olykor némi kölest kaptak, melyből csak nagyon gyengén tudták fenntartani magukat. Ezért határozta el, hogy kettőt maguk közül eladnak, hogy ennek árán a többiek bevégezhessek a megkezdett utat, de nem találtak vevőt, minthogy szántani és örölni nem tudtak. Így a szükségtől szorítva kettő közülük e vidékekről visszatért Magyarországra, a másik kettő pedig ottmaradt, nem akarván a megkezdett utat feladni.

(3) Ezek végül néhány pogány társaságában útra kelve, a pusztasivatagon harminchét napon át folyvást mentek, ami alatt huszonkét hamuban sült kenyeret fogyasztottak el, s ezek oly kicsik voltak, hogy öt nap alatt megehették volna, anélkül, hogy jóllaktak volna vele. Az a fráter, aki egészséges volt, de erőtlen, a legnagyobb fáradsággal és kínnal, mégis örömet vezetett ki a pusztából (társát); a beteg barát pedig jobban sajnálva az egészségest, mint magát, gyakran mondotta, hogy hagyja őt a pusztában mint halottat és hasznavehetetlen tuskót, nehogy a vele való foglalatosság miatt Isten ügyét elhanyagolja. Ő azonban nem egyezett ebbe bele, hanem haláláig bajlódott vele az úton. Pogány útitársaik, azt híván, hogy pénz van náluk, majd megölték őket, úgy kutatták.

Átkelvén pedig a minden út és ösvény nélküli sivatagon, a harminchetedik napon érkeztek a mohamedánok földjére, melyet Vedának neveznek, Bundaz városába. Itt semmi

módon nem kaphattak szállást senkinél, hanem a mezőn kellett tartózkodniuk esőben és fagyban. Nappal pedig az a fráter, aki egészséges volt, maga és beteg társa részére ételmezt koldult a városban, és kapott is mind italt, mind egyebet, főként a város elöljárójától, aki megtudva róla, hogy keresztény, örömmel adott neki alamizsnát, mivel mind az elöljáró, mind annak a vidéknek a népe nyilvánosan mondja, hogy rövidesen kereszténnyé kell lenniük, és a római egyház alá kell tartozniuk. Innen egy másik városba mentek, ahol egy mohamedán házában, aki őket Isten nevében befogadta, az említett beteg szerzetes, név szerint Gerhardus, az Úrban elnyugodott, és ugyanitt el is temették.

Ezután Julianus barát, aki egyedül maradt, nem tudva, hogy miként juthat tovább, szolgája lett egy mohamedán papnak és feleségének, akik Nagy-Bolgárországba készültek utazni, s meg is érkeztek ide. Nagy-Bolgárország nagy és hatalmas ország, melynek gazdag városai vannak, de mindnyájan pogányok. Ebben az országban nyilvánosan beszélnek, hogy rövidesen kereszténnyé kell lenniük, és a római egyháznak kell alávetni magukat, de annak napját, mint mondják, nem tudják – mert így hallották bölcseiktől.

Ennek az országnak egyik nagy városában, mely állítólag ötvenezer harcost tud kiállítani, a barát egy magyar nőt talált, aki a keresett földről erre a vidékre ment férjhez. Ez megmagyarázta a barátnak az utat, hogy merre menjen, s azt állította, hogy kétnapi járóföldre biztosan megtalálhatja azokat a magyarokat, akiket keresett. Így is történt.

(4) Megtalálta pedig őket a nagy Etil folyó mellett. Kik látván őt, s megértvén, hogy keresztény magyar, nagyon örvendeztek megérkezése felett. Körülvezették őt házaikban és falvaikban, és keresztény magyar véreik királyáról és országáról behatóan tudakozódtak. Bármit mondott nekik a hitről vagy egyebekről, a legfigyelmesebben hallgatták, mivel teljesen magyar a nyelvük; megértették őt, és ő is azokat. Pogányok, akiknek semmi tudomásuk nincs Istenről, de bálványt sem imádnak, hanem úgy élnek, mint az állatok. Földet nem művelnek, lóhúst, farkashúst és efféléket esznek, kancatejet és vért isznak. Lovakban és fegyverekben bővelkednek, és igen bátrak harcban. A régiek hagyományaiból tudják, hogy ezek a magyarok tőlük származnak, de hogy hol vannak, nem volt tudomásuk róla.

A tatár nép szomszédos velük, de ezek a tatárok, harcba bocsátkozva velük, nem tudták őket háborúban legyőzni, sőt az első csatában vereséget szenvedtek. Ezért barátokká és fegyvertársakká fogadták őket, úgyhogy együttesen tizenöt tartományt teljesen elpusztítottak. A magyaroknak ezen a földjén az említett barát találkozott tatárokkal és a tatár vezér követével, aki beszélt magyarul, oroszul, kunul, németül, szaracénul és tatárul. Ő azt mondta, hogy a tatár sereg, amely ide ötnapi járóföldre helyezkedett el, Németország ellen készül menni, de várnak egy másik sereget, amelyet a perzsák legyőzésére küldtek. Ugyanő azt ismondta, hogy a tatárok földjén túl él egy nagy nép, minden emberi fajtánál magasabb és nagyobb, ezeknek fejük oly nagy, hogy semmi módon nem illik testükre. Ugyanez a nép a földjéről ki akar jönni, hogy mindazok ellen harcoljon, aki csak ellenáll, és elpusztítson minden országot, amelyet csak le tud igázni.

(5) A barát, mindezt megtudva, jóllehet a magyarok kérték, hogy maradjon, nem vállalta, két okból. Először azért, mert ha a pogányok országaiban és Oroszországban, melyek a keresztény magyarok és emezek között fekszenek, híre menne, hogy ezeket a katolikus hitre térítik, nyugtalanná válnának, és talán ettől kezdve minden utat elzárnának, attól tartva,

hogy ha ezeket amazokkal sikerülne a kereszténységben összekötni, minden közbeeső országot meghódítanának. Másodszer azért, mert elgondolta, hogy ha rövidesen meghalna vagy megbetegedne, munkája füstbe menne, minthogy sem ő nem boldogulna velük, sem magyar rendtársai nem tudnák, hogy hol található ez a nép. Mikor tehát vissza akart térni, kitanították őt ezek a magyarok egy másik útra, amelyen gyorsabban utazhat. Megindult pedig a barát hazafelé a Szent János ünnepe előtti harmadik napon, és néhány napi pihenőt tartva az úton, vízen és szárazföldön utazva karácsony másodnapján lépte át Magyarország kapuját, jóllehet Oroszországon és Lengyelországon át lóháton jött.

Az említett Magyarországról való visszatérő útján tizenöt nap alatt folyón szelte át a mordvinok országát. Ezek pogányok és olyan kegyetlen emberek, hogy semmibe sem veszik az olyan embert, aki sok embert nem ölt. S midőn valaki útra kel, minden általa levágott fejet előtte hordanak, és mennél több fejet hordanak előtte; annál nagyobb a becsülete. Az emberi koponyákból meg kelyhet csinálnak, és örömet isznak belőle. Azt, aki nem ölt embert, nem is engedik megnősülni. Ezek a jósaiktól megtudván, hogy keresztényekké kell lenniük, Nagy-Lodoméria, a velük szomszédos orosz föld fejedelméhez küldtek, hogy küldjön nekik papot, akitől felvegyék a keresztséget, de ez azt válaszolta: „Nem az én feladatomban ezt cselekedni, hanem a római pápáé, mert közeli az idő, hogy mindnyájan el kell fogadjuk a római egyház hitvallását, és őneki kell engedelmességeknek.”

Györffy György fordítása

JULIANUS MÁSODIK ÚTJÁRÓL KÉSZÜLT JELENTÉSE

1237-38-BÓL*

*Levél a tatárok életéről**

Krisztusban tisztelendő férfiúnak és atyának, Isten kegyelméből Perugia püspökének, az apostoli szék legátusának Julianus barát, a magyarországi domonkos rend szerzetese, szentségeitek szolgálja köteles és alázatos tisztelettel.

Amikor a reám rótt engedelmességet követve Nagy-Magyarországba kellett mennem a mellém adott barátokkal, és a nekünk kiszabott utat bejárni óhajtottuk, amint Poroszország legtávolabbi végeihez érkeztünk, megtudtuk az igazságot – (ó, keserves és mindenkit megdöbbentő dolog!) –, hogy az összes tartarokat, akiket pogány magyaroknak is neveznek, a bolgárokat és számos országot a tatárok teljesen elpusztítottak.

De hogy kik is a tatárok, és minő felekezet ez, a jelen sorokban Nektek egyenesen el fogjuk beszélni, amilyen jól csak tudjuk.

Elmondták nekem néhányan, hogy a tatárok hajdan azt a földet lakták, ahol most a kunok tanyáznak, és valójában Izmael fiainak mondatnak, amiért most az izmaeliták is tatároknak akarnak neveztetni. Azt a földet pedig, amelyről korábban kiköltöztek, Gottának mondják; ezt Ruben Gottának nevezte.

A tatárok első háborúja pedig így kezdődött: Gotta föld vezére, név szerint Gürkagán volt, akinek hajdon nővére szüleinek halála után a család feje lett, és úgy mondják, hogy férfi módra viselkedett. Legyőzött egy szomszédos fejedelmet, és javait elrabolta. Egy bizonyos idő elteltével pedig, amikor a tatár nemzet az említett fejedelmet szokás szerint ismét meg akarta támadni, a fejedelem ezt megelőzve, csatát kezdett az illető leánnyal, legyőzte harcban, majd őt, korábbi ellenfelét elfogva, seregét megfutamította, az elfogott leányt megbecstelenítette, és bosszújának nagyobb felül a meggyalázottat csúful lefejezte.

Ezt hallva az említett leány bátyja, a nevezett Gürkagán vezér, követet küldött a mondott férfiúhoz a következő üzenettel: „Megtudtam, hogy elfogott és megbecstelenített nővéremet lenyakaztad. Tudd meg, hogy emiatt velem gyűlik meg a bajod. Ha nővérem neked esetleg bajt okozott, kárt téve ingó javaidban, hozzám járulhattál volna ebben az ügyben, igazságos ítéletet kérve. Vagy ha te a legyőzött leányt saját kezeddél akarva megbüntetni, fogságba vetted és megbecstelenítetted, feleségül vehetted volna. Ha pedig szándékodban volt megölni őt, semmi módon nem lett volna szabad meggyaláznod. Most tehát kétszeresen büntetted; a szúzi szeméremmel gyalázatosságot követtél el, a halálos ítéletet pedig szánalmasan végrehajtottad. Ezért tudd meg, hogy bosszúból az említett leány haláláért egész haderőmmel meg foglak támadni!” Ezt hallva a gyilkos fejedelem, látva, hogy nem tud ellentállni, saját földjét feladva, övével együtt az ornachi szultánhoz menekült.

Míg ezek történtek, a kunok földjén élt egy Withut nevű fejedelem, kinek gazdagságáról olyan mesés hírek keringtek, hogy még barmai a mezőn is aranyvályúból ittak. Ezt egy másik (kun) vezér a Bux folyó mellékéről, név szerint Güreg, gazdagsága miatt megtámadta és legyőzte. [Withut] legyőzése után, két fiával és kevesekkel, akik a harc veszedelmét elkerülték, az említett ornachi szultánhoz menekültek. A szultán pedig, emlékezve egy jogtalanságra, amelyet ez valaha történetesen vele szemben elkövetett – ugyanis szomszédosak voltak –, befogadta, és kapujában felakasztotta őt, népét pedig uralma alá hajtotta. Withut két fia azonban tüstént elmenekült, és minthogy más menekvésük nem volt, az említett Güreghez tértek vissza, ki atyjukat és őket annak előtte kifosztotta. Ez vad dühtől hajtva a nagyobbikat lovakkal [vonszolva] meggyilkolta, a kisebbik viszont az előbb említett Gürkagánhoz, a tatárok fejedelméhez menekült, és alázatosan kérte, hogy álljon bosszút Güregen, aki atyját kifosztotta és bátyját megölte, hozzáfűzve e kettőt, tudniillik hogy Gürkagán tisztessége megmarad, és ő maga bátyja meggyilkolásáért és atyja kirablásáért elégtételt szerez és bosszút áll. Így is történt.

Miután pedig győzelmet vettek, az említett ifjú ismét megkérte Gürkagán vezért, hogy az ornachi szultánon is álljon bosszút atyja szörnyű megöléséért, azt mondván, hogy atyja hátrahagyott népe, melyet itt mintegy fogságban tartanak, seregének segítségére lehet az előnyomulás alkalmával. Amaz pedig a kettős győzelemtől szívében és lelkében megittasodva, készségesen belement abba, amit az ifjú kívánt, és kivonulva a szultán ellen, dicsőséges és tisztességes győzelmet aratott felette. Így tehát Gürkagán, a tatárok említett vezére mindenütt dicső győzelmet aratva, teljes erejével hadjáratot vezetett a perzsák ellen némely csatározások miatt, melyeket korábban egymás ellen folytattak; hol is rendkívüli győzelmet vívott ki, és Perzsiát teljesen leigázta.

Ezek után merészebbé vált, és a földön mindenkinél erősebbnek érezve magát, megkezdte előnyomulását [más] országok ellen, azzal a szándékkal, hogy az egész világot leigázza. Ezért a kunok földjére vonult, a kunokat leverte, és földjüket elfoglalta. Innen visszafordulva Nagy-Magyarországra [mentek], ahonnan a mi magyarjaink erednek; harcoltak velük tizenégy éven át, s a tizenötödik évben legyőzték őket, amint ezek a pogány magyarok élőlőszóval elmondták nekünk. Ezek leverése után nyugatra fordultak, és egy esztendő vagy valamennyivel több [idő] alatt öt igen nagy pogány országot foglaltak el: Szakszint, Meroviát, levertek Bolgárországot, és hatvan nagyon erős várat foglaltak el, melyek oly népesek, hogy egyetlen közülük ötvenezet fegyverest tud kiállítani. Emellett leigázták mind Vedint, mind Meroviát, Pojdoviát, a mordvinok országát, melynek két fejedelme volt; az egyik fejedelem egész népével és családjával a tatárok uralma alá adta magát, míg a másik megerősített helyek védelmébe menekült népének töredékével, hátha ellen tud állni.

Most pedig, amikor Oroszország végein várakoztunk, megtudtuk a való igazságot, hogy a tatárok egész serege nyugat felé vonulva négy részre oszlott. Az egyik rész az Etil folyó mellett Oroszország keleti végeinél Szuzdal felé közeledik; a másik rész dél felé már [elérte] Rjazany határait; ez egy másik rutén fejedelemség, melyet mindeddig nem győztek le; a harmadik rész a Don folyóval átellenben Voronyezs várnál táborozik, ez szintén egy orosz fejedelemség. Azok a ruténok, magyarok és bolgárok, akik előlük menekültek, élőlőszóval mesélték nekünk, hogy [a tatárok] arra várnak, hogy a következő télen, amikor a föld vizei és

mocsarai befagynak, egész Oroszországot teljes sokaságukkal olyan könnyen feldűlják, mint az egész rutén földet.:

Tudjátok meg így még mindezeket, hogy maga Gürkagán, az első vezér, aki a háborút elkezdte, meghalt. Most pedig az ő fia, a Kán uralkodik a helyén, és a nagy Ornach városban székel, melynek országát atyja az első hadjáratban foglalta el. Székel pedig a következő módon:

Akkora nagy palotája van, hogy ezer lovas lép be egy kapuján, és meghajolva neki a lovasok, ugyancsak lovon ülve ki is mennek. Az előbb említett vezér meg készítetett magának egy roppant nagy és magas, aranyoszlopokon nyugvó ágyat, mondom, aranyágyat, a legdrágább mennyezettel, amelyben dicsőülten és dicsőítve ül drága ruhába burkolózva. A palota kapui pedig mind aranyból készültek, melyen át lovasai épen és sértetlenül haladnak át. Idegen követek pedig, akár lovon, akár gyalog mennek át a kapun, ha lábukkal érintik a kapu küszöbét, ott helyben karddal lekaszabolják őket; bárki idegennek a legnagyobb tiszteletadással kell itt átmennie.

Ilyen pompában ülve küldte hadseregét a különböző tájakra, mégpedig – úgy hisszük – a tengeren túl, és mit vitt itt végbe, ti is hallottátok. Egy másik hatalmas sereget a tenger mellett mindazon kunok ellen küldött, akik a magyarországi részekre menekültek. A harmadik sereg pedig – mint említettem – az egész Oroszországot támadja.

Hanem hogy hadviselésükről tudósítsalak Benneteket, azt mondják, hogy messzebbre nyilaznak, mint más népek. Az első összecsapáskor mintha nem is nyilaznának, hanem úgy látszik, hogy nyílzápor esik. Karddal és lándzsával nem bánnak olyan jól a harcban. Seregüket meg úgy rendezik, hogy tíz ember élén egy tatár, száz ember felett pedig egy százados van. Ezt azért csinálják ilyen fortélyossággal, nehogy befurakodó kémek valami módon meglapuljanak köztük, és ha történetesen számuk lecsökken a csatában, tüstént ki tudják egészíteni, és hogy a sokfelől összegyűlt nép, amely különböző nyelvűek és nemzetiségűek közül verődik össze, ne tudjon valamilyen hűtlenséget elkövetni. Minden elfoglalt ország királyait, fejedelmeit és főurait, akikről feltehető, hogy valamikor ellenállást szerveznek, haladék nélkül megölik. A katonákat és erős parasztokat meg a csatába maguk előtt küldik felfegyverezve, harcra kényszerítve őket. Más parasztokat pedig, akik harcra kevésbé alkalmasak, meghagynak földművelésre, és mindegyik csatába hajszott vagy megölt ember feleségét, leányait és nőrokonait szétesztják a földművelésre hagyottak között, némelyiknek tízet vagy többet futtatva, és kötelezik őket, hogy azontúl tatároknak nevezzék magukat.

Azok a katonák, akiket harcra kényszerítenek, ha jól harcolnak és győznek, kevés kegyben részesülnek – ha viszont csatában elesnek, semmi gond nincs velük. Ha azonban harc közben meghátrálnak, a tatárok tüstént megölik őket; így hát a harcolók inkább törekednek arra, hogy harcban essenek el, semmint hogy a tatárok kaszabolják le őket. Tehát nem azért küzdenek vitézebbül, hogy a jövőben éljenek, hanem hogy gyorsabban meghaljanak. Erős várat nem ostromolnak; hanem előbb a földet elpusztítják, és a népet kifosztják, ugyanazon föld népét egybegyűjtik, és ezeket hajtják csatába, és a saját váruk ostromára. Ennek a seregnek a sokaságáról nem írok Nektek egyebet, mint hogy minden elfoglalt ország fegyverfogható katonaságát maga előtt hajtja, és harcolni kényszeríti.

Többen mint biztos dolgot beszélnek, és a szuzdali fejedelem: élőszóval megüzente általam Magyarország királyának, hogy a tatárok éjjel-nappal tanácskoznak afelett, hogy miképpen győzhetnék le és keríthetnék hatalmukba a keresztény Magyarországot. Állítólag tervbe vették, hogy továbbnyomulnának, és elfoglalnák Rómát és a Rómán túli területet.

Ezért követeket küldtek Magyarország királyához, akiket – mikor Szuzdal földjén át mentek – a szuzdali fejedelem elfogott, és a királynak küldött levelet a fejedelem elvette tőlük. Ezeket a követeket mellém adott társaimmal együtt láttam is. Az említett levelet, amelyet a szuzdali fejedelem nekem adott át, elvittem Magyarország királyának. A levelet pogány betűkkel írták, de tatár nyelven. Így hát a király sokakat talált, akik el tudták olvasni, de nem akadt, aki megértette volna. Mi pedig, midőn áthaladtunk egy Kerman nevű nagy pogány városban, találtunk valakit, aki lefordította nekünk. A fordítás pedig így hangzik:

„Én, a Kán, az égi király küldötte, akinek hatalom adatott a földön a nekem meghódolókat felemelni és az ellenállókat elnyomni, csodálkozom feletted, Magyarország királya, hogy midőn már harmincadik ízben küldöttem követeket hozzád, miért nem küldesz vissza közülük senkit, de még követeidet és válaszlevelet sem küldesz nekem. Tudom, hogy gazdag és hatalmas király vagy, sok katonád van, és egyedül kormányzol egy nagy országot. Ezért nehéz önként alám vetned magadat; mégis jobb és üdvösebb volna neked, ha önként behódolnál nekem! Megtudtam ezenfelül, hogy kun szolgálómat oltalmad alatt tartod. Ezért utasítalak téged, hogy ezeket a jövőben ne tartsd magadnál, és miattuk ne kerülj velem szembe. Nekik könnyebb elmenekülni, mint neked, mivel nem lévén házaik, sátraikkal vándorolva talán el tudnak menekülni, de te, aki házakban lakol, váraid és városaid vannak, hogy fogsz menekülni kezeim közül?”

Nem mellőzöm a továbbiakat sem. Ismét, midőn a római udvarban tartózkodtam, előttem elment Nagy-Magyarországba négy rendtársam, akik átkelven Szuzdal földön, ennek az országnak a határain találtak némely pogány magyarral, akik a tatárok elől menekültek. Ezek készségesen felvették volna a katolikus hitet. És mielőtt a keresztény Magyarországra jöttek volna, meghallotta ezt az említett szuzdali vezér, felháborodva visszahívta a mondott barátokat, és megtiltotta, hogy a római hitet prédikálják azoknak a magyaroknak, és emiatt kiűzte őket földjéről. Mégis ezek a kellemetlenség megszűntével nem akartak visszatérni, és a megtett utat könnyen feladni, tehát elkanyarodtak Rjazany városához, hátha onnan utat találnak Nagy-Magyarországba vagy a mordvinokhoz, vagy magukhoz a tatárokhoz. Két szerzetest itt hagytak maguk közül, és tolmácsok vezetésével az imént elmúlt Péter és Pál apostolok ünnepén: érkeztek ahhoz a másik mordvin fejedelemhez, aki azon a napon, amikor érkeztek, egész népével és családjával felkerekedvén – mint előbb mondtuk –, a tatároknak vetette magát alá. Hogy azután mi lett ezzel a két szerzetessel; vajon meghaltak, avagy az említett fejedelem a tatárokhoz vezette őket, senki sem tudja. A két visszamaradt barát, csodálkozván ezek késésén, a következő Szent Mihály ünnepe: körül elküldtek egy tolmácsot, hogy megbizonyosodjanak életben maradásukról, ezt azonban rátámadó mordvinok megölték. Én pedig és társaim, látván a tatárok által elfoglalt földet, és megszemlélvén a megerősített vidékeket, mivel már semmi gyümölcsöt nem szüretelhetünk, visszatértünk Magyarországra. Jóllehet sok hadsereg és rabló között haladtunk át, mégis az anyaszentegyház imáinak és kegyelmének támogatásával épen és sértetlenül eljutottunk szerzetestársainkhoz és a kolostorba.

Egyébként, hogy mi a teendő és cselekedni való, mikor ilyen Isten ostora érkezik és közeleg a Krisztussal eljegyzett egyház fiaihoz, Szentségetek kitűnősége gondterhesen előre látni méltóztatik.

Azután, hogy semmit el ne mellőzzek ezekből, Atyaságodnak megjegyzem, hogy midőn egy rutén pap nekünk valamit idézett a Bírák könyvének történetéből, mondotta, hogy a tatárok midiániták, akik Cethymmel együtt Izráel ellen harcolva legyőzettek Gedeon által, miként a Bírák könyvében meg van írva. Innen az említett midiániták elmenekülve a Tatar nevű folyó mellett laktak, s innen nevezik őket tatároknak.

(A tatárok azt is állítják, hogy akkora tömeg harcosuk van, hogy negyven részre lehet osztani, és nem akad hatalom a földön, amely egy résznek is ellent tudna állni. Azt is mondják, hogy seregükben van kétszázhatvanezer nem az ő felekezetükből való szolga és százharmincötezer fajtájukbeli legválogatottabb a csatasorban. Mondják, hogy asszonyaik ugyanúgy harcolnak, mint ők; nyilaznak, megülik a csődört és a kancát, mint a férfiak, az ütközetben pedig lelkesebbek a férfiaknál, mivel soha nem menekülnek el a férfiak elől. Mert amíg a férfiak néha meghátrálnak, ők soha nem futamodnak meg, sőt inkább minden veszélynek kiteszik magukat.

Vége a tatárok életéről, felekezetéről és eredetéről szóló levélnek.)

(Adassék tudtul minden Krisztus-hívőnek, hogy ezt az írást Magyarország királya elküldte az aquileiai pátriárkának, a pátriárka pedig továbbította a bixeni püspöknek és Tirol grófjának, hogy abból minden Krisztus-hívőnek küldjenek; figyelmeztetve őket, hogy igyekezzenek Istent könyörületre bírni az egyházért. Továbbá tudatni kívánjuk mindenkivel, akihez ez az írás elérkezik, hogy a jelen sorok vivője igaz és szavahihető.)

Györffy György fordítása

PÉTER OROSZORSZÁGI ÉRSEK VALLOMÁSA

1245-BŐL*

(Egy oroszországi érsek, név szerint Péter, mint megállapítható volt, tisztességes, ihletett és szavahihető ember, akit a tatárok kiűztek, úgyhogy érsekségéből elmenekülve és kikérgetve az Alpokon inneni részekre ment, hogy tanácsot, segítséget és szenvedéseire vigasztalást kapjon, ha magát Istennek ajánlva a római egyház és a fejedelmek bölcs kegye esetleg segítene rajta. Kivallatva tehát a tatárokkal való érintkezésről; melyben járatos, a kihallgatóknak így felelt:)

A lyoni zsinatra megérkezett a föld egyéb főpapjai között egy rutén érsek, név szerint Péter, aki – mint több zsinati résztvevő állította – sem a latin, sem a görög, sem a héber nyelvet nem ismerte, mindamelllett egy tolmács útján a pápa előtt igen jó tanúbizonyosságot tett az evangélium ismeretéről. Maga külön meghíva, a pápa úrral és a többi főpapokkal, az isteni szent öltönyöket felöltve, bár nem ugyanolyan módon, mint ezek, az istentiszteleten részt vett. Megkérdezték Péter oroszországi érseket a tatárok helyzetéről; először eredetükről, másodsor hitük felől, harmadsor szokásaikról, negyedsor életmódjukról, ötödsor erejük felől, hatodsor számukról, hetedsor szándékukról, nyolcadsor a szerződés megkötéséről, kilencedszer a követek fogadásáról – mire így felelt:

(1) Először is eredetükről azt mondta, hogy a midiániták maradékai elmenekültek Gedeon színe elől a távoli keleti részekre, és bevették magukat egy Ethrib nevű sivatagba. Tizenkét vezérük volt, kiknek a főnökét Tatár kánnak hívták, s róla nevezik őket tatároknak. Tőle származik Gür-kán, kinek három fia van: az elsőszülött neve Dzsocsi kán, a második neve *Curthican*; a harmadik neve *Bathatarcan*. Ámbár ezek igen magas és csaknem áthatolhatatlan hegyek között laktak, provokálta őket Hvárezm-sah, *Salbatin* unokája, és miután városát, Ornachot elfoglalták, unokáját, Hvárezm-sahot számos tartományon át üldözték. Ezek során Oroszországot is jórészt elpusztították, aminek van már huszonhat éve. Az atya halála után a három testvér elvált egymástól; Dzsocsi kán a babiloniak ellen ment, *Curthican* a törökök ellen, *Bathatarcan* pedig Ornachban maradt, és vezéreit küldte Oroszország, Lengyelország, Magyarország és sok más ország ellen. Ez a három testvér pedig most seregeivel Szíria belső része táján egyesült. Mint mondták, körülbelül harmincnégy év telt el azóta, hogy az Ethrib sivatagból kijöttek.

(2) Hitük felől ezt válaszolta: Azt vallják, hogy a világnak egy ura van; amikor követlevelet bocsátottak ki az oroszokhoz, ezekkel a szavakkal kezdték: „Isten és fia az egekben és Gür-kán a földön.”

(3) Szokásaikról azt mondta, hogy minden reggel kezeiket az égnek emelik; az evők pedig az első falatot a levegőbe dobják, az ivók meg az első kortyot a földre öntik a Teremtő tiszteletére, és azt mondják, hogy Szent János a vezetőjük. Újholdkor sokat mulatnak.

(4) Életmódjukról azt felelte, hogy megeszik még a kanca, a kutya és bármiféle más állat húsát, szükségben pedig emberhúst is, azonban nem nyersen, hanem főve. Vizet és tejet isznak. Súlyosan büntetik a gonosztetteket, mégpedig a paráználkodást, lopást,

házasságtörést, emberölést halálbüntetéssel. Egy vagy több feleségük van. Családi lakomára, ügyek megtárgyalására vagy titkos tanácskozásra más nemzetből valót nem engednek oda. Mindenki mástól elkülönülve táboroznak, s ha bárki idegen közéjük lopózik, tüstént felkoncolják.

(5) Erejükről azt felelte, hogy erősebbek és gyorsabbak nálunk. Az asszonyok férfi módra lovagolnak, harcolnak és nyilaznak. Védőpáncéljuk több rétegű bőr, és csaknem áthatolhatatlan; támadó fegyvereik vasból készülnek. Sokféle hadigépük van, mely pontosan hajít. A szabad ég alatt pihennek, az idő viszontagságaival mit sem törődve.

(6) Számukról nem adott biztos választ, mégis annyit mondott, hogy majdnem minden nemzetből és az összes felekezetekből sok nép csatlakozott hozzájuk.

(7) Szándékukról azt mondta, hogy az egész világot el akarják foglalni, és hogy Istentől eredően beléjük van oltva, hogy az egész világot harminckilenc éven át kell gyötörniük. Továbbá azt állítják, hogy amint egykor isteni fenyítésként a világot az özönvíz megtisztította, úgy mostani pusztításuk meg fogja tisztítani a világot kard által. Azután azt gondolják, hogy a rómaiakkal és más latinokkal kemény csatájuk lesz, és kétséges számukra, hogy ők győznek vagy őket győzik le; ha azonban győznek, az egész világ felett kell uralkodniuk.

(8) A szerződés megtartásáról azt felelte, hogy eléggé megtartják a megállapodást azokkal, akik önként megadják magukat; ezektől harcosokat és különféle kézműveseket vesznek; de semmi módon nem kímélik azokat, akik támadásukat bevárják.

(9) A követek fogadásáról azt válaszolta, hogy azokat kegyesen beengedik, tárgyalnak velük, és visszaküldik.

(10) Végül kikérdezve a folyók és tengerek áthajózásáról, azt mondta, hogy a folyókat lovon úsztatják át; és hogy három helyen készítenek tengeri hajókat.

(11) Azt is mondta, hogy egy tatár, név szerint Kalalidin, Gür-kán veje száműzetésben élt Oroszországban, minthogy hazugságon kapták. Ezt felesége kedvéért megkímélték a haláltól. A tatárok cselekedeteiről bővebben nem tájékoztatott.

Györffy György fordítása

IV. INCE PÁPA LEVELE GÜJÜK KÁNHOZ

1245-BÖL*

Innocentius püspök, Isten szolgáinak szolgája a tatárok királyának és népének, hogy az igazság útját megismerjék. Mivel nem csupán az emberek, hanem az oktan állatok, valamint a világ szerkezetének elemei is valamely belső törvénnyel vannak egységbe kapcsolva az égi szellemek példájára, melyeknek seregeit a mindenség teremtője, az Isten a békés rend örök állandóságával rendezte el – nem ok nélkül kell fölöttébb csodálkoznunk azon, hogy ti, amint hallottuk, a keresztények és mások sok országába behatolva, ezeket szörnyű dúlással pusztítottátok, és mostan is tartó dühvel néptelenítitek el, nem hagyva fel vele, hogy kezeteket a legtávolabb fekvők felé nyújtsátok, s a természetes rokonság kapcsolatát szétszakítva, nemre és korra való tekintet nélkül, válogatás nélkül mindenkire a fenyítés kardjával sújtotok le. Mi tehát a békeszerető Király példájára, kívánva, hogy mindenki a béke egységében és istenfélelemben éljen, mindnyájatokat intünk, kérünk és nyomatékosan figyelmeztetünk, hogy ezentúl ilyen támadásoktól, különösen pedig a keresztények üldözésétől teljesen tartózkodjatok, és az annyiszor és oly mértékben megsértett isteni felség haragját, amelyet e sértések kiélezésével kétségkívül súlyosan kihívtatok magatok ellen, a méltó bűnbánat elégtételével engeszteljétek meg. Ne merítsetek bátorságot a további kegyetlenkedésre abból, hogy a mindenható Isten eddig megengedte, hogy hatalmatoknak mások ellen dühöngő kardjával különböző nemzeteket magatok elé terítsetek; Ő néha egy időre elmellőzi, hogy a fennhézókat e világban megfékezze azért, mert elmulasztották magukat megalázni, de gonoszságukat huzamosan nem hagyja büntetlenül, és a jövőben mindenképpen keményen megtorolja. Most íme, ezért jónak láttuk elküldeni hozzátok szeretett fiainkat, J[ohannes] frátert és társait, a hitvallásban kimagasló, tisztességtől övezett és a Szentírás tudományában jártas férfiakat, a jelen levél vivőit, akiket fogadjatok jóságosan és kezeljétek tisztelettel, az Istennek kijáró reverenciával, sőt inkább úgy, mint a mi személyünk képviselőit; adjatok hitelt szavaiknak, melyeket nektek a mi nevünkben mondanak, és midőn az előbb mondottakról, különösen pedig a békét illető dolgokról gyümölcsöző megbeszélést tartotok, közöljétek velünk, ugyanezen fráterek révén, hogy mi hajt benneteket más nemzetek eltörlésére, és azon túl mi a szándékotok. Gondoskodjatok számukra menet és visszajövet biztos vezetésről és más szükségleteikről, hogy épségben visszajuthassanak elénk. Az említett frátereket, mint olyanokat, akik hosszú időn át kitűntek a rendi fegyelemben, és teljesen járatosak a Szentírásban, azért választottuk ki mások közül, mivel úgy gondoltuk, hogy hasznosabb lesz nektek, ha olyanokat küldünk, akik mintegy Megváltónk szegénységét követik, de ha úgy gondoltuk volna, hogy az gyümölcsözőbb és kedvesebb lett volna nektek, elküldtük volna az egyház főpapjait vagy más hatalmasokat. Kelt Lyonban, [1245.] március 14-én, pápaságunk második évében.

Györffy György fordítása

PLANO CARPINI ÚTI JELENTÉSE 1247-BŐL*

Kezdődik* az általunk tatároknak nevezett mongolok históriája

ELŐBESZÉD

(1) Krisztus minden hívének, akihez csak eljut ez az írás, Plano Carpini-beli Johannes fráter, a ferencesek rendjének szerzetese, az apostoli széknak a tatárokhoz és más keleti népekhez küldött követe Isten kegyelmét hirdeti a jelenben, dicsőségét a jövőben és diadalmos győzelmét az Ő és urunk Jézus Krisztus ellenségei felett.

(2) Mikor az apostoli szék megbízásából a tatárokhoz és más keleti népekhez készültünk, és megismertük pápa urunk: s a tiszteletre méltó bíborosok kívánságát, úgy választottunk, hogy először a tatárokhoz utazunk; attól tartottunk ugyanis, hogy Isten egyházát a közeljövőben éppen őáltaluk fogja veszély fenyegetni. S bár féltünk, hogy a tatárok vagy más népségek megölhetnek vagy örökös rabságra vethetnek, hogy az éhezés, szomjúhozás, nagy hideg, hőség, a viszontagságok és rendkívüli fáradoalmak már-már meg fogják haladni erőnket – s mindez, a halált meg az örökös rabságot kivéve, sokszorosan és jóval nagyobb mértékben bekövetkezett, mintsem előre hittük –, mégsem kíméltük magunkat. Mert óhajtottuk, hogy Isten akaratát a pápa úr megbízása szerint teljesíthessük, és hasznára lehessünk a kereszténységnek; vagy legalábbis megtudva a tatárok való szándékát és határozatát, hírül adhassuk azt a keresztényeknek, nehogy egy esetleges váratlan támadás készületlenül érje őket – mint az az emberek bűnei miatt más alkalommal már megtörtént –, s így a keresztény néptömeges pusztulásával járjon.

(3) Amit tehát a ti hasznatok érdekében, elővigyázatra intve leírunk most nektek, azt annál is inkább el kell higgyétek, mert mi mindezeket vagy a tulajdon szemünkkel láttuk, mialatt egy évig: és négy hónapig, sőt még tovább rajtuk keresztül és ugyanakkor velük együtt vándoroltunk, közöttük éltünk; vagy hallottuk ott raboskodó keresztényektől, akikről úgy véljük, hogy szavahihetőek. A legfőbb paptól azt a megbízást kaptuk, hogy mindent fürkésszünk ki, és mindent alaposan nézzünk meg; s ezt a parancsot mind jómagam, mind Benedictus Polonus fráter: ugyanazon rendből, aki az én viszontagságaimnak társa és tolmácsom volt, buzgón teljesítettük.

(4) Ha pedig olyasmit írunk le az olvasók tudásának gyarapítására, ami tifelétek ismeretlen, nem szabad emiatt hazugnak neveznetek, hiszen csak azt adjuk elő, amit magunk láttunk, vagy mint biztos tény, szavahihetőnek ítélt emberektől hallottunk. Bizony, igen kegyetlen dolog, ha az ember jó cselekedete miatt másoktól megszégyenítést kap.

I. A TATÁROK ORSZÁGÁRÓL; FEKVÉSÉRŐL, JELLEGÉRŐL ÉS ÉGHAJLATÁRÓL

(1) A tatárok cselekedeteiről akarván írni, tudósításunkat az olvasók könnyebb tájékozódása kedvéért a következő fejezetekre tagoljuk: Először szólunk majd országukról, másodsorban lakosairól, harmadszor vallásukról, negyedszer szokásaikról, ötödször uralmukról, hatodsorban hadviselésükről, hetedszer a hatalmukba kerített országokról, nyolcadszor arról, hogyan kell ellenük hadakozni, utoljára pedig az útról, melyet tettünk, a kán udvaráról s a tanúkról, akik velünk a tatárok földjén találkoztak.

(2) Az országgal a következőképpen szándékozunk foglalkozni: előjáróban szólunk fekvéséről, másodsorban jellegéről, harmadsorban éghajlatáról.

(3) A tatárok országa Keletnek azon a részén terül el, ahol feltevésünk szerint Kelet Északhoz kapcsolódik. Tőle keletre Kína meg a szolangák földje fekszik, délre a szaracénoké; nyugat és dél között az ujugurok földjével, nyugaton a najmanok tartományával szomszédos; északon az óceán határolja.

(4) E föld némely részén rendkívül hegyes, más részén sík, de csaknem az egészet vegyes, nagyobbára homokos kavics borítja. Egyes vidékein kisebb erdők találhatók, másutt teljesen fátlan. Ételeiket ugyan a lakosok főzik; de mind a kán, mind az előkelők s a többiek valamennyien marha- és lótrágyából gyújtott tűz mellett ülnek. E földnek még századrésze sem termékeny, nem is hozhat termést, hacsak folyóvizek nem öntözik, márpedig erre kevés a víz és patak, folyó meg éppenséggel alig akad. Ennélfogva nincsenek falvaik, sem városaik, egyet, a Karakorumnak nevezettet kivéve, mely, mint mondják, elég nagy. Mi ugyan nem láttuk, de félnapi járásra megközelítettük, mikor a Sira ordánál voltunk, mely kánjuk legnagyobb udvara. S jóllehet egyebekben terméketlen is e föld, a jószágnak ha nem is bőséges, de elegendő táplálékot nyújt.

(5) Az időjárás e tájon bámulatosan rendellenes. Még nyár derekán is, amikor másutt a legnagyobb hőség uralkodik, itt hatalmas ézengések és villámlások vannak, melyektől sok ember pusztul el; nagy hó is szokott hullani ebben az évszakban. Azután meg akkora jeges orkánok dúlnak, hogy az emberek erőlködve is alig bírják megülni a lovat. Így mikor az orda előtt voltunk – ez náluk a kán s az előkelőségek szállásának neve –, a nagy erejű szél miatt a földön elnyúlva feküdtünk, és alig láttunk a hatalmas porfelhőtől. Errefelé télen sohasem esik az eső, nyáron ellenben gyakran, de oly keveset, hogy alig nedvesíti meg valamelyest a port s a fű tövét. Gyakoriak az óriási jegesők is. Így amikor [Ögödej] fiának, Gűjük kánnak a választása volt, s a kánnak a birodalom trónjára kellett lépnie – mi éppen az udvarnál tartózkodtunk –, akkora jegeső hullott alá, hogy a hirtelen olvadástól, mint közelebről megtudtuk, százhatvannál több ember fulladt meg ezen a szálláson; az ingóságot s a sátrak egy részét elsodorta. Nyáron olykor hirtelen nagy hőség támad, majd hirtelen kemény hideg. Telente némely vidéken rengeteg hó hull, másutt viszont kevés.

(6) S hogy röviden összefoglaljam: Nagy kiterjedésű föld ez, egyebekben azonban – amint tulajdon szemünkkel láttuk, mialatt öt és fél hónapig tartó utazással bejártuk – sokkalta hitványabb, semhogy azt szavakba tudnánk önteni.

II. A LAKOSOKRÓL: RUHÁZATUKRÓL, SZÁLLÁSAIKRÓL, VAGYONUKRÓL ÉS HÁZASSÁGUKRÓL

(1) Szólottunk földjükről, most szólanunk kell lakosairól. Először tehát leírjuk külsejüket; másodsor házasságukról, harmadsor ruházatukról, negyedszer szállásaikról, ötödször vagyonukról teszünk említést.

(2) A tatárok külseje minden más népétől különbözik. Szemük köze és arcuk szélesebb, mint másoké. Arccsontjuk erősen kiugrik állukhoz viszonyítva, orruk lapos és kicsi, szemük apró, és szemvágásuk egészen szemöldökükig emelkedik. Derékban, kevés kivételtől eltekintve, általában karcsúak; csaknem mind közepes termetűek. Szakálla szinte mindegyiknek gyéren nő, egyeseknek azért van egy kis szőrzete a felső ajkon és az állon, melyet nem is nyírnak meg. A fejtetőn a papokéhoz hasonló tonzúrát hordanak, és egyik fülüktől a másikig háromujnyi szélességben mindnyájan beretválnak; ez a beretvált rész a tonzúrához csatlakozik. Homlokuk felett kétujnyi szélességben ugyancsak leberetválják; azokat a hajakat meg, melyek a tonzúra s e beretvált rész között vannak, egész a szemöldökig hagyják nőni, és úgy nyírják, hogy középen hosszabb legyen, mint a homlok két oldalán; a többi haját megnövesztik, mint az asszonyok, két fonatba csavarják, és külön-külön megkötik a fül mögött. Lábuk is kicsiny.

(3) Minden férfinak annyi felesége van, ahányat el bír tartani, kinek száz, kinek ötven, kinek tíz – egyiknek több, másoknak kevesebb. Általában minden rokonnal házasságra léphetnek, kivéve anyát, leányt és egyazon anyától született nővért. A csak apáról való nőtestvért, sőt az apa halála esetén annak feleségeit is elvehetik; a meghalt fivér feleségét is elveheti a fiatalabb fiú vagy más valaki a fiatalabb rokonság köréből tartozik elvenni. Valamennyi többi nő közül minden különbség nélkül választhatnak feleséget; nagyon drágán vásárolják meg őket a szülőktől. Férjük halála esetén a nők nem egykönnyen lépnek át második házasságba, hacsak nem mostohafiuk akarja őket feleségül venni.

(4) Ami ruháikat illeti, mind a férfiaké, mind az asszonyoké egyforma szabású. Süveget, köpönyeget, kámzsát vagy bőrköntöst nem használnak, hanem bukarán gyapotkelméből, bársonyból vagy brokátból készült ruhát hordanak, a következőképpen alakítva: A tetőtől talpig nyitott ruha a mellet duplán takarja, s bal oldalon egy, a jobbon meg három helyen kötik meg; bal oldalon egészen a karöltőig nyitott. Mindenféle prémruhájuk ugyanilyen alakúra készül; a felső bundának kifelé van a szőre, és hátul nyitott; van azonban hátrafelé egy térdig érő farkacskája.

(5) A férjes asszonyok nagyon bő, elől földig nyitott ruhát viselnek. Fejükön valami vesszőből vagy kéregből készített kerek holmit hordanak, amely egy rőfnyi hosszúságúra

nyúlik fel, s a csúcán négyszögben végződik; alulról felfelé szélesedik, s a tetején egy hosszú és finom vesszőcske van aranyból, ezüstből, esetleg fából, vagy egy toll; az egész egy a vállra omló bőr főkötőhöz van varrva. A főkötőt csakúgy, mint az egész leírt alkotmányt bukarán gyapotkelme, bársony vagy brokát borítja; e fejrevaló nélkül férfiak előtt sohasem mutatkoznak; és ez különbözteti meg őket a többi nőtől. A szűz lányokat s a fiatal nőket egyébként csak nagy nehezen lehet a férfiak között felismerni, mert mindenben hozzájuk hasonlóan öltözködnek. Bőr főkötőik más népekétől eltérőek, alakjukat érthetően leírni meg se kíséreljük.

(6) Jurtáik kör alakúak; sátorformára készítik vesszőből és vékony lécekből. Felül kerek nyílás van, melyen a fény behatol és a füst távozik, mert mindig a hajlék közepén raknak tüzet. A falakat s a tetőt nemezzel borítják be, sőt az ajtó is nemezből való. Egyes jurták nagyok, mások kicsinyek, gazdájuk rangos volta vagy alacsony sora szerint; némelyiket gyorsan szét lehet szedni és újra felállítani, ezeket teherhordó állatokkal szállítják; másokat nem lehet szétbontani, hanem szekéren kell szállítani. A kisebbek fuvarozásához elégséges egy ökör a kocsiba fogva, a nagyobbakhoz, aszerint hogy mekkorák, három, négy vagy még több ökör szükséges. Bárhová vonuljanak, akár háborúba, akár máshová, [jurtáikat] mindig magukkal viszik.

(7) Állatállományuk rendkívül gazdag, sok a tevéjük, marhájuk, juhuk, kecskéjük; lovuk meg kancájuk olyan rengeteg van, hogy a földkerekség többi részének, úgy hiszem, együttvéve sincs annyi; disznót és egyéb háziállatot nemigen tartanak.

(8) A kán, a vezérek és más előkelőségek dúskálnak az aranyban, ezüstben, selyemben, drágakövekben és ékszerekben.

III. ISTENHITÜKRŐL; ARRÓL, HOGY MIT TARTANAK BŰNNEK; A JÖVENDÖLÉSEKRŐL ÉS TISZTÍTÁSI SZERTARTÁSOKRÓL, A TEMETKEZÉSI SZOKÁSOKRÓL STB.

(1) Szóltunk a lakosokról, most vallásukról kell említést tennünk; ezt a következőképpen tárgyaljuk majd: először szólunk a hitről, másodsor arról, hogy mit tartanak bűnnek, harmadszor a jövendölésekről s a bűnök megtisztítását célzó szertartásokról, negyedszer a temetkezési szokásokról.

(2) Egy istenben hisznek, akit minden látható és láthatatlan dolog teremtőjének tartanak, és hiszik, hogy e világon minden jó és ugyanúgy minden büntetés is tőle ered, de tiszteletüket nem imádságokkal és dicsőítéssel vagy valami szertartással róják le. Mindemellett vannak bálványaik, melyeket nemezből készítenek ember alakúra, s a jurta bejárata mellett helyeznek el kétoldalt, alattuk nemezből formált tőgyutánzáttal; úgy tartják, hogy ezek őrködnek a jószág felett, és biztosítják a jótékony tejet s az állatszaporulatot számukra. Másfajta bálványokat selyemdarabokból készítenek, és ezeket nagyon tisztelik. Némelyek egy szép fedett kocsiba állítják a sátor bejáratával szemben, aki pedig abból a

kocsiból ellop valamit, azt irgalom nélkül megölik. Mikor ilyen bálványok készítéséhez fognak, az előkelő úrnők, valahányan csak az együvé tartozó jurtákban laknak, mind összejönnek, és nagy tisztelettel csinálják; ha bevégezték, egy bárányt leölnek, megeszik, csontjait pedig tűzben elhamvasztják. Ha egy gyermek megbetegszik, ugyanilyen módon bálványt készítenek, s a fekhelye fölé kötözik. Vezérek, ezredesek és századosok mindig tartanak egy-egy ilyen védelmezőt a jurta közepén.

(3) Ezeknek a bálványoknak áldozatul hozzák minden tehén és kanca első tejét. És valahányszor az első ivásnak vagy evésnek nekilátnak, először ezeknek adnak az ételből vagy italból. Mikor pedig egy állatot leölnek, szívét valami edényben a kocsiban levő bálvány elé tálalják és reggelig ott hagyják; akkor elviszik előle, megfőzik és megeszik. Az első kánnak is csináltak bálványt, melyet a jurta előtt, kocsiban állítottak díszhelyre, mint azt a mostani kán-ordája előtt láttuk, és sok adományt visznek elébe; áldoznak neki lovakat is, melyekre egész leületésükig senki nem szállhat fel; más állatokat szintén felajánlanak neki, s ha ezeket elfogyasztásra levágják, egyetlen csontjukat se törik el, hanem tűzben elhamvasztják. Miként Istennek, e bálványnak is meghajolnak dél felé fordulva, és meghajolni készítenek minden előkelő urat, aki elébük járul.

(4) Így történt nemrégiben Mihállyal, aki Oroszország nagyfejedelmének egyike volt, amikor hódolni jött Batuhoz; először kényszerítették, hogy két tűz között menjen át. Azután azt mondták neki, hogy hajoljon meg dél felé Dzsingisz kán előtt, mire ő azt felelte, hogy Batunak és szolgáinak örömet meghajol, de egy halott képmásának nem hajol meg, mert ezt keresztény embernek nem szabad megtennie. És miután ismételten felszólították, hogy hajoljon meg, s ő nem akart, a szóban forgó Batu kán tudtára adta fia, Jaroszláv által, hogy ha nem hajlik meg, megöleti. Ő azt válaszolta, hogy inkább kész a halálra, semmint olyat tegyen, amit nem szabad.

Ekkor a vezér odaküldte egyik csatlósát, s az sarkával addig taposta Mihály gyomrát a szíve tájékán, míg csak [a nagyfejedelmet] ereje el nem hagyta. Ekkor Mihály egyik vitéze, aki a közelében állt, bátorításul odaszólt neki: „Légy erős, mert nem fog soká tartani megpróbáltatásod, s utána rögtön az örök boldogság következik.” Ezek után törrel levágták Mihály fejét. Az említett katonának is fejét vették törrel.

(5) A napot, ezenfelül a holdat, tüzet, vizet és földet tisztelik és imádják, étel-ital zsengeit áldozva nekik, kivált reggel, mielőtt ennének vagy innának. És minthogy az Isten tiszteletében semmiféle törvényt nem követnek, tudomásunk szerint eddig még senkit sem kényszerítettek hite vagy vallása megtagadására, az egy Mihályt kivéve, akiről az imént szóoltunk. Hogy ezentúl mit tesznek, nem tudjuk; egyesek azonban feltételezik, hogy ha egyeduralomra jutnak, amitől Isten óvjon, mindenkit kényszerítenek majd, hogy ennek a bálványnak hódoljon.

(6) Történt továbbá, míg azon a földön voltunk, hogy Andrást, az Oroszországban fekvő Csernyigov fejedelmét, bevádolták Batunál, hogy a tatárok lovait elhajtja országukból, és másutt eladja, s noha a vádat nem bizonyították be, a fejedelmet megölték. Meghallva ezt öccse, a meggyilkolt özvegyével együtt megjelent az említett Batu vezérnél, könyörögni akarván, hogy ne vegyék el tőlük országukat. Batu ráparancsolt a fiúra, hogy édestestvérének özvegyét vegye el feleségül, s az asszonyra, hogy menjen hozzá nőül a tatárok szokása szerint.

Az asszony azt válaszolta, hogy inkább meghal, mintsem a törvényt megszegje. Batu ennek ellenére a fiúhoz adta az asszonyt, s noha mindketten tiltakoztak, amennyire csak tudtak, együttesen a fekhelyre hurcolták őket, a fiút a jajgató, siránkozó asszony fölé fektették, és kényszerítették őket, hogy egyesüljenek.

(7) Jóllehet semmiféle törvényt nem ismernek, mely a helyes cselekedetekre vagy a bűnök elkerülésére intene, mégis vannak bizonyos, önmaguk vagy elődeik által kitalált hagyományaik arról, hogy mit tartanak bűnnek. Ilyen például késsel a tűzbe szúrni vagy más módon késsel érinteni a tüzet, a főzőfazékból késsel szedni ki a húst, tűz mellett fejszével vágni; azt hiszik ugyanis, hogy így a tűznek fejét veszik. Hasonlóképpen tilos a lovat ösztökélő ostorra rátaposni – sarkantyút ugyanis nem használnak –, korbáccsal a nyílhoz érni, madárfiókat megfogni vagy megölni, a lovat kantárszárral verni, csontot csonttal törni, tejet vagy más italt vagy ételfélét a földre kiönteni. Vétek a jurtában vizelni; ha valaki szántsándékkal teszi, megölik, ha nem, nagy összeget kell fizetnie a sámánnak, aki megtisztítja őket, és mind a jurtát, mind a bennevalókat két tűz között átviteti; amíg azonban ez a tisztítási szertartás végbe nem megy, senki sem merészel e helyre belépni vagy onnan elvinni valamit. Továbbá, ha valakinek egy falat megakad a torkán, s nem tudja lenyelni, és kiköpi szájából, nyílást csinálnak a jurta alatt, azon a nyíláson keresztül kihúzzák, és irgalom nélkül megölik; ha valaki egy vezéri jurta küszöbére rátapos, ugyanígy végeznek vele. Még számos ezekhez hasonló tilalom van, hosszadalmas volna mindet felsorolni.

(8) Ezzel szemben embert ölni, a mások földjét legázolni, idegenek javait garázda módon elvenni, paráználkodni, más emberekkel jogtalanul hatalmaskodni, Isten tilalmait és parancsait megszegni, ezt egyáltalán nem tekintik bűnnek.

(9) Az örök életről és az örök kárhozatról mit sem tudnak. De hisznek benne, hogy a halál után egy más világon fognak élni, nyájakat tenyészteni, enni, inni és minden egyebet csinálni, amit az élő emberek csinálnak ezen a világon.

(10) A jövendölésekre, jelekből történő jóslásokra, áldozatmagyarázásokra, ígézésekre, búbájlásokra sokat adnak, és mikor a szellemektől választ kapnak, azt hiszik, hogy Isten szól hozzájuk. Ezt az istent pedig etügennek nevezik, a kunok viszont kámnak hívják; csodálatos félelemmel és tisztelettel viseltetnek iránta, és bőségesen ellátják áldozati adományokkal, valamint az étel és ital első falatjával vagy kortyával. Mindent az ő válasza szerint tesznek. Újholdkor vagy holdtölte idején kezdenek bele egy-egy új vállalkozásba, ezért a holdat Nagy Kánnak nevezik, térdet hajtának előtte, és könyörögnek hozzá. A napot a hold anyjának mondják, amiért a hold tőle kapja a fényét. És hogy rövidre fogjam: hitük szerint minden a tűz által tisztul meg. Ezért valahányszor követek vagy előkelőségek vagy másféle személyek érkeznek hozzájuk, két tűz között kell átmenniük hozott ajándékaikkal együtt, hogy megtisztuljanak, ha netalán rontást, vagy mérget, vagy valami ártalmat hoztak volna rájuk. Úgyszintén, ha a barmokra vagy az emberekre tűz hull az égből, amint az errefelé gyakorta megesik, vagy más ilyesmi történik velük, ami miatt aztán tisztátalannak és szerencsétlennek tartják magukat, ugyanígy kell a varázslók közreműködésével megtisztulniok. És szinte minden reményüket ilyen dolgokba helyezik.

(11) Amikor hozzátartozóik közül valaki halálosan megbetegszik, egy póznát szúrnak le, és fekete nemezzel körültekerik; ettől kezdve senki idegen nem meri a beteg jurtáinak

körzetét átlépni. Mikor pedig haldokolni kezd, csaknem mindenki otthagyja, mivel annak, aki halálánál jelen van, legközelebbi újholdig nem szabad sem valamely vezér, sem a kán ordájába belépni.

(12) Miután meghalt, ha az alacsonyabb rendűek közül való, titokban eltemetik a mezőn, ahol épp jónak látják. Egyik jurtájával temetik el, annak közepén ülve, elébe egy asztalt tesznek, egy hússal teli tálat meg egy kancsóban kancatejet. Vele temetnek egy kancát a csikájával meg egy felkantározott és felnyergelt lovat, egy másik lovat pedig megesznek, bőrét szalmával kitömik, és két vagy négy cölöpre állítják fel, hogy legyen a halottnak a másvilágon hajléka, ahol meghúzódjék, kancája, mely ellássa tejjel, tudjon lovakat tenyészteni, és legyenek hátaslovai. Annak a lónak csontjait pedig, amelyet elköltöttek, a halott lelkéért elégetik; az asszonyok egyébként is gyakorta összeülnek az emberek lelkéért történő csonthamvasztásra, amint azt tulajdon szemünkkel láttuk és másoktól is hallottuk e tájon. Láttuk azt is, hogy Ögödej- kán, a jelenlegi kán atyja, egy cserjést hagyott hátra, hogy az ő lelkéért növekedjék; megparancsolta, hogy senki se vágjon ki belőle. Aki pedig akár csak egy vesszőt is levág onnan, azt – saját szemünkkel láttuk – megverik, kifosztják, és alaposan helybenhagyják. És mikor nekünk is nagyon hiányzott valami a lovak ösztökéléséhez, nem mertünk itt egyetlen vesszőcskét sem letörni. Aranyát és ezüstjét ugyanígy eltemetik a halottal; a kocsit, amelyen kiviszik, széttörik, jurtáját lerombolják, nevét pedig három emberöltőn keresztül nem meri senki kiejteni.

(13) Más a temetkezési mód a rangosabbaknál. Titokban kivonulnak a mezőre, itt a füvet gyökerestül kiemelik, ásnak egy nagy gödröt, és ennek a gödörnek az oldalába egy odút vájnak a föld alatt. A halott legkedvesebb szolgáját a holttest alá fektetik; addig fekszik ott, amíg már-már haldokolni kezd, akkor kihúzzák, hogy lélegzethez jusson, s ezt háromszor megismétlik. Ha életben marad, utána felszabadul, s azt csinál, ami neki tetszik, és nagy tekintélyre tesz szert volt gazdája szállásán és rokonai között. A halottat pedig behelyezik abba az odúba, amit oldalt vájtak, mindazokkal a tárgyakkal együtt, amelyeket korábban már felsoroltunk. Ezután betemetik az odú előtt tátongó gödröt, a füvet visszarakják úgy, amint előbb volt, azért hogy a helyet ne lehessen utólag megtalálni. Minden mást ugyanúgy csinálnak, ahogy elmondottuk, de a sátrát kint hagyják a mezőn.

(14) A tatárok földjén két temető van: az egyikben hantolják el a kánokat, a vezéreket és az összes nemesurakat; bárhol érje őket a halál, ha lehetőség kínálkozik rá, ide hozzák őket. Sok aranyat és ezüstöt temetnek el velük. A másik temetőben azokat helyezik el, akiket Magyarországon öltek meg, ott ugyanis sokan lelték halálukat. Ezeket a temetőket senki sem meri megközelíteni az ügyeletükre rendelt örökön kívül. Ha valaki odamegy, elfogják, kifosztják, megverik, és jól elbánnak vele. Így mikor mi mit sem tudva beléptünk a Magyarországon meghaltak temetőjének területére, ránk rontottak, és meg akartak nyilazni. De mivel követek voltunk, és nem ismertük az ország szokását, szabadon engedtek.

(15) A halott rokonainak és mindenki másnak, aki csak jurtaiban lakik, tűz által meg kell tisztulnia. Ez a megtisztulás a következőképpen történik: két tüzet raknak, melljük két póznát állítanak, a póznák tetejére egy kötelet feszítenek ki, és arra bukarán pamutrongyokat kötnek; e kötél s a rá aggatott holmik alatt kell embereknek, barmoknak, sátraknak a két tűz között áthaladni. Két asszony, az egyik az innenső oldalon, a másik túlról, vizet hint, s közben varázsénekeket mond. Ha ilyenkor egy szekér eltörik vagy egy tárgy leesik, a sámán elveszi.

Ha pedig valakit mennykő: sújt agyon, a jurta valamennyi lakójának a leírt módon két tűz között kell átmennie; a szerencsétlenül járt jurtáját, fekhelyét, szekereit, nemezét, ruháit és bármilyen más holmiját senki meg nem érinti, hanem mint tisztátalan dolgot mindenki eltaszítja magától.

IV. JÓ ÉS ROSSZ TULAJDONSÁGAIKRÓL, SZOKÁSAIKRÓL, ÉTELEIKRŐL STB.

(1) Szólottunk a vallásról, most szólanunk kell erkölcsöikről, melyeket a következő sorrendben fogunk tárgyalni: először beszélünk erényeikről, másodsor rossz tulajdonságaikról, harmadszor szokásaikról, negyedszer ételeikről.

(2) Ezek az emberek, tudniillik a tatárok, jobban engedelmeskednek uraiknak, mint más emberek bárhol a földön, akár egyháziak, akár világiak; jobban tisztelik őket, és nem egykönnyen hazudnak nekik. Szavakkal ritkán vagy sohasem támadnak egymásra, tetteleg pedig egyáltalán nem. Civakodás, veszekedés, késelés, emberölés sohasem fordul elő közöttük. Rablókat, nagyobb lopásra vetemedő tolvajokat nem találunk errefelé. Ezért jurtaikat és taligáikat, ahol kincseiket tartják, nem erősítik meg zárral vagy reteszekkel. Ha valamilyen háziállat elvész, megtalálója vagy elereszti, vagy erre kijelölt emberhez hajtja; az állat gazdája nála keresi, és minden nehézség nélkül visszakapja. Egyik tatár a másikat meglehetősen tiszteletben tartja, és elég szívélyesek egymás között; az ételmet, jóllehet kevés van belőle, igazságosan megosztják. Sokat is elviselnek. Így ha egy vagy két napot evés nélkül végigkoplalnak is, nem egykönnyen látni őket türelmetleneknek, hanem még dalolnak, mókáznak, mintha jóllaktak volna. Lóháton nagyon jól bírják a hideget, sőt a tikkasztó hőséget is elviselik. Nem kényeskednek, nem irigykednek egymásra, perlekedés úgyszólván nincs is közöttük. Egyik a másikat nem gáncsolja, hanem segíti és támogatja, amennyire tőle telik.

(3) Asszonyaik tiszták, nem hallani, hogy valamiféle szemérmertlenséget követnének el; némelyikük azonban tréfálkozás közben igen csúf és trágár szavakat használ. Csetepaté, úgy látszik, ritkán vagy talán sohasem támad közöttük. És jóllehet sokat részegeskednek, berúgva sem szoktak veszekedni vagy verekedni.

(4) Miután leírtuk jó tulajdonságaikat, most a rosszakról kell szót ejtenünk. Határtalanul dölyfösek az idegenekkel szemben, megvetnek, sőt valósággal semmibe vesznek mindenki mást, legyen az akár nemes, akár közrendű személy.

(5) Láttuk ugyanis, hogy a kán udvarában Jarosláv, ez az előkelő férfiú, Oroszország nagyfejedelemé, valamint Grúzia királyának és királynéjának fia, sok tekintélyes szultán, avagy a szolángák hercege egyáltalán nem részesült az őt megillető tiszteletben, hanem a melléjük rendelt tatárok, akármilyen hitvány személyek voltak is, megelőzték őket, és mindig az első és legfőbb helyet foglalták el; sőt a vendégeknek gyakorta a tatárok háta mögé kellett ülniük.

(6) Idegenekkel szemben rendkívül lobbanékonyak és haragvó természetűek; másféle emberekhez hazugok, és az igazmondásnak szinte a szikráját sem találni meg bennük. Kezdetben ugyan mézesházasok, de a végén szúrnak, mint a skorpió. Álnokok és csalárdak, s ha lehetőségük van rá, fortéllyal mindenkit rászédnek. Pizzkosak az étel s ital elköltésében és egyéb dolgaikban. Bármilyen rosszat forraljanak idegenek ellen, bámulatos módon leplezik, nehogy azok felkészülhessenek rá vagy az ő cseleik ellenszerét megtalálhassák. A részegség tisztességes dolog náluk, s ha valaki netán túl sokat ivott, ott rögtön visszaadja, de azontúl sem hagy fel vele, hanem tovább iszik. Kapzsiak nagyon és fukarok; ha kérnek, azt követelődzve teszik, a magukéhoz görcsösen ragaszkodnak, és mint adakozók, fölöttébb szűkmarkúak. Idegen emberek megölése mit sem számít náluk. S hogy rövidre fogjam a szót: valamennyi rossz tulajdonságukat fel sem lehet jegyezni, annyi van belőlük.

(7) Eleségül felhasználják minden ehető dolgot. Esznek kutyát, farkast, rókát, lovat; szorultságukban az emberhúst is elfogyasztják. Így például amikor ostromolták a kínaiak egyik városát, ahol azok császára székelt, olyan sokáig tartott az ostrom, hogy a tatárok készlete teljességgel elfogyott, és mert végképp nem volt mit enniük, minden tizedik emberüket kiválasztották és felfalták. Elfogyasztják a kancának a csikóval távozó magzatvizét is. Sőt láttuk, hogy a tetveket is megeszik. „Miért ne egyem meg – mondogatták –, hiszen az én fiam húsán rágódnak, meg az ő vérért szívják?” Azt is láttuk, hogy egereket ettek.

(8) Asztalneműket és kéztörülőt nem használnak. Kenyér nincsen náluk, sem zöldségféle, sem hüvelyes, sem egyéb, csak hús, amiből olyan keveset esznek, hogy más népek alig tudnának megélni belőle. Ha evés közben a zsíros hússal nagyon bepizskítják a kezüket, vagy a lábujjukba, vagy a fűbe, vagy valami másba törlik. A tekintélyesebbeknek szokott valami kis rongyuk lenni, amivel a húsevés végén kezüket megtörlik. Egy közülük szeli a húst, egy másik késheggyel átveszi, és mindegyiknek sorban odanyújtja, kinek többet, kinek kevesebbet, aszerint hogy jobban vagy kevésbé óhajtkák megtisztelni. Tálaikat nem mossák el, s ha olykor a húslével meg is mossák, a hússal együtt újra visszateszik a fazékba. A fazekakat, kanalakat és a többi főzéshez használatos edényeket ha leöblítik, hasonló módon teszik. A tatároknál nagy bűnnek számít, ha az ételből vagy italból valami módon kárba veszni hagynak, ezért a csontokat sem engedik addig a kutyáknak adni, amíg a velőt előzőleg ki nem vették. Ruháikat nem mossák és nem is engedik mosni, főképp akkortól nem, mikor az első mennydörgések felhangzanak, amíg csak a vihar el nem múlik. Amikor van kancatejük, rengeteget isznak belőle; isznak juh-, tehén-, kecske-, sőt tevétejet is. Boruk, sörük, mézsörük nincsen, legfeljebb ha más népek küldenek vagy ajándékoznak nekik. Télidőben még kancatejük sincs, csak a gazdagjának. A köleskását is vízzel főzik, és olyan hígra csinálják, hogy nem lehet enni, csak inni. Mindegyikük egy vagy két kancsóval iszik belőle reggel; napközben aztán nem is esznek többet; este viszont mindnyájan egy kevés húst kapnak, meg a hús levét isszák. Nyáron ezzel szemben, mivel ilyenkor bőségesen jut a kancatejből, húst ritkán fogyasztanak, hacsak éppen ajándékba nem kapnak vagy vadászaton valami vadat vagy madarat nem ejtenek.

(9) Az a törvény, illetve szokás uralkodik náluk, hogy a házasságtörésen nyilvánosan rajtakapott férfinak és asszonynak halállal kell lakolnia; hasonlóképpen, ha egy szűz leány paráználkodott, nő és férfi egyaránt halállal bünhődik. Ha valakit az uralmuk alá tartozó

területen rabláson vagy lopáson érnek, irgalom nélkül megölik. Továbbá, ha valaki felfedi a tanácskozás határozatát, főképpen amikor harcra készülnek, száz ütést kap a hátsó felére, olyan nagyokat, amekkorákat egy parasztember egy nagy bottal ütni képes. Úgyszintén, ha a kisebbek vétenek valamiben, feljebbvalóik nem kímélik, hanem alaposan elverik őket. Az ágyastól és a feleségtől született fiú között semmiféle különbség nincs, az apa bármelyiknek azt ad, amit akar. És ha hercegi nemzetségből származik, ugyanúgy herceg az ágyastól született fiú is, mint a törvényes feleség fia. Ha pedig egy tatár sok feleséget tart, mindegyik asszonynak megvan a maga sátra és háza népe; a férfi egyik nap az egyikkel iszik, eszik és hál, a másik nap meg a másikkal. Egyik asszony azonban előbbrevaló a többinél, vele gyakrabban időzik a férj, mint a másikkal. Mégis, annak ellenére, hogy sokan vannak, szinte sohasem civakodnak egymás között.

(10) A férfiak egyáltalán nem dolgoznak, csak nyilakat csinálnak, meg a nyájakra van némi gondjuk; viszont vadásznak és gyakorolják a nyilazást. A tatároknak ugyanis aprajánagyja egyaránt jó íjász; fiaik, mihelyt második vagy harmadik évüket elérik, máris lovagolni, lovakat terelni, vágótáznai kezdenek, korukhoz szabott íjat kapnak a kezükbe, és tanulják a nyilazást, mert igen ügyesek és merészek.

(11) A leányok és asszonyok is lovagolnak és lóháton sebesen száguldoznak, akárcsak a férfiak. Láttuk, hogy tegezt és íjat is hordanak. Mind a férfiak, mind a nők nagy távolságra tudnak lovagolni. Igen rövid szárú kengyelt használnak; lovaikat nagyon jól tartják, egyáltalán minden holmijukra rendkívül gondosak. Asszonyaik mindent elkészítenek: szőrmeféléket, ruhákat, sarukat, csizmákat s az összes bőrből csinált dolgokat; hajtják és javítják a szekereket, megrakják a tevéket; minden munkájukban bámulatosan gyorsak és serények. Valamennyien hordanak lábravalót, és egyesek úgy nyilaznak, mint a férfiak.

V. A TATÁROK URALMÁNAK KEZDETEIRŐL, FŐEMBEREIKRŐL, A KÁN ÉS VEZÉREI HATALMÁRÓL

(1) Szóltunk szokásaikról, most uralmukról kell folytatnunk. Először szólunk majd uralmuk kezdetéről, másodsor főembereikről, harmadszor a kán és vezérei hatalmáról.

(2) Van egy ország a keleti részeken – már korábban beszéltünk róla –, amelyet Mongolnak hívnak. E föld valamikor négy népet hordozott: az egyiket jeke-mongolnak, vagyis nagy mongolnak nevezték, a másikat szu-mongolnak, vagyis vízi mongolnak – ők magukat tatároknak mondták egy bizonyos, földjüket keresztülszelő Tatár nevű folyóról – , a harmadiknak merkit, a negyediknek kereit: volt a neve. E népek külsejüket tekintve mind egy fajtahoz tartoztak és egy nyelvet beszéltek, habár kerületek és vezetők szerint csoportokra oszlottak.

(3) A jeke-mongolok földjén volt egy bizonyos ember, akit Dzsingisznak hívtak. „Ez hatalmas vadász: vala az Úr előtt”, és megtanulta az összes embereket elcsalni, megtanult zsákmányt ejteni. Aztán felkerekedett más földekre, és akiket sikerült elfognia és magához

csatlakoztatnia, azokat nem eresztette el többé. Maga alá hajtotta saját nemzetségének embereit, akik mint vezérüket, minden gaztetre követték. Miután sok embert gyűjtött már maga köré, harcba szállt a szu-mongolokkal, vagyis tatárokkal, megölte vezérüket, majd sok háborúskodás árán leigázta s a saját szolgálatába kényszerítette az összes tatárokat. Ezután a többiekkel is mind harcra kelt: a merkitekkel, akik a tatárok földje mellett laktak; háborúval őket is maga alá teperte. Innen tovább nyomulva a kereitek ellen támadt, és azokat is legyőzte.

(4) A najmanok, hallva, hogy Dzsingisz ilyen módon magasra emelkedett, felzúdultak; korábban ugyanis egy nagyon tevékeny kánjuk volt, s az összes előbb említett nemzetek annak adóztak. Mikor pedig lerótt a tartozást, melynek minden test alá van vetve, fiai követték méltóságában. De fiatalok voltak és oktanok, és nem tudták a népet kormányozni, hanem meghasonlottak egymással, és különszakadtak. Mialatt hát az a Dzsingisz ekképpen élre tört, ők éppen úgy folytatták becsapásaikat az imént felsorolt területekre; férfiakat, asszonyokat, gyermekeket öldöstek le, és zsákmányt harácsoltak.

(5) Dzsingisz ezt meghallva, valamennyi alattvalóját összegyűjtötte. A másik oldalon a najmanok meg a karakitajok, vagyis fekete kitajok szintén csatára gyülekeztek egy bizonyos, hegyek között húzódó szűk völgybe, ahol a tatár kánhoz igyekezve, mi is áthaladtunk. És csatára került a sor, melyben a najmanok és a karakitajok vereséget szenvedtek a mongoloktól. Nagyobb részüket meggyilkolták, a megmaradókat pedig, akiknek nem sikerült elmenekülniük, szolgaságba vetették.

(6) A karakitajok földjén Ögödej kán, Dzsingisz kán fia, miután megtették kánnak, várost alapított, és elnevezte Ömilnek. Ettől nem messze délnek van egy nagy pusztaság, ahol – egész bizonyosra állítják – vademberek élnek; egyáltalán nem beszélnek, és a lábukon nincsen térdhajlat. Ha véletlenül elesnek, a többiek segítsége nélkül nem tudnak felkelni, de annyi értelem azért van bennük, hogy teveszorból nemezt készítsenek, s ebbe öltözzenek, és a szél ellen menedékül állítsák. S ha néhanapján a tatárok megközelítik és nyilaikkal megsebzik őket, füvet tömnek a sebbe, és teljes erejükből menekülnek előlük.

(7) A mongolok pedig hazájukba visszatérve a kínaiak ellen készültek harcra, majd hadra kelve behatoltak a kínaiak földjére. Ezt meghallva a kínai császár, seregével felvonult ellenük, s a végbement kemény ütközetben a mongolok vereséget szenvedtek, és az összes mongol nemesúr, aki csak a hadjáratban részt vett, hét kivételével odaveszett. Ezért ha valaki megfenyegeti őket, mondván: „Elpusztultok, ha erre a földre beteszitek a lábatokat, mert itt nagy népsokaság lakik, és emberei harcra termettek” – még most is azt válaszolják: „Valamikor csakugyan odavesztünk, és nem maradtunk, csupán heten, de azóta nagy tömeggé növekedtünk, nem ijedünk hát meg az ilyesmiktől.”

(8) Dzsingisz azonban s a többi, aki életben maradt, saját földjére menekült. Miután Dzsingisz valamelyest megpihent, újabb háborúra készülődött, s most az ujugurok földje ellen vonult. Ezek az emberek a nesztoriánusok szektájába tartozó keresztények; Dzsingisz őket is legyőzte. A tatárok pedig átvették az ujugur ábécét, mivel eddig nem volt írásuk, s most ezt az írást hívják mongolnak. Innen tovább hatolt a sari-ujgurok országa ellen, majd a karanutok országa ellen, azután az ojrátok földje és a komanatik földje ellen, s ezeket harcban mind leigázta.

(9) Innen visszatért saját hazájába, s miután rövid ideig pihent, összegyűjtötte valamennyi emberét, és ismét a kínaiak ellen támadt. Hosszú háborúskodás árán a kínaiak országának nagy részét meghódították; magát a császárt is berekesztették legnagyobb városába, s azt oly hosszú ideig ostromolták, hogy a hadsereg ellátása teljességgel kifogyott. S mikor már egyáltalán nem volt mit enniük, Dzsingisz kán elrendelte, hogy minden tíz emberből egyet adjanak oda eleségül. A városbeliek azonban vitézül küzdöttek ellenük hadigépeikkel és nyilaikkal; és mikor a kövekből kifogytak, kő helyett ezüsttel, főleg felolvasztott ezüsttel hajigálták a tatárokat; ez a város ugyanis telis-tele volt kincsekkel. Mikor már régóta harcoltak, s a tatárok nem tudták ostrommal bevenni, a föld alatt egy nagy alagutat vájtak hadseregüktől egészen a város közepéig, s a földön hirtelen nyílást ütve a mit sem sejtő város kellős közepén termettek, és harcra keltek a városlakókkal. És azok, akik kívül voltak, hasonlóképpen ostromolták őket, és a kapukat bedöntve benyomultak a városba; a császárt és sok embert legyilkolva bevették a várost, aranyát, ezüstjét és minden gazdagságát elhurcolták. Miután pedig a maguk embereit állították előjáróul a kínaiak országába, visszatértek saját földjükre. Csupán a kínai császár leverése után tették meg Dzsingisz kánt császárnak. A kínaiak országának egy bizonyos részét azonban, mivel a tenger mellett fekszik, mind a mai napig nem sikerült meghódítaniok.

(10) Ezek a kínaiak, akikről szólunk, pogányok; sajátságos írást használnak, van Ó- és Újszövetségük; egyházatyáik életrajza, vannak remetéik és templomszerű építményeik, ahol a maga idején imádkoznak, és azt állítják, hogy van néhány szentjük is. Egy istent imádnak, Jézus Krisztus urunkat tisztelik, és hisznek az örök életben, de nincsenek megkeresztelkedve. A mi Szentírásunkat tisztelik és méltányolják, a keresztényeket szeretik, és sok alamizsnát adnak. Igen jóra valóaknak, emberségeseknek látszanak. Szakállat nem hordanak, és ábrázatuk jellege nagyjából egyezik a mongolokéval, arcuk azonban nem annyira széles. Külön nyelvük van. Náluk jobb mestereket nem találni sehol a világon, legyen az bármely mesterség, amit csak az emberek folytatnak. Országuk rendkívül gazdag gabonában, borban, aranyban, ezüstben, selyemben és mindenféleképpen, ami általában az emberi lét fenntartásához szükséges.

(11) Dzsingisz pedig, miután valamelyest megpihent, megosztotta hadseregét. Egyik fiát, a Dzsocsi nevűt, akit hozzá hasonlóan kánnak, vagyis császárnak neveztek, haddal a kunok ellen küldte; Dzsocsi sok harccal legyőzte azokat. Miután diadalmaskodott, visszatért hazájába.

(12) Másik fiát sereggel az indusok ellen menesztette; ez legyőzte Kis-Indiát. Az idevalósi fekete emberek szaracénok, akiket etiópoknak mondanak. Ez a sereg aztán tovább vonult a Nagy-Indiában lakó keresztények ellen. Meghallva ezt az ország királya, akit köznyelven János papnak hívnak, sereget gyűjtött és felvonult ellenük; rézből emberalakokat formáltatott, és bensejükbe tüzet rejtve a lovak nyergébe helyezte azokat, a rézfigurák mögé a lóra pedig fújtatókkal ellátott embereket ültetett; sok ilyen alakzattal és ekképpen felszerelt lóval vonultak fel az említett tatárok elleni ütközetre. Miután megérkeztek a csataterre, a lovakat, egyiket a másik után, előre bocsátották, a hátul ülő harcosok pedig valamit, nem tudom mit, tettek a tűzre, ami az említett bábukban égett, és a fújtatókkal erősen fújni kezdtek. Ennek folytán a görögtűztől az emberek és lovak megégtek, és a füsttől megfeketedett a levegő. Akkor aztán nyílzáport bocsátottak a tatárokra, s attól

sokan megsebesültek és elestek, s az így támadt zűrzavarban elkergették őket határaikról. Nem hallottuk, hogy a tatárok azontúl valaha is visszamentek volna feléjük.

(13) A pusztaságon át visszafelé menet egy olyan földre értek, ahol – ezt nekünk a kán udvaránál orosz klerikusok és más, régóta közöttük élő emberek határozottan állították – bizonyos asszony alakú szörnyekre bukkantak. Mikor sok tolmács útján kikérdezték őket, hogy merre van az ország férfinépe, azt felelték, hogy e földön a nők ember alakúnak születnek, a hímeknek viszont kutya külsejük van. És amíg a tatárok a szóban forgó földön táboroztak, a kutya a folyó túlsó partján falkába verődtek, és a kegyetlen téli hideg idején valamennyien a vízbe vetették magukat, közvetlenül utána pedig a porba hengergődtek; ily módon a vízzel keveredett por rájuk fagyott. S mert ezt többször megismételték, vastag jégréteg képződött rajtuk, és akkor nagy irammal nekirontottak a tatároknak. Azok nyilakat lőttek rájuk, de mintha köveket találtak volna célba, a nyilak visszapattantak; más fegyvereikkel sem tudtak bennük semmiféle kárt tenni. A kutya ellenben rájuk ugorva harapásaikkal sokukat megsebesítették és megölték, s így elűzték őket határaikról. Innen ered az a szólásmondás, mely még ma is járja a tatároknál: „apádat vagy bátyádat a kutya ölték meg”. Az asszonyokat viszont, akiket elfogtak, magukkal vitték hazájukba, s azok haláluk napjáig ott maradtak.

(14) Miután pedig visszatért ama hadsereg, tudniillik a mongoloké, Büri-tübet földjére mentek, és harccal leigázták. Az itteniek pogányok; az a furcsa, valójában inkább szörnyűséges szokásuk van, hogy amikor egy apa az emberi természet rendje szerint meghal, összehívják az egész rokonságot, és megeszik a halottat – amint ezt nekünk bizonyossággal állították. Szakállat nem növesztenek, sőt a kezükben valami vasat hordanak, magunk is láttuk, amivel a szakállukat mindig kitépik, ha netán valamicske szőrzet kinőne rajta; egyébként rendkívül idomtalanok. Innen a sereg visszatért hazájába.

(15) Dzsingisz kán még ugyanabban az időben, amikor seregét több részre osztotta, maga kelet irányába vezetett hadjáratot a kirgizek földjén át, kiket nem tiport le, s – ahogy az itteniek erősítették nekünk – egészen a Kaszpi-hegyekig jutott. Ezek a hegyek pedig azon a részen, ahová ők igyekeztek, mágneskőből állanak, aminek következtében nyilaikat és vasfegyvereiket magukhoz vonzották. A Kaszpi-hegyek közé zárt emberek, hihetőleg a sereg zaját hallva, elkezdték a hegyet törni. És mikor a tatárok más alkalommal, tíz év múltán visszajöttek ide, a hegyet lemorzsolva találták. De mikor megpróbálták a közelükbe férkőzni, nem tudtak, mert valami felhő terült el előttük, melyen semmiképp nem bírtak áthatolni, mivel rögtön elvesztették látásukat, mihelyst odaértek. A hegylakók pedig azt gondolván, hogy a tatárok félnek őket megközelíteni, a másik oldalról támadást intéztek ellenük, de amint a felhőhöz értek, az imént említett okból kifolyólag nem tudtak előrejutni. Mielőtt pedig a tatárok e hegyeket elérték volna, több mint egy hónapig mentek egy irtatlan nagy pusztaságon át.

(16) Innen még tovább nyomulva kelet felé, több mint egy hónapig haladtak egy nagy, lakatlan térségen keresztül, és egy olyan földre értek, ahol – teljes bizonyossággal állították nekünk – kitaposott utakat láttak, de egy árva lélekre sem bukkantak; ők azonban végigkutatták a földet, addig-addig, míg találtak egy embert a feleségével, akiket aztán Dzsingisz kán elé vittek. És mikor ő kikérdezte ezeket, hogy merre rejtezik az ország népe, azt felelték, hogy a földben, a hegyek alatt laknak. Dzsingisz kán az asszonyt magánál tartotta,

férjét pedig elküldötte azokhoz az emberekhez, utasítva, hogy parancsára jöjjenek elébe. A férfi elment hozzájuk, és elbeszélte mindent, amit Dzsingisz kán üzent volt. Az emberek választ is adtak: ezen meg ezen a napon meg fognak jelenni a kánnál, hogy utasítását teljesítsék. Időközben azonban föld alatti titkos utakon összegyűltek, és harcba indultak a tatárok ellen, majd hirtelen rajtuk ütve, sokakat megöltek. Azok meg, tudniillik Dzsingisz kán és övéi, belátva, hogy semmire sem mennek, sőt inkább elvesztegetik saját embereiket, s mert a nap robajlását sem bírták elviselni – amikor a nap felkelt, egyik fülüket a földre kellett fektetni, a felsőt pedig erősen bedugni, hogy azt a szörnyűséges robajt ne hallják, de még ezek az óvintézkedések sem segítettek, és nagy részük belepusztult –, futásnak eredtek, és elhagyták ezt az országot. A két embert pedig, tudniillik a férfit asszonyával, magukkal vitték, azok ketten holtuk napjáig tatár földön maradtak. A kérdésekre: miért laknak a föld alatt, azt felelték, hogy az év egy bizonyos szakában napfelkeltekor olyan nagy a robaj, hogy az emberek ép ésszel nem bírják elviselni, amint a tatárokról az imént említettük. Sőt ilyenkor megszólaltatják a sípokat, megverik a dobokat és más hangszereiket is, hogy azt a hangot ne hallják.

(17) Mialatt pedig Dzsingisz kán az ismertetett földről visszafelé tartott, útravalójuk kifogyott, és rettenetesen éheztek. Történt ekkor, hogy egy vadállat friss belső részeire bukkantak; felszedték, csak ürülékét távolították el, megfőzték, és Dzsingisz kán elé vitték; ő az embereivel megette. Ezért rendelte el Dzsingisz, hogy az állatnak sem vérét, sem belsőségét, sem más ehető részét, az ürülékét kivéve, ne dobják el.

(18) Innen visszatért hazájába, s ott nyomban nekilátott, hogy sokféle parancsolatot és törvényt tegyen; ezeket a tatárok sérthetetlennek tekintik. Csupán kettőt említek fel közülük. Az egyik: ha valaki gőgjében felfuvalkodva önkényesen, a vezetők választása nélkül akarna kán lenni, azt irgalom nélkül meg kell ölni. E törvény értelmében ölték meg Gűjük kán megválasztása előtt az egyik herceget, Dzsingisz kán unokaöccsét, mert választás nélkül akart uralkodni. A másik határozat: le kell igazniuk az egész világot, és egyetlen nemzettel sem szabad békét kötniük, csak ha meghódol nekik, mindaddig, míg önnön pusztulásuk ideje el nem érkezik.

(19) Mivelhogy negyvenkét esztendőig végig harcoltak, még tizennyolc évi uralkodás van előttük. Ezután, azt mondják, egy másik nép – de nem tudják, melyik – legyőzi majd őket, amint nekik előre megjövendölték. Akik pedig túlélnek, így mondják, azok a leigázóik által tartott törvényt lesznek kötelesek követni. – Meghatározta továbbá, hogy a hadsereget ezredek, századok, tizedek és tümenek, vagyis tízezredek szerint kell elrendezni. Még sok más határozatot hozott, de hosszadalmas volna mind elősorolni, meg nem is ismerem valamennyit. Ezután, törvényeit és parancsolatait véghezvivén, villámütéstől halálra sújtatott.

(20) Négy fia volt. Az egyiket Ögödejnek hívták, a másikat Dzsocsi kánnak, a harmadikat Csagatájnak; a negyedik nevét nem tudom. Ettől a négytől származnak a mongolok összes vezérei. Az elsőnek, tudniillik Ögödejnek ezek voltak a fiai: Gűjük, a mostani kán, Köten és Siremün, hogy volt-e több fia is, azt nem tudom. Dzsocsi kán fiai ezek: Batu – a kán után a leggazdagabb és leghatalmasabb, Orda – az összes hercegek között a legidősebb, Sibán, Bora, Berke, Tangut; Dzsocsi kán többi fiainak nevét nem ismerem. Csagatáj fia a következők: Büri, Kádán; a többiek nevét nem tudom. Dzsingisz kán negyedik fiának, akinek nevét sem tudom,

ezek a fiai: egyik Mengü, akinek anyja Szorgoktani – ez az úrnő, a kán anyjának kivételével, az egész tatár nép körében a leghíresebb, és Batut nem számítva, hatalmasabb mindőjüknél –, a másik fiút Bűdzseknek hívják; még több fia is volt, de ezek nevét nem ismerem.

(21) A vezérek a következők: Orda – ő Lengyelországban és Magyarországon volt haddal; Batu, Bűri, Kádán, Siban, Bűdzsek – ezek valamennyien jártak Magyarországon; Csormagan – ő még most is a tengeren túl hadakozik a szaracénok országának bizonyos szultánjaival és másokkal, akik a tengeren túl laknak. A következők otthon maradtak: Mengü, Siremün, Kubiláj, Siremün, Sinkur, Toga-Temür, Karacsar, az öreg Szübötej, akit maguk között „bátor”-nak szólítanak, Bora, Berke, Mocsi, Korenza (Kurumsi) – de ez utóbbi a többiek között a legjelentéktelebb. Még sok más vezérük is van, de azok nevét nem ismerem.

(22) A tatárok kánjának bámulatra méltó hatalma van valamennyiök felett. Senki sem merészel másutt időzni, csak ahol ő kijelöli számára. Ő rendel el, hol állomásozzanak a vezérek, a vezérek viszont kijelölik az ezredesek, az ezredesek a századosok, a századosok a tizedesek helyét. Ezenfelül, amilyen parancsot csak kapnak, bármikor, bárhol, akár háborúra, akár halálra, akár életre szólót, minden ellenvetés nélkül teljesítik. Ha a kán szűz leányukat vagy hűgukat kívánja, ellentmondás nélkül odaadják neki. Mert így történik: minden évben vagy pár évenként egyszer összegyűjti a tatárok összes földjéről a szüzeket, ha néhányat magának óhajt megtartani, azokat megtartja, a többit meg szétosztja emberei között, ahogyan jónak látja.

(23) Bárhol, bárhová, bármilyen követeket indítson is útnak, alattvalói késedelem nélkül váltás lovakat és ellátást kötelesek adni nekik. A hozzá igyekvő adózók vagy követek részére, akárhonnét jönnek, hasonlóképpen lovakat, szekereket és ellátást tartoznak adni. Az idegenből érkező küldöttek azonban keserves nyomorúságot szenvednek el táplálék és ruházat dolgában egyaránt, mert ellátásuk hitvány és kevés; kiváltképpen ha főbb emberekhez jönnek, s hosszasabban kell elidőzniök, ott olyan keveset kapnak tízójükre, hogy kettő is alig tengődik el belőle. S a vezéri szállásokon csakúgy, mint útközben, napjában csupán egyszer adnak nekik enni és nagyon szűkösen. Továbbá, ha bántódás éri őket, alig tehetnek panaszt; így hát béketűrően el kell viselniök. Ezenfelül mind a vezérek, mind más kisebb-nagyobb tisztségviselők folytonosan ajándékokat kérnek tőlük, s ha nem kapják meg, lenéznek, sőt valósággal semmibe veszik őket. Akik valamely magas személyiségtől érkeztek követségbe, azoktól nem hajlandók szerényebb ajándékot elfogadni, hanem azt mondják: „Nagy uraságtól jösztek, és ilyen csekélységet adtok?!” Vonakodnak elfogadni; ha pedig a követek jól akarnak dolgaikban eljárni, nagyobb ajándékkal kell előhozakodniok. Ezért holmink jelentős részét, amit híveink adományoztak útravalóul, szorult helyzetünkben kénytelenek voltunk ajándékba elosztogatni.

(24) Azt is tudni kell, hogy minden a kán kezében van, olyannyira, hogy senki sem meri azt mondani: ez az enyém vagy a másiké, hanem minden a káné: ingóság, emberek, barmok. Erre vonatkozólag éppen nemrégiben bocsátották ki a kán rendelkezését. Ugyanilyen hatalmat gyakorolnak a vezérek is a maguk emberei felett; a tatárok ugyanis a vezérek között vannak felosztva. A vezéri követeket, bárhová menesztik is őket, a kán emberei éppúgy, mint a többiek valamennyien, vonakodás nélkül kötelesek ellátni váltás lovakkal, útravalóval, a lovak gondozására s egyben az ő szolgálatukra szánt személyekkel. A vezérek éppúgy, mint

a többiek, kancákat tartoznak adni a kán használatára, hogy legyen teje, egy évre, kettőre vagy háromra, ahogy neki tetszik. A vezérek emberei ugyanevvel tartoznak uraiknak; közöttük ugyanis senki sem szabad. Röviden: amit s amennyit csak a kán s a vezérek saját részükre kívánnak, azt megkapják az ő javaikból; alattvalóik személyével mindenben a maguk kénye-kedve szerint rendelkeznek.

(25) A kán halála után, mint előbb már szó esett róla, összejöttek a vezérek, és Ögödejt, Dzsingisz kán fiát választották kánná. Ögödej a vezetőikkel tanácsot tartva, megosztotta hadseregét. Batut, aki rangban őtáná következett, Alti-szultán: és a böszörmények földje-ellen küldte. Ezek mohamedánok voltak, de kun nyelven beszéltek. Batu, miután behatolt országukba, harcba szállt velük, és legyűrte őket. Egy város azonban, bizonyos Barcsin: nevű, sokáig ellenállt. A városbeliek ugyanis számos árkot húztak a város körül, befedték, és mikor a tatárok a város alá értek, beleestek az árokba. Így aztán nem is tudták a szóban forgó várost mindaddig bevenni, míg az árkokat föl nem töltötték.

(26) Egy másik, Jangi-kent: nevű város lakói meghallva ezt, elibük mentek, és önként megadták magukat. Ennek következtében az ő városukat nem rombolták le a tatárok, de sokat közülök megöltek, másokat meg áttelepítettek. Majd miután kifosztották a várost, megtöltötték új lakossággal, és Ornasz: ellen indultak. Ez rendkívül népes város volt. Számosan éltek benne keresztények: kazárok, oroszok és alánok, valamint szaracénok; az uralmat a városban a szaracénok tartották a kezükben. Telis-tele volt ez a város gazdagsággal, ugyanis egy bizonyos folyó mentén fekszik, amely Jangi-kenten és a böszörmények földjén folyik keresztül, s a tengerbe ömlik – s így olyasféle, mint valami kikötő, és a többi szaracén igen élénk kereskedést bonyolított le benne. Miután másképp nem sikerült őket legyőzni, a tatárok elrekesztették a várost keresztülszelő folyót, és javaival, embereivel együtt elárasztották a helységet. Ennek végeztével a pogány törökök földjére hatoltak.

(27) Miután ezt meghódították, Oroszország ellen fordultak, és az orosz földön nagy mézárhlást vittek véghez; a városokat és a várakat lerombolták, az embereket legyilkolták, és ostromolni kezdték Kijevet, Oroszország székhelyét, majd hosszú ostrom után bevették, és a város lakóit kiirtották. Így mikor ezen a földön utaztunk keresztül, számtalan emberi koponyát és csontot láttunk a mezőn szanaszét heverni. Ez a város valamikor igen nagy és fölöttébb népes volt, és most szinte a földdel lett egyenlővé. Alig kétszáz háza van jelenleg, s a benne lakók a legsúlyosabb szolgátságban élnek. Innen a tatárok harcolva továbbvonultak, és elpusztították egész Oroszországot.

(28) Oroszországból és Kunországból pedig az említett vezérek tovább nyomultak, és a magyarok és lengyelek ellen támadtak. Lengyelországban és Magyarországon sokan elestek a tatárok közül, s ha a magyarok el nem menekülnek, hanem vitézül ellenállnak, a tatárok kitakarodtak volna földjükről, mert olyan félelem fogta el őket, hogy mind megkísérelték a megfutamodást. Batu azonban kirántotta kardját, és szembeszegezte velük, mondván: „Ne fussatok! Ha megfutamodtok, senki sem menekül meg, ha pedig meg kell halnunk, haljunk meg mind egy szálig; mert eljövend, amit Dzsingisz kán előre megmondott, hogy el kell vesznünk, és ha most jött el az ideje, viseljük el.” Szavai új lelket öntöttek a tatárokba; a harcosok kitartottak, majd feldúlták Magyarországot.

(29) Innen visszaútban a pogány mordvinok földjére értek; és legyőzték őket. Ezután a bolgárok, azaz Nagy-Bolgárország földje ellen vonultak, és teljességgel elpusztították. Majd még északabbra hatoltak Baskíria, vagyis Nagy-Magyarország ellen; azt is letiporták.

(30) Innen távozóban még messzebbre hatoltak észak felé, és eljutottak a parosszitákhoz. Ezeknek szűk gyomruk és kicsinyke szájuk van, s mint nekünk beszélték, nem eszik meg a húst, csak megfőzik; ha megfőtt, a fazék fölé hajolnak, beszívják a gőzét, s ettől magától jóllaknak. Ha valamennyit esznek is, az fölöttébb csekély.

(31) Innen tovább haladva a szamojédokhoz érkeztek. Ezek az emberek, így beszélnek, csupán vadászatból élnek; sátraikat és ruháikat is kizárólag állatbőrből készítik. Ezen is túl egy tengermelléki országba jutottak, hol valamiféle szörnyekre bukkantak; amint azt váltig erősítették nekünk: egészen emberformájúak voltak, de lábuk marhalábbban végződött, és emberi fejükön kutyaábrázat éktelenkedett. Két szót ember módra ejtettek, a harmadikat ugatták, mint a kutya, ily módon beszédüket időnként ugatással keverték, de azért visszavisszatértek a megadott tárgyhoz, s így meg lehetett érteni, mit mondanak. E helyről a tatárok visszakanyarodtak Kunországba, egyesek közülük még most is ott tanyáznak.

(32) Ögödej kán evvel egyidejűleg Csormagant sereggel délnek küldte a cserkeszek ellen, akiket ez le is győzött. A cserkeszek pogányok, szakállat nem hordanak; az a szokásuk, hogy ha valakinek az apja meghal, fájdalomában egyik fülétől a másikig bőrcsíkot hasít ki az arcából a gyász jeléül.

(33) Ezek leigázása után délnek tartottak az örmények ellen. De mikor a pusztaságon áthaladtak, ismét valamilyen szörnyekre találtak, amint nekünk határozottan állították: külsejük az emberekéhez hasonlított, de csupán egy karjuk és kezük volt, mely mellük közepéből nőtt ki, és egy lábuk. Ketten lőttek egy íjjal, és oly sebesen futottak, hogy a lovak nem értek nyomukba. Egy lábon ugrálva szaladtak, s ha belefáradtak, akkor lábukon és kezükön átfordulva, mintegy cigánykereket vetve jártak. Őket nevezte Isidorus keréklábúaknak. És mikor ebbe fáradtak bele, újra az előbbi módon kezdtek futni. Néhányukat mégis megölték a tatárok, mire többen közülük követségbe jöttek a kán udvarába, hogy békét kérjenek tőle – amint ezt nekünk a mostani kánnál az udvarban tartózkodó orosz klerikusok beszélték. A sereg innen tovább haladva Örményországba jutott, s ezt és egyszersmind Grúziának egy részét harcban legyőzte; a megmaradott rész vállalta követelésük teljesítését. Évente negyvenezer yperperát fizettek adóba, és fizetik mind a mai napig.

(34) Innen tovább vonultak a rumi szultán földjére; aki elég tekintélyes és nagy hatalmú úr volt; vele is megharcoltak és legyőzték. Majd folytatták hódító és győzelmes útjukat egészen Aleppó szultánjának országáig. Még ma is birtokolják ezt a földet, és úgy tervezik, hogy rajta túl további országokat fognak megrohanni. Azóta sem tértek meg hazájukba mind a mai napig. Ugyanez a hadsereg támadt a bagdadi kalifa országa ellen, melyet ugyancsak jármukba hajtottak. Naponta négyszáz bizánci aranyat fizetnek innen adóba, nem számítva a vég brokátokat és más ajándékokat. A tatárok pedig minden esztendőben követeket küldenek a kalifáért, hogy jöjjön el hozzájuk; a kalifa évről évre pompás ajándékokat küld az adóval, kérve, hogy mentsék fel e kötelezettség alól. A kán elfogadja az adományokat, de továbbra is üzen érte.

VI. HADVISELÉSÜKRŐL: A HADRENDRŐL, A FEGYVEREKRŐL, A CSELEKRŐL ÉS ÜTKÖZETEKRŐL, A FOGLYOKKAL SZEMBEN TANÚSÍTOTT KEGYETLENSÉGRŐL, AZ ERŐDÍTÉSEK VÍVÁSÁRÓL ÉS CSALÁRDSÁGUKRÓL, MELLYEL A MEGHÓDOLÓKAT KEZELIK

(1) Szólottunk uralmukról, most szólanunk kell hadviselésükről, a következőképpen: először a hadrendről, másodszer a fegyverekről, harmadszor a csatában alkalmazott hadicselekről, negyedszer a foglyokkal szemben tanúsított kegyetlen bánásmódról, ötödször a várak és városok vívásáról, hatodszor csalárdságukról, mellyel a meghódolókat kezelik.

(2) Hadrend tekintetében Dzsingisz kán úgy rendelkezett, hogy tíz ember élére kerüljön egy, akit a mi szóhasználatunkkal tizedesnek nevezünk; tíz tizedes élén egy századosnak mondott legyen; tíz százados élén egy ezredesnek nevezett, majd tíz ezredes élén ismét egy, és ezt az egységet ők „sötétségnek” (tümen) nevezik. Az egész hadsereget két vagy három vezér vezeti, oly módon azonban, hogy az egyiket tekintik legfőbb parancsnoknak.

(3) Ha ütközetben a tíz ember közül egy, vagy kettő, vagy három, esetleg több megfutamodik, mindet kivégzik; ha pedig az egész tized megfutamodik, ezeket mind kivégzik, kivéve ha az egész század megfutamodik. Hogy rövid legyenek, hacsak együttesen meg nem hátrálnak, az összes menekülőket megölik. Azután ha egy, vagy kettő, vagy több merészen előrenyomul a csatában, a többi tízet, aki nem követi, megölik; ha pedig a tízből egyet vagy többet elfognak, társaik halállal lakolnak, ha ki nem szabadítják őket.

(4) Ami a fegyvereket illeti, minden harcosuk legkevesebb két, vagy három íjat, vagy legalábbis egy jó íjat, három, nyilakkal teli nagy tegezt, egy szekercét és hadigépek vontatásához szükséges köteleket tartozik vinni magával. A gazdagoknak van hegyes végű, egyélű, kissé hajlított kardjuk, van páncéllal ellátott lovuk, lábszárvédőjük, sisakjuk és vértzetük. Némelyeknek a vértzete s lovaik vértje egyaránt bőrből készül a következőképpen: marhabőrből vagy más állat bőréből hasított, tenyérynai széles csíkokat vesznek, hármat vagy négyet szurokkal összeragasztanak, és kis szíjakkal vagy zsinegekkel megerősítik, a felső bőrcsíknak az aljába zsinegeket fűznek, s ez a következőnek a közepébe illeszkedik és így tovább, míg a végére nem érnek. Ennek következtében, mikor meghajlítják, az alsó csíkok a felsőkbe csúsznak, és így kétszeres, sőt háromszoros rétegben veszik körül a testet.

(5) A ló vértjét öt részből állítják össze: a ló egyik oldalát fedi az egyik rész, a másikat a másik rész a faroktól egészen a fejig, ezeket hozzákötik a nyereghez, és a nyereg mögött összekötözik a háton, valamint a nyakon is; a vesék fölé ismét egy másik részt helyeznek, oda, ahol a két oldalsó darab egymáshoz kapcsolódik, ezen a darabon egy nyílást is csinálnak, amelyen a farkat kivezetik; a szügy elé is helyeznek egy darabot; minden egyes rész a térdig, illetve a lábhajlatig ér le. Végül a ló homloka elé egy vaslemezt tesznek, melyet a nyak mindkét oldalán az említett oldalsó darabokhoz csatolnak.

(6) A harcosok vértézete hasonlóképpen négy darabból van. Egyik része a combtól a nyakig ér, de igazodik az emberi termethez, mert a mell előtt keskeny, a kartól lefelé pedig kerekdeden körülöleli a testet; hátul a derékig van egy másik rész, mely a nyaktól kezdődik és a testet körülfogó előbbi darabhoz csatlakozik; a váll fölött pedig ezt a két részt, tudniillik az elülsőt és a hátulsót, csatokkal a vállakat fedő két vaslemezhez kapcsolják; karjukat szintén vértézet takarja: a válltól a kézиг ér és alul nyitott, valamint combjukon is viselnek egy-egy darabot. Valamennyi rész csatokkal kapcsolódik egymáshoz.

(7) A sisak felső része vasból vagy acélból készül, az a része azonban, mely körös-körül a nyakat és a nyeldeklőt védi, bőrből van; ezeket a bőrrészeket mind a már ismertetett módon formálják.

(8) Egyesek számára mindezek a holmik, amelyekről az imént szóltunk, vasból készülnek, a következő eljárással: ujjnyi széles és tenyérynyi hosszú vékony lemezeket csinálnak szép számmal, és minden egyes lemezbe nyolc apró lyukat fúrnak; belül három erős, keskeny szíjat fektetnek, a lemezeket lépcsőzetesen egyiket a másikra helyezik, és az említett lyukakon átdugott, vékonyra hasított bőrökkel szorosan a szíjakhoz erősítik; legfelül rávarrnak egy bőrszalagot; amely megduplázódik mindkét oldalon, és hozzávarrják az egyik szíjhoz, hogy a lemezek jó erősen egymásra simuljanak. A lemezekből így szíjszerű alakokat nyernek, azután valamennyit összekötve elkészítik a vértézet különböző darabjait úgy, ahogy azt már elbeszéltük. Mind az emberi, mind a lóvértézet céljára csinálják, és úgy kifényesítik, hogy aki ránéz, megláthatja magát benne.

(9) Némelyeknek közülük vannak lándzsáik; a lándzsavas tövénél horoggal, melynek segítségével az ellenfelet a nyeregből lerántani igyekeznek. Nyilaik hosszúsága két láb, egy tenyérszélesség és két ujj. De mivel a lábak különbözőek, megadjuk a mértékül használt láb nagyságát: tizenkét árpaszem tesz ki egy hüvelyket, tizenhat hüvelyk tesz ki egy mértani lábat: Nyilaik vashegye igen éles és mindkét oldalán vág, mint a kétélű kard, élesítésükre mindig magukkal hordanak egy csiszolót a tegezük oldalán. Ennek a vashegynek van egy ujjnyi hosszú hegyes farka, mellyel vessejébe szúrják.

(10) Pajzsukat vesszőből vagy vékony ágakból fonják, de nem hiszem, hogy egyebütt hordanák, mint táborban vagy a kán és a vezérek őrségében, s akkor is csak éjjel. Madarak, vadak elejtésére és fegyvertelen emberekkel szemben más nyilakat használnak, ezek háromujnyi szélesek; madarak és állatok vadászásához még sokfajta más nyiluk is van.

(11) Mikor háborúba készülnek, előőrsöket küldenek előre, akik nem visznek magukkal egyebet, mint sátraikat, lovaikat és fegyvereiket. Ezek nem rabolnak, nem gyújtják fel a házakat, nem vágják le az állatokat, csak az embereket sebzik meg és ölik le, vagy ha mást nem, hát megfutamítják. De jóval szívesebben gyilkolják meg őket, mintsem menekülésre késztessek. Utánuk következik a hadsereg; ezek mindent kifosztanak, ami útjukba akad, s a fellelhető embereket foglyul ejtik vagy leöldösik. Sőt mi több, a sereg vezérei ezután még mindenfelé portyázókat bocsátanak széjjel a lakosok és barmok felhajtására; ezek rendkívül ügyesek a kutatásban.

(12) Ha folyóhoz érnek, a következőképpen kelnek át rajta, bármilyen széles legyen is: Az előkelőbbeknek van egy kör alakú, könnyű bőrük, melynek peremére sűrűn hurkokat csinálnak, egy kötelet átbújtatnak rajta, és összehúzzák úgy, hogy körben öblöt képezzen, ezt

megtöltik ruháikkal és más holmijukkal, és nagyon erősen belepréselik. Ezután a közepére helyezik a nyergeket és más keményebb tárgyaikat. Maguk az emberek is a közepére ülnek, és az így elkészített csónakot egy ló farkához kötik. Egyik emberüknek, aki a lovat irányítja, avval együtt elöl kell úsznia; vagy olykor két lapáttal eveznek át a túlsó partra, s így kelnek át a folyón. Lovaikat pedig behajtják a vízbe, egy ember az egyik lovat vezetve elöl úszik, s a többi ló mind követi; így kelnek át a vizeken s a nagy folyamokon. Másoknak, a szegényebbjének, egy erősen összevarrt bőrtömlője van – egy ilyennek beszerzése mindenkire kivétel nélkül kötelező –, ebbe a tömlőbe, vagy, mondhatnám, zsákba ruhájukat és minden holmijukat beletömik, a zsák száját igen erősen bekötik, egy ló farkához erősítik, és az ismertetett módon átúsztatnak.

(13) Tudni kell azt is, hogy amikor megpillantják az ellenséget, megindulnak feléjük, és mindegyikük három vagy négy nyilat ló rájuk; ha pedig látják, hogy nem tudnak felülkerekedni, visszahúzódnak övéikhez. Ezt pedig cselvetésből teszik, hogy az ellenfél kövesse őket arra a helyre, ahol csapdát készítettek számára. Ha csakugyan sikerül az ellenséget törbe csalniok, körülfogják, és ily módon megsebesítik és megölik őket. Hasonlóképpen, ha azt látják, hogy nagy hadsereg van velük szemközt, olykor egy- vagy kétnapi járásra is elkerülik, és az ország más részét rohanják le: fosztogatnak, az embereket leöldösik, feldúlják és pusztává teszik az országot. Ha pedig úgy látják, hogy erre nem képesek, néha tíz-tizenkét napi járóföldet visszakoznak, egy biztos helyen meghúzódnak, amíg elleneik serege fel nem oszlik, akkor lopva megjelennek, és kiirtják a föld egész népét. Mert a hadviselésben fölöttébb fortélyosak, hiszen már több mint negyven esztendeje háborúznak más nemzetekkel.

(14) Mikor ellenben megütközni készülnek, az összes harcosokat pontos csatarendbe állítják. A vezérek, illetőleg a hadsereg vezetői nem bocsátkoznak harcba, hanem messze, az ellenséges sereggel szemközt állnak fel, körülöttük a lóháton ülő gyerekekkel, asszonyokkal és a lovakkal; olykor emberalakokat is csinálnak, s lovakra ültetik. Ezt azért teszik, hogy nagy harcos-tömeg látszatát keltsék. Az ellenfél élvonalával szembe foglyokból és velük hadakozó idegen népekből csapatot küldenek, esetleg néhány tatár is velük tart. Az erősebb harcosokból alakult csapatokat messze elküldik jobbra és balra, hogy az ellenfél ne lássa; ekképpen bekerítik és közrefogják az ellenséget, s így mindenfelől megindítják a harcot. És jóllehet olykor kevesen vannak, a körülvelt ellenfél soknak véli őket, főképpen mikor a vezérek, illetve a hadsereg vezetői körül csoportosult fiúkat, asszonyokat, lovakat és tákolt emberalakokat meglátja – mint már leírtuk –, amiket mind harcosoknak gondol; ezáltal megfélemedik és megzavarodik. S ha az ellenfél történetesen keményen küzdene, utat hagynak neki a menekülésre; mihelyt aztán futni kezdenek és elszakadoznak egymástól, utánuk erednek, s üldözés közben vágják le őket, s így többet ölnek meg, mint amennyit csatában megölni képesek volnának. Mindemellet tudni kell, hogy a tatárok – ha elkerülhető – nem szívelik a nyílt összecsapást, hanem inkább nyilaikkal sebzik meg és ölik meg az embereket és a lovakat. Csak akkor csapnak rájuk, mikor már a nyílzáportól harcosok és lovak erejüket vesztették.

(15) Erődítéseket a következő módon vesznek be: Ha az erődítés fekvése megengedi, körülveszik, sőt néha egészen körülzárják, hogy a ki- és bejárást teljességgel lehetetlenné tegyék. Hadigépeikkel és nyilaikkal kemény ostromba kezdenek, sem éjjel, sem nappal nem

hagynak fel vele, hogy a benn levők meg ne pihenhessenek; ők maguk megpihennek, mert csapataikat megosztják, és egyik a másikat felváltja a harcban, így nem fáradnak el túlságosan. Ha nem sikerül az erődítést ily módon bevenniük, görögtüzet dobhatnak rá, sőt olykor az elesettek zsírját is felhasználják, és megolvasztva a házakra hajítják. Ahol csak a tűz ebbe a zsiradékba belekap, ott szinte kiolthatatlanul lángol. De azért ki lehet oltani, úgy mondják, ha borral vagy sörrel öntözik le. Ha meg emberi testre esnék, a tenyér dörzsölésével lehet elfojtani.

(16) Ha ez úton sem jutnak eredményre, és a városnak vagy várnak folyója van, elrekesztik vagy új mederbe terelik, és lehetőség szerint elárasztják az erődítést. Ha nem lehetséges, akkor aláássák, és a föld alól fegyveresen benne teremnek. Miután már behatoltak, egy részük tüzet gyújt, hogy felégesse, más részük pedig a várvédőkkel száll harcba. Ha azonban még így sem sikerült győzniük, akkor maguk is várat vagy erősséget emelnek az ostromlottal szemközt, védelemül az ellenfél lövedékei ellen, és hosszú ideig kitartanak a várossal átellenben, hacsak történetesen egy külső felmentő sereg nem érkezik, mely megvív velük és erővel elúzi őket. De míg az erődítés előtt állomásoznak, csábítólag szölongatják a bent levőket, ígérnek fűt-fát, hogy megadásra bírják őket. És ha megadták magukat, azt mondják: „Gyertek ki, hogy megszámlálhassunk a mi szokásunk szerint!” Mikor kijönnek hozzájuk, kikeresik: kik a mesteremberek közöttük, és azokat megtartják, a többieket pedig, a szolgáknak szántak kivételével, szekercével megölik. És ha egyeseket meg is kímélnék – mint mondják –, a nemeseknek és tekintélyeseknek sohasem kegyelmeznek. Ha ugyan valamely véletlen körülmény folytán meg is tartanának néhány nemesembert, azok a rabságból többé nem szabadulhatnak, sem kéréssel, sem váltságdíj fejében.

(17) A csatában elfogottakat mind egy szálig megölik, legfeljebb azért tartanak meg néha egynehányat, hogy a szolgájuk legyen. A kivégzendőket szétosztják a századok vezetői között, hogy kéttollú szekercéjükkel gyilkolják meg őket; ők azután szétosztják a foglyokat, és minden egyes szolgának tízet, esetleg többet, esetleg kevesebbet adnak oda kivégzésre – ahogy feljebbvalóik kedve tartja.

VII. HOGYAN TEREMTENEK BÉKÉT AZ EMBEREKKEL; A MEGHÓDÍTOTT ORSZÁGOK FELSOROLÁSA; ZSARNOKI URALMUKRÓL, MELYEL A LEIGÁZOTTAKRA NEHEZEDNEK; A HŐSI ELLENÁLLÁST TANÚSÍTOTT ORSZÁGOKRÓL

(1) Leírtuk harcmódorukat, most szólnunk kell azokról az országokról, melyeket igájukba hajtottak, mégpedig a következő módon: Először szólunk arról, hogyan teremtenek békét az emberekkel, másodszor a meghódított országok nevét soroljuk fel, harmadszor beszélünk zsarnoki uralmukról, mellyel a leigázottakra nehezednek, negyedszer szólunk azokról az országokról, melyek hősieken ellenálltak nekik.

(2) Tudni kell, hogy a tatárok egyetlen néppel sem kötnek békét, csak ha meghódol nekik, mivel Dzsingisz kántól parancsot kaptak, mint már említettük, hogy lehetőség szerint minden nemzetet hajtsanak uralmuk alá. A meghódolóktól ezeket követelik meg: szálljanak velük együtt hadba bárki ellen, amikor nekik úgy tetszik, és adjanak tizedet mindenből: emberekből, javaikból egyaránt. Megszámlálnak tíz fiút, s közülük egyet elvisznek, a leányokkal ugyanezt teszik, saját hazájukba hurcolják őket, s ott rabszolgák gyanánt tartják, a többieket számba veszik, s a maguk szokása szerint elrendezik.

(3) Amikor már teljhatalmú urak felettük, korábbi ígéreteiket nem teljesítik, hanem a lakosokkal szemben különböző ürügyekkel minden lehető követeléssel előállnak. Így amikor Oroszországban tartózkodtunk, egy szaracén érkezett oda Gűjük kántól és Batutól, mint beszéltek; ez a megbízott minden embertől, akinek három fia volt, egyet elvitt, ahogy nekünk utólag elmesélték; azokat a férfiakat, akiknek nem volt feleségük, szintén összeszedte, és hasonlóan cselekedett az asszonyokkal, akiknek nem volt törvényes férjük; a szegényeket ugyancsak elhurcolta, még azokat is, akik koldulással szerezték meg betevő falatjukat; a többieket tatár szokás szerint megszámlálta, és megparancsolta, hogy minden egyes ember, kicsi és nagy egyaránt, még az egynapos csecsemő is, akár szegény, akár gazdag, szolgáltatassa be a következő adót: mégpedig adjon egy fehér medvebőrt, egy fekete hódot, egy fekete cobolyt, egy bizonyos állat fekete prémjét – ezt az állatot, melynek föld alatti odúja van, nem tudom latinul megnevezni, de a lengyelek és oroszok dohorjnak hívják –, végül egy fekete rókabőrt. Aki pedig nem adja be mind, azt elhurcolják a tatárok közé, és szolgaságra vetik.

(4) Elküldenek az uralkodóért is, hogy késedelem nélkül jelenjenek meg náluk. Miután pedig eljöttek, nem részesítik őket a megillető tiszteletben, hanem úgy kezelik, mint más jelentéktelen személyeket. Elvárják tőlük, hogy gazdag ajándékokkal halmozzák el mind a vezéreket, mind a feleségeiket, továbbá az ezredeseket és a századosokat. Mi több: általában mindenki, még a szolgák is fölöttébb erőszakosan ajándékokért zaklatják őket, és nemcsak őket, hanem követeiket is, akiket a főbb emberek menesztenek hozzájuk.

(5) Egyik-másik ellen vádat koholnak, hogy megöljék, mint ezt Mihályról és másokról elmondottuk; némelyeket viszont hazaengednek, hogy ezzel másokat odacsaljanak. Akadnak, akiket mérgezett itallal vagy méreggel elpusztítanak, mert az a törekvésük, hogy ők egyedül uralkodjanak a földön. Ezért a nemesek ellen ürügyet keresnek, hogy megöljék őket. A hazaengedetektől pedig fiukat vagy fivérüket követelik, akit aztán soha többé nem bocsátanak szabadon, mint ez Jaroszláv fiával, az alánok egy bizonyos hercegével meg másokkal többekkel történt. Ha pedig az apa vagy testvér odahaza örökös nélkül talál meghalni, fiát vagy fivérét nem eresztik többé haza, hanem jussát egészében magukhoz kaparintják, mint ezt az egyik szolanga herceg esetében láttuk.

(6) A hazaengedettek országába a maguk előljáróját, vagyis baszkakját helyezik, kinek parancsát főemberek és alattvalók egyaránt követni kötelesek. Ha pedig egy város vagy ország lakosai nem tesznek eleget a baszkak akaratának, bevádolják őket, hogy hűtlenek a tatárokhoz, s így azt a várost vagy országot elpusztítják, a benne élőket meg kiirtják egy erős tatár haddal, mely az ország előljárójának hívására váratlanul megjelenik, s a mit sem sejtőket lerohanja. Így történt ez nemrégiben, mialatt még tatár földön tartózkodtunk, egy bizonyos orosz lakosokból toborzott várossal, melyet maguk a tatárok alapítottak a kunok országában. És nem csupán az országot bitorló vezér vagy annak megbízottja, hanem

bármelyik, az országon vagy városon áthaladó tatár nemesúr úgy tesz, mintha ura volna, főképp ha olyasvalaki, aki magas rangot visel náluk.

(7) De ez sem elég, ellentmondást nem tűrően megkövetelik és elszedik az aranyat, ezüstöt és mást, amit csak akarnak, amikor s amennyi nekik tetszik. Ezenfelül, ha valamilyen nézeteltérés támad a meghódolt uralkodók között, a tatárok kánja elé tartoznak járulni ügyük tisztázására, ahogy minapában Grúzia királyának két fiával történt. Egyik a törvényes fiú volt, a másik törvénytelenül született; ez utóbbit Dávidnak hívták, a törvényest meg Maliknak nevezték. Az apa országának egy részét a fattyúra hagyta. A másik, kettejük közül a fiatalabbik, anyjával együtt felkészült a tatár kánhoz, mivelhogy a szóban forgó Dávid már ugyanoda elindult volt. Amannak, tudniillik Maliknak az anyja, vagyis Grúzia királynője, akinek révén férje a kormányzást kezében tartotta –, mert azt a trónust asszonyokon keresztül tartották fenn –, útközben meghalt. Mikor pedig megérkeztek, busás ajándékokkal kedveskedtek a kánnak, kivált a törvényes fiú, aki magának követelte vissza a földet, amit apja Dávidra hagyott volt, mondván, hogy az fattyú létére nem birtokolhatja. Dávid így felelt rá: „Igaz, apám ágyasának vagyok a fia, mégis kérlek, szolgáltassatok nekem igazságot a tatárok szokása szerint, akik nem tesznek különbséget a törvényes hitves s az ágyas fia között.” Ezen az alapon a törvényes fiú ellen hoztak ítéletet: alárendelték annak a Dávidnak, aki az idősebb volt, s aki az apja által neki hagyományozott földet békén és háborítatlanul birtokolhatta. Így aztán Malik a hozott ajándékokat is elvesztegette, meg a bátyja ellen viselt pörét is elveszítette.

(8) A távol levő népeket, melyek más, a tatároktól független s így bizonyos fokig rettegett nemzetekkel vannak szövetségben, megadóztatják, és mondhatni, kíméletesen kezelik, nehogy hadat hozzanak rájuk vagy hogy mások el ne ijedjenek a meghódolástól. Így bántak az abházokkal; vagyis grúzokkal, akiktől negyvenezer ypperperát, azaz bizánci aranyat szednek adóba. Egyebekben mindmáig békén hagyták őket, értesüléseink szerint a grúzok mégis azt tervezik, hogy elszakadnak tőlük.

(9) A tatárok által legyőzött országok [illetve népek] a következők: Kína (Kitaj), najmanok, szolangák, karakitajok, vagyis fekete kitajok, komanatik, tümetek; ojrátok, karanutok, ujugurok, szu-mongolok, merkitek, kereitek, sari-ujgurok, Baskíria, vagyis Nagy-Magyarország, kirgizek, Kasmír, szaracénok, böszörmények, türkmének, bolgárok, vagyis Nagy-Bolgárország, kori-tümetek [?], Büri-tübet, parossziták, kaszogok, jakobiták, alánok, vagyis jászok, abházok, vagyis georgiaiak, nesztoriánusok, örmények, kanglik, kunok, brutachok, akik zsidók, mordvinok, úzok (torkok), kazárok, szamojédok, perzsák, tatok, Kis-India, vagyis Ethiopia, cserkeszek, oroszok, Bagdad, szártok. Még számos [leigázott] ország van, de azok nevét nem ismerem. Láttunk is férfiakat meg asszonyokat úgyszólván valamennyi itt felsorolt országból.

(10) Most azok az országok következnek, melyek vitézül ellenálltak nekik, és mindmáig nem viselik az ő igájukat: Nagy-India, az alánok bizonyos vidéke, a kínaiak némely vidéke, Mangia; a szaksziniak. E szaksziniak egyik városát ugyanis, ahogy ottjártunkban hallottuk, a tatárok bekerítették, és megpróbálták bevenni. De azok hadigépeket készítettek az övéik tönkretételére; a tatárok gépei rendre eltörték, és a benti hadigépek és számszeríjak miatt nem tudtak a közelébe sem férkőzni, hogy ostromolják. Végül is folyosót vájtak a föld alatt, berontottak a városba, és megkísérelték lángba borítani, mialatt a többi ostromolta. A

városbeliek azonban embereik egy részét a tűz oltásához rendelték, mások meg keményen küzdöttek a beözönlőkkel, és sokakat levágtak vagy megsebesítettek közülük, ily módon visszakergetve őket a kintiekhez. A tatárok belátták, hogy semmire sem mennek, valamint számos emberük életébe is kerülne, ezért visszavonultak a várostól.

(11) A szaracénok és mások földjén, akik között uraik gyanánt élnek, összeszedik az összes jobb mesterembereket, és a maguk szolgálatába állítják. A többi iparos munkájából adózik nekik; a termést valamennyien uraik csűrjeibe gyűjtik. A vetőmagot mindazonáltal kiadják nekik, meg annyit, amennyi rendes megélhetésükhöz szükséges. Másoknak viszont csak egy nagyon csekély napi kenyéradagot juttatnak és más semmit, hetente mindössze háromszor egy kevéske húst, és ezt is csak azoknak a mesterembereknek, akik városon laknak. Ezenfelül, amikor uraiknak úgy tetszik, a fiatalokat feleségestül és gyerekestül összeszedik és kényszerítik, hogy egész házuk népével kövessék őket; ettől fogva a tatárok közé számítanak, valójában azonban foglyoknak mondhatók, hiszen ha közéjük sorolják is őket, nem részesülnek a tatároknak kijáró tiszteletben, hanem szolgasorban sínylődnek, és mint a többi foglyot, minden veszélybe őket küldik. Így ők járnak elől a csatában, s ha mocsáron vagy veszedelmes vízen kell átkelniük, ők tartoznak a gázlót kipróbálni. Kötelesek továbbá minden elkészítendőit előállítani. Ha pedig valamiben hibáznak vagy nem engedelmeskednek a parancsnak, elverik őket, mint a szamarat.

(12) S hogy rövid legyenek: kevés, amit esznek, kevés, amit isznak, hitványul ruházkodnak, hacsak esetleg valamennyi keresetet nem biztosítanak maguknak, mint az ötvösök vagy más ügyes mesterek. Egyiknek-másiknak viszont olyan rossz ura van, hogy semmit meg nem enged, és úgy elhalmozza munkával, hogy a maga hasznára dolgozni nem jut ideje, hacsak a pihenésre meg alvásra szükséges időből nem szakít rá, és ezt is csupán abban az esetben, ha megengedik, hogy felesége vagy önálló szállása legyen. A többiek viszont, akiket uraik házánál tartanak szolgasorban, minden nyomorúsággal terhesek. Láttuk, hogy igen gyakran a legperzselőbb napsütésben bőrnadrágban, csupasz felsőtesttel járnak, télvíz idején meg a fogcsikorgató hideget kénytelenek tűrni; láttuk azt is, hogy némelyeknek a nagy hidegtől teljesen lefagytak a lábujjai meg kezén is az ujjak; olyat is hallottunk, aki belepusztult, s akinek a fagytól valamennyi végtagja hasznavehetetlenné vált.

VIII. HOGYAN KELL A TATÁROKKAL SZEMBESZÁLLNI: MIK A SZÁNDÉKAIK; A SZÜKSÉGES FEGYVERZET ÉS HADREND; HOGYAN VÉDEKEZZÜNK HADICSELEIK ELLEN; A VÁRAK ÉS VÁROSOK MEGERŐSÍTÉSE; TEENDŐINK A HADIFOGLYOKKAL

(1) Szólottunk a tatároknak engedelmeskedő országokról, folytatásképpen most azt kell elmondanunk: hogyan vegyük fel velük a harcot. Ilyen sorrendben gondolom: először írunk kell szándékaikról, másodsor a beszerzendő fegyverekről s a hadrendről, harmadszor arról:

hogyan fogadjuk cseleiket az ütközetekben, negyedszer a várak és városok megerősítéséről, ötödször a foglyokkal való teendőkről.

(2) A tatároknak az a törekvésük, hogy lehetőleg az egész világot jármukba hajtsák; erre parancsot kaptak Dzsingisz kántól, mint már előbb említettük. Miért is kánjuk így írja magát leveleiben: „Isten ereje, minden ember kánja”, pecsétjének aláírásában pedig ez olvasható: „Isten az égben és Gűjük kán, Isten ereje a földön. Minden ember kánjának pecsétje.” Ennélfogva tehát senki emberfiával nem kötnek békét, mint már mondtuk, hacsak kezükre nem adja magát. És mert a kereszténységen kívül nincs olyan ország a földkerekségen, melyet félnének, így miellenünk készülnek harcra. Tudja meg hát mindenki, hogy tatárföldi tartózkodásunk során részt vettünk egy, már évekkkel ezelőtt meghirdetett ünnepélyes gyűlésen, ahol Gűjüket jelenlétünkben császárrá, az ő nyelvükön szólva kánná választották: Ez a Gűjük kán pedig az összes vezérrel egyetértésben zászlót bontott Isten egyháza és a római birodalom ellen, valamennyi keresztény királyság és nyugati nép ellen, ha ugyan meg nem teszik azt, amit a pápa úrnak, az uralkodóknak és nyugat valamennyi keresztény népének tudomására hoz.

(3) Ezt pedig, nézetem szerint, semmi szín alatt nem szabad megtenni; egyrészt, mert nagyfokú, sőt elviselhetetlen, eddigelé soha nem hallott szolgaságba taszítják az összes meghódolt népeket, amint tulajdon szemünkkel is láttuk; másrészt azért, mert egy szemernyi becsületet sem találni bennük, és nincs nemzet, mely szavaikban megbízhatna – ígéreteiket nem tartják meg, mihelyt úgy látják, hogy az idők nekik kedveznek, és álnokok minden tettükben és fogadkozásukban. Az a törekvésük, hogy eltöröljék a föld színéről valahány herceg, nemes, lovag és tekintélyes ember csak él a világon, mint már mondtuk, és ezt a behódoltak között mesteri ármánnyal csinálják. Harmadszor azért, mert méltatlan dolog, hogy mi, keresztények megadjuk magunkat nekik, tekintettel az ő undorító voltukra és arra, hogy Isten tisztelete teljesen megszűnik, a lelkek elsorvadnak, s a test minden képzeletet felülmúló, százféle gyötrelmeknek van kitéve. Kezdetben ugyan mézesmázosak, de később szúrnak és gyötörnek, miként a skorpió. Végül azért, mert szám szerint kevesebben vannak, és testalkatban gyengébbek a keresztény népeknél.

(4) Az említett gyűlésen pedig kijelölték a sereg harcosait és vezéreit. Minden tizedből három embert küldenek hadba szolgálkival együtt, az uralmuk alá tartozó összes területekről. Mint értesültünk róla, az egyik hadnak Magyarországon keresztül kell behatolnia, a másodiknak Lengyelországon át. Tizenhét esztendőn át folyvást fognak jönni harcra szántan – ez az idő van nekik kirendelve az előnyomulásra. Múlt év márciusában találkoztunk egy sereggel, melyet mindazokból a tatárokból toboroztak, akiken csak áthaladtunk Oroszország felé menet. Három vagy négy éven belül egész Kunorszáig fognak jutni. Kunországból pedig megtámadják majd a már megnevezett országokat; azt azonban nem tudjuk, vajon közvetlenül a harmadik tél után fognak-e jönni vagy egy ideig még várnak, hogy rajtaütésükkel annál nagyobb meglepetést keltsenek.

(5) Ez mind bizonyos és való igaz, hacsak az Úr kegyelme valami akadályt nem gördít elébük, mint akkor tette, amikor Magyarországra és Lengyelországra törtek. Ugyanis harminc esztendőn át kellett volna hadakozva előrenyomulniok, de közben a kánt megmérgezték, és emiatt egész mostanáig szüneteltették a harcokat. De most, hogy ismét kánt választottak, újabb harcra készülődnek. Tudni kell, hogy a kán saját szájából hallották a

kijelentést, miszerint hadat akar küldeni Livonia és Poroszország ellen. És mert az egész világot elpusztítani vagy szolgaságra vetni szándékozik – amely szolgaság szinte elviselhetetlen a mifajtánk számára, mint már mondtuk –, tehát fel kell venni velük a harcot.

(6) És ha egyik tartomány nem hajlandó a másikkal segítséget nyújtani, a megtámadott ország el fog pusztulni, s az itt elfogott emberekkel rontanak majd a másik országra, és a foglyok lesznek az első sorokban. Ha rosszul küzdenek, a tatárok leölik majd őket; ha meg derekasan, akkor ígéretekkel és hízelgéssel ott tartják őket, sőt hogy meg ne szökjenek, avval kecsegtetik, hogy nagyurakat csinálnak belőlük. Később azonban, mikor már megbizonyosodtak afelől, hogy nem mennek el, a legboldogtalanabb szolgaságba taszítják őket, s ugyanezt teszik az asszonyokkal is, akiket szolgálók vagy ágyasok gyanánt akarnak megtartani. Ily módon a legyőzött tartomány lakóival pusztítják el a másik országot. Olyan ország pedig nincsen, nézetem szerint, mely önerejéből képes volna ellenállni nekik, hacsak maga Isten nem hajlandó harcba bocsátkozni, mivelhogy az uralmuk alá tartozó összes területekről gyülekeznek hadba az emberek, mint már előbb is említettük. Ha tehát a keresztények meg akarják őrizni magukat, országukat és a kereszténységet, szükséges, hogy a királyok, hercegek és bárók, valamint az országok kormányzói összejöjjenek és közös megállapodással sereget indítsanak ellenük, mielőtt még maguk a tatárok előzönlének a földet; mert ha már egyszer terjeszkedni kezdtek, egyetlen nemzet sem tud a másikkal kellő segítséget nyújtani, mivel a tatárok csapatokra oszolva mindenütt felkutatják és kardélre hányják az embereket. Ha pedig várakba zárkoznak előlük, három vagy négyezer vagy még több ostromlóval veszik körül a várat vagy a várost, s a többiek a lakosságot könyörtelenül öldökölve áradnak szerte az országban.

(7) Akik tehát harcra akarnak szállni velük, legyenek ellátva a következő fegyverekkel: jó és erős íjakkal, számszeríjakkal – ezektől nagyon félnek –, elegendő nyíllal, erős vasból készült jó szekercével vagy hosszú nyelű csatabárdal; az íjhoz vagy a számszeríjhoz szolgáló nyilak vashegyét – a tatárok eljárásával – forró állapotban sós vízbe mártva kell lehűteni, hogy az ellenséges vértet átűréséhez erőssé edződjön. Szükségesek még kardok és lándzsák, horoggal ellátva – a horog arra való, hogy lerántsák vele a tatárokat a nyeregből, mivel igen könnyen kiesnek onnan; továbbá kések, kettős rétegű vértet, mert azt nem egykönnyen járják át nyilaik, valamint sisak, pajzs s egyéb az emberi test és a ló fedésére, hogy fegyvereiktől és nyilaiktól védelmezzen. Ha pedig egyesek nem volnának ilyen jól felfegyverkezve, ahogy most elmondtuk, azok haladjanak a többiek mögött, mint a tatárok teszik, és íjakkal és számszeríjakkal lőjenek az ellenségre. A fegyverek elkészítésekor nem szabad kímélni a költséget, hogy lelkünk, testünk, szabadságunk és más értékeink védelmet nyerjenek.

(8) A csapatokat is a tatárokéhoz hasonlóan kell elrendezni: ezredesek, századosok, tizedesek és hadvezérek alá osztva. A vezérek semmi esetre se avatkozzanak a harcra, ahogy az övéik sem teszik, hanem tekintsék át és rendezzék a hadat. Adják parancsba, hogy mind egyszerre vessék magukat az ütközetbe vagy másképpen: a felállítás rendjében. Aki pedig a másikat cserbenhagyja, akár rohamozás, akár harc közben, vagy aki megfutamodik – kivéve, mikor együttesen meghátrálnak –, részesüljön súlyos büntetésben, különben a tatár harcosok egy része a menekülőket veszi úzóba, és leteríti nyilaival, más része pedig a

maradókkal harcol, s így helytállóak és menekülőket egyaránt összezavarodnak, és ott pusztulnak. Hasonlóképpen könyörtelen büntetést érdemel, aki zsákmányra portyázik, mielőtt még az ellenséges sereget teljesen legyőzték volna; az ilyet a tatároknál minden kímélet nélkül megölik. Az ütközet helyét jól meg kell választani, sík terepen, ami mindenünnen áttekinthető. Ha lehet, a sereg hátában vagy oldalában legyen egy nagy erdőség, oly módon azonban, hogy a tatárok ne tudjanak beékelődni a sereg és az erdő közé. Azonkívül nem szabad egy tömegbe zárkózni, hanem sok, egymástól különálló csapatot kell felállítani, de nem túlságos távolságra. Azok ellen, akik elsőnek jönnek, csapatot kell küldeni, hogy felvegye velük a harcot, és ha a tatárok futást színlelnek, ne kövessék őket messzire, legfeljebb addig, ameddig el lehet látni, különben a tatárok – szokásuk szerint – előkészített csapdába csalhatják őket. Egy másik csapat pedig legyen készenlétben, hogy emezt megsejtsse, ha szükség mutatkozik rá.

(9) Ezenfelül legyenek megfigyelők minden irányban, hogy lássák, amikor más tatár csapatok jobbról vagy balról a sereg hátába húzódnak, és mindannyiszor indítsanak csapatot amazok leküzdésére. A tatárok ugyanis folyvást azon mesterkednek, hogy ellenfeleiket közrezárják, ezért nagy elővigyázat szükséges, nehogy sikerrel járjanak, mert ily módon a lehető legkönnyebben végeznek a sereggel. Óvakodjanak csapataink a hosszú üldözéstől is, különben a szokásos kitervelt csapdába rohannak; a tatárok tudniillik inkább fortélyal küzdenek, mintsem vitézséggel.

(10) A sereg vezérei legyenek mindig készen segélycsapat küldésére, ha a harcolók rászorulóknak; a túlságos távoli kergetést annál is inkább kerüljék, mert lovaik kimerülhetnek, a mieinknek nincs az övékéhez fogható tenger sok lova. A tatárok viszont egynapi lovaglás után három vagy négy napig pihentetik lovukat, így kifáradásával nem kell számolniuk, hiszen van belőle rengeteg. Ha pedig a tatárok meghátrálnak, a mieink ne vonuljanak vissza vagy ne széledjenek szét, mert ők színlelésből teszik, hogy a sereg feloszoljon, s azután akadálytalanul megtámadják és elpusztítják az egész országot. Tartózkodjanak a keresztények készleteik túlságos pazarlásától is, mint az szokásuk, nehogy aztán a hiányok miatt visszamenni kényszerüljenek, s evvel lehetővé tegyék a tatároknak, hogy őket magukat s a többieket megöljék, egész országukat feldúlják, és e felesleges tékozlás miatt Isten nevét káromolják. Körültekintően kell eljárni: ha egyes harcosok történetesen haza is térnek, mások álljanak be helyükre.

(11) Vezéreink éjjel-nappal őriztessék a sereget, nehogy váratlanul és hirtelen rajtaüssenek, mert a tatárok, akár az ártó szellemek, a kártevésnek ezer útját-módját kitalálják. Bizony, harcosainknak éj idején s napközben egyaránt állandó készenlétben kell lenniük, nem szabad levetkezve feküdniük, sem kényelmesen asztalhoz telepedniük, nehogy önfeladten érijék őket, mert a tatárok mindig éberrel figyelik: hogy s mint tudnának bajt okozni. A tatárokra számító vagy támadásukat rettegő ország lakosai pedig vájjanak titkos vermeket, és rejtsek bele termésüket, valamint egyéb holmijukat, kettős okból: hogy tudniillik a tatárok meg ne kaparintassák azokat, s hogy ők maguk utólag megtalálhassák, ha Isten kegyelme majdan megőrizte őket. Ha földjük elhagyására kényszerülnek, a szénát és szalmát égessék fel, vagy alaposan dugják el, hogy a tatár lovak etetésére kevés maradjon.

(12) Ha pedig egyes városokat és várakat meg akarnak erősíteni, elébb vizsgálják meg, milyen azok fekvése. A várak fekvésénél ugyanis szükséges, hogy hadigépekkel és nyilakkal

ne lehessen ostromolni, legyen elégséges vizük és fájuk, és ha mód van rá, a ki- és bejárást ne lehessen elzárni. Rendelkezzenek elegendő emberrel, akik váltakozva tudnak küzdeni. Őrködjenek éberem, nehogy a tatárok valami csellel a várba lopakodjanak; tároljanak több évre szóló élelmet. Őrizzék gondosan az eleséget, és fogyasszák mértékkel, hisz nem tudják, mennyi ideig kell a várba zártan élniök, mert ha egyszer a tatárok egy várat ostromolni kezdenek, éveken át sem mondanak le arról. Így történt ez mostanában az alánok földjén egy bizonyos magaslattal, melyet már, úgy hiszem, tizenkét esztendő óta vívtak, a lakosok bátran kitartottak, és sok tatárt és előkelőséget megöltek.

(13) A többi várakat és városokat pedig, melyeknek fekvése nem ilyen kedvező, alaposan meg kell erősíteni mély, kifalazott árkokkal és jól megépített falakkal, és el kell látni kellő mennyiségű íjjal, nyíllal, parittyával és kővel. Védőik ügyeljenek éberem, hogy megakadályozzák a tatárokat hadigépeik felállításában, és a maguk hadigépeivel tartsák távol őket. És ha netán a tatárok valamilyen fortélyal vagy mesterkedéssel mégis felállítanák gépeiket, próbálják meg a magukéival tönkretenni azokat. Számszeríjakkal, parittyákkal és hadigépekkel álljanak helyt, hogy az ostromlók a várost meg ne közelítsék. Egyebekben készüljenek fel úgy, ahogy azt az előbbieken elmondottuk. Folyóparti várak és városok védői éberem figyeljenek, nehogy erődítésüket elárasszák. Ezenfelül azonban még tudni kell, hogy a tatárok jobban szeretik, ha az emberek városokba és várakba zárkóznak, mint ha a harcmezőn megívznak velük. Azt mondják rájuk: ezek az ő ölba zárt malackáik, s ezért öröket állítanak oda, mint már szólottunk róla.

(14) Ha egyes tatár harcosok a csata során kiesnek a nyeregből, azonnal el kell fogni őket mert mihelyt földet érnek, heves nyilazásba kezdenek, és megsebesítik és megölik az embereket és lovakat. Fogva tartásukkal csaknem örökre békét biztosíthatunk magunknak, vagy magas váltságdíjat adnak értük, mert nagyon szeretik egymást. Hogy a tatárokat hogyan lehet felismerni, arról szólunk már ott, ahol külsejüket leírtuk. Amikor rabul ejtik őket, éber őriséget kell melléjük rendelni a szökés megakadályozására. Sok másfajta nép is van velük; ezeket a feljegyzett ismertetőjelek különböztetik meg a tatároktól. Tudni kell viszont, hogy seregükben szép számmal akadnak olyanok is, akik ha elérkezettnek látnák az időt, és bízhatnának abban, hogy a mieink nem ölik meg őket, a sereg minden részéből a tatárok ellen támadnának, mint maguk mondották minékünk, és nagyobb kárt tennének bennük azoknál, akik az ő nyílt ellenfeleik.

(15) E most leírtakat azonban csak tájékoztatásul közöltük – mint olyanok, akik láttuk és hallottuk –, nem pedig azért, hogy kioktassunk vele kiváló férfiakat, akik háborús tapasztalataik során megtanulták már a hadi fortélyokat. Hisszük ugyanis, hogy nem egy jobb és hasznosabb dolgot fognak még kieszelni és véghezvinni az ehhez értők, a járatosak, de azért az előbbieken elbeszéltek alkalmat és anyagot nyújthatnak majd nekik a gondolkodásra; mert írva vagyon: „Hallja a bölcs, és öregbítse az ő tanultságát, és az értelmes szerezzen érett tanácsokat.”

IX. A TARTOMÁNYOKRÓL, MELYEKEN ÁTUTAZTUNK,

FEKVÉSÜKRŐL; A TANÚKRÓL, AKIKKEL OTT ÖSSZETALÁLKOZTUNK; A TATÁR KÁN ÉS FŐEMBEREI UDVARÁRÓL

(1) Szólottunk arról, hogyan kell ellenük hadakozni, utoljára most elbeszéljük az utazást, melyet tettünk, szólunk az útba ejtett országok fekvéséről, a kán és főemberei udvarának rendjéről, s a tanúkról, akikkel a tatárok földjén összetalálkoztunk.

(2) Miután tehát elhatároztuk, hogy útra kelünk a tatárokhoz – mint az előbbieken más helyütt említettük –, először Csehország királyához mentünk. Mivel ez az úr már régtől fogva barátsággal viseltetett irányunkban, kikértük tanácsát, melyik út lesz számunkra alkalmasabb; azt felelte, hogy jobbnak látja, ha Lengyelországon és Oroszországon keresztül megyünk, Lengyelországban ugyanis vannak rokonai, akiknek segítségével eljuthatunk Oroszországba. Levelet és jó vezetőt adott a Lengyelországon át teendő úthoz, és arról is gondoskodott, hogy országában és városaiban mindenütt ellássanak útravalóval, amíg csak unokaöccséhez, Boleszlóhoz, Szilézia hercegéhez nem érünk, aki szintén jóakarónk és ismerősünk volt. Ő is adott nekünk levelet, megbízható vezetést, valamint ellátást városain és falvain által, mindaddig míg Konrád lengyel herceghez nem értünk. Isten segítő kegyelme folytán éppen akkor jött ide Vaszilko úr, Oroszország fejedelme is, akitől sok mindent megtudtunk a tatárok dolgaira vonatkozóan. Ő ugyanis követeket küldött volt a tatárokhoz, akik azóta visszatértek hozzá és fivéréhez, Dánielhez, kezességet hozva Dániel úr részére, hogy Batuhoz mehessen. Elmondotta nekünk, hogy amennyiben a tatárokhoz készülünk, el kellene látnunk magunkat adakozásra szánt értékes ajándékokkal, mert a legorcátlanabb tolakodással követelik az efféléket; aki pedig nem ad – s ez így igaz –, az a követ nem tudja ügyeit megfelelően elintézni velük, sőt az ilyet valósággal semmibe veszik.

(3) Nem akartuk, hogy a pápa úr és az egyház ügye ezen elakadjon, így hát abból az összegből, amelyet alamizsna gyanánt utunk segélyezésére adtak össze, hogy hiányt ne szenvedjünk, néhány hódprémet és más különféle állatszörméket vásároltattunk. Konrád herceg, Krakko hercegnéje, egynémely lovag és Krakko püspöke megtudva ezt, szintén megajándékozott több effajta prémmel. Konrád herceg és fia, valamint Krakko püspöke nagyon nyomatékosan kérte meg az említett Vaszilko fejedelmet, hogy amennyire csak teheti, segítsen minket átjutni a tatárokhoz; a herceg készséggel megígérte. Így aztán magával vitt bennünket hazájába; miután néhány napig vendégül látott, hogy valamelyest megpihenjünk, és kérésünkre elhívatta püspökeit, felolvastuk nekik a pápa úr levelét, melyben inti őket, hogy vissza kellene térniök az anyaszentegyház kebelébe. Mi is figyelmeztettük őket, és amennyire tudtuk, igyekeztünk rávezetni mind a fejedelmet, mind a püspököket s valamennyiüket, kik ez alkalomra egybegyűltek. De mert ugyanakkor, amikor az említett fejedelem Lengyelországba utazott, fivére, Dániel, Batuhoz ment, az ő távollétében nem tudtak határozott feleletet adni, a végérvényes válasszal meg kellett várniök hazaérkezését.

(4) Ezután Vaszilko fejedelem egyik vitézével egész Kijevig kísértetett; ennek ellenére állandó életveszélyben forogtunk a litvánok miatt, akik titokban gyakorta be-betörnek Oroszország földjére, amikor csak tehetik, és főképpen azokon a helyeken, melyeken át

utunk is vezetett. És mert a tatárok Oroszország lakosságának tekintélyes részét kiirtották vagy rabságba hurcolták, ezért nem tudnak hathatósan védekezni ellenük. Az oroszoktól viszont a mellénk adott vitéz révén biztonságban érezhettük magunkat. Így aztán Isten kegyelmével, aki megőrzött és megmenekített minket Krisztus keresztyének ellenségeitől, eljutottunk Kijevbe, Oroszország székvárosába.

(5) Miután megérkeztünk, az ezredessel és más itt tartózkodó nemesekkel tanácskozást tartottunk utunk felől. Azt mondták, hogyha lovainkat, melyekkel jöttünk, magunkkal vinnénk a tatárokhoz, mind elpusztulnának, mert magas hó lévén, nem tudnák alóla a füvet kikaparni, mint a tatárok lovai, és nem találnánk etetésükhöz egyebet semmit, mivel a tatároknak sem szénájuk, sem szalmájuk, sem abrakjuk nincsen. Így miután meghánytunkvetettük a dolgot, elhatároztuk, hogy lovainkat két szolgálégnnyel, ezek őrizetére bízva, ott hagyjuk. Ezért aztán az ezredes jóindulatát ajándékokkal kellett megnyernünk, hogy váltás lovakat és vezetőt bocsásson rendelkezésünkre. Mielőtt azonban Kijevbe értünk volna, Danyilovban: igen súlyosan megbetegedtem; ennek ellenére a kemény hidegben szánon húzattam magam a havon. És hogy a keresztyénység ügye haladékat ne szenvedjen, Kijevben mindezen ügyeket elrendezvén, Miasszonyunk avatásának ünnepét: követő második napon az ezredes lovaival és vezetőjével Kijevből útra keltünk, ama barbár népekhez igyekezve.

(6) Elérkeztünk egy faluhoz, amely a tatárok közvetlen uralma alatt van és Kanyijevnek hívják. A helység előljárója lovakat és vezetőt adott nekünk a következő faluig. Itt egy alán ember, bizonyos Micheas nevű volt az előljáró, aki telve volt minden gonosszággal és hamissággal. Elibénk küldötte volt ugyanis Kijevbe néhány csatlósát, akik hazugul Korenzaembereinek vallották magukat, és azt mondták, hogy követek lévén, az előljáróhoz kell mennünk. És ezt azért tette, jóllehet nem volt igaz, hogy ajándékokat csikarhasson ki tőlünk. Mikor viszont megérkeztünk hozzá, nagyon kelletlennek mutatkozott irányunkban, és ajándékok nélkül egyáltalán nem akart tovább vezetni. Belátva, hogy másképp nem juthatunk tovább, némi ajándékat felajánlottunk neki. És mikor átadtuk azt, amit rászántunk, nem volt hajlandó elfogadni, hanem többet követelt. Így aztán meg kellett tetéznünk az ő akarata szerint; néhány holminkat még alattomban, gonoszul el is orozta.

(7) Ezek után, ötvened vasárnapot: követő hétfőn elindultunk vele; egészen a tatárok első őrségéig kísért. És mikor hamvazószerda utáni: első pénteken letáboroztunk – a nap éppen nyugodni készült –, fegyveres tatárok rontottak ránk szörnyűséges hévvel, tudakolva, hogy kifélék vagyunk. Mikor megmondtuk, hogy a pápa úr követei vagyunk, és valamennyi élelmet nyújtottunk át nekik, azonnal eltávoztak.

(8) Reggelt érve felkerekedtünk, de alig haladtunk egy darabocskát, az őrségen állomásozó főbb embereik utunkat állták, és faggatni kezdtek, miért jöttünk hozzájuk, mi ügyben járunk. Azt feleltük, hogy a pápa úr követségében jöttünk – ő a keresztyének ura és atyja –, és azért küldött minket királyukhoz, hercegeikhez s egyúttal az összes tatárokhoz, mert azt szeretné, ha a keresztyének valamennyien jó barátságban volnának a tatárokkal és békeességben élnének velük; kívánja ezenfelül, hogy legyenek nagyok Isten előtt az égben. Ezért inti őket a pápa úr általunk, valamint levele: által, hogy legyenek keresztyénekké, és vegyék fel a mi Urunk Jézus Krisztus hitét, különben nem üdvözülhetnek; üzeni továbbá, hogy megdöbbsen azon a tömeges mészárláson, amit a tatárok az emberek, kivált a keresztyének körében véghezvittek, és ezek között is legfőképp a magyarok, morvák és

lengyelek körében, kik mindannyian az ő alattvalói, minthogy ezek a népek egyáltalán nem ártottak a tatároknak, és nem is kísérelték meg ártani nekik. S mert az Úristent evvel súlyosan megbántották, inti őket, hogy a jövőben óvakodjanak az ilyesmiktől, és tartsanak bűnbánatot az elkövetettek felett. Még hozzátettük: a pápa úr kéri: írják meg, hogy mit akarnak tenni az elkövetkezendő időkben, mik a terveik, és kéri, hogy az összes felsoroltakra levélben válaszoljanak.

(9) Miután meghallgatták jövetelünk okát, és megértették, amit az előbbieken leírtunk, azt felelték, hogy az elmondottak érdekében hajlandók váltás lovakat és kíséretet adni Korezához, majd rögtön kérték és át is vették tőlünk az ajándékokat. Szorult helyzetünkben kénytelenek voltunk akarataikat teljesíteni. Átnyújtottuk tehát az adományt, és megkaptuk a váltás lovakat, melyekről ők maguk szállottak le, majd kíséretükkel nekivágtunk a Korezához vivő útnak. Ők azonban egy sebesen lovagló futárt már előre odaküldtek a szóban forgó vezérhez az általunk előadott üzenettel. Ez a vezér mindazoknak az ura, akiket az összes nyugati népek ellen őrsgébe állítottak, ha netán hirtelen és váratlanul megtámadnák a tatárokat. Mint hallottuk, hatezer fegyveres van e vezér parancsnoksága alatt.

(10) Miután megérkeztünk hozzá, magától jó messze állítottatott jurtát nekünk, majd odaküldötte sáfárait. Ezek megkérdezték, hogy mivel szándékozunk neki hódolni, vagyis más szavakkal: miféle ajándékokat kívánunk átnyújtani. A pápa úr nem küldött ajándékokat, feleltük, hisz nem volt abban biztos, hogy eljutunk hozzájuk. Ezenfelül igen veszélyes, a litvánok által rettegésben tartott területeken kellett áthaladnunk; ők gyakorta portyáznak azokon az utakon Lengyelországtól majdnem egész a tatárokig, melyeken mi is átmentünk. Mindazonáltal, amennyire tőlünk telik, meg fogjuk őt tisztelni a napi szükségleteinkre szánt készletből, amit Isten kegyelme és a mi pápa urunk juttatott nekünk. Majd miután sok mindenfélét odaadtunk, még kevesellette, és közvetítő személyek által többet kért, ígérve, hogy megtisztelő kíséretről gondoskodik, amennyiben kívánságát teljesítjük. Kénytelenek voltunk rá, ha élni akartunk, s a pápa úr megbízását teljesíteni akartuk.

(11) Az ajándékok átvétele után az ordához, vagyis a vezér sátrához kísérték; előzőleg kioktattak, hogy a jurta bejárata előtt bal lábunkkal háromszor hajtsunk térdet, és nagyon vigyázzunk, nehogy a küszöböt lábunkkal érintsük – amit figyelmesen meg is tartottunk –, mert halálbüntetés vár arra, aki egy vezéri jurta küszöbére tudatosan rátapos. Miután beléptünk, a vezér s a többi, külön ez alkalomra összehívott magas rangúak összessége előtt térden állva kellett a már ismertetett mondandónkat előadnunk. Átnyújtottuk neki a pápa úr levelét is. De mert tolmácsunk, akit Kijevben fogadtunk fel fizetségért, s onnan hoztunk magunkkal, nem volt képes a levelet lefordítani, és senki más erre alkalmas személyt nem találtak, így a levél tolmácsolatlan maradt. Ahogy ez véget ért, megkaptuk a lovakat és három tatárt – kettő tizedes volt, a harmadik meg Batu embere –, hogy nagy sietve ez utóbbihoz vezessenek. Batu a leghatalmasabb valamennyi tatár főember között, a kánt kivéve, akinek engedelmességgel tartozik.

(12) Nagyböjt első vasárnapjára, következő hétfőn útnak indultunk Batuhoz. Mindig annyit mentünk előre, amennyit csak a lovak ügetésben meg tudtak tenni, mert úgyszólván mindennap háromszor-négyszer friss lovakat kaptunk; és lovagoltunk reggeltől éjszakáig,

sőt igen gyakran éj idején is, de még így sem sikerült a nagyhetet megelőző szerdánál korábban odaérnünk.

(13) Keresztülhaladtunk a kunok egész országán, mely teljesen sík, és négy nagy folyója van. Az elsőt Dnyepernek hívják; ennek Oroszország felé eső partja mentén Korenza nomadizál, a túloldalon levő rónaságon pedig Mocsi, aki rangosabb Korezánál; a második folyó a Don, emellett egy bizonyos Karbon nevű vezér jár, akinek Batu nővére a felesége; harmadik a Volga, ez a folyó rendkívül széles, partját Batu járja; a negyedik folyónak Jajik a neve, két ezredes járja, egyik az innenső, másik a túlsó parton. Télen valamennyien leereszkednek a tengerhez, nyáron meg ugyanazt a folyót követve felhatolnak a hegyekig. A szóban forgó tenger a Nagy Tenger; belőle nyúlik a Szent György-tengerág, mely Konstantinápolynak visz. Több napon át a Dnyeper jegén haladtunk. Ezek a folyók szélesek és halban igen gazdagok, kivált a Volga. Görögország tengerébe torkollanak, az úgynevezett Nagy Tengerbe. Több helyütt a tenger partja mentén, a jégen komoly veszéllyel dacolva vonultunk napokon keresztül, ez a tenger ugyanis a part körül jó három mérföld szélességben befagy.

(14) Mielőtt azonban Batuhoz értünk volna, tatáraink közül kettő előresietett, hogy jelentse neki mindazt, amit Korezánál előadtunk. Miután pedig a kunok földjének végein megérkeztünk hozzá, sátraitól egy jó mérföldre helyeztek el. Mikor sor került rá, hogy udvarához kísérjenek, közölték velünk, hogy két tűz között kell átmennünk. Semmi áron nem akartuk teljesíteni, mire azt mondták: „Menjete nyugodtan, nem másért küldünk át titeket két tűz között, mint csak azért, hogy ha valami rosszat forralnátok urunk ellen vagy netán mérget hoznátok, a tűz minden rosszat elhárít.” „Ha így van, át fogunk menni – feleltük nekik –, nehogy effélék gyanújába keveredjünk.”

(15) Mikor aztán az ordához értünk, Batu megbízottja, akit Elcsidajnak hívnak, megkérdezte, hogy mivel szándékozunk hódolni neki, azaz: milyen ajándékokat kívánunk adni. Azt feleltük, amit korábban Korezának is mondtunk, tudniillik hogy a pápa úr nem küldött ajándékokat, de mi abból, amit útravalóul Isten kegyelméből és a pápa úr adományából magunkkal hoztunk, tőlünk telhetőleg meg akarjuk tisztelni. Miután odaadtuk s ők átvették az ajándékokat, Batu megbízottja, Elcsidaj jövetelünk oka felől tudakozódott. Közöltük vele ugyanazokat az okokat, melyeket korábban Korezának elmondottunk volt.

(16) Szavaink meghallgatása után bevezettek a sátorba; előbb elvégeztük a meghajlást, és megfogadtuk figyelmeztetésüket, hogy a küszöbre ne tapodjunk, mint arról már szólottunk. Beléptünk, majd térden állva elmondottuk üzenetünket; szavaink végeztével felmutattuk a levelet, és kértük, hogy adjanak nekünk tolmácsokat, akik alkalmasak a levél lefordítására; nagypénteken meg is kaptuk őket. Velük aztán pontosan áttettük a levelet orosz, szaracén és tatár írásra. Ezt a fordítást kapta meg Batu; elolvasta és figyelmesen áttanulmányozta. Végül visszavezettek bennünket jurtánkba, de nem adtak semmi enivalót, csak megérkezésünk éjszakáján tányérban egy kis köleskását.

(17) Ez a Batu igen fényes udvartartást visz; vannak testőrei és van mindenfajta tisztségviselője, akárcsak kánjuknak. Kimagasló helyen ül, mint valami trónuson, vele egyik felesége; többi asszonya, valamint fivérei, fiai és más kisebb rangúak lejjebb, középen ülnek padon, a többiek meg mögöttük a földön helyezkednek el, de a férfiak jobbról, az asszonyok

balról. Sátrai, melyek Magyarország királyáé voltak, lenvászomból készültek, hatalmasak és nagyon szépek. A családtagok kivételével senki kívülálló nem mer hívatlanul a sátorhoz közelíteni, bármilyen magas rangú és nagy hatalmú legyen is, hacsak nem tudják, hogy ez a vezér kívánsága. Mi, ahogy mondandónkat bevégeztük, a bal oldalra ültünk, mert jövetelükkor így tesznek a követek valamennyien, viszont a kántól való távozáskor mindig jobb oldalt helyeztek el. Középen, a bejárat közelében asztal van, erre teszik az italt arany- és ezüstedényekben. De Batu meg a többi tatár herceg sohasem iszik, főképpen nyilvánosan nem, csak mikor dalolnak és kobzon játszanak neki. Mikor pedig lovagol, mindig egy napellenzőt vagy sátracskát tartanak póznán a feje fölé, és így tesznek az összes magasrangúakkal, sőt asszonyaikkal is. Ez a Batu azonban szerfölött kegyetlen, rendkívül eszes és járatos a hadi fortélyokban, minthogy már hosszú ideje hadakozik.

(18) Nagyszombat napján hívtak az ordához; Batu említett megbízottja kijött hozzánk és vezére nevében közölte, hogy Gűjük kánhoz kell mennünk, az ő földjükre. Követségünk egyes tagjait azonban nem eresztették tovább, avval az ürüggyel, hogy a pápa úrhoz akarják őket visszaküldeni. Átadtunk társainknak egy levelet minden eddig végzett dolgunkról, hogy vigyék haza urunknak, de mikor visszaértek Mocsihoz, ott tartották őket egészen a mi visszatérésünkig.

(19) Mi pedig az Úr feltámadásának napján: misét mondtunk, és valamiféle kis étkezést tartottunk, majd a két tatárral, akiket Korenzánál jelöltek ki kíséronkül, nagy könnyhullatás közepette elindultunk, hiszen nem tudtuk, a halálnak vagy az életnek vágunk-e neki. Annyira le voltunk gyengülve, hogy alig bírtuk a lovat megülni. Egész nagybőjt folyamán csupán vízben főtt sós kása volt a táplálékunk, más böjti napokon hasonlóképpen, és nem volt egyéb innivalónk, mint edényben felolvasztott hó.

(20) Kunország szomszédosai északról, közvetlen Oroszország után a mordvinok, a bolgárok, azaz Nagy-Bolgárország, a baskírok, vagyis Nagy-Magyarország; a baskírok után a parossziták és a szamojédok; a szamojédok után, az óceán partjain, a pusztákon élnek azok, akiket kutyaképeűeknek mondanak. Délről határosai az alánok, a cserkeszek, a kazárok, Görögország, Konstantinápoly és az ibérek földje; a tatok; brutachok, ez utóbbiak állítólag zsidók és a fejüket beretváltják, a zíkek, grúzok és örmények földje; és a törökök országa. Nyugatról Magyarország és Oroszország határolja. Kunország roppant kiterjedésű és hosszú.

(21) Erőltetett menetben lovagoltunk át rajta, mivel napjában ötször, sőt hétszer is váltottunk friss lovakat, kivéve amikor a pusztaságon keltünk át – mint ezt előbb említettük –, akkor jobb és erősebb lovakat kaptunk, melyek egyfolytában bírják a megfeszített menetet. Nagybőjt kezdetétől húsvét nyolcadáig tartott, amíg átlovagoltunk rajta. Ezeket a kunokat a tatárok leöldösték, néhányan elmenekültek előlük, másokat szolgaságba vetettek. De az elmenekülők közül többen visszatértek hozzájuk.

(22) Ezután a kanglik földjére: értünk, mely legnagyobb részében rendkívül vízszegény, és csak kevesen élnek rajta. Jaroslávnak, Oroszország fejedelmének emberei közül sokan szomjan haltak ebben a sivatagban, amikor fejedelmükhöz mentek a tatárok országába. E földön csakúgy, mint Kunországban, sok emberi koponyát és csontvázat láttunk szemét módjára a földön szerteszét heverni. A kanglik országán át húsvét nyolcadától: körülbelül Urunk mennybemenetelének ünnepéig meneteltünk. Lakosai pogányok voltak; sem a kunok,

sem a kanglik nem műveltek földet, hanem kizárólag állataikból éltek, nem építettek házakat, hanem sátrakban laktak. A tatárok a kanglikat is elsöpörték, és most ők lakják országukat; a megmaradottakat rabságba taszították.

(23) A kanglik földjéről a böszörmények földjére jutottunk. Ezek kunul beszéltek, s még most is e nyelvet beszélik, de a mohamedán vallást követik. Földjükön számtalan feldúlt várost, lerombolt várat és sok lakatlan falut találtunk. Ezen a földön egy nagy folyó van – a nevét nem tudom –, mellette fekszik egy bizonyos város, név szerint Jangi-kent, egy másik, név szerint Barcsin, ismét egy másik, név szerint Otrar, és még több más is, de ezek nevét nem tudom. Volt egy uralkodójuk, akit Alti-szultánnak mondtak – a tulajdonnevét nem ismerem –, s akit a tatárok minden ivadékával együtt legyilkoltak. Ebben az országban óriási hegyek emelkednek. Tőle délre Jeruzsálem, Bagdad és a szaracénok egész országa terület; a velük szomszédos végeken tartózkodik Büri és Kádán vezér, akik vér szerinti édestestvérek. Északról a fekete kitajok országának egy része s az óceán övezi, itt állomásozik Siban, Batu fivére. A böszörmények országát a mennybemenetel ünnepétől körülbelül Keresztelő Szent János ünnepe előtti nyolcad napig jártuk meg.

(24) Ezután a fekete kitajok földjére léptünk, hol épp csak a közelmúltban építettek egy várost, melyet Ömilnek hívnak. A kán házat emeltetett benne, ahová behívtak minket, hogy itallal kínáljanak. A kán itteni képviselője tapsra ösztökölte előttünk a város előkelőit, sőt még a két fiát is.

(25) Innen távozóban egy tengerre találtunk, de nem volt nagyon nagy; a nevét nem kérdeztük, s így nem is tudjuk. Partján kis hegy emelkedik, s abban egy bizonyos nyílás van, ahonnan, így beszélik, tél idején oly heves szélviharok süvítenek elő, hogy az emberek csak nagy nehezen és komoly veszéllyel dacolva tudnak előtte áthaladni. Nyáron is mindig hallani itt a szelek zúgását, de enyhén fújnak a lyukból, amint ezt nekünk a lakosok előadták. Több napig róttuk e tenger partját. Több sziget is van a szóban forgó tengerben, amelyet bal kézre hagytunk magunk mögött. E föld igen gazdag folyókban, ha nem is valami nagyok; a folyók partját mindkét oldalon keskeny sávban erdők szegélyezik. Ebben az országban honol Orda, aki idősebb Batunál, sőt valamennyi tatár vezér között is a legöregebb. Itt van az ő apja ordája, illetőleg szálláshelye, melyet egyik felesége irányít. A tatároknál ugyanis az a szokás uralkodik, hogy a vezérek és magasrangúak szállását nem bontják le, hanem odarendelnek néhány asszonyt, akik azt eligazgatják; a juttatások egy részét nekik adják, amint uruk is egykor odaadta volt.

(26) Ezek után elértünk a kán első ordájához, hol egyik felesége lakott. Mivel még nem láttuk a kánt, nem akartak behívni, sem ordájához bocsátani, de a saját sátrunkban tatár módra igen jól elláttak, és hogy megpihenjünk, egy álló napig ott tartottak minket.

(27) Innen eltávozva, Szent Péter nap előestéjén a pogány najmanok országába értünk. Péter és Pál apostolok napján nagy hó hullott errefelé, és kemény hideg köszöntött ránk. Ez a föld szerfölött hegyes és hideg, sík térség alig található; az utóbb említett két nép nem művel földet, hanem a tatárokhoz hasonlóan sátrakban lakik. A tatárok mind a kettőre megsemmisítő csapást mértek. Hosszú napokba tellett, míg áthaladtunk ezen az országban.

(28) Utána az általunk tatároknak mondott mongolok országába léptünk. Úgy emlékszem, három heti erőltetett lovaglásba került, míg e földön átjutottunk, és Szent Mária

Magdolna napján: értünk Gjúkhöz, a mostani kánhoz. Egész utunkon végig nagyon sietve igyekeztünk, mert a minket vezető tatároknak előre megparancsolták a gyors iramot, hogy idejében elérhessünk a választás tárgyában már évekkal ezelőtt meghirdetett ünnepélyes gyűlésre. Ezért mindig hajnalban keltünk, és éjszakáig mentünk előre étlen, és nemegyszer oly későre futottunk be, hogy nem is ettünk aznap, hanem amit este kellett volna elköltenünk, másnap reggel adták oda. Mentünk-mentünk, amennyire csak a lovak az ügetést bírták; a lovakat ugyanis egyáltalán nem kellett kímélni, hiszen napjában többször kaptunk újakat; amelyek kidőltek, visszamentek, mint már előbb említettük, s így minden megszakítás nélkül, sebesen lovagoltunk előre.

(29) Amikor megérkeztünk, Gjúk rendeletére sátrat és ellátást adtak, már olyat, amilyet a tatárok adni szoktak, de nekünk azért jobbat készítettek, mint más követeknek. Színe elé ugyan nem idéztek, mert még nem volt megválasztva, s egyelőre nem gyakorolta az uralkodói teendőket. A pápa úr levelének fordítását azonban s az általunk átadott üzenetet már eljuttatták hozzá Batutól. Miután öt vagy hat napot e helyütt táboroztunk, átküldött minket anyjához, hol az ünnepélyes gyűlés résztvevői összesereglettek. Mire odaértünk, egy hatalmas, fehér bársonyból készült sátor már ki volt feszítve, becslésem szerint akkora, hogy több mint kétezer ember elfért alatta. Körös-körül deszkapalánkot emeltek, különböző képekkel befestve. Második vagy harmadik napon az őrizetünkre rendelt tatárokkal együtt odamentünk; itt gyűltek össze a vezérek valahányan, s ki-ki a maga embereivel járta lóháton a környező dombokat és rónát.

(30) Első nap mindannyian fehér bársonyba öltöztek, második nap bíborba – ekkor jött meg Gjúk a sátorhoz –, harmadik nap kék bársonyba, negyedik nap legszebb brokátjaikba. A sátorpalotát körülvevő palánkon két hatalmas kapu nyílt, az egyiket egyedül a kán léphetett be, nem is őrizte semmiféle őrség, néha tárva-nyitva volt, hiszen senki sem merészelt ki- vagy bejárni rajta; a másikon át mentek be azok, akik bebocsátást nyertek, és ennél karddal, íjjal, nyilakkal felfegyverzett testőrök állottak. Aki pedig a kijelölt határon belül közelített a sátorhoz, azt ha megfogták, elverték, ha pedig eliramodott, megnyilazták, de vashegy nélküli nyíllal. A lovak, úgy néztem, két nyíllövésnyi távolságban voltak. A vezérek nagyszámú kísérettel, fegyveresen érkeztek mindenfelől, a lovakig azonban senki sem mehetett el, csak aki egy teljes tizeddel volt; bizony alaposan megütlegették, aki megpróbálkozott vele. Sokak felszerelésén: mellső kantárján, nyergén és farszóján, becslésem szerint húsz márka súlyú aranyat is láttam. Így tehát a vezérek a sátron belül értekeztek, és alighanem a választásról tárgyaltak. A többi pedig, mind az egész nép, az említett deszkapalánktól messzire, kívül tartózkodott. Így töltötték az időt déltájig, akkor nekiláttak kancatejet inni, és annyit ittak estig, hogy elképesztő volt látni. Minket betessékeltek és sörrel kínáltak, mivel kancatejjel nem éltünk. Ez nagy megtiszteltetés számomba ment, de annyira erőltették az ivást, hogy – nem lévén hozzászokva – végképp nem bírtuk; jeleztük hát, hogy nehezünkre esik, s ezért felhagytak az unszolással.

(31) Kívül jelen volt Jarosláv, az oroszországi Szuzdal fejedelme, több kínai és szolanga herceg, Grúzia királyának mindkét fia, a bagdadi kalifa szultáni rangot viselő követe és több mint tíz más szaracén szultán – úgy vélem, ezek voltak, és a felügyelők is így tájékoztattak. Több mint négyezer küldött volt jelen: közöttük azok, akik adóval jöttek vagy ajándékokat hoztak, továbbá szultánok és más hercegek, akik hódolni jöttek, olyanok, akikért maguk a

tatárok küldöttek, valamint az országok elöljárói. Mindannyiukat együttesen helyezték el a deszkapalánkon kívül, és egyszerre kínálták itallal, nekünk és Jaroszláv fejedelemnek azonban mindig a fő helyet adták, amikor kívül voltunk velük. Úgy gondolom, ha jól emlékszem, hogy négy teljes hetet töltöttünk el itt, és felteszem, hogy ekkor történt meg a választás is, csak nem hozták rögtön nyilvánosságra. Ez annál is valószínűbb, mert valahányszor Gűjük kilépett a sátorból, énekekkel fogadták, és amíg csak künn tartózkodott, csúcsukon skarlátvörös szalagokkal ékesített szép ágakat lengettek előtte, amit egyetlen más vezérnek sem tettek meg. Egyébként ezt [a helyet] hívják ők Sira ordának.

(32) Innen eltávozva, valamennyien együttesen egy másik helyre lovagoltunk, három vagy négy mérföldnyire, ahol egy szép mezőn, hegyek között kanyargó folyó partján egy másik sátorpalota volt előkészítve, melyet ők aranyordának neveznek. Itt kellett Gűjüknek a fejedelmi széket elfoglalnia Nagyboldogasszony napján, de a közbejött jégeső miatt – már szólottunk róla – elhalasztották. Ez a sátor oszlopokon nyugodott, melyeket aranylemezek borítottak és aranyszegkek erősítettek a többi gerendához, s a tetejét meg a falakat belülről brokát, kívülről pedig posztó fedte. Szent Bertalan ünnepéig voltunk itt, amikor is nagy sokaság sereglett egybe. Arccal délnek álltak oly módon, hogy egyesek egy kőhajításnyira voltak a többiektől és mind messzebbre-messzebbre haladtak, miközben imákat mondtak, és térdet hajtottak déli irányba. Mi azonban nem tudtuk, varázsigéket mondanak-e, vagy Istennek, vagy másnak hajtának-e térdet, ezért nem akartunk térdet hajtani. Jó ideig csináltak így, aztán visszatértek a sátorhoz, Gűjüket a káni székbe ültették, és térdre borultak előtte, előbb a vezérek, majd az egész nép, minket kivéve, mivel mi nem voltunk neki alávetve. Ennek végeztével nekiláttak az ivásnak, és ahogy ez már náluk szokásos, egész estig egyfolytában ittak. Később kocsikkal sótalan, főtt húsokat hoztak, és négy vagy öt személy részére adtak egy-egy combot. Bent húst és mártásképpen sós húslevet kínáltak; így tettek minden egyes alkalommal, valahányszor ünnepet tartottak.

(33) Ezen a helyen hívtak a kán színe elé; Csinkaj protonotárius: előbb felírta a magunk s azok nevét, akiknek küldetésében jöttünk, továbbá egy szolanga hercegét és másokét, majd fennhangon kikiáltotta a kán s a vezérek összessége előtt. Miután ez megtörtént, mindegyikőnk a bal lábával négyszer térdet hajtott, majd intettek, hogy alant a küszöböt meg ne érintsük.

Végül igen tüzetesen megmotoztak kések végett, és mert semmit sem találtak, beléptünk a keleti oldalon levő bejáraton, nyugat felől ugyanis egyedül a kánnak szabad belépnie vagy a vezérnek, ha övé a sátor. Az alacsonyabb sorúak azonban nem sokat adnak az ilyesmikre. Ez volt az első alkalom Gűjük kánná választása óta, hogy az ő jelenlétében léptünk a sátorba. Ehelyütt fogadta aztán az összes követet, de sátrába csak igen kevesen járultak.

(34) A követek által hozott rengeteg ajándék láttán csak ámult az ember: hoztak selymet, bíborszínű bársonyt, brokátot, arannyal átszőtt selyemöveket, nemes prémeket és más adományokat. Áadtak a kánnak egy olyan napellenzőt, illetve baldachint is – a feje fölé szokták tartani –, amely csupa drágakővel volt kirakva. Az egyik tartomány elöljárója sok tevéet vezetett elő, gondolom, lehetett vagy negyvenöt-ötven darab: brokátal voltak letakarva, és a nyergükre valami olyan alkotmányt helyeztek, amibe az emberek be tudtak ülni; azonkívül sok lovat és öszvért is hozott, részben bőrből, részben vasból készült mellvérttel vagy páncélzattal. Tőlünk ugyancsak megkérdezték, hogy óhajtunk-e ajándékot

adni, de mi már majdnem mindenünket elköltöttük, s így nem volt semmink, amit adjunk. A szállástól messze, a hegytetőn, több mint ötszáz szekér állott arannyal, ezüsttel, selyemruhákkal színültig rakottan, ezeket mind a kán és a vezérek között osztották széjjel. Az egyes vezérek aztán a maguk részét az embereik között osztották el, de úgy, ahogy épp nekik tetszett.

(35) Innen felkerekedve egy másik helyre mentünk, ahol egy csodálatos, vörös bársonysátor állott – a kínaiak ajándéka, ide is bevezettek minket. Valahányszor beléptünk, mindig sört vagy bort adtak innunk; főtt hússal is kínáltak, ha kértünk belőle. Deszkákból egy magas emelvény volt készítve, ezen volt a kán trónusa. Elefántcsontból faragták ki csodálatos szépen. Volt rajta arany is meg drágakövek, s ha jól emlékszem, gyöngyök. Lépcsőfokokon lehetett feljutni rá, hátul pedig gömbölydeden végződött. A trón körül padok voltak elhelyezve, bal felől ültek az úrnők zsámolyokon, jobbról nem ült senki fenn, viszont a vezérek a közepén helyezkedtek el padokon, a többiek meg mögöttük ültek. Napról napra nagy csoport úrnő érkezett.

(36) Ez a három sátorpalota, melyről az imént szólottunk, hatalmas nagy volt. A kán feleségei más, fehér nemezből készült jurtákban laktak, ezek is igen nagyok és szépek voltak. Ezen a helyen elváltak útjaik: a kán anyja az egyik irányba ment, a kán a másikba, hogy igazságot osszon. A mostani kán apjának nővérét: ugyanis elfogták, amiért Gűjük apját méreggel megölte volt azalatt, amíg a tatárok serege Magyarországon járt; emiatt vonult vissza a had az említett területről. Az asszony és több más személy felett ítéletet tartottak és kivégezték őket.

(37) Ekkor történt, hogy meghalt Jaroszláv, Oroszország egy bizonyos, Szuzdal nevezetű részének nagyfejedelme. Kevéssel halála előtt hivatalos volt a kán anyjához, aki mintegy tiszteletadásból saját kezével adott enni és inni neki. Alighogy Jaroszláv szállására visszatért, rögtön megbetegedett, és hét nap múlva meghalt; egész teste furcsán megkékült, amiből mindenki azt gyanította, hogy a vendégségben megmérgezték, mert országát szabadon és teljesen birtokba akarták venni. Emellett szól az is, hogy a kán Jaroszláv ott tartózkodó emberei tudtán kívül azonnal gyors futárt menesztett Oroszországba a megholt Sándor nevű fiához, hogy járuljon elébe, mivel atyja országát neki akarja adni. Sándor kész is volt rá, de még visszamaradt. Időközben levelet küldött, hogy jön, és átveszi apja földjét. De mindenki úgy vélekedett, hogy ha eljönne, megölnék vagy legalábbis örökös rabságba vetnék.

(38) [Jaroszláv] halála után – ha ugyan jól emlékszem az időpontra – tatáraink a kánhoz vezettek. Ő, miután tatáraink révén meghallotta jövetelünket, megparancsolta, hogy menjünk vissza anyjához. Másnapra tervezte ugyanis, hogy zászlót bont nyugat valamennyi országa ellen – már szólottunk róla –, mint ezt nekünk a beavatottak egész bizonyosra mondták; nem akarta hát, hogy tudomást szerezzünk róla. Visszatérve néhány napot vártunk, majd újra jelentkeztünk nála, és egy jó hónapot vele maradtunk, de olyan éhségben és szomjúságban, hogy alig bírtuk életünket fenntartani, mert a négy személyre nyújtott ellátás egyet is szűkösen elégített ki, és vásárolnivalóhoz sem jutottunk, mivel a vásár nagyon messzire volt. És ha az Úr nem ad mellénk egy bizonyos Kozma nevű orosz, a kán kedvenc ötvösét, aki eggyel s mással támogatt, azt hiszem, odavesztünk volna – hacsak az Úr valami más módon nem nyújt segítséget.

(39) Kozma még a trónra lépés előtt megmutatta nekünk a kán trónusát, melyet saját kezűleg készített, s a fejedelem pecsétjét, amelyet szintén ő vésett ki, és elmondta nekünk a pecsét feliratát, meg sok más titkos dolgot is, amit tudnunk kellett. Az említett kán udvarában találkoztunk még a többi vezér kíséretében érkezett oroszokkal, néhány latinul és franciául is tudó magyarral, orosz klerikusokkal és más olyanokkal, akik a tatárokkal tartottak harcaikban és egyéb cselekedeteikben, némelyek már harminc év óta. Ezek tudtak a tatárok minden viselt dolgáról, mert értették nyelvüket, és folyvást közöttük éltek, ki húsz, ki tíz esztendeje, egyesek hosszabb, mások rövidebb idő óta. Tőlük aztán sikerült mindent megtudakolnunk. Készséggel, olykor kérdezetlenül is tájékoztattak mindenről, minthogy ismerték szándékunkat.

(40) Ezek után a kán küldött értünk, és protonotáriusa, Csinkaj által megüzente, hogy közlendőnk és megbízatásunkat írjuk le, és adjuk át neki. Ezt meg is tettük, és leírtuk hiánytalanul a Batu előtt korábban elmondottakat – mint már szó esett róla. Néhány nap elteltével ismét hívatott, és Kadak által, aki az egész birodalom ügyvivője, Bala és Csinkaj protonotárius és sok más írnok jelenlétében felszólított, hogy mindent mondjunk el; ezt szíves-örömezt meg is tettük. Tolmácsunk, mint már a múlt ízben is, Temer, Jarosláv vitéze volt, egy hozzá s egy másik, a kánhoz tartozó pap részvételével. Megkérdezte továbbá ez alkalommal, hogy vannak-e a pápa úr környezetében olyanok, akik ismerik az orosz, vagy a szaracén, vagy esetleg a tatár írást. Azt feleltük, hogy nálunk nem használatos sem az orosz, sem a tatár, sem a szaracén írás, bárha nálunk is vannak szaracénok, de a pápa úrtól távoli vidékeken. Ellenben azt javasoltuk, mint amit legmegfelelőbbnek láttunk, hogy írjanak tatár nyelven, fordítsák le nekünk, mi pontosan leírjuk a saját írásunkkal, és elvisszük a levelet s egyben a fordítást is a pápa úrhoz. Ekkor visszamentek tőlünk a kánhoz.

(41) Szent Márton napján: ismét szólítottak; eljött hozzánk Kadak, valamint Csinkaj és Bala, a két említett protonotárius, és szóról szóra lefordították számunkra a levelet. Miután leírtuk latinul, mondatonként visszafordították maguknak, hogy ellenőrizzék, nem hibáztunk-e valamely szóban. Mikor már mindkét levél elkészült, felolvastatták velünk egyszer és még egyszer, ha netán valamit kihagytunk volna, majd így szóltak hozzánk: „ügyeljete, hogy mindent jól értsetek, mert hátrányos volna, ha nem értenétek mindent, tekintve, hogy oly távoli tartományokba kell utaznotok.” „Mindent világosan értünk” – válaszoltuk. Ekkor leírták a levelet szaracénul is, arra az esetre, ha kerülne valaki ama tájakon, aki el tudja olvasni, amennyiben a pápa úr úgy óhajtaná.

(42) A tatárok kánjának az a szokása, hogy soha senki kívülállóhoz, bármilyen magas rangú legyen is, nem beszél közvetlenül, csak közbenjáró személy által, ugyancsak közvetítő által hallgathatja meg és ad reá választ, mint azt már említettük. Mialatt egy ügyet Kadak elé tárnak vagy a kán feleletét hallgatják, alattvalói térden állva várják ki a tárgyalás végét, akármilyen magas méltóságot viselnek is. Nem szokás és nem fordulhat elő, hogy valaki valamely tárgyban egy szót is szóljon, ha már egyszer a kán eldöntötte. A kánnak van ügyvivője, vannak jegyzői és írnokai, s ugyanígy megvan minden szükséges tisztségviselője mind a közügyek, mind a magánügyek intézésére, csak ügyvédjei nincsenek, mivel minden az ő szava alapján dől el pereskedés huzavonája nélkül. A többi tatár vezér hasonlóképpen maga jár el a rája tartozó ügyekben.

(43) A mostani kán negyven-negyvenöt éves lehet vagy több; középtermetű, nagyon okos, szerfölött ravasz, igen komoly és magatartásában méltóságteljes. Sohasem látni őt holmi csekélység felett nevetni vagy valami léhaságot elkövetni, mint azok a keresztények beszéltek nekünk, akik folyvást vele időznek. Azt is szentül hiszik, mondották a háza népéből való keresztények, hogy a kán fel fogja venni a kereszténységet; erre nyilvánvaló jelek mutatnak, mert keresztény papokat tart, és megadja nekik a keresztényi szükségleteket. Legnagyobb sátorpalotája előtt van mindig egy kápolna is, és más keresztények módjára nyilvánosan és nyíltan énekelnek, s a szertartásokhoz a görögök rendje szerint fával harangoznak, bármekkora tatár tömeg vagy másfajta sokaság övezi is őket. Ezt a többi vezér nem teszi meg.

(44) Mint tatárainktól megtudtuk, a kán tervbe vette, hogy elküldi egyúttal a saját követeit is, akik velünk tartsanak. De azt hiszem, úgy akarták, hogy mi kérjük tőle, mert egyik tatárunk, az idősebbik, buzdított a kérésre. Mi azonban nem tartottuk jónak, hogy jöjjenek, ezért azt feleltük, hogy nem ránk tartozik kérni, de ha a kán önnön elhatározásából útnak indítja őket, Isten segítségével biztonságos módon el fogjuk követeit vezetni. Több oka volt, amiért jövetelüket nem láttuk üdvösnek. Elsősorban féltünk, hogy ha tapasztalják a népeink között fennálló egyenetlenségeket és háborúskodásokat, még inkább tüzet fognak az ellenünk támadásra. Másodsorban aggódtunk, hogy valójában földünk kikémlélése céljából jönnek. Harmadsorban tartottunk attól, hogy megölik őket, mert a mi népeink javarészt elbizakodottak és döllyfösek. Így például kísérő szolgálóinkat, akik a Németországban legátusként állomásozó bíboros: kérésére tatár öltözetben járultak elébe, a németek útközben kis híján megkövezték, és kényszerítették, hogy e ruhákat levessék. A tatároknál ugyanis az a szokás, hogy sohasem kötnek békét olyan emberekkel, akik az ő követeiket megölték, hanem bosszút állnak értük. A negyedik ok: aggódtunk, hogy erővel elragadhatnak minket, mint az valamikor egy szaracén herceggel történt, aki máig is fogságban sínylődik, hacsak meg nem halt. Az ötödik ok az volt, hogy jövetelüket merőben fölöslegesnek tartottuk, mivel nem volt más megbízatásuk vagy hatáskörük, mint a kán nálunk levő levelét a pápa úrhoz és más uralkodókhoz elvinni; s mivel sejtettük, hogy ebből baj származhat, ezért nem tetszett nekünk, hogy jöjjenek.

(45) Rá következő harmadik napon, azaz Szent Briccius ünnepén, elbocsátottak és átadták a kán pecséttel ellátott levelét, majd átküldtek a kán anyjához. Ő mindegyikönnnek egy-egy rókaprémet nyújtott át – szőre kifelé volt, fonákját pedig vatta bélelte –, valamint egy vég bársonyt. Tatáraink minden egyes bársonyból egy lépésnyit elcsentek, annak meg, amelyet szolgálánk kapott, több mint felét ellopták. Észrevettük, de nem akartunk miatta szózt emelni.

(46) Ekkor nekivágtunk a visszaútnak. És jöttünk-jöttünk egész télen át; gyakran a hóban háltunk künn a pusztaságon, ahol nem voltak fák sem, csak a sík mező, legfeljebb ha lábunkkal sikerült helyet kaparni magunknak; amikor a szél hordta a havat, sokszor ébredtünk arra, hogy teljesen be vagyunk takarva hóval. Így érkeztünk meg Urunk mennybemenetelének ünnepére: Batuhoz; felkértük, hogy válaszoljon a pápa úrnak. Azt felelte, hogy nincs egyéb üzenete, mint amit a kán írt. De hozzátette, hogy a legnagyobb pontossággal tolmácsoljuk a kán írását a pápa úrnak és más magasrangúaknak. Miután átvettük a vezetést biztosító levelet, eltávoztunk tőle, és pünkösdi nyolcada: előtti szombaton

elértünk Mocsihoz, itt voltak társaink és szolgálaink, akiket visszatartottak volt; most magunkhoz kérettük őket.

(47) Innét Korenzához mentünk. Ő újólaj ajándékokat kért; nem adtunk, mert nem volt mit. Két, a tatárok közé sorolt kun embert kaptunk tőle, hogy az oroszországi Kijevig kísérjenek. A mi tatárunk azonban mindaddig nem bocsátott el, míg csak a tatárok utolsó őrségét el nem hagytuk. Emezek pedig, akiket Korenza adott mellénk, az utolsó őrségtől hat nap alatt Kijevig vezettek. Ide tizenöt nappal Keresztelő Szent János ünnepe előtt érkezünk meg. A kijeviek pedig, mihelyt jövetelünket észrevették, mindnyájan ujjongva elénk futottak. Úgy elhalmoztak jókívánságaikkal, mintha holtunkból támadtunk volna fel. Így üdvözöltek végig egész Lengyelországon, Csehországon és Oroszországon által.

(48) Dániel és fivére, Vaszilko, nagy ünnepséget rendezett tiszteletünkre, és szabódásunk ellenére nyolc napig vendégül látott: Ez idő alatt tanácskozást tartottak egymás között, valamint a püspökökkel és más fontos férfiakkal azokról, amiket a tatárokhoz menet beszéltünk volt nekik. Választ adtak, együttesen kijelentve, hogy a pápa urat saját uruknak és atyjuknak óhajtják, a római szentegyházat anyjuknak és tanítójuknak, és megerősítették mindazt, amit e tárgyban már korábban megüzentek volt egy apátjuk által. Erről levelet és követeket küldöttek el velünk együtt.

(49) És hogy némelyekben kétely ne támadjon az iránt, hogy valóban voltunk-e a tatároknál; felsoroljuk azok nevét, akik ott találkoztak velünk. Dániel, Oroszország királya, összes lovagjával és emberével Karbon szállása közelében talált reánk – Karbon az, akinek Batu nővére a felesége; Korenzánál Nongrot kijevi száznaggyal és társaival kerültünk érintkezésbe: ők vezettek bennünket egy bizonyos útszakaszon, majd utánunk értek el Batuhoz. Batunál Jaroszláv fejedelem fiával találkoztunk; ő magával hozta egyik oroszöldi vitézét, név szerint Szongort, aki nemzetségére nézve kun volt, de most keresztény hitű, mint a másik szuzdali orosz is, aki Batunál tolmácsunk volt. A tatárok kánjánál Jaroszláv fejedelemmel találkoztunk – éppen akkor halt meg ott –, valamint vitézével, Temerrel, aki Gűjük kánnál, vagyis a tatárok császáranál a tolmácsunk volt, és közreműködött mind a pápa úrhoz intézett fejedelmi levél lefordításában, mind a szóbeli jelentésekben és válaszokban. Itt láttuk még *Dubazlaus*-t, a nevezett fejedelem papját, valamint szolgálait: Jakabot, Mihályt s a másik Jakabot. Visszaútban a bösörmények országa felé, Jangi-kent városában *Coligneus*-szal találkoztunk: ő Jaroszláv feleségének és Batunak megbízásából igyekezett Jaroszlávhoz, továbbá *Koktelebannal* és egész kíséretével. Ezek mind visszatértek Oroszországba, Szuzdal földjére, tőlük meg lehet tudakolni az igazságot, ha szükséges. Mocsinál a mi visszamaradt társainkra akadt Jaroszláv herceg és kísérete, valamint egy *Szvjatopolk* nevezetű orosz fejedelem és kísérete. Kunországból távozóban *Román* fejedelemmel és küldöttségével jöttünk össze, aki a tatárokhoz indult, és *Oleg* fejedelemmel és kísérelével, aki tőlük jött. A csernyigovi fejedelem követe velünk együtt hagyta el Kunországot, és Oroszországon át is sokáig együtt haladtunk; az említettek valamennyien orosz fejedelmek.

(50) Kijev egész városa a tanúink, mert ők adtak vezetőket és lovakat a tatárok első őrségéig, majd hazautunkban fogadtak, amikor megérkeztünk tatár kíséretünkkel s a tatár lovakkal, melyek a későbbiek során visszatértek gazdáikhoz. És tanúink Oroszország lakói valamennyien, akiket utunkba ejtettünk, s akik megkapták Batu pecsétetes levelét és

parancsát, miszerint kötelesek minket lovakkal és élelemmel ellátni, mert ha nem teljesítik, megöleti őket.

(51) Ezenfelül tanúskodhatnak a boroszlói kereskedők, akik Kijevig velünk jöttek, és tudtak róla, hogy bemerészkedtünk a tatárok karmai közé, valamint sok más kereskedő, részben Lengyelországból, részben Ausztriából, akik azután érkeztek Kijevbe, hogy mi elmentünk onnét a tatárokhoz. Tanúk a konstantinápolyi kereskedők is, akik a tatárokon keresztül jöttek Oroszországba, és Kijevben tartózkodtak, amikor mi a tatárok földjéről visszaérkeztünk. Íme, a kereskedők neve: a génuai Mihály és Bertalan, a velencei Emmánuel, az akkoni Reverius Jakab, a pisai Miklós – ezek a tekintélyesebbek; a többiek kevésbé tehetősek, ezek: Márk, Henrik, János, Vasius, a másik Bonadies Henrik, Paschami Péter; még többen is voltak, de azok nevét nem tudom.

(52) Kérünk mindenkit, aki ezt az írást olvassa, hogy semmit ne vegyen el belőle és semmit ne toldjon hozzá, mert mi mindazt, amit láttunk vagy megbízhatónak ítélt személyektől hallottunk, a legcsekélyebb tudatos hozzáadás nélkül, a valóság szem előtt tartásával írtuk le – Isten a tanúnk rá. De mert ezt a történetet megkedvelték azok, akiken Lengyelországban, Csehországban, Németországban, Liège-ben és Champagne-ban keresztülutaztunk, lemásolták első hevenyészett formájában, még mielőtt teljesen elkészült volna. Akkor ugyanis nem kínálkozott rá nyugalmas időnk, hogy tökéletesen elkészíthetjük volna. Így hát senki se csodálkozzék, ha ebben a megfogalmazásban többet talál és jobban átjavítva, mint amabban, mivel ezt – hála a kevéske ráérő időnek – kiegészítettük és tökéletesítettük, helyesebben: tökéletesebbé tettük amannál a még befejezetlennél.

Itt végződik az általunk tatároknak mondott mongolok históriája.

Gy. Ruitz Izabella fordítása

A BENEDICTUS POLONUS ÚTJÁRÓL KÉSZÜLT JELENTÉS

1247-BŐL*

(1) Az Úr 1245. esztendejében Plano Carpininak mondott Johannes fráter a ferencesek rendjéből, akit a pápa úr egyik rendtársával együtt a tatárokhoz küldött, húsvétkor elindulván: a franciaországi Lyonból, ahol is a pápa tartózkodott, Lengyelországba utazott. Boroszlóban: maga mellé vett ugyanezen rendből egy harmadik frátert, név szerint Benedictust, nemzetiségét tekintve lengyelt, hogy fáradalmaiban és gondjaiban társa s a tolmácsa legyen. Konrád: lengyel herceg segítségével eljutottak Kijevbe, Oroszország városába, mely most tatár uralom alatt van. Az itteni polgárok előjárói vezetőket adtak melléjük hatnapi járóföldig, egészen a tatárok első őrségéig, ahol Kunország: kezdődik.

(2) Az őrség parancsnokai pedig, miután meghallották, hogy ők a pápa követei, ajándékokat kértek és kaptak tőlük. Minek megtörténtével a két megnevezett fráter: Johannes és Benedictus – a harmadik ugyanis megbetegedett – a magukkal hozott lovakat és kísérőket a felszólításnak megfelelően e helyütt hagyva, épen megőrzött poggyászaikkal a tatárok lovain a második őrségig jutottak. És így tovább, lovakat váltva, számos őrségen keresztül.

(3) Harmadik napon egy bizonyos sereg vezéréhez értek, aki nyolcezer harcos élén parancsnokolt; tisztjei ajándékokat követelvén és fogadván tőlük, Korenza: elé vezették a frátereket.

Az kikérdezte őket jövetelük okáról s hogy miféle ügyben fáradoznak; miután tudomásul vette, saját embereiből három tatárt adott melléjük, hogy gondoskodjanak számukra lovokról és élelemről, míg csak seregről seregre haladva el nem érkeznek a Batu: nevű vezérhez, aki egyike a tatárok legfőbb fejedelmeinek, s aki Magyarországot is elpusztította.

(4) Útjuk közben átkeltek a Dnyepernek: és Donnak mondott folyókon; több mint öt hetet töltöttek úton, *Invocavit* vasárnapjától: kezdődően egész nagycsütörtökig, amikor is megérkeztek Batuhoz; a nagy Etil folyó mentén letek rá, melyet az oroszok Volgának neveznek, s melyről azt vélik, hogy az a Thanais:.

(5) Batu tisztjei aztán kikövetelték tőlük az ajándékokat, és pedig negyven hódprémet és nyolcvan borzprémet. Az ajándékokat aztán két megszentelt tűz között vitték át, és a barátokat a holmit követni készítették, mert a tatároknál ily módon szokás a követeket és ajándékokat tűz által megtisztítani. A tüzek mögött egy szekér állott, benne a kán: aranyszobra, melynek szintén hódolni szokás, de mert a fráterek az imádást kereken megtagadták, csak főhajtásra köteleztettek. Batu meghallgatta és szavanként vizsgálóra vette küldetésüket, majd öt nap elmúltával, azaz húsvét utáni kedden:, levelével s a már említett tatár vezetőkkel együtt útnak indította őket a nagy kán: fiához, név szerint Gűjük kánhoz: a tatárok hazájába.

(6) Elbocsátást nyertek tehát Batu vezértől, és tagjaikat bepólyáztatva, hogy a lovaglás fáradalmaikat elviseljék, két hét elteltével túljutottak Kunországon. Kunországban pedig tenger sok ürmöt letek. Azt a földet ugyanis egykor *Pontus*:-nak mondták, s Ovidius ekként

emlékezik meg a Pontusról: „Széles réteken át keserű üröm meredez.”: A Kunországot átszelő fráterektől jobb kézre esett a szaksziniak földje; kiket mi gótoknak tartunk; ezek keresztény hitűek, azután az alánok, akik keresztények, majd a kazárok, akik szintén keresztények; ebben az országban van Ornach, egy gazdag város; melyet a tatárok vízzel elöntöttek, úgy foglaltak el; azután a cserkeszek, akik ugyancsak keresztények, majd a grúzok, akik hasonlóképpen keresztények.

(7) Előzőleg Oroszországban bal felől voltak a mordvinok; ezek pogányok, és fejük nagy része hátul le van borotválva; azután a bolgárok, akik pogányok, azután a baskírok, akik a régi magyarok. Azután következtek a *cynocephales*-ek, a kutyafejűek, majd a parossziták, akiknek kicsiny és szűk szájuk van, és semmit sem tudnak megrágni, hanem italokat vesznek magukhoz, s a húsok és gyümölcsök illó párájával táplálkoznak.

(8) Kunország határán átkeltek egy folyón, melynek Jajik a neve; itt kezdődik a kanglik földje. Húsznapig járó földet tettek meg rajta keresztül, kevés emberrel találkoztak, de igen sok mocsarat, kiterjedt sós tavat és sós folyót találtak, melyeket mi a meotisi mocsaraknak vélünk, további nyolc napig egy aszály sújtotta nagy, széles homoksvatagon keltek át. A kanglik országa után Turkiába értek, itt először egy nagy várost találtak, Jangi-kentet. Turkiát mintegy tíz nap alatt járták meg; Turkia lakosai mohamedánok. Turkia után egy Karakitajnak, azaz Fekete Kitajnak nevezett országba léptek, ezek pogányok; itt egyetlen várost sem találtak, és balról az általuk Kaszpi-tengernek vélt tengert találták. Ezután a najmanok földjére léptek; itt egyetlen várost vagy falut sem találtak; valamikor a najmanok voltak a tatárok urai. Ezután Mária Magdolna ünnepén elérték a tatárok földjére, s ott találkoztak a kánnal egy nagy tábornál, melyet ők Sira ordának hívtak. Itt négy hónapon át időztek, és jelen voltak a fejedelmük, Gүjүk kán megválasztásánál.

(9) Ugyanez a Benedictus Polonus fráter szóban arról tájékoztatott minket, hogy ők ketten e helyütt mintegy ötezer tekintélyes és hatalmas urat láttak, az első napon valamennyit brokátba öltözve, a kánválasztáson megjelenni, de sem ezen a napon, sem a következőn, amikor is fehér bársonyban jelentek meg, nem jutottak egyezsége, a harmadik napon azonban, amikor bíbor bársonyba öltözve összegyűltek, megegyeztek, és ünnepélyes választást tartottak. Ugyanez a fráter azt is tanúsította, hogy még mintegy háromezer, a világ különböző tájairól érkezett követ volt jelen, akik választ, levelet, adót vagy rengeteg sok különféle ajándékot hoztak az említett udvarba. Közéjük sorolták az említett két beöltözött frátert is, akik kényszerűségből ruhájuk felett brokátot viseltek, mert egyetlen követ sem láthatta meg a választott és megkoronázott király ábrázatát, hacsak nem volt megfelelően felöltözve.

(10) Bevezetve a Sira ordába, vagyis a kán sátrába, ott látták őt megkoronázva, csodálatos ruhában tündökölve ülni a sátor közepén, valami emelvényen, melyet arany és ezüst díszített gazdagon, és felül mennyezettel volt ellátva. Négy irányból lépcsőn lehetett feljutni rá. Három feljárt elölről vezetett az emelvényre: a középsőn egyedül a kán ment fel és szállt le, a másik kettőn a nagyurak és közrendűek, a negyediken pedig, mely hátul vezetett, anyja, felesége és rokonai mentek fel. Hasonlóképpen a Sira ordának is három kapuszerű bejárata van, a középső s egyben legnagyobb, mely messze felülmúlja a többi, állandóan nyitott és teljességgel őrizetlen, lévén hogy azon keresztül egyedül a fejedelem lép be és távozik; ha valaki más lépne be rajta, könyörtelenül megölnék. A két másik oldalsó

zarak biztosítják, és szigorú fegyveres őrség őrzi, ezen keresztül járnak be a többiek tisztelettel és a büntetés félelmétől eltelve.

(11) Harmadik napon a tisztségviselők és tolmácsok által meghallgatást nyert – vitával és fontolgatással egybekötve – a pápa úr üzenete, utána pedig a frátereket elküldték a kán anyjához, akit egy másik helyen találtak meg, hasonlóképpen egy igen szép, hatalmas sátorban trónolva; ő nagyon udvariasan és barátságosan bánt velük, majd visszaküldte őket fiához. Mialatt itt tartózkodtak, gyakorta jöttek össze a tatárok közt élő grúzokkal, akiket a tatárok eléggé megbecsülnek, mert serények és harciasak. „Georgiaiaknak” azért hívják ezeket az embereket, mert csatáikban Szent Györgyöt hívják segítségül, őt tekintik patrónusuknak, és minden más szent felett tisztelik; szentírásaikban a görög nyelvet használják, és szállásaikon, valamint szekereiken keresztet hordanak. Istentiszteletükön a görögök szertartásait követik a tatárok között.

(12) Miután tehát a fráterek küldetésüket, melyért útra keltek, bevégezték, elbocsátást nyertek a kántól, s megkapták annak pecséttel ellátott levelét, hogy a pápa úrhoz visszavigyék; a babilóniai szultán: követeivel együtt nyugati irányban haza indultak, és miután tizenöt napot együttesen haladtak, a mondott követek délnek kanyarodva elhagyták őket. A barátok pedig nyugat felé haladtak előre, és Kölnnél átkelve a Rajnán, visszatértek a pápa úrhoz Lyonba, és átnyújtották neki a tatár kán levelét, mely lefordítva a következőképpen hangzik:

(13) „Isten ereje, minden ember kánja hiteles és igaz levelét küldi a nagy pápának. Tanácsot tartva a velünk való béke felől, te, pápa és az összes keresztény, elküldötted hozzánk a te követedet, amint azt tőle magától hallottuk és leveledben bennfoglaltatik. Ha tehát velünk békét akarsz, te, pápa; és az összes király és hatalmas, semmiképp se mulaszd el, hogy a béke megkötésére hozzám járuljál, s akkor majd meghalljátok az én válaszomat s egyben akaratomat.

A te leveled azt tartalmazza, hogy meg kell keresztelkednünk s keresztényekké kell válnunk. Erre röviden azt válaszoljuk, hogy nem értjük, miként kellene ezt megtennünk. A másik dologra, amit leveled tartalmaz, hogy tudniillik csodálkozol az embereknek, főképpen a keresztényeknek, de kiváltképpen a lengyeleknek, morváknak és magyaroknak: ekkora öldöklésén, olyképpen felelünk neked, hogy ezt sem értjük. Mindazonáltal nem akarunk abba a látszatba kerülni, hogy teljességgel válaszolatlanul hagyjuk, ezért ekképpen felelünk meg rá: Mivel ők Isten üzenetének, valamint Dzsingisz kán és a kán: parancsolatának nem engedelmességek, és nagy tanácsot tartva megölték a követeket, ezek miatt Isten azt parancsolta nekünk, hogy pusztítsuk el őket, s a kezünkre adta őket. Egyébként ha nem Isten tette volna ezt, ember ember ellen mit tehetett volna? De ti, nyugat emberei, azt hiszitek, hogy csak ti vagytok keresztények, s a többieket lenéztitek. De ugyan miképpen tudhatjátok, hogy Isten kire fordítja az ő kegyelmét? Mi viszont Istent imádva s az ő erejéből kelettől nyugatig elpusztítottuk az egész földet. S ha ez nem Isten ereje lett volna, az emberek mit tehetek volna? Ha viszont elfogadjátok a békét, és erőteteket hajlandók vagytok átadni nekünk, semmiképpen ne mulaszd el, te, pápa, hogy a keresztény hatalmasságokkal együtt a béke megkötésére elibém járulj; és akkor tudni fogjuk, hogy békét akartok velünk. Ha ellenben nem hinnétek Isten és a mi üzenetünknek, és a hozzánk hívó tanácsunkra nem hallgatnátok, akkor bizonyosra fogjuk tudni, hogy háborút akartok velünk. Hogy azután mi

fog történni, azt nem tudjuk, egyedül Isten tudja. Dzsingisz kán, az első fejedelem, Ögödej kán, a második, Gүjүk kán, a harmadik.”

Gy. Ruitz Izabella fordítása

C. DE BRIDIA JELENTÉSE 1247-BŐL

Kezdődik a tatárok históriája :

A tiszteletreméltó atyának, Boguslaus fráternek, a cseh- és lengyelországi ferencesek miniszterének, C. de Bridia fráter, a kisebb [barátok] között a legkisebb fiúi engedelmességgel köteles és hűséges alázatát.

A tökéletes engedelmesség szolgálata megköveteli, hogy aki azt gyakorolni kívánja, odaadó lélekkel ne csak a könnyű, hanem a terhes dolgokra is vállalkozzék feljebbvalója szándéka szerint. Képességeimet ugyan fölülmúlja, mégis szófogadón megkísérlem Atyaságtoknak röviden, az olvasók megterhelését kerülni igyekezve, írásba foglalni azt, amit a tatároknál láttam [és] megtudtam rendünk tiszteletreméltó frátereivel, nevezetesen Johannesszal, az apostoli széknek az összes távoli nemzetekhez, mindenekelőtt a tatárokhoz küldött követével, valamint társaival, a lengyel Benedictusszal és a csehországi Ceslausszal együtt; hogy Alázatosságtok ezeket hallva ki tudja választani a mindenható Isten csodálatos, egyben titokzatos ítéletei közül a földi dolgokra nézve üdvösetek, amelyek megnyilatkoznak az idők végén, melyben a szentek megváltása közeleg az Ő dicséretére és szeretetére. [.....]

Batu pedig kivonult Oroszországba, a bilerek, azaz Nagy-Bulgária és a mordvinok ellen [ment], és elfogva saját seregébe sorozta őket. Innen azután Lengyelország és Magyarország ellen vonult, s a két ország határán megosztotta seregét. Bátyjával, Ordával tízezer fegyverest küldött Lengyelország ellen, akik közül a lengyelek a krakkói és sandomierzi hercegség végein többeket megzavarva csatában megöltek. Mivel pedig a gyűlölség a legtöbb baj forrása, s a lengyelek nem ápolták a kölcsönös megegyezés javát, amelyen elindultak, hanem egymást legőgölve gyűlölködtek, a tatároktól származó vereséget szenvedtek. A tatárok pedig áthaladva Szilézián, megütköztek a legkeresztényibb Henrikkel, az ország akkori hercegével, és – amint ezt Benedictus fráternek elbeszélték – már-már futásnak akartak eredni, de a keresztények váratlan megfutamodására visszafordultak. Így azután a tatárok Henrik herceget teljesen kifosztották, és azt parancsolták neki, hogy Sandomierznél elesett vezérük hullája előtt hajtson térdet, majd fejét véve, mint egy juhfejet Morvaországon át Magyarországra Batuhoz vitték, s végül egyéb hullák fejei közé vetették.

Maga Batu Magyarország közepébe nyomulva egy folyónál szembe találkozott a két testvérkirály hatalmas seregével: a Béláéval, aki most is uralkodik, és a megboldogult Kálmánéval, aki a folyó hídjáról saját kezűleg döntötte a halál poklába a tatárok fővezérét lovastól és fegyverestől. Így állott ellent másodszor és harmadszor is, mindaddig, amíg a tatárok futásnak nem eredtek. Időközben azonban Batu sereget küldött a folyón át, egy-két napi járóföldre magasabban, mely hátulról rohanta meg a hídnál harcolókat. Így történt, s a dolog szerencsétlen véget ért. A magyarok megvetették Kálmán király intését, s így a tatárok átkeltek a hídon. Maguk a tatárok mesélték, hogy a magyarok elől menekülő tatárokat Batu karddal kergette vissza csatára, és míg a magyarok biztonságban pihenve lebecsülték a tatárokat, az történt velük, mint az egymást lenéző és gyűlölködő lengyelekkel. A tatárok ugyanis megrohanva őket sokakat levágtak, és Béla királyt a tengerig üldözték.

Batu Magyarországon volt, amikor hírül vette Ögödej kán halálát, akit nővére mérgezett meg, és gazdagon eltemetve pokolra jutott. Tüstént visszatért hát Kunországba. [.....]

Atyaságodat pedig kérem, hogy ha valami helytelenséget írtam, ne szándékomnak, hanem inkább tudatlanságomnak tulajdonítsa. Adatott az Úr testet öltésének 1247. évében, július 30-án. Vége a tatárok életének és történetének.

Györffy György fordítása

GÜJÜK KÁN LEVELE IV. INCE PÁPÁHOZ

1246-BÓL*

Az örök Ég erejéből, az egész nagy nép: tenger [nagy] kánja.

Parancsunk:

Ez egy parancs, amely a nagy pápának küldetett, hogy ezt megismerje és megértse. Tanácsot tartván a király: országaiban, kérést küldtetek a meghódolás ügyében, melyet követeitektől meghallgattunk.

Ha ti saját szavaitok szerint cselekedtek, úgy te, aki a Nagy Pápa vagy, a királyokkal együtt személyesen kell hozzánk jönnöd hódolatra, és akkor a jasza: törvényét tudomásotokra fogjuk hozni.

Más. Azt mondtátok, hogy ha megkeresztelkednék, az helyes volna; ezt te magad hoztad tudomásomra, és egy [ilyen] kérést küldtél hozzám. Ezt a kéréseket nem értettük meg. Más. Ezeket a szavakat [üzenetet] intézted hozzám „Elfoglaltatok a magyarok és a keresztények minden földjét; efelett csodálkozom. Mondjátok meg, hogy mi volt a bűnük?” Ezen szavaidat sem értettük meg. Dzsingisz kán és a Kagán: Isten parancsát küldték, hogy megértsék, de ezek Isten parancsának nem engedelmeskedtek. Sőt ezek, akikről szólsz, nagy tanácskozást tartottak[?], fennhézázóknak mutatkoztak, és követeinket megölték. Ezekben az országokban az örök Isten ölte meg és semmisítette meg az embereket. Hogyan tudna valaki maga erejéből ölni, hogyan tudna [országot] foglalni, ha nem az Isten parancsára?

És ha te azt mondod: „Keresztény vagyok, az Istent imádom, megvetem [a többieket]”, hogy tudod, hogy Isten kinek bocsát meg és kivel szemben igazán könyörületes; hogyan tudod ezt te, aki ilyen szavakat mondasz? Isten erejéből nekünk adatott minden birodalom napkelettől napnyugatig. És hogyan tudna valaki Isten parancsa nélkül bármit cselekedni? S most őszinte szívből ezt kell mondanotok: „Alattvalóitok leszünk, és nektek szenteljük erőnket.” Te pedig személyesen, minden királyok élén, együttesen, kivétel nélkül, gyere szolgálatunkra és hódolatunkra. Akkor majd el fogjuk ismerni meghódolásotokat. De ha Isten parancsának nem engedelmeskedtek, és parancsunknak ellenszegültök, akkor ellenségnek foglak tekinteni benneteket. Ezt hozzuk tudomásotokra. Ha ellenszegültök, Isten tudja, amit mi tudunk! A 644. évben, a második dzsumada végén.

[PECSÉT FELIRAT:]

Az örök Ég erejéből a nagy mongol nép tenger [nagy] kánjának parancsa. Ha [e parancs] a meghódolt és lázadásban levő népekhez jut, tiszteljék és féljék!

Györffy György fordítása

IV. BÉLA TATÁROKHOZ KÜLDÖTT KÖVETEINEK JELENTÉSÉRŐL

1247-48-BÓL*

A követekről, akiket Béla*, Magyarország királya a tatárokhoz küldött,
úgy miként a pápa úr

Az Úr megtestesülésének 1246. évében Béla, Magyarország királya meghallgatta a pápa úr követeit, akik neki részletesen beszámoltak a tatárok életéről és szokásairól, mint el van mondva. Idő sem telt bele, s íme, az ő követei, akiket ugyanazon tatárokhoz küldött, udvarába érkeztek, elbeszélvén a [tatárok] viselt dolgait és titkait. Ezek minden tekintetben úgy, amint Johannes fráter jelentette volt a királynak, beszámoltak a következő módon:

Az időben, amikor a tatárok, akiket sokan a világ pörölyének mondanak, Lengyelországot és Magyarországot legyőzték, kánjukat, Ögödej~~t~~ saját földjén megmérgezte nővére itallal. Ennek ugyanis volt egy fia, akit uralkodóvá akart tenni, és ez volt az oka, hogy kényszerültek saját földjükre visszatérni, s így csaknem tíz évig kán nélkül maradtak. Miután elérkezett a terminus és a választás meghirdetett napja, minden főemberük és előkelőjük összejött a kánválasztásra, és megtörtént a választás; megválasztották kánná az elhunyt Ögödej kán fiát, akit Gűjük kánnak neveztek. Akit midőn trónra akartak emelni, július 24-én óriási jeges eső esett olyan mennyiségben, hogy a gyors olvadás folytán tíz tatár nyájainak sokaságával elhullott, és ezért a trónra emelést Nagyboldogasszony napjáig elhalasztották. Amint trónra emelték, már rögtön ezen a napon zászlót bontottak, és tizenkilenc évi háborút jelentettek be a nyugati népek ellen. A harcosokat pedig úgy választották meg, hogy tíz emberből a három legerősebb feleségeivel, fiaival, állataival és minden holmijával együtt tartozik menni. Béla király pedig hallván ezeket a híreket, annyira megrendült és megfélemedett, hogy királlyá választott fiát a kun király leányához adta, és a lakodalmat nemrégiben tartották meg Magyarországon. Ezen a lakodalmon a kunok közül tízen összejőve, megesküdtek szokásuk szerint karddal kettévágott kutyára, hogy a magyarok földjét meg fogják védelmezni, úgy mint a király hívei, a tatárok és barbár népek ellen.

Györffy György fordítása

RUBRUK ÚTLEÍRÁSA 1255-BŐL*

Rubruk Willelmus útleírása

(1) A franciáknak Isten kegyelméből adatott híres királyát, a legkiválóbb és legkeresztényebb urat, Lajost köszönti a Rubrubból való Willelmus fráter, a kisebb szerzetesek legkisebbike, és kívánja néki, hogy mindig győzedelmeskedjék Krisztusban.

(2) Az Ecclesiasticusban ez van a Bölcsről: „Idegen nemzetek országába fog útra kelni, jót és rosszat kipróbál majdan minden dologban.”: Én ezt megtettem, uram királyom, de csakugyan úgy-é, mint bölcs, s nem úgy, mint ostoba? Mert sokan megteszik, amit megtesz a bölcs, de nem bölcs módjára, hanem jobbára ostobán, és félek, hogy magam is ezek sorába tartozom. Mégis, akármi módon jártam is el, véghezviszem, amit reám róttál, amikor tudniillik utamra bocsátva azt mondottad nékem, hogy tudósítsalak mindenről; amit csak látok a tatárok között, sőt arra bátorítottál; hogy ne átalljak hosszú levelet írni; most hát megteszem, ámbár félve és szégyenkezve, mivel nem akadok a helyes szavakra, melyeket egy ily felségnek tartoznék írni.

I. KAZÁRIA [KRÍM] TARTOMÁNYÁRÓL*

(1) Tudja meg tehát szent felséged, hogy az Úr 1253. esztendejében május 7-én a Pontuszi tengerre szálltunk, amelyet köznyelven a Nagyobb tengernek mondanak. Hossza ezernégyszáz mérföld, amint azt kereskedőktől megtudtam, és két részét lehet megkülönböztetni. Középe táján ugyanis két fokot találni, az egyiket északon, a másikat délen. A délit Szinópénak hívják, s ez Törökország szultánjának vára és kikötője; amaz északi pedig egy bizonyos tartomány, amelyet a latinok manapság *Gasariának*, a tenger itteni partján lakó görögök pedig *Cassariá*-nak, azaz *Cesareá*-nak mondanak. Vannak hegyfokai is, melyek dél felé Szinópé irányába, a tengerbe nyúlnak; Szinópé és Kazária között háromszáz mérföld a távolság, úgyhogy e fokoktól szélteben és hosszában hétszáz mérföld visz Konstantinápolynak és hétszáz keleti irányba, vagyis Ibéria felé, mely Georgia [Grúzia] tartománya.

(2) Kazária, vagyis *Cassaria* tartománya felé vitorlázunk; ez olyan, mint egy háromszög, nyugati részén van a Kherszón nevű város, ahol Szent Kelemen mártíromságot szenvedett. Elhajózva előtte, láttuk a szigetet avval a bizonyos templommal, melyről azt beszélnek, hogy angyalkezek építették. Közepén, mintegy a déli csücskén van egy város, melyet Szudaknak mondanak, ez Szinópéval néz szembe; itt kötnek ki a Törökországból jövő kereskedők, akik az északi országokba igyekeznek, és megfordítva, itt ereszkednek vízre az Oroszországból s az északi földekről érkezők, akik Törökországba akarnak átjutni. Ez utóbbiak hermelint, mókusprémet és más értékes szőrmeiket hoznak, az előbbieket gyapot- vagy bombaciumszöveteket, selymeket és fűszerféléket. E tartománytól keletre pedig egy

Matrikának: mondott város van, ott, ahol a Don folyó, torkolatánál tizenkét mérföldnyi szélességben, a Pontuszi-tengerbe ömlik.

(3) Mielőtt e folyó a Pontuszi-tengert elérné, északi irányban egy tengerfélét képez, mely széltében és hosszában hétszáz mérföld, és sehol sem mélyebb hat lépésnél; ezért nagy hajókkal nem úsztatnak rá, hanem az említett Matrika városába igyekvő konstantinápolyi kereskedők bárkáikat a folyóig küldik, hogy szárított halat, és pedig tokhalat, vizát, menyhalat és más halféléket vásároljanak határtalan mennyiségben.

(4) A szóban forgó Kanária tartományát tehát három oldalról tenger öleli körül, és pedig: nyugatról, ahol Kherszón, Kelemen városa van; délről, ahol Szudak városa, a tartomány csücske fekszik, mely felé mi is hajóztunk; keletről pedig a Don: tengere övezi, ott, ahol Matrika városa s a Don tengerének torkolata van.

(5) E torkolaton túl van Zíkiá, mely nem hódol a tatároknak, és kelet felé a szvánok és ibérek, akik szintén nem engedelmeskednek nekik. Utána délnek tartva Trapezunt: következik, ennek megvan a maga uralkodója, név szerint Guido, aki a konstantinápolyi császárok nemzetségéből származik és a tatárok alárendeltje. Ezután jön Szinópé, mely Törökország szultánjáié, aki hasonlóképpen az ő alárendeltjük. Ezután Vatatész: országa, kinek fiát anyai nagyapjáról Laszkarisznak: hívják – ő nem engedelmeskedik nekik. A Don torkolatától nyugat felé egész a Dunáig minden a tatároké, sőt túl a Dunán is Konstantinápoly irányában: Blakia, amely Aszen földje, és Kisebb Bolgárország egészen Szlavóniáig: mind nekik adózik, sőt az utóbbi években a kirótt adón felül minden egyes háztól egy fejszét is elvittek, valamint az összes nyersvasat, amit csak találtak.

(6) Május 21-én tehát partra szálltunk Szudakban. Bizonyos konstantinápolyi kereskedők előttünk érkeztek meg, s ők hírül vitték, hogy a Szentföldről Szartachhoz: igyekvő követek jönnek majd ide. Én azonban még virágvasárnapján: a Hagia Sophia templomban nyilvánosan azt hirdettem, hogy nem vagyok követ, sem felségedé, sem másé, hanem Regulánk értelmében készülök ama hitetlenekhez. Majd miután partra szálltam, az említett kereskedők intettek, hogy fontoljam meg jól szavaimat, mert ők már követnek jelentettek volt engem, és ha most megtagadnám követi mivoltomat; nem kapnék engedélyt a továbbutazásra.

(7) Ezért a következőképpen szólottam a város elöljáróihoz, valójában azok helyetteseihez, mivel maguk az elöljárók tél idején elmentek volt Batuhoz, hogy az adót elvigyék, és még nem tértek vissza: „A Szentföldön hallottuk beszélni a ti uratokról, Szartachról, hogy keresztény, aminek szerfölött megörültek a keresztények, kiváltképp a franciáknak legkeresztényebb ura, királya, aki ott jár zarándokúton, és harcol a szaracénok ellen, hogy a szent helyeket karmaikból kiragadja; ezért akarok én Szartachhoz elmenni, és elvinni neki uram királyom levelét, melyben inti őt az egész kereszténység javára.” Jó szívvel fogadtak minket, és a püspöki templomba szállásoltak el. A templom püspöke volt már Szartachnál, és sok jót mesélt nekem róla, amit a magam részéről utóbb nem fedeztem fel benne.

(8) Ezután felkínálták, hogy válasszunk: ökröskordékat akarunk-e holmink szállításához avagy teherhordó lovakat? A konstantinápolyi kereskedők azt ajánlották, hogy a kordékat fogadjam el, sőt még vásároljak hozzá magam is fedeles taligákat, amilyenekben

az oroszok szokták prémjeiket szállítani, helyezzem el bennük azokat a tárgyainkat, melyeket nem akarunk mindennap lerakni, mert ha a lovakat választanám, minden egyes állomáshelyen le kellene rakodnom, majd más lovakat kellene megpakolnom, azonkívül az ökrök mellett nyugodtabb menetben lovagolhatnék. Megfogadtam tanácsukat, de rosszul tettem, mert így két hónapig tartott Szartachhoz az út, amelyet egy hónap alatt megjárhattam volna, ha lovakkal megyek.

(9) A kereskedők javaslatára Konstantinápolyból gyümölcsöket, muskotálybort és kétszersült ínycségeket vittem magammal a főbb kapitányoknak való adakozás céljára, hogy a továbbjutást megkönnyítsem vele, mert náluk senkit sem néznek jó szemmel, aki üres kézzel érkezik. Miután e város előjáróit nem találtam itt, mindezt elhelyeztem az egyik kordéban, mert azt mondták, hogy Szartachnak nagyon meg fogja nyerni a kedvét, ha sikerül odáig elvinnem.

(10) Június elseje táján tehát felkerekedtünk saját négy, fedeles taligánkkal és még két másikkal, melyet tőlük kaptunk – ezekben vittük az éjszakai alvásra szolgáló hálóládákat. A lovagláshoz öt lovat adtak, ugyanis öten voltunk: jómagam, társam, a cremonai Bartholomeus fráter, Gosset, ki e levelet viszi, Homodei, a tolmács, és egy Miklós nevű fiú, akit Konstantinápolyban vásároltam a felséged juttatta alamizsnából.

Adtak mellénk még két embert, hogy a taligákat hajtsák és a lovakat meg ökröket gondozzák.

(11) Kherszöntől a Don torkolatáig hatalmas hegyfokok magasodnak a tenger fölé, és Kherszón és Szudak között negyven kis város van, melynek csaknem mindegyike saját nyelvén beszél, sokan vannak közöttük gótok, akiknek német a nyelvük.

(12) E hegyvidék után északi irányban gyönyörű lapályos erdő következik, teli forrásokkal és patakokkal; az erdő után óriási rónára jutni; mely ötnapi járóföldre terjed egész a tartomány északi határáig, ahol is Kazáriát a tenger keletről és nyugatról olyannyira összeszorítja, hogy egy széles árok ér egyik tengertől a másikig. E síkságot a tatárok jövele előtt a kunok lakták, és kényszerítették az említett városokat és várakat, hogy nekik adózzanak. A tatárok jöttére a kunok tömegesen Kazáriába nyomultak, és mind egész a tengerpartig menekültek; annyian voltak, hogy egymást falták fel, élők az imént meghaltakat, mint ezt nekem egy bizonyos kereskedő mesélte, aki látta, amint az élők fogaikkal marcangolták és nyeldesték a holtak nyers húsát, akárcsak kutyák a dögöt.

(13) E tartomány pereme felé sok nagy tó van; partjaikon sós források fakadnak, melyeknek vize, mihelyt a tóba ömlik, jégre emlékeztető, kemény sötömbbé válik. A sótelepekből Batunak és Szartachnak nagy jövedelme van, mivel egész Oroszországból ide járnak sóért, és minden megrakott taligáért két vég gyapotkelmét adnak fél yperpera-értékben. A tengeren által is sok hajó jön sóért, ezek mind terhük nagysága szerint fizetnek.

(14) Miután tehát eltávoztunk Szudakból, harmadnap tatárokra akadtunk; amint közibük léptem, tisztán láttam, hogy más világba érkeztem; az ő életüket és szokásaikat írom most le felségednek legjobb tudásom szerint.

II. A TATÁROKRÓL ÉS HAJLÉKAIKRÓL

(1) A tatároknak egyáltalán „nincsen maradandó városuk, a jövődőt” pedig nem ismerik. Felosztották maguk között Szkítiát, mely a Dunától egészen napkeletig nyúlik, és minden egyes kapitány tudja, meddig terjed legelőik határa, aszerint, hogy több vagy kevesebb ember tartozik alája, és tudja, hol kell télen és nyáron, tavasszal vagy ősszel legeltetnie. Tél idején ugyanis dél felé ereszkednek melegebb vidékekre, nyáron meg északnak mennek hűvösebb tájakra. A víztelen legelőket télen járják, amikor hó takarja, mert a vizet hóval helyettesítik.

(2) A jurta, amelyben alszanak, alul kör alakú vesszőrács; teteje ugyancsak vesszőkből van, és felül egy kicsiny kerékbe fut össze, honnan egy kéményszerű nyak mered felfelé; az egészet fehér nemezzel borítják, és gyakran mésszel vagy fehér földdel és porrá őrölt csonttal kenik be, hogy ragyogóbb fehérré tegyék; néha viszont feketével borítják be. Fent a nyak körül a nemezt szép és változatos festéssel díszítik. A bejárat fölé szintén nemezt függesztenek, ezt rátét-munkával tarkítják, ugyanis színes nemezt varrnak rá a másik nemezre, szőlőtövet, fát, madarat, állatot ábrázolva. Ezeket a jurtaikat oly nagyra készítik, hogy némelyik harminc láb is megvan keresztben. Egyszer ugyanis lemértem egy taliga keréknyomának távolságát: húsz lábat tett ki, mikor pedig a jurta rajta volt a szekéren, mindkét oldalán legkevesebb öt lábnyira állt el a kerekektől. Huszonkét ökröt számláltam meg egy jurta szállító taligába fogva: tizenegyet egy sorban a szekér szélében végig, tizenegyet meg ezek előtt. A szekér tengelye olyan vastag volt, mint egy hajóárbc; egy ember állott a jurta ajtajában fenn a szekéren, aki hajtotta az ökröket.

(3) Ezenfelül vékonyra hasított vesszőkből négyszögeket is készítenek egy-egy nagy láda méretére, utána az egyik végétől a másikig érő fedelet emelnek rá ugyanilyen vesszőkből, az elülső oldalába kis ajtót csinálnak, majd beborítják ezt a ládát vagy házikót faggyúba vagy juhtejbe áztatott fekete nemezzel, hogy az eső ne hatoljon át rajta, s ezt is díszítik rátétmunkával. Ilyen ládáknak tárolják minden házi eszközüket és értéküket; jó erősen felkötik tevék vontatta, magas taligákra, hogy a folyókon átkelhessenek velük. Ezeket a ládákat sohasem veszik le a taligákról. Amikor a hálásra szolgáló jurta a földre állítják, bejáratával mindig délnek fordítják, azután a ládás taligákat helyezik el a házon innen és túl fél kőhajításnyira oly módon, hogy a jurta úgy áll a két taligasor között, mintha két fal között volna.

(4) Az asszonyok gyönyörű szép taligákat készítenek maguknak, de nem tudnám leírni őket felségednek, legfeljebb lefesteni; bizony, mindent lefestettem volna, ha tudnék festeni. Egy-egy gazdag mongolnak, azaz tatárnak jó száz-kétszáz ilyen ládás taligája is van. Batu huszonhat feleséget tart, mindegyiknek van egy nagy jurtája – nem számítva a többi kicsinyeket, melyeket a nagy mögött helyeznek el; ezek olyan kamrafélék, hol a szolgálólányok laknak –, és minden egyes jurtához jó kétszáz taliga tartozik. Mikor hajlékaikat felállítják, a legelső feleség a nyugati végen üti fel szállását, utána következnek a többiek rangsor szerinti rendben úgy, hogy az utolsó asszony a keleti végére kerüljön; egyik úrnő szállását a másiktól egy kőhajításnyi távolság választja el. Ezáltal egyetlen gazdag mongol udvara valóságos nagy falnak látszik, jóllehet igen kevés férfit találni benne.

(5) Egy asszonyszemély egymaga képes húsz vagy harminc taligát elhajtani, hiszen sík a föld. Az ökrös vagy tevés taligákat egyiket a másik után kötik, az ökröt hajtó asszony a legelsőn ül, s az összes többi egyforma lépésben követi. Ha úgy adódik, hogy valami rossz útszakaszhoz érnek, szétoldják a taligákat, és egyesével vezetik át rajta. Lassú lépésben haladnak, ahogy a juh vagy az ökör ballag.

(6) Miután felállították a jurtákat ajtajukkal délnek, az úr fekhelyét az északi részen helyezik el. Az asszonyok helye mindig a keleti oldal, vagyis a jurta urának balja, ha fekhelyén arccal dél felé ül; a férfiak helye a nyugati oldal, vagyis az úr jobbja.

(7) Kizárt dolog, hogy a jurtába lépő férfi tegezét az asszonyok helyére akasztaná. Az úr feje fölött mindig egy bálvány van a falra erősítve, egy nemezéből készült bábu- vagy szobrocskaféle, ezt az „úr bátyját”-nak hívják; egy másik hasonlót az úrnő feje fölött találni, ezt az „úrasszony bátyját”-nak mondják. A kettő között fent a magasban van egy kis sovány figura, mely mintegy az egész ház őrzőjének számít. A ház asszonya a jobb oldalához, fekhelye lábánál egy kiemelkedő helyre gypjával vagy más anyaggal kitömött gödölyebőrt rak, és mellé egy kicsiny szobrocskát, mely a szolgálók s az asszonynép felé néz. A bejáratnál, a nők oldalán foglal helyet egy másik bálvány tehéntőggel a tehenet fejó asszonyok részére; a tehenek fejése ugyanis asszonyi feladat. A bejárat másik oldalán, a férfiak felé egy másik szobor áll lőtőggel a férfiak részére, akik a lovakat fejik.

(8) Amikor összejönnek inni, először az úr feje fölött levő bálványnak lötyyintenek az italból, azután sorjában a többi bálványnak; utána az egyik szolgálattevő kimegy a házból egy serlegben itallal, és háromszor lötyyint dél felé, mindannyiszor térdet hajtva – ezt a tűz tiszteletére teszi, majd kelet felé a levegőé tiszteletére, aztán nyugat felé a víz tiszteletére; végül északra a halottakért. Mikor a ház ura kezében tartja a serleget, és inni készül, az első korty előtt a földre loccsantja azt, ami a földet illeti. Ha lóháton ülve iszik, mielőtt belekortyolna, a ló nyakára vagy sörényére önt az italból. Miután tehát a szolgálattevő ekképpen lötyyintett a négy világtáj felé, visszatér a házba, ahol két szolgáló áll készenlétben, két serleget és ugyanannyi tálat tartva, hogy odanyútsák az italt az úrnak s az asszonynak, aki férjével együtt fent ül a kereveten. Ha pedig a férfinak több felesége van, mindig az ül mellette napközben, akivel éjszaka hál, és a többiek valamennyien kötelesek e napon az illető asszony sátrába jönni inni, továbbá itt tartják az aznapi gyűlést, és az úrnak hozott e napi járandóságot ennek az asszonynak a kincsesládájába helyezik. A tejestömlővel vagy más itallal és serlegekkel megrakott pad a bejáratnál van.

(9) Tél idején kitűnő italt készítenek rizsből, kölesből, búzából, mézből, oly tisztát, mint a bor. Bort is küldenek nekik távoli tájakról. Nyáron nem foglalkoznak mással, csak kumisszal. A kumiszt mindig benn tartják a házban, a bejáratnál; mellette áll a kobzos a hangszerével. A mi lantjainkat és hegedűnket nem láttam erre, de láttam sok más hangszert, ami mifelénk ismeretlen. Mikor a ház ura inni kezd, az egyik szolgálattevő hangos szóval elkiáltja: „Ha!”, és a kobzos megpendíti hangszerét. Mikor pedig nagy ünneplést tartanak, akkor mindannyian kezükkel tapsolnak, és táncolnak is a koboz hangjára, a férfiak az úr előtt, az asszonyok meg az úrnő előtt. Ha az úr felhagy az ivással, a szolgálattevő elkiáltja magát, mint az előbb, s a kobzos elhallgat. Akkor mind körben isznak, férfiak és asszonyok, olykor egymással versengve, igen csúnyán és mohón vedelik az italt.

(10) Mikor valakit ivásra akarnak ösztökélni, megragadják a fülénél fogva, és erősen húzzák kétfelé, hogy a nyeldekklőjét kitágítsák, közben tapsolnak és táncolnak előtte. Hasonlóképpen, ha valakit nagy ünneplésben és szórakoztatásban akarnak részesíteni, egyikük megfogja a telt serleget, másik kettő közreveszi jobbról és balról, és így hármásban közelítenek dalolva és táncolva afelé, akinek a serleget fel akarják kínálni. Mikor az kezét nyújtja a serleg után, hirtelen visszaugranak, és mint az előbb, újra közeledni kezdenek; háromszor vagy négyszer megtréfálják ily módon a serleg visszarántásával, amíg csak virágos jókedve s ihatnékja nem támad; akkor aztán odaadják neki a serleget, és dalolnak, kezükkel tapsolnak, lábukkal dobognak, mialatt iszik.

III. ÉTELEIKRŐL

(1) Ételeikről és eleségükről tudja meg felséged, hogy válogatás nélkül megeszik minden elhullott állatukat, márpedig ennyi tömérdek jószág és barom között bizonyos, hogy igen sok el fog pusztulni. Nyáron azonban, amíg tart a kumiszból, vagyis kancatejből, nem élnek egyéb táplálékkal. Ezért ha éppen ilyenkor döglük el egy ökrük vagy lovuk, húsát vékony csíkokra vágva a napra, széljárta helyre akasztják, s a hús azon mód sótlanul és minden rossz szag nélkül rögtön kiszárad. A ló belső részeiből jobb hurkát csinálnak, mint a disznóhurka, és frissiben költik el; a hús többi részét télire tárolják. Az ökrök bőréből hatalmas tömlőket készítenek, melyeket csodálatosan szárítanak ki füstön. A lóbőr hátulso részéből igen csinos lábbeliket csinálnak.

(2) Egyetlen juh húsából ötven vagy száz személynek adnak enni, mert egész apró darabkákra vágják egy sós vízzel telt tálba, más mártást nem is készítenek; akkor aztán a kés hegyével vagy külön e célra fabrikált háromágú villa hegyével – amilyenel mi a borban főtt körtét és almát szoktuk fogyasztani – nyújtanak minden körül állónak egy vagy két falatkával, aszerint hogy mekkora a résztvevők sokasága. Mielőtt a juh húsát felszolgálnák, a ház ura legelsőnek maga kiveszi belőle azt, ami neki tetszik, és ha valakinek külön adaggal kedveskedik, annak egyedül kell megennie, és nem szabad mással megosztania; ha azonban nem tudja az egészséget megenni, vigye magával vagy adja a szolgagyereknek, amennyiben kéznél van, hogy őrizze meg számára, különben rakja félre a kapturgájába, azaz négyszögletű tarisznyájába, melyet az effélék tárolására hordanak: ide teszik a csontokat is, amikor nincs idejük jól lerágni, azért, hogy később majd lerághassák, és semmi ételféle kárba ne vesszen.

IV. HOGYAN KÉSZÍTIK A KUMISZT?

(1) A kumisz, vagyis kancatejet a következőképpen készítik el: két földbe vert karó közé hosszú kötelet feszítenek a föld felett, és kilenc óra körül ehhez a kötélhez kötik azoknak

a kancáknak a csikaját, amely kancákat meg akarnak fejni. Az anyaállatok a csikók mellett állnak, és békésen tűrik, hogy megfejjék őket. Ha egy kanca túlságosan szilaj, egy ember megfogja a csikót, és anyja alá tartja, hagyva, hogy egy kicsit szopjon, majd elhúzza, s a fejőember lép a helyébe.

(2) Miután tehát nagy mennyiségű tejet gyűjtöttek össze, mely friss állapotban éppoly édes, mint a tehéntej, egy nagy tömlőbe vagy tartóba öntik, és köpülni kezdik egy erre a célra készült fadoronggal, mely lenti végén emberfej vastagságú, és alulról ki van vájva; a gyors veréstől újbórl módjára forrni, majd savanyodni és erjedni kezd, és mindaddig köpülik, míg csak a vaját ki nem vonják belőle.

(3) Akkor megkóstolják, s ha mérsékelten csípős, megisszák. Amíg issza az ember, úgy csípi a nyelvét, mint az újbórl, s ha felhagy vele, mandulatej utóíz marad a nyelven; az ember belsejét alaposan felpezsdíti, sőt a gyenge fejűeket el is bódítja; erős vizelethajtó hatása van.

(4) Csinálnak még karakumiszt, vagyis fekete kumiszt is a nagyurak használatára, a következőképpen: a kancatej nem alszik meg. Ugyanis az az általános szabály, hogy semmilyen állat teje nem alszik meg, ha magzatjának gyomra nem tartalmaz oltóanyagot; a csikó gyomrában nem talál oltót, ennek következtében a kancatej nem alszik meg. Addig verik tehát a tejet, míg minden sűrűje egyenesen a fenekére nem száll, mint a bor seprője, tiszta része meg felül marad, és olyan, mint a tejsavó vagy mint a fehér must. Az üledék nagyon fehér, ezt a szolgálknak adják; erős altató hatása van. A tiszta folyadékot az urak isszák, és ez valóban igen kellemes ízű és izgató ital.

(5) Batunak harminc embere van szállása körzetében egynapi járásra, ezek mindegyike naponta száz ló így elkészített tejét szolgáltatja be, tehát mindennap háromezer ló tejét, nem számítva a másikat, fehér tejet, amit a többiek hoznak. Mert ahogy Szíriában a parasztlak termésük harmadát adják le, úgy emezek a kancák minden harmadik napi fejését kötelesek uraik portájára vinni.

(6) A tehéntejből először kivonják a vaját, és addig főzik, míg teljesen megolvad, majd e célra tartogatott juhbendőkben tárolják; a vajba nem tesznek sót, de erős főzése következtében nem romlik meg. Tél idejére rakják félre. A vaj kiválása után visszamaradó tejet hagyják, hogy megsavanyodjék, amennyire csak meg tud savanyodni, majd erjesztik, és az erjedéssel megtúrósodik; a túrót napon szárítják, amitől olyan kemény lesz, mint a vas salakja, s ezt zsákokban elrakják télidőre. Télen pedig, amikor nincsen tejük, e savanyú alvadékot, melyet ők kurutnak neveznek, tömlőbe teszik, leöntik meleg vízzel és erősen rázzák, amíg a vízben felolvad, így az egész folyadék savanyúvá válik tőle, és ezt isszák tej helyett. Tiszta víz ivásától szigorúan tartózkodnak.

V. MELY ÁLLATOKAT ESZIK MEG; ÖLTÖZETÜKRŐL ÉS VADÁSZATUKRŐL

(1) A nagyobb uraknak vannak falvaik a déli vidékeken, ahonnét tél idejére kölest és lisztet hoznak nekik; a szegények juhokért és prémekért cserébe szerzik be maguknak. A rabszolgák piszkos vízzel töltik meg a hasukat, és elégedettek vele. Egereket is fognak, ezeknek igen sok válfaja hemzseg itt; a hosszú farkú egereket nem eszik meg, hanem a madaraiknak adják; a mezei pockot és a többi rövid farkú egeret megeszik. Sok a mormota is errefelé, melyet itt szogurnak neveznek, ezek télen húszan-harmincan bújnak össze egy odúba, és hat hónapig alszanak; nagy mennyiségben fogdossák őket.

(2) Találhatók itt tengeri nyulak is, melyeknek hosszú a farkuk, mint a kandúré, és a farkuk hegyén fehér-fekete szőrpamacs van. Van még sok más kisebb állatjuk; a tatárok kitűnően értenek az ehetőek kiválasztásához. Szarvasokat nem láttam errefelé, mezei nyulat is keveset, gazellát viszont sokat, valamint tömérdek vadszamarat, mely az öszvérhez hasonlít. Láttam még egy másfajta állatot is, melyet argalinak mondanak: teljesen olyan a teste, mint a kosé, szarva is csavart, mint azé, de olyan nagy, hogy fél kézzel alig bírtam egy pár szarvat felemelni. Ezekből a szarvakból nagy ivótülköket csinálnak.

(3) Vannak sólymaik: kerecsen- és vándorsólymok szép számmal; ezeket valamennyien a jobb kezükön viszik, és a sólyomnak egy kis zsinórt tesznek a nyaka köré, mely a melle közepéig csüng, bal kezükkel ennél fogva szorítják le az állat fejét és mellét, amikor a préda után vetik, hogy a szél vissza ne térítse vagy felfelé ne ragadja. Élelmük nagy részét tehát vadászattal szerzik meg.

(4) Amikor vadra mennek, sokan összegyülekeznek, és körülveszik azt a tájékat, ahol a vadat tudják, majd lépésről lépésre szűkítik a kört, míg az állatokat valósággal gyűrűbe zárják, és akkor nyilaznak rájuk.

(5) Öltözékükről és viseletükről tudja meg felséged, hogy Kínából és más keleti vidékekről, továbbá Perzsiából és egyéb déli tájakról jutnak el hozzájuk a selyemanyagok, arannyal átszótt kelmék és pamutszövetek, melyekbe nyáron öltöznek. Oroszországból, Moxa [mordvin]-földről, Nagy-Bolgárországból, Baskíriából, azaz Nagy-Magyarországból és a kirgizektől – ez csupa erdő borította északi tartomány – és még sok más nekik hódoló, északi fekvésű országból szállítják a különféle értékes szőrméket, amilyeneket soha nem láttam a mi tájainkon; ezeket hordják télidőben. Télen legkevesebb két bundát csinálnak: az egyiknek befelé fordul a szőre a test felé, a másiknak kifelé a szélnek és hónak, ezek általában farkas-, róka- vagy majomprémből készülnek. Míg bent ülnek a házban, más, könnyebb szőrme van rajtuk. A szegényebbje kívülre kutya- vagy kecskebőrt visel.

(6) Nadrágjukat is bőrből készítik. A gazdagok ruháikat selyemszösszel bélelik, mely szerfölött puha, könnyű és meleg; a szegények gyapottal tömik ki ruhájukat vagy finomabb gyapjúval, melyet a durvából ki tudnak vonni. A durvább gyapjúból a jurtaik és ládáik befedésére szolgáló nemezt készítenek, továbbá az ágyra valókat. Harmadrészt lószőrrel kevert gyapjúból fonják köteleiket. Nemezből csinálják még a nyeregüléseket, nyeregtakarókat és az eső ellen védő köpenyeket; ebből következik, hogy sok gyapjút használnak fel. Most lássa felséged a férfiak viseletét.

VI. A FÉRFIAK HAJVISELETÉRŐL ÉS AZ ASSZONYOK ÉKESSÉGÉRŐL

(1) A férfiak a fejtetőn egy négyszöget kiberetválnak, és az elülső sarkaktól kezdődően a koponya oldalcsontján egy-egy beretvált csíkot vezetnek egészen a halántékig. Leberetválnak a halántékukat is és a tarkójukat a nyakszirt felső homorulatáig, továbbá a homlokrészt elöl a homlokcsontig, efölött egy csomónyi haját meghagynak, mely a szemöldökükig leér. A hátsó sarkaknál is meghagyják a haját, fonatot csavarnak belőle, s összekötve körbevezetik a fülig.

(2) A leányok viselete nem különbözik a férfiakétól, legfeljebb valamicskével hosszabb. De amikor a leány férjhez megy, másnap leberetválnak koponyáját a fejtetőtől a homlok felé, és az apácák bebújás köpenyéhez hasonló, bő tunikát ölt magára, bár annál minden tekintetben bővebbet és hosszabbat, mely elöl nyitott és a jobb oldalon kötődik. Ebben tér el ugyanis a tatárok viselete a törökökétől, hogy a törökök bal oldalt kötik össze a tunikájukat, a tatárok pedig mindig jobb oldalt.

(3) Ezenkívül van még az asszonyoknak egy fejdíszük is, melyet bogtaknak hívnak, és fakéregből vagy más kéznél levő, könnyebb anyagból készítene. Ez henger alakú és olyan vastag, hogy két kézzel lehet csak körülfogni, egy könyöknél hosszabb, és a csúcsán oszlopfőre emlékeztető négyszögben végződik. Drága selyemmel vonják be – a belseje üres –, és a teteje közepére, vagyis arra a bizonyos négyszögre tollakból vagy finom nádakból készült csomót tűznek, mely szintén hosszabb egy könyöknél. E csomót fölül pávatollakkal és hosszában körös-körül a vadkacsa apró farktollaival díszítik, sőt drágakövekkel is; a gazdag úrnők ezt az ékességet hordják a fejükön, és erősen rászorítják egy főkötővel, melynek tetején erre alkalmas lyuk van, és belé dugják a hátulról a fejtetőre fésült, kontyfélébe fogott haját, majd a bogtak ráhelyezése után szorosán megkötik az álluk alatt. Ezért, ha az ember távolból lát több előkelő hölgyet együtt lovagolni, olyan, mintha katonák volnának, fejükön sisakkal és felemelt lándzsával. Ugyanis a bogtak sisaknak, a fölötte levő vesszőcsomó pedig lándzsának látszik.

(4) Az összes nő férfimódra: szétterpesztett lábbal üli meg a lovat; köpenyüket égszínké selyemdarabbal kötik meg a csípőjük felett, egy másik szalagot a keblükre szorítanak, szemük alá pedig fehér kendőt kötnek, mely egészen mellükig leér.

(5) Az asszonyok bámulatosan kövérek. És minél kisebb az orra valamelyiknek, annál szebbnek tartják. Arcuk festésével még jobban elcsúfítják magukat. Szüléssel sosem fekszenek ágyba.

VII. AZ ASSZONYOK MUNKAÖRÉRŐL ÉS KÉSZÍTMÉNYEIKRŐL

(1) Az asszonyok munkakörébe tartozik a taligákat hajtani, felrakni rájuk, majd lerakni a jurtákat, megfejni a teheneket, vaját és kurutot: csinálni, kikészíteni és bélhúrral megvarrni

a bőröket. A bélhúrt ugyanis vékony ízekre szedik szét, majd egyetlen hosszú fonállá összesodorják. Ők varrják a lábbeliket, a nemezharisnyákat, valamint más ruhadarabjaikat. Ruháikat sohasem mossák, mert azt tartják, hogy Isten akkor megharagszik, és mennydörgés támad, ha száradni kitergetik; ezért a mosókat elverik, és elveszik tőlük a holmit. A mennydörgéstől szerfölött félnek. Ilyenkor minden idegent kiküldenek jurtáikból, fekete nemezbe burkolóznak, és abban bújnak meg, míg csak el nem múlik. Edényeiket sem mossák soha, hanem amikor a hús már megfőtt, a tálalásra szánt edényt kimossák a főzőüstből merített forró húslével, majd visszaöntik az üstbe. Az asszonyok készítik a nemezt is, és ők vonják be vele a jurtát.

(2) A férfiak csinálják az íjakat és nyilakat, a kengyelvasakat és zablákat, készítik a nyergeket, valamint a jurtákat és taligákat, őrzik és fejik a lovakat, köpülik a kumiszt, azaz a kancatejet, csinálják a tároláshoz szükséges tömlőket, őrzik és megrakják a tevéket. A juhokat és kecskéket egy nyájban legeltetik, és hol a férfiak, hol az asszonyok fejik meg. Besűrített és megsózott savanyú juhtejjel készítik ki a bőröket.

(3) Amikor kezüket vagy fejüket meg akarják mosni, szájukat megtöltik vízzel, és apránként eresztik ki szájukból a tenyerükbe, megnedvesítik vele hajukat, és megmossák fejüket.

(4) Házasodásukról tudja meg felséged, hogy a tatároknál senki sem kap feleséget másként, csak ha megveszi; ezért a leányok néha már teljesen felserdülnek, mire férjhez mennek. A szülők ugyanis többnyire addig tartják, amíg el nem adják őket. A vérrokonság első és második fokára tekintettel vannak, a sógorságra azonban egyáltalán nincsenek tekintettel, mert egy időben két nővért is elvehetnek vagy egyiket a másik után. Egyetlen özvegy sem megy férjhez náluk, mégpedig azért nem, mert hitük szerint mindenki, aki az evilági életben szolgál nekik, az eljövendőben is szolgálni fog; így az özvegyről mindig feltételezik, hogy halála után első férjéhez fog visszatérni. Innen ered az a csúf szokásuk, hogy tudniillik a fiú néha apja összes feleségét elveszi, az egy anyát kivéve. Az apa és anya udvara ugyanis mindig a legkisebb fiúra száll, ezért neki kell gondoskodnia apja valamennyi asszonyáról, aki az atyai udvarral együtt reá marad. Amennyiben tehát akarja, úgy él velük, mint feleséggel szokás, mert nem érzi sérelemnek, ha azok a halál után atyjához visszatérnek.

(5) Miután egy férfi szerződést kötött a másikkal arra nézve, hogy a leányát elveszi, az apa leánya tiszteletére áldomást csap, a leány pedig elszökik rokonaihoz, hogy ott elrejtőzzék. Akkor az apa azt mondja: „Íme, a leányom most már a tiéd; fogd el ott, ahol rátalálsz.” Mire a vevő barátaival együtt addig keresi a leányt, amíg megleli, és erőnek erejével kell hogy elragadja, s mintegy erőszakkal saját jurtájába vigye.

VIII. IGAZSÁGTEVÉSÜKRŐL ÉS ÍTÉLETEIKRŐL; HALÁLUKRÓL ÉS TEMETKEZÉSEIKRŐL

(1) Igazságtevésükről tudni kell, hogy amikor két ember összecsap egymással, senki sem mer közbelépni, még az apa sem meri fiát segíteni, de az, aki a sérelmet szenvedte, ura udvarához folyamodhat; ha a másik a folyamodás után hozzáér, halállal bűnhődik. De késlekedés nélkül, azonnal kell induljon; a sértett fél a sérelmezőt fogolyként vezeti.

(2) Halálos ítélettel csak abban az esetben sújtanak valakit, ha tetten érték vagy maga beismerte vétkét. De ha többen is vádolják vele, alaposan megkínózzák, hogy beismerje. Halállal büntetik az emberölést, valamint a közösülést is, ha az illető nem a maga asszonyával követi el. Maga asszonyán feleségét vagy szolgálóját értem, mert rabszolgájával úgy rendelkezhet az úr, ahogy kénye-kedve tartja. Hasonlóképpen halál jár valamely rendkívül nagy lopásért. Csekélyebb dolog, mint például egy juh ellopásáért – mindaddig, amíg ismételten rajta nem kapják – kegyetlenül elverik a tolvajt: ha száz ütést mérnek rá, ahhoz száz bot is kell. Ezt azokról mondom, akiket az udvar ítélete alapján vernek meg. Kivégzik a hamis követeket is, akik tudniillik követnek adják ki magukat és nem azok, úgyszintén a boszorkányokat – de ezekről később részletesebben fogok beszélni –, mert őket méregkeverőknek tartják.

(3) Ha valaki meghal, hangos jajveszékkel siratják, és ilyenkor egy évre mentesülnek a járandóságok beadása alól. Aki jelen van egy felnőtt személy halálánál, az utána egy évig nem lép be Mengü kán házába; ha gyermek halálánál van jelen, egy hónapig.

(4) Az elhunyt sírja közelében – amennyiben a nemesurak közül való volt, tehát Dzsingisz; az ő első apjuk és uruk nemzetségéből származott – mindig kint hagynak egy jurtat. A sír helye ismeretlen; a nemesurak temetkezési helye körül állandó őrség táborozik a sírokra ügyelő emberekből. Azt nem hallottam, hogy a halott mellé kincseket tennének. A kunok nagy halmot emelnek a megboldogult felett, és szobrot állítanak neki, mely keletnek néz, és a köldöke előtt serleget tart a kezében. A gazdagoknak gúlát is építenek, vagyis egy csúcsos házikót, némely helyen égetett téglából készült, nagy tornyokat láttam, másutt kőházakat, jóllehet errefelé nem találni követ. Láttam egy nemrégiben elhunytat, akinek magas póznák közé tizenhat lóbórt akasztottak fel, minden égtáj felé négyet, és kumiszt tettek oda, hogy igyék, meg húsokat, hogy egyék, pedig a halott állítólag meg volt keresztelkedve. Keletebbre másfajta sírokat láttam, tudniillik kövekkel kirakott nagy térségeket, némelyik kerek volt, némelyik négyszögletes, és a térség körül négy magas kő mutatott a négy világtáj irányába.

(5) Ha valaki megbetegszik, ágyba fekszik, és jurtája fölé jelet tűz, hogy ott beteg van, s hogy senki be ne lépjen. Így hát nem látogatja más a beteget, csak aki gondozza. Mikor egy nagy udvarban esik ágyban valaki, már messzi körzetben örökkel veszik körül a szállást; ezek senkit sem bocsátanak a kijelölt határnál beljebb. Attól félnek ugyanis, hogy valami ártó szellem vagy fuvallat hatol be a belépőkkel. Sámánjaikat hívják el, akik az ő papjaik.

IX. HOGYAN ÉRKEZTEK MEG A BARBÁROK KÖZÉ; A TATÁROK HÁLÁTLANSÁGÁRÓL

(1) Mikor az említett barbárok közé értünk, úgy éreztem – már korábban is szóltam róla –, mintha egy más világba lépnék. Kezdetben ugyanis sokáig hagyták, hogy taligáink árnyékában ülve várakozzunk, majd lóháton körülvettek minket. Első kérdésük az volt, jártunk-e már náluk valaha? Tagadó válaszunkra szemérmetlenül kunyerálni kezdtek eleségünkből. Adtunk a kétszersültből és a borból, amit a városból hoztunk magunkkal. Miután egy kancsó bort lehajtottak, másikat kértek, mondván, hogy az ember nem egy lábbal lép a házba; odaadtuk, mentegetődzve, hogy csak kevesünk van. Ekkor megkérdezték, hogy honnét jövünk és hová igyekszünk. Elmondtam nekik a már ismertetett szavakat: hallottuk volt Szartachról, hogy keresztény, és hozzá akarok menni, mert felséged levelét kell neki eljuttatnom. Tüzetesen faggattak, vajon szabad akaratomból megyek-e, avagy küldetésben járok? Azt feleltem, hogy senki sem kényszerített menni, és nem mentem volna, ha nem akartam volna, ezért saját jószántamból megyek s egyben felettesem akaratából is. Nagyon vigyáztam, hogy sohase valljam magam felséged követének. Azután puhatolózni kezdtek: mi van a taligákon? Arany-e vagy ezüst, vagy talán értékes kelmék, amiket Szartachnak viszek? Ám lássa Szartach, mit viszünk neki, ha egyszer megérkezünk hozzá – válaszoltam –, nem az ő dolguk ez után fürkészní, de vezessenek el kapitányukhoz, s ha ő hajlandó nekem kíséretet adni Szartachhoz, tegye meg, különben visszafordulok.

(2) Ebben a tartományban ugyanis Batunak egy vérrokona volt a kapitány, név szerint Csagatáj, akinek a konstantinápolyi császár úr ajánlólevelet küldött, kérvén, hogy engedje meg számomra az átutazást. Ebbe beleegyeztek; elláttak lovakkal és ökrökkel, valamint vezetőül két embert rendeltek mellénk – a többiek, akik idáig vezettek, visszamentek. De mielőtt ezeket átadták volna, hosszan megvárakoztattak, közben kicsinyeik számára kenyérért zaklattak, és amit csak szolgálainknál láttak: késeket, kesztyűket, erszényeket, öveket, mindent megbámultak, és mindent maguknak akartak. Igyekeztem elhárítani, mondván, hogy még hosszú út van előttünk, és nem foszthatjuk meg magunkat ilyen hamar egy ekkora út megjárásához szükséges holmiktól. Erre csalónak neveztek.

(3) Igaz, erőszakkal nem vesznek el semmit, de rendkívül tolaodva és szemérmetlenül mindent elkernek, amit látnak, és ha odaadja az ember, rajtaveszt, mert nem hálásak érte. Ők ugyanis a világ urainak tartják magukat, és úgy vélik, senki sem tagadhat meg tőlük semmit; ha viszont nem ad az ember, és később rászorul szolgálatukra, rosszul látják el. Nagyon savanyú tehéntejet adtak innunk, melyből a vaját már kivonták, ezt ők ajrannak nevezik. Végre eltávoztunk tőlük, és egészen úgy éreztem, mintha rossz szellemek karmaiból szabadultam volna meg. Másnap megérkeztünk a kapitányhoz.

(4) E két hónap folyamán, amíg Szudakból Szartachhoz utaztunk, sohasem aludtunk házban vagy sátorban, hanem mindig a szabad ég alatt vagy taligáink alatt; nem láttunk egyetlen várost, még csak épületromot sem, ahol valamikor város lett volna, csupán tömérdek kun sírhalmot. Aznap este a fiú, aki vezetett minket, kumiszt adott inni; mikor belekóstoltam, egészen kivert az izzadság az undortól meg a szokatlan íztől, mivel még sohasem ittam ilyet. Mindamellettt igen ízletesnek találtam, aminthogy valóban az is.

X. CSAGATÁJ UDVARÁRÓL ÉS ARRÓL, HOGY A KERESZTÉNYEK NEM ISSZÁK A KUMISZT

(1) Másnap reggel szembetalálkoztunk Csagatáj jurtaikat vivő szekereivel; olyannak látszott, mintha egy nagy város közelített volna felém. Elámultam a barmok, ökrök, lovak, juhnyájak sokaságán. Embert viszont, aki terelje őket, keveset láttam. Megtudakoltam hát, hány ember tartozik Csagatáj alá, és úgy értesültem, hogy nincsenek ötszáznál többen; az emberek fele részével a másik szálláson találkoztunk.

(2) Ekkor a fiú, aki a vezetőnk volt, mondogatni kezdte, hogy Csagatájnak valamit adni kellene, minket megállított, és ő maga előrement jövetelünket jelenteni. Már elmúlt kilenc óra; a tatárok valami víz mellett lerakták jurtaikat. Csagatáj tolmácsa odajött hozzánk, és mihelyt megtudta, hogy még sohasem jártunk náluk, mindjárt követelni kezdett élelmünkből; adtunk neki. Valami ruhafélét is kért, tekintve, hogy ő fogja szavainkat ura felé továbbítani. Elhárítottuk. Kérdezte, mit hozunk urának. Elővettünk egy flaskó bort és megtöltöttünk egy tálacskát kétszersülttel meg egy kis tálcat almával és más gyümölcsökkel. Nem tetszett neki, hogy nem hoztunk valami értékes kelmét.

(3) Így aztán félve és restelkedve léptünk be hozzá. Kerevetén ült, kezében kobozzal, mellette a felesége; ez az asszony – valóban azt hiszem levágta az orrát, hogy laposabb legyen a szeme között, mert ott semmi orr nem volt, s a helyét meg a szemöldökét is valami fekete kenőccsel kente be, s ez a mi szemünkben szörnyűséges csúnya volt.

(4) Ekkor elmondottam neki az ismertetett szavakat. Mert mindenütt ugyanazt a szöveget kellett előadnunk. Erre ugyanis már előre nyomatékosan figyelmeztettek azok, akik jártak volt közöttük, hogy sohase változtassunk szavainkon. Kértem őt, kegyeskedjék kezünkből e csekély ajándékot elfogadni, mentegette magam, hogy szerzetes vagyok, s a mi rendünk nem törekszik aranyra, ezüstre vagy értékes ruhafélékre, így hát nincs semmi effélém, amit felajánlhatnék neki, de áldásképpen fogadjon el a mi ételeinkből. Erre megparancsolta, hogy vegyék át a holmikat, majd azonnal szétszította emberei között, akik ivásra összejöttek. Áadtam neki a konstantinápolyi császár úr levelét is. Mindez a mennybemenetel ünnepének nyolcadán történt. Ő a levelet legott Szudakba küldte lefordítás végett, minthogy görögül írták, vele pedig nem volt senki, aki a görög írást ismerte volna.

(5) Megkérdezte tőlünk, hajlandók volnánk-e kumiszt, vagyis kancatejet inni – mivel a közöttük élő keresztények: oroszok, görögök, alánok, akik erősen akarnak ragaszkodni vallásukhoz, nem isznak belőle, sőt nem is számítják magukat többé kereszténynek, ha egyszer ittak, és papjaik úgy fogadják őket vissza [az egyházba], mintha megtagadták volna Krisztus hitét. Erre azt feleltem, hogy egyelőre van még innivalónk elég, de ha ez az ital ki találna fogyni, kénytelenek volnánk azt inni, amit éppen felkínálnak. Megkérdezte továbbá, hogy mit tartalmaz felséged levele, melyet Szartachnak küld. Felséged levele le van zárva bullával, feleltem, és nincs benne más, mint jóakarató baráti üzenet. Kérdezte még, hogy milyen szavakat készülünk Szartachnak mondani. „A keresztény hit szavait” – válaszoltam. Melyeket? – kérdezte, mert örömet hallaná őket. Erre elmagyaráztam neki hitvallásunkat,

már amennyire tudtam tolmácsomon keresztül, aki nem dicsekedhetett sem nagy ésszel, sem valamelyes ékesszólással. Meghallgatta, de nem szólt rá, csak bólogatott.

(6) Azután kijelölt két embert, hogy bennünket ellásson, valamint ökreinket és lovainkat őrizze, és felszólított, hogy szekerezzünk addig vele, amíg a császári levél lefordítása végett elküldött futár vissza nem tér. Vele együtt utaztunk pünkösöd másnapjáig.

XI. PÜNKÖSD ELŐESTÉJÉN ALÁNOK KERESTÉK FEL ŐKET

(1) Pünkösöd előestéjén bizonyos alánok kerestek fel minket, kiket is itt jászoknak mondanak. Ezek görög szertartású keresztények, görög írást használnak és görög papjaik vannak, de nem szakadárok, miként a görögök, hanem személyekre való tekintet nélkül tisztelnek minden keresztény embert. Hoztak nekünk főtt húsokat, kérve, hogy fogyasszunk az ő étkükből, és imádkozzunk egy halottjukért. Mire azt mondtam, hogy éppen egy nagy ünnep előestéje van, és e napon nem eszünk húst; majd magyarázatot tartottam nekik az ünnepről, s ennek nagyon megörültek, mivel a keresztény vallásra vonatkozólag semmit sem ismertek, mindössze Krisztus nevét.

(2) Faggattak ők is meg mások is sokan, keresztény oroszok és magyarok: vajon üdvözülhetnek-e, hiszen kumiszt kell inniük és dögöket meg mohamedánok és más hitetlenek által levágott állatokat kell enniük – olyanokat, melyeket még maguk a görög és orosz papok is dögnék vagy a bálványok számára hozott áldozatnak tartanak –, továbbá nem tudják, mikor van böjt, de ha tudnák is, nem volna alkalmuk megtartani. Erre legjobb tudásom szerint tájékoztattam őket a helyes útról, tanítván és erősítvén őket a hitben.

(3) A húsokat, melyeket hoztak, eltettük az ünnepre; aranyért vagy ezüstért ugyanis semmit nem lehetett vásárolnunk, csak gyapotért vagy más kelmefélélért, ilyenekkel pedig nem rendelkezünk. Valahányszor szolgálaink yperperákat kínáltak fel fizetségképpen, ujjukkal megdörzsölték és orruk lyukához tartották, hogy szagáról döntsék el, nem rézből való-e, adni pedig nem adtak más élelmet, mint nagyon savanyú és rossz szagú tehéntejet. Borunk már fogytán volt; a vizet annyira megzavarták a lovak, hogy ihatatlan volt. Ha nincs velünk a magunk kétszersültje és Isten kegyelme, talán éhen is haltunk volna.

XII. A MOHAMEDÁNRÓL, AKI KIJELENTETTE, HOGY MEG AKAR KERESZTELKEDNI, ÉS A LEPRÁSOKNAK LÁTSZÓ EMBEREKRŐL

(1) Pünkösöd napján eljött hozzám egy mohamedán ember, akinek beszélgetésünk kapcsán a hit dolgait kezdtük magyarázni. Hallva Isten ama jótéteményéről, melyet a testet öltés jelent az emberi nem számára, valamint a halottak feltámadásáról, az utolsó ítéletről és

arról, hogy a keresztségben a bűnök feloldást nyernek, kijelentette, hogy meg kíván keresztelkedni. És mialatt hozzákészültünk, hogy megkereszteljük őt, hirtelen lovára pattant, mondván, hogy hazamegy, és megtanácskozza a dolgot a feleségével.

(2) Másnap beszélt velünk, és azt mondotta, hogy semmi áron nem merné felvenni a keresztséget, mert akkor nem ihatna kumiszt. A vidék keresztényei ugyanis azt mondták, hogy aki igazán keresztény, nem ihat belőle, márpedig enélkül nem lehet megélni ebben a pusztaságban; ebbeli nézetétől semmiképpen nem sikerült őt eltérítenem. Ami világosan bebizonyítja felséged előtt, hogy [az idevalók] nagyon messze távolodnak a hittől e nézet miatt, mely a nagy számban közéjük került oroszok révén erősen tartja magát.

(3) Ezen a napon a szóban forgó kapitány kijelölt számunkra egy embert, hogy Szartachhoz kísérjen, és két másikat, hogy a legközelebbi szállásig vezessenek, mely ökrös fogattal ötnapi járóföldre esett ide. Adtak egy kecskét is eleségül, valamint több tömlővel tehéntejet, és csak egy kevés kumiszt, mert az becses dolog náluk. Így hát elindultunk egyenesen észak felé; úgy látszott, mintha a pokol egyik kapuján keltünk volna át. A vezető szolgalegények látva, hogy nem nagyon örködünk holmink felett, kezdtek szemérmetlenül meglopni. Végül is, mikor már több mindenünk odaveszett, a bosszúság éberré tett minket.

(4) Végre elérkeztünk a tartomány határára, melyet egyik tengertől a másikig árok rekeszt be. Az árkon túl volt táboruk; amikor közéjük léptünk, valamennyiük leprásnak nézett ki, ide ugyanis hitvány embereket helyeztek, hogy beszedjék a vámot azoktól, akik az ismertett sótelepekről sőt szállítanak. Innen tizenöt napi járóföldet kell majd úgy megtennünk, mondták, hogy nem találunk embereket. Ittunk kumiszt velük, és adtunk nekik egy tálat megrakva kétszersülttel; ők nyolcunk részére egy kecskét adtak az egész nagy útra, és nem tudom hány tehéntejjel teli tömlőt.

(5) Miután lovakat és ökröket váltottunk, nekivágtunk az útnak, melyet tíz nap alatt tettünk meg a következő táborig; két kis folyótól eltekintve, nem akadtunk vízre, csak a völgyekbe ásott gödrökben. Attól kezdve, hogy az említett Kazária tartományát [Krímet] elhagytuk, egyenesen keletnek vettünk irányt; tőlünk délre volt a tenger, északra meg a végeláthatatlan pusztaság, melynek szélessége helyenként harminc napi járóföld, és rajta sehol egy erdő, sehol egy hegy, sehol egy kő, csak dús fű.

(6) Itt szoktak volt a kipcsaknak mondott kunok legeltetni; a németek valaninak [falbennek]: nevezik őket, tartományukat pedig Valaniának; Isidorus viszont a Tanais [Don] folyótól a meotiszi mocsarak vidékéig és a Dunáig terjedő földet Alániának mondja. Hosszában: a Dunától a Donig, mely utóbbi Ázsiának és Európának a határa, két hónap alatt lehet megjárni, gyors lovaglással, ahogy a tatárok szoktak lovagolni. Az egész területen a kipcsak kunok laktak, sőt még a Donon túl az Etilig is, mely folyókat jó tíznapi járóföld választja el egymástól. E tartománytól északra Oroszország terül el; ezt mindenütt erdők borítják, és Lengyelországtól meg Magyarországtól a Donig terjed. A tatárok egészen elpusztították, s még ma is pusztítják.

XIII. AZ ELSZENVEDETT UNDORRÓL ÉS A KUNOK SÍRHALMAIRÓL

(1) Az oroszok élére ugyanis, mivel azok keresztények, mohamedánokat állítanak, és mikor már nem képesek több aranyat vagy ezüstöt adni, a pusztaságba hajtják őket és gyermekeiket, mint valami nyájat, hogy állataikat őrizték.

(2) Oroszországon túl észak felé Poroszország fekszik, melyet nemrégiben teljes egészében a német lovagrend hódított meg. Bizonyára könnyűszerrel megszerezhetné Oroszországot is, ha kinyújtaná érte a kezét. Ha ugyanis a tatárok azt hallanák, hogy a nagy pap, vagyis a pápa keresztes hadjáratot készítene ellenük, mindnyájan eliszkolnának a saját pusztáikra.

(3) Mentünk-mentünk tehát kelet felé, és nem láttunk egyebet, mint az eget s a földet, olykor jobb kézről a tengert, melyet a Don tengerének mondanak, valamint a kunok sírhalmait; ezek már két mérföldnyi távolból szemünkbe ötlöttek, lévén az a kunok szokása, hogy az egész rokonság együvé temetkezik.

(4) Ameddig a pusztaságot jártuk, jól éreztük magunkat, de az undort, mely szállásaikhoz közeledtünkben elfogott, nem tudom szavakkal kifejezni. Vezetőnk ugyanis azt akarta, hogy minden egyes kapitány elé ajándékkal lépjek, de erre nem volt elegendő az útravalónk. Hiszen napról napra nyolcan fogyasztottuk kenyerünket – nem számítva a váratlanul odatoppanókat, akik mind velünk akartak falatozni –, mert mi voltunk öten, meg a három vezető: kettő a taligákat hajtotta s egy, aki Szartachhoz kellett hogy velünk jöjjön. Az esetenként kapott hús nem tartott ki, pénzért megvehető árura pedig nem találtunk.

(5) Továbbá, mikor taligáink alatt üldögéltünk az árnyékba húzódva – ez idő tájt ugyanis nagy hőség uralkodott –, a tatárok mindenünket látni akarva oly erőszakosan tolakodtak körülöttünk, hogy valósággal letapostak minket. Ha meg rájuk jött a szükség, hogy hasukat kiürítsék, még annyira sem távolodtak el, amennyire egy babszemet elhajít az ember, hanem közvetlen közelünkben, egymás között fecsegve végezték el tisztátalanságaikat, és még sok más módfelett undorító dolgot míveltek.

(6) De a legbosszantóbbnak azt találtam, hogy valahányszor valami épületes dolgot akartam nekik mondani, tolmácsom így szólt: „Ne prédikáltasson engem, mert én nem tudom ezeket a szavakat mondani!” És igazat beszélt. A későbbiekben ugyanis, amikor már kezdtem nyelvüket valamelyest érteni, észrevettem, hogy akármit mondom, a tolmács homlokegyenest az ellenkezőjét továbbítja, aszerint, ami éppen eszébe jut. Akkor beláttam, hogy veszélyes dolog az ő közvetítésével beszélnem, s inkább a hallgatás mellett döntöttem.

(7) Nagy fáradozások árán vonultunk hát táborról táborra, míg végre Szent Mária Magdolna ünnepe előtt néhány nappal a nagy Don folyóhoz jutottunk, mely Ázsiát Európától elválasztja, miként Egyiptom folyója Ázsiát Afrikától.

(8) Azon a helyen, ahol partját elértük, Batu és Szartach a keleti oldalon egy falut létesített oroszokból, akik csónakjaikkal a követeket és kereskedőket átviszik. Először minket vittek át, azután a taligákat, oly módon, hogy egyik kerekét az egyik csónakba tették, a másikat a másikba, a két csónakot összekötötték, és így áteveztek. Itt a vezetőnk nagy

ostobaságot csinált. Azt hitte ugyanis, hogy a falubeliek kötelesek lovakkal és ökrökkel ellátni, így azokat az állatokat, melyekkel eddig jöttünk, a másik parton elbocsátotta, hogy menjenek vissza gazdáikhoz; mikor a révészekről kértünk állatokat, azt felelték, hogy Batutól kapott kiváltságuk értelmében nincs más kötelességük, mint a jövőket és menőket átszállítani. Sőt a kereskedőktől még nagy vámot is szedtek.

(9) Így hát három napot a folyóparton vesztegeltünk. Első napon egy nagy, friss menyhalat adtak, második napon rozskenyeret és egy kevés húst, amit a falu előjárója házról házra járva szedett össze, harmadik napon szárított halakat, amiből nagy készleteik vannak.

(10) Ez a folyó olyan széles itt, mint a Szajna- Párizsnál. És mielőtt e helyhez értünk volna, sok igen szép és halban bővelkedő vízen keltünk át, a tatárok azonban nem értenek a halfogáshoz, és nem is törődnek a hallal, csak ha akkora nagy, hogy húsát úgy lehet enni, mint a juhhúst. A Don Oroszország keleti határa; a Meotisz mocsaraiból ered, melyek északon az óceánig terjeszkednek, majd délnek folyik, és egy nagy, hétszáz mérföldes tengert képez, mielőtt a Pontuszi-tengert elérné. Valamennyi folyó, melyen átkeltünk, ide tart. Az említett folyónak nagy erdeje is van a nyugati oldalon. A tatárok e helynél már nem mennek északabbra, mivel ilyentájt, augusztus beköszöntekeor kezdenek visszafelé ereszkedni délnek; ezért egy másik falu van lejjebb, ahol télen kelnek át a követek.

(11) Nagy bajban voltunk itt, mert sem lovat, sem ökröt nem kaptunk pénzért. Végül, miután kimutattam nekik, hogy minden keresztény ember közös érdekén fáradozunk, szereztek nekünk ökröket és embereket; magunknak gyalogosan kellett utunkat folytatnunk.

(12) Ebben az időben aratták a rozsot. Búza nem terem errefelé, kölesük van nagy mennyiségben.

(13) Az orosz asszonyok úgy ékesítik fejüket, mint a mieink, de a felsőruhájukat kívül, lábfejüktől a térdükig mókussal vagy hermelinnel díszítik. A férfiak olyan köpönyeget viselnek, mint a németek, de a fejükön hosszú, hegyes csúcsban végződő nemezsüveget hordanak.

(14) Három napon át vándoroltunk, anélkül hogy egy lélekre bukkantunk volna. És mikor már nagyon elfáradtunk, az ökrök hasonlóképpen, és nem tudtuk, hol akadunk végre a tatárokra, hirtelen két ló futott felénk; kitörő örömmel fogtuk el őket. Vezetőnk meg a tolmács felszállt rájuk, hogy körülnézzenek, merre található nekünk valami népségre. Mikor végre negyednap emberekre leptünk, úgy megörültünk, mint a hajótöröttek, ha révbe jutnak. Ott aztán kaptunk lovakat meg ökröket, és szállásról szállásra haladtunk, míg csak július 31-én Szartach szállásához nem értünk.

XIV. SZARTACH KÖRZETÉRŐL ÉS LAKOSAIRÓL

(1) A Donon túl elterülő vidék gyönyörű szép, folyókban, erdőkben gazdag. Északon óriási erdőségek fekszenek, hol kétféle nép lakik: egyik a moksa [mordvin], amely semmiféle törvényt nem követ, és teljesen pogány. Városaik nincsenek, erdei kunyhókban laknak. Uruk

és embereik jó része Németországban lelta halálát, a tatárok ugyanis egészen Németország végeihez hajtották őket, miért is nagy tiszteletben tartják a németeket, és remélik, hogy ők általuk fognak megszabadulni a tatárok jármától. Ha egy kereskedő érkezik hozzájuk, az, akinél először megszáll, köteles őt ellátni mindaddig, amíg közöttük óhajt maradni. Ha valaki a más feleségével hál, amaz nem törődik vele, legfeljebb ha a szeme láttára történik, tehát nem féltékenyek. Igen sok disznót tartanak, bővelkednek mézben, méhviaszban, értékes szőrmékben és sólymokban. Őutánuk következnek azok, akiket merdasznak mondanak, a latinok meg *merdinis*-nek hívnak, ezek mohamedánok.

(2) Mögöttük folyik az Etil, a legnagyobb folyó, amit valaha is láttam. Északról jön Nagy-Bolgárországból, és délnek tart, végül egy bizonyos tóba ömlik, melynek körüljárása négy hónapba telik; erről majd később fogok beszélni felségednek. E két folyó: a Don és az Etil között, tehát az északi vidékeken, ahol áthaladtunk, csupán tíznapi járóföld van, délen viszont messzire eltávolodnak egymástól. A Don ugyanis a Pontuszi-tengerbe torkollik; az Etil viszont az említett tengert vagy tavat gyarapítja sok más folyóval egyetemben, melyek Perzsiából ömlenek belé.

(3) Tőlünk délre hatalmas hegyek tornyosultak, ezeknek a pusztaság felé ereszkedő lejtőin laknak a cserkeszek, valamint az alánok, azaz jászok, akik keresztények, és mind a mai napig harcolnak a tatárok ellen. Utánuk a tenger, vagyis az Etil tavának közelében bizonyos lezgnék mondott mohamedánok következnek, akik szintén nem engedelmessé válnak [a tatároknak]. Utánuk következik a Vaskapu, melyet Sándor készített, hogy a barbár népeket kizárja Perzsiából; fekvéséről majd később szólok, mivel visszaútban haladtam át rajta. E két folyó között elterülő földeken, hol utunk vezetett, a kipcsak kunok laktak, mielőtt a tatárok meghódították őket.

XV. SZARTACH UDVARÁRÓL ÉS AZ Ő DICSŐSÉGÉRŐL

(1) Szartachot az Etiltől háromnapi járásra találtuk; udvara hatalmas nagynak látszott, mert hat felesége van, vele levő elsőszülött fiának pedig kettő vagy három, és minden egyes asszonynak van egy nagy jurtája s vagy kétszáz taligája. Vezetőnk egy bizonyos Kojak nevezetű nesztoriánushoz fordult, aki Szartach udvarának egyik főembere. Ő elküldött minket jó messzire a jam házához. Jamnak hívják azt, akinek hivatala a követek fogadása.

(2) Este az említett Kojak felszólított, hogy menjünk el hozzá. Vezetőnk kezdte firtatni, hogy mit viszünk neki, és nagyon felháborodott, amikor látta, hogy semmi ajándékot nem készítünk. Megállottunk Kojakkal szemközt, és ő ott ült teljes dicsőségében, és kobzot pengettetett és táncot lejtett maga előtt. Ekkor előadtam neki a más helyütt már ismertetett szavakat, hogy hogyan jöttünk el urához, s egyben kérleltem, segítsen hozzá, hogy ura megtekintse levelünket. Tovább mentegetőztem, hogy szerzetes lévén, nem mondhatok magaménak, nem fogadhatok el és nem is hozhatok aranyat, ezüstöt vagy egyéb értékes holmit, az istentisztelethez szolgáló könyveken és felszereléseken kívül, így hát

semmi ajándékot nem hoztam sem neki, sem urának. Mert aki a magaméról lemondottam, nem lehetek a másokénak hordozója.

(3) Kojak elég nyájasan felelte, hogy jól teszem, ha szerzetes lévén ragaszkodom fogadalmamhoz; nem szorul rá a mi javainkra, sőt inkább ő adna nekünk a sajátjából, ha szükségét látnánk. Leültetett, és megkínált tejjel. Kevéssel utána arra kért, hogy mondjunk áldást érte, amit meg is tettünk. Tudakolta továbbá, hogy ki a legnagyobb úr a franciák között. Azt feleltem: „A császár, ha békével bírná országát.” „Nem ő – vetette ellen –, hanem a király.” Ugyanis hallott már felségedről Hainault-i Balduin úrtól. Találtam itt egyet Dávid kíséretéből is, aki járt annak idején Ciprusban, és elmesélt itt mindent, amit csak látott.

(4) Ekkor visszatértünk szállásunkra. Másnap küldtem neki egy flaskó muskotály bort, amely kifogástalan állapotban megőrződött e hosszú út folyamán, és egy kétszersülttel megrakott kosarat, ami nagyon megnyerte tetszését. Azon az estén ott tartotta magánál szolgálóinkat.

(5) Következő napon utasított, hogy jöjjek az udvarhoz, és hozzam magammal a király levelét, az istentiszteleti szereket és a könyveket, mert ura látni szeretné. Ezt meg is tettük: megpakoltuk az egyik taligát könyvekkel és szent holmikkal, a másikat meg a kenyérral, borral és gyümölcscsel. Akkor Kojak kirakatta az összes könyveket és szereket. Sok lóháton ülő tatár, keresztény meg mohamedán állt körül minket. Miután megvizsgálta, megkérdezte, hogy mindezt urának akarom-e adni. Ennek hallatára megrémültem, szavai elkedvetlenítettek. De nem mutattam, hanem így feleltem: „Uram, kérünk, hogy urad fogadja kegyesen e kenyeret, bort és gyümölcset, nem ajándék gyanánt, mivel olyan csekélység, hanem áldásképpen, hogy ne üres kézzel járuljunk elébe. Ő maga látni fogja a király úr levelét, és abból megtudja, mi okból jöttünk hozzá. És akkor majd parancsolatára leszünk mind magunk személyében, mind valamennyi holminkkal. E ruhák ugyanis meg vannak szentelve, és nem szabad hozzáérni másnak, csak papoknak.” Mire Kojak meghagyta, hogy öltözzünk be az ura előtt való megjelenéshez, amit meg is tettünk.

(6) Magam a legdrágább ruhákat öltöttem fel, mellem előtt egy nagyon szép vánkost fogtam meg a Bibliát, amit felséged adott volt nekem, valamint azt a gyönyörű zsoldároscopyvet, a királyné: ajándékát, melyben igen szép festett képek voltak. Társam a misekönyvet s a feszületet tartotta. A karingbe öltözött klerikus a füstölőt hozta. Így vonultunk jurájára elé; ott felhajtották a bejárat előtt függő nemezt, hogy láthasson minket. Ekkor megparancsolták, hogy a klerikus s a tolmács háromszor hajtson térdet, tőlünk nem kívánták meg. Majd nagyon komolyan intettek, hogy a belépésnél és távozásnál óvakodjunk a ház küszöbét megérinteni, és utasítottak, hogy valami áldást énekeljünk Szartachért.

(7) Ekkor beléptünk, a *Salve reginá-t* énekelve. A bejáratnál állott a pad a kumisszal s a serlegekkel. Szartach valamennyi felesége odagyűlt, s a velünk együtt belépő mongolok köröttünk tolongtak. Kojak vitte hozzá a füstölőt a tömjénnel; Szartach kezébe fogva körülmenyesen megvizsgálta. Azután odavitte neki a zsoldároscopyvet, azt szintén figyelmesen megnézte ő is meg mellette ülő felesége is; végül a Bibliát vitte oda. Szartach megkérdezte, hogy tartalmazza-e az evangéliumot. „Az egész Szentírást” – feleltem. A feszületet is kezébe fogta, és megkérdezte, vajon ez a szobor Krisztus képmása-e. Igen, feleltem. A nesztoriánusok és örmények sohasem ábrázolják a keresztben Krisztus alakját,

amiből az látszik, hogy helytelenül vélekednek a kínszenvedésről vagy talán szégyenlik. Aztán ráparancsolt a minket körülállókra, hogy húzódjanak hátra, mert jobban szemügyre akarta venni ruházatunkat. Ekkor átnyújtottam neki felséged levelét az arab és a szír fordítással együtt. Akkonban: ugyanis lefordítottam mindkét nyelvre és írásra; Szartachnál voltak örmény papok, akik értettek törökül és arabul, valamint ott volt Dávidnak az a társa, aki tudott szír, török és arab nyelven.

(8) Ezután kimentünk, és letettük ruháinkat; az írnokok és Kojak odajöttek, és lefordították a levelet. A levél hallatára Szartach ott tartotta a kenyeret, bort és a gyümölcsöt, és meghagyta, hogy a ruhákat és könyveket vigyük vissza szállásunkra. Ez Szent Péter bilincseinek ünnepén történt.

XVI. PARANCSOT KAPNAK, HOGY BATUHOZ, SZARTACH ATYJÁHOZ MENJENEK

(1) Másnap reggel egy bizonyos pap, az említett Kojak fivére jött, hogy elkérje az edénykét a krizmával, mert Szartach látni kívánta, mint mondotta. Odaadtuk. Este Kojak hívatott, és a következőket közölte: „A király úr derék szavakat írt az én uramnak, de van közöttte egynémely nehéz is, ezekről nem mer atyja tanácsa nélkül dönteni, el kell tehát hogy menjetek az ő atyjához. A két taligát a ruhákkal és a könyvekkel, amit tegnap idehoztál, át fogjátok nekem adni, mert uram gondosabban szemügyre akarja venni a dolgokat.” Rögtön kapzsiságuk baljós jelét láttam benne, így válaszoltam hát neki: „Uram, nemcsak azokat, hanem a másik két taligát is, amink még van, őrizettedre fogjuk hagyni.” „Nem – vetette ellene –, csak kettőt hagyjatok itt, a többivel tegyetek, amit akartok.” Mondottam neki, hogy ez semmiképpen nem lehetséges, ellenben az egészséget átadjuk neki. Ekkor megkérdezte, hogy országukban akarunk-e maradni. Így feleltem: „Ha megértetted a király úr levelét, tudhatod, hogy igen.” Erre azt mondotta, hogy nagyon türelmesnek és alázatosnak illene lennünk. Így váltunk el tőle azon az estén.

(2) Másnap reggel egy nesztoriánus papot küldött a taligákért, és mi mind a négyet elővezettük. Ekkor Kojak fivére odajöve minden holminkat szétválasztotta azoktól a tárgyaktól, melyeket előző nap az udvarhoz vittünk volt, és ez utóbbiakat, tudniillik a könyveket és ruhákat magához vette, mintha sajátja volna. Pedig Kojak előzőleg meghagyta, hogy vigyük el az útra ruháinkat, melyekben Szartachnál megjelentünk, hogy ezeket öltsük fel Batu előtt, ha sor kerül rá. A pap azonban erővel elvette tőlünk mondván: „Ezeket Szartachhoz hoztad, most meg Batunak akarod vinni.” És mikor szerettem volna megmagyarázni neki, rávágta: „Ne beszélj sokat, és eredj utadra.”

(3) Béketűrésre volt szükségem, mert Szartachhoz nem nyílt szabad bejárásunk, és nem volt senki, aki nekünk igazságot szolgáltatott volna. Tartottam attól is, hogy talán a tolmács továbbított másként valamit, amit mondottam neki, hiszen ő is mind azon erősködött, hogy valamennyi holminkat adjuk ajándékba. Egyetlen vigaszom az volt, hogy mihelyst neszét vettem kapzsiságuknak, kiemeltém a könyvek közül a Bibliát és a

szentenciákat: és még néhány más könyvet, amit a legjobban szerettem. A királyné asszony zsoldároskönyvét nem mertem kivenni, mivel az a benne díszelgő aranyos festmények révén nagyon is felhívta már magára a figyelmet.

(4) Így hát a két megmaradt taligával visszatértünk szállásunkra. Ekkor megérkezett az az ember, aki megbízást kapott, hogy Batuhoz vezessen, mert egykettőre indulni akart. Azt mondtam neki, hogy semmi szín alatt nem viszem magammal a taligákat. Ő visszamondta Kojaknak. Erre Kojak utasított, hogy hagyjuk őket szolgáltegyünkkel együtt a jamnál. Így is tettünk.

(5) Batuhoz igyekezve tehát egyenesen kelet felé mentünk, és harmadik napon elértünk az Etilhez; vizének láttán csak ámultam, honnét jön északról az a tömérdek víz. Mielőtt Szartachtól eltávoztunk volna, az említett Kojak az udvar sok más írnokával egyetemben így szólott hozzánk: „Ne mondjátok azt, hogy a mi urunk keresztény, mert ő nem keresztény, hanem mongol.” A keresztény nevet ugyanis ők valamely népfajta nevének vélik, és gőgjükben olyannyira felfuvalkodtak, hogy noha talán hisznek valamit Krisztusról, mégsem akarják a keresztény nevet vállalni, hanem a saját nevüket, vagyis a mongolt akarják minden más név fölébe magasztosítani. Nem akarják azt sem, hogy tatároknak hívják őket, a tatárok tudniillik egy más fajta volt; róluk a következőket tudtam meg.

XVII. HOGY SZARTACH, MENGÜ KÁN ÉS GÜJÜK KÁN TISZTELETTEL TEKINT A KERESZTÉNYEKRE

(1) Abban az időben, mikor a franciák elfoglalták Antiochiát, az északi tájakon egy bizonyos Gürkán nevű ember tartotta kezében a hatalmat, Gür a tulajdonneve, kán a méltósága és sámánt jelent, az összes sámánokat ugyanis kánnak nevezik. Ezért a vezetőket is kánnak mondják, tekintve, hogy ők a népet a jóslatok által kormányozzák. Antiochia történetében olvasható, hogy a törökök Gürkán királyhoz küldtek segítségért a franciák ellen, az összes török tudniillik erről a vidékről jött. Ez a Gür karakitaj volt; kara annyit tesz, mint fekete, kitaj egy népfaj neve, karakitaj jelentése tehát fekete kitaj. Azért mondják feketének, hogy megkülönböztessék ama kitajoktól [kínaiaktól], akik keleten laknak az óceán mellett; róluk a későbbiekben fogok szólni. A karakitajok azokon a havasokon laktak, melyeken magam is áthaladtam.

(2) E havasok között egy síkságon élt egy nesztoriánus, nagy hatalmú pásztor, és ura a najmannak mondott népnek, mely nesztoriánus keresztény volt. Gürkán halálával ez a nesztoriánus megtette magát királynak, a nesztoriánusok János királynak nevezték, és tiszszerte annyit híreszteltek róla, mint ami az igazság. Mert így tesznek az e vidékekről jött nesztoriánusok: nagy dobra verik a semmiséget is. Így terjesztették el Szartachról, hogy keresztény, valamint Mengü kánról és Gjúk kánról is, azért mert a keresztényeket inkább tiszteletben tartják, mint más népeket. Valójában azonban nem keresztények. Így keletkezett nagy híre annak a János királynak is. Én áthaladtam legelőin, de néhány nesztoriánus

kivételével senki semmit nem tudott felőle. Az ő legelőin élt Gjúk kán, akinek udvarát Andreas fráter meglátogatta; visszaútban magam is keresztülmentem rajta.

(3) Ennek a Jánosnak volt egy bizonyos fivére, ugyancsak hatalmas pásztor, Ong nevű; ő a karakitajok havasain túl lakott, bátyjától három heti járőföldre, valami Karakorum nevű városkának volt az ura, s a kereit és merkit népet mondhatta alattvalójának; ezek nesztoriánus keresztények voltak. Uruk azonban Krisztus vallásától elfordulva bálványoknak hódolt, mivel bálványimádó papok vették körül. E papok valamennyien szellemeket idéznek és bűbájolást úznek.

(4) Az ő legelőin túl, tíz-tizenöt napi járásra terültek el a mongolok legelői. A mongolok a legnagyobb szegénységben éltek, nem volt kapitányuk, és nem ismertek törvényt a varázslásokon és jövendöléseken kívül, melyekre e tájakon valamennyien hallgatnak. A mongolok mellett élt egy másik szegény nép, a tatár. János király örökös nélkül hunyt el, öccse, Ong pedig meggazdagodott, kánnak nevezte magát, és csordáit és nyájait egész a mongolok határáig küldte legeltetni. Abban az időben élt egy bizonyos kovács a mongolok között, név szerint Dzsingisz; ahol csak érte, megdézsmálta Ong kán állatait, olyannyira hogy Ong pásztora felpanaszolták uruknak. Ong erre sereget gyűjtött, és a mongolok földjére lovagolt, hogy magát Dzsingiszt kézre kerítse. Dzsingisz pedig elszökött a tatárok közé, s ott elrejtőzködött. Ekkor Ong megsarcolta a mongolokat s a tatárokat, és visszatért földjére.

(5) Dzsingisz pedig szózatot intézett a tatárokhoz és a mongolokhoz, mondván: „Amiért nincs vezérünk, szomszédaink elnyomnak minket.” És a tatárok és a mongolok megtették őt vezérüké és kapitányukká. Majd titokban sereget gyűjtött, lerohanta magát Ongot, és legyőzte; Ong elmenekült Kínába. Ugyanekkor leányát foglyul ejtették, akit is Dzsingisz egyik fiának adott feleségül; az ő nászukból származott Mengü, a mostani uralkodó.

(6) Ekkor Dzsingisz mindenhová a tatárokat küldte előre, innen eredt nevük, mert mindenütt az a jajkiáltás járta: „Jönnek a tatárok!” Maguk a tatárok azonban a gyakori háborúskodások következtében csaknem valamennyien kipusztultak. Ezért a mongolok szeretnék most ama nevet kioltani, s a magukét emelni fölébe. Azt a földet, ahol kezdetben laktak volt, s ahol még ma is áll Dzsingisz kán udvara, Onan–Kerütennek hívják. De mivel Karakorum környékén tették első hódításukat, ezt a várost tekintik székhelyüknek, s ennek közelében választják meg kánjukat.

XVIII. AZ OROSZOKRÓL, MAGYAROKRÓL, ALÁNOKRÓL ÉS A KASZPI-TENGERRŐL

(1) Ami Szartachot illeti, nem tudom róla, hisz-e Krisztusban avagy sem. Annyit tudok, hogy nem akarja magát kereszténynek hívatni, sőt úgy látom, inkább csúfot úz a keresztényekből. Szállása útjába esik a keresztényeknek, tudniillik oroszoknak, blakoknak, Kis-Bolgárország bolgárainak, szudakbelieknek, cserkeszeknek, alánoknak, akik valamennyien rajta keresztül iparkodnak atyja udvarához, s mert ajándékot kap tőlük,

jobban kegyeli őket. De ha mohamedánok jönnek, és többet hoznak, azok hamarább célt érnek nála. Környezetében vannak nesztoriánus papok is, akik fával harangoznak, és éneklük szolgálataikat.

(2) Egy másik mongol, Berke nevű, aki Batunak fivére, a Vaskapu felé legeltet, ott, ahol a Perzsiából és Törökországból jövő összes mohamedán útja vezet. Ezek Batuhoz igyekezve, rajta mennek keresztül, és ajándékokkal kedveskednek neki, Berke pedig mohamedánnak teszi magát, és nem engedi, hogy udvaránál disznóhúst fogyasszanak. Visszautunk idején azonban éppen parancsot kapott Batutól, hogy költözzön el onnét, s menjen az Etilen túl keletre; Batu ugyanis nem akarja, hogy a mohamedán követek Berkén haladjanak keresztül, mert úgy látja, veszteség éri ezáltal. A négy nap alatt, amelyet Szartach udvaránál töltöttünk, egyáltalán nem adtak nekünk eleséget, mindössze egy alkalommal egy kevés kumiszt.

(3) Szartachtól atyjához menet nagy félelmünk volt az úton. Ugyanis orosz, magyar és alán rabszolgáik, akik szép számmal élnek közöttük, összeállnak húszan vagy harmincan; éj idején megszöknek, íjat és tegezt viselve, s aki csak útjukba akad a sötétben, azt megölik. Nappal elrejtőznek, és amikor lovaik kimerültek, az éj leple alatt megközelítik a réteken legelésző méneseket, lovat váltanak, s még egy vagy két lovat magukkal visznek, hogy megegyék, ha szükségét látnak. Ilyen csapatok rajtaütésétől rettegett nagyon a mi vezetőnk. Ezen az úton bizony éhen haltunk volna, ha nem viszünk magunkkal egy kevés kétszersültet.

(4) Elértünk tehát az Etilhez, a legnagyobb folyóhoz. Mert négyszerte szélesebb a Szajnál, és igen mély, az északi fekvésű Nagy-Bolgárországból folyik elő, délnek tart, s egy bizonyos tóba, illetve tengerfélébe ömlik, melyet manapság *Sircan*-tengernek mondanak valamely város után, mely perzsi partján emelkedik. Isidorus azonban Kaszpi-tengernek nevezi. Tőle délre a Kaszpi-hegyeket, valamint Perzsiát találni, keletre a mulhidoknak, vagyis asszaszinoknak a Kaszpi-heggyekkel érintkező hegyeit; északra pedig azt a bizonyos pusztaságot, hol mostanság a tatárok járnak, korábban azonban a kanglinak mondott kunok laktak, és erről az oldalról fogadja magába az Etilt, mely nyáron úgy megárad, mint az egyiptomi Nílus. Tőle nyugatra vannak az alánok hegyei; a lezgek, továbbá a Vaskapu és a grúzok hegyei.

(5) A tengert tehát három oldalról hegyek környékezik, északi partja pedig síkságra néz. Andreas fráter két oldalát bejárta, tudniillik a délit és a keletit, jómagam a másik kettőt, mégpedig az északit Batuhoz és Mengühöz menet, majd jövet ugyancsak ezt, a nyugatit meg akkor, amikor Batutól igyekeztem vissza Szíriába. Négy hónap alatt lehet körbejárni, és nem igaz, amit Isidorus mond, hogy az óceán egy öble, mert sehol sem érinti a tengert, hanem mindenfelől szárazföld övezi.

XIX. BATU UDVARÁRÓL S A FOGADTATÁSRÓL, MELYBEN NÁLA RÉSZESÜLTEK

(1) Ezt az egész vidéket az említett tenger nyugati partjától, ahol Sándor Vaskapuja van és az alánok hegyei emelkednek, egész az északi tengerig és a meotiszi mocsarakig, melyben a Don ered, Albániának szokták nevezni. Isidorus szerint oly nagy és féktelenül vad kutyákat találni rajta, hogy a bikákat leteperik és az oroszlanokat megölik. Ez így igaz, mert hallottam beszélni, hogy itt, az északi óceán felé, ökrök módjára kutyákkal húztatják a kordékat, mivel olyan nagyok és erősek.

(2) Azon a helyen tehát, ahol az Etil vizére ereszkedtünk, van egy új falu, melyet a tatárok létesítettek részint oroszokból, részint mohamedánokból, s ezek mind a Batu udvarába tartó, mind az onnan visszatérő küldötteket a folyón átszállítják. Batu ugyanis a túlsó parton van kelet felé, és nyaranta nem haladja túl ezt a helyet, ahol mi kikötöttünk, sőt már megkezdett visszafelé ereszkedni. Mert ő is és a többiek valamennyien januártól augusztusig mennek felfelé a hideg vidékek irányába, augusztusban pedig megkezdik a visszatérést.

(3) A falutól tehát csónakkal ereszkedtünk le Batu udvaráig; ettől a helytől ötnapi járás visz északi irányban Nagy-Bolgárország városaiba. Csak azon csodálkozom, ki az ördög vihette oda Mohamed vallását. Hiszen a Vaskaputól, Perzsia kijárásától több mint harmincnapi járóföld van addig a Bolgárországig; útja az Etil folyásával szemben vezet át a pusztaságon, melyen egyetlen várost sem találni, legfeljebb néhány falut, közel oda, ahol az Etil a tengerbe szakad. Márpedig ezek a bolgárok a legvadabb mohamedánok, szigorúbban tartják Mohamed vallását, mint akárki más.

(4) Amikor Batu udvarát megpillantottam, elteltem félelemmel, mert lakhelye olyannak látszott, mint valami hosszan elnyúló, nagy város, melyet három vagy négy mérföldön végig mindenfelől emberek özönlének körül. És amint Izrael népéből mindenki tudta, hogy a frigyláda sátrához viszonyítva hol üsse fel táborát, úgy ezek is tudják, hogy a kán udvarának mely oldalán kell elhelyezkedniök, amikor jurtaikat a földre állítják. Ezért nevezik a kán udvarát ordának, ami az ő nyelvükön közepet jelent, mert mindig a hozzá tartozó emberek kellős közepén van, annyi kivétellel, hogy tőle egyenesen délre senki sem telepszik, mivel az orda kapui ebbe az irányba nyílnak. De tőle jobb és bal felé tetszésükre terjeszkedhetnek, aszerint, hogy hány helyre van szükség, mindaddig, míg az udvar elé vagy vele szembe nem kerülnek.

(5) Először egy mohamedánhoz vezettek bennünket, aki nem gondoskodott számunkra ennivalóról. Következő napon az udvarhoz vezettek. Batu egy hatalmas sátrat feszített ki, mert jurta nem tudta volna magába fogadni azt a sok férfit és asszonyt, aki mind összejött. Kísérőnk figyelmeztetett, hogy ne mondjunk semmit, amíg Batu fel nem szólít rá, és akkor is beszéljünk röviden. Megkérdezte továbbá, vajon felséged küldött-e már valaha követeket hozzájuk. Elmondottam, mint küldött volt felséged Gűjük kánhoz, de megjegyeztem, hogy nem küldöttetek volna sem ahhoz követeket, sem Szartachhoz levelet, ha nem hallottátok volna róluk, hogy keresztények, mert nem holmi félelemből tettétek, hanem azért, mert üdvözölni akartátok őket abban a hiszemben, hogy keresztények. Ekkor a sátor elé vezettek minket; intettek, hogy ne érintsük a sátor köteleit, melyet ők olybá vesznek, mint a jurta küszöbét. Ott állottunk mezítelen lábbal, csuhánkban, hajadonfótt, és az ő szemükben nagy látványosságnak számítottunk. Plano Carpini-beli Johannes fráter is járt már ugyan náluk, de ő ruhát váltott volt, hogy a pápa úr követe lévén, ki ne gúnyoltassék.

(6) Ekkor bevezettek minket a sátor közepéig, de nem kívánták meg, hogy térdhajtással adjunk tiszteletet, mint a követek tenni szokták. Ott állottunk hát Batu színe előtt annyi ideig, ameddig egy *Miserere mei Deus*: elmondása tart; mindenki teljes csendben volt. Batu trónuson ült, mely olyan hosszú és széles volt, mint egy kerevet, az egészet aranyozás borította, és három lépcsőfok vezetett fel rá; egyik felesége volt mellette. Jobbról elszórtan ültek a férfiak, balról az úrnők, és amely helyet az asszonyok nem töltöttek meg a maguk részén, tekintve hogy csak Batu feleségei voltak jelen, azt a férfiak foglalták el. A sátor bejáratában állott a pad, rajta a kumis s a drágakövekkel díszített nagy arany- és ezüstserlegek. Batu figyelmesen vizsgált minket, mi meg őt; termetre olyannak találtam, mint Beaumont-i János: úr volt – Isten nyugosztalja. Arcán piros foltok virítottak.

(7) Végre jelt adott a beszédre. Ekkor vezetőnk utasított, hogy hajtsunk térdet, és beszéljünk. Fél térdre ereszkedtem, mint ember előtt szokás. Erre intett, hogy két lábbal hajtsak térdet, amit meg is tettem, nem akarva ezen ellenkezni. Ekkor felszólított, hogy beszéljek. Én meg arra gondolva, hogy most Istenhez fohászkodom, mivel két térden állok, az ima szavaival kezdtem, mondván: „Uram, kérjük Istent, akitől minden jó származik, aki téged földiekkel elhalmozott, hogy adja meg neked a mennyei javakat is, mivel ezek nélkül a földiek hiábavalók.” Batu figyelmesen hallgatott, én meg továbbfűztem szavaimat: „Tudd meg teljes bizonyossággal, hogy az égi javaknak nem jutsz birtokába, csak ha kereszténnyé leszel. Mert azt mondja Isten: »Aki hiszen és megkeresztelkedik, idvezül, aki pedig nem hiszen, elkárhozik«.” E szavakra Batu kissé elmosolyodott, s a többi mongol gúnyból tapsolni kezdett; tolmácsomnak elakadt a szava, bátorítanom kellett, hogy ne féljen. Mikor újra csend lett, folytattam: „Azért jöttem fiadhoz, mert úgy hallottuk, hogy keresztény, és levelet hoztam neki a franciák urától, királyától. Ő küldött ide hozzád. Tudnod kell, mi okból.”

(8) Ekkor szólt, hogy álljak fel; megkérdezte felséged nevét, valamint az enyémet, társamét meg a tolmácsét, és mindent felíratott. Azt is megkérdezte, ki ellen visel hadat felséged, mert már tudomására jutott, hogy seregetekkel kivonultatok volt országotokból. „A mohamedánok ellen – feleltem –, akik Isten házát megszenteltelenítik Jeruzsálemben.” Azt is tudakolta, vajon küldöttetek-e már követeket hozzá. „Hozzád soha” – válaszoltam. Ekkor hellyel kínált, és lótejet adatott innunk; a mongolok ezt nagy megtiszteltetésnek veszik, ha valaki kumiszt iszik vele az ő házában. És mert szememet a földre szegezve ültem, intett, hogy emeljem fel arcomat, talán azért, mert jobban szemügyre akart venni, vagy esetleg igéztől tartott; ők ugyanis baljós jelnek, ómennek vagy rossz szándékról árulkodónak tekintik, ha valaki lehajtott fővel, mintegy búslakodva ül előttük, főképpen akkor, ha arcát vagy állát kezébe támasztja.

(9) Ekkor kimentünk. Kevéssel utána odajött hozzánk a vezető, és szállásunkra kísérve a következőket közölte velem: „A király úr kéri, hogy tartóztassunk itt ebben az országban; ezt Batu nem teheti meg Mengü tudta nélkül. Tehát neked és tolmácsodnak el kell mennetek Mengühöz. Társad és a másik ember visszatér majd Szartach udvarába, és ott vár be téged, míg visszaérsz.” Mire Homodei: a tolmács, vesztét véelve benne, siránkozni kezdett, társam meg erővel bizonygatta, hogy inkább fejét hagyja venni, semmint tőlem elszakadjon. Én is mondtam, hogy társam nélkül nem kelhetek útra, és hogy komoly szükségünk van két szolgára, mert ha az egyik történetesen megbetegszik, nem hagyhatjuk magára. Erre a vezető visszament az udvarhoz, és továbbította e szavakat Batunak, aki így rendelkezett: „Menjen a

két pap és a tolmács, a klerikus pedig forduljon vissza Szartachhoz.” A vezető visszajőve tudtunkra adta e határozatot, és amikor a klerikus érdekében akartam szót emelni, hogy velünk jöhessen, azt mondta: „Ne beszéljete tovább, mert Batu már eldöntötte, és én nem merek többet visszamenni az udvarhoz.”

(10) Felsőged alamizsnájából Gosset klerikus huszonhat yperperát kapott és nem többet, ebből tízet megtartott magának és a fiúnak, és tizenhatot átadott Homodeinek a mi részünkre; így aztán könnyek között elváltunk egymástól: ő megindult vissza Szartachhoz, mi meg ott maradtunk.

XX. A MENGÜ KÁN UDVARA FELÉ VEZETŐ ÚTRÓL

(1) Nagyboldogasszony előestéjén: klerikusunk megérkezett Szartach udvarához; másnap a nesztorianus papok a mi ruháinkba öltözve jelentek meg Szartach előtt.

(2) Minket egy másik szállásadóhoz vittek, aki hajlékkal, élelemmel és lovakkal kellett hogy ellásson. De mert nem volt mit adjunk neki, mindent rosszul teljesített. Öt héten át Batuval együtt szekereztünk lefelé az Etil mentén. Társamat néha olyan éhség fogta el, hogy szinte sírva panaszkolt nekem: „Úgy érzem, mintha soha életemben nem ettem volna.” Batu udvarát ugyan mindig követi egy vásár, de tőlünk olyan messzire esett, hogy nem tudtunk elmenni. Tetejébe lovak híján gyalogosan kellett mennünk.

(3) Végül néhány magyar keresett fel minket, akik valamikor klerikusok voltak; egyikük még sok mindent tudott énekelni emlékezetből, a többi magyar mintegy papjának tekintette, és őt szokta elhívni halottai temetéséhez. Egy másik a grammatikában elég alapos tudást szerzett volt, mert mindig megértette, amit írásban közöltünk vele, csak felelni nem tudott. Ők nagy vigaszt jelentettek számunkra, mivel hoztak kumiszt inni és olykor húst enni. Nagyon fájlaltam, hogy amikor valami könyvet kértek tőlünk, nem tudtunk adni, mert nem volt semmink a Biblián és a breviáriumon kívül. Akkor azt mondtam nekik: „Hozzatok papírt, és másolok nektek, amíg itt leszünk.” Ezt meg is tették. Én meg kiírtam mindkettőjüknek a Boldogságos Szűz óráit és a halottak zsolozsmáit.

(4) Egy napon egy kun ember csatlakozott hozzánk, latin szavakkal köszöntve, mondván: „*Salvete domini!*”: Elcsodálkozva viszonztam köszönését, és megkérdeztem, ki tanította erre az üdvözletre. Azt mondotta, hogy Magyarországon a mi frátereink keresztelték meg, ők tanították meg rá. Elmesélte azt is, hogy Batu sokat érdeklődött nála felőlünk, s ő elbeszélte neki rendünk feltételeit.

(5) Több alkalommal láttam Batut kíséretével lovagolni; az összes családfő vele tart. Becslésem szerint nem lehettek többen ötszáz férfinál.

(6) Végre a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe körül eljött hozzánk egy tekintélyes mongol, akinek az apja ezredes volt – ez magas rang náluk –, és így szólt: „Reám bízták, hogy titeket Mengü kánhoz kísérjelek; ez négyhónapi út, és olyan hideg van arrafelé, hogy a kövek és fák megrepedeznek a fagytól, ti lássátok, kibírjátok-e.” Azt feleltem neki:

„Bízom Isten hatalmában, hogy ki fogjuk bírni, amit más ember is el tud viselni.” Erre így szólt: „Ha nem bírjátok ki, ott foglak hagyni az úton.” Én így válaszoltam: „Ez nem volna rendjén, mert nem a magunk jószántából megyünk, hanem mert a ti uratok küldött, tehát miután rád bíztak, nem hagyhatok cserben minket.” Mire azt mondta: „Rendben van.” Azzal megmutattatta magának valamennyi ruhánkat, s amit nélkülözhetőnek ítélt, ott hagyatta házigazdánk őrizetére. Másnap mindegyikünknek hoztak egy gubancos juhprém ködmönt, ugyanabból nadrágokat, valamint csizmákat, illetve cipőket, a náluk használatos nemezharisnyákkal, és olyan prémkucsmákat, amelyet ők hordanak.

(7) Szent Kereszt felmagasztalását követő napon: elindultunk lóháton – nekünk hármunknak volt két málhás lovunk –, és megszakítás nélkül lovagoltunk keleti irányban egész Mindenszentek ünnepéig. Ezen az egész területen, sőt még rajta túl is, a kanglik laktak, akik a kunokkal rokonok. Tőlünk északra Nagy-Bolgárország földje feküdt, délre pedig a már említett Kaszpi tenger.

XXI. A JAJIK* FOLYÓRÓL; KÜLÖNBÖZŐ VIDÉKEKRŐL ÉS NÉPEKRŐL

(1) Miután az Etiltől kiindulva tizenkét napot mentünk, egy nagy folyóhoz értünk, melyet Jajiknak hívnak; északról jön a baskírok földjéről, s az említett tengerbe ömlik. A baskírok: ugyanazt a nyelvet beszélik, mint a magyarok; pásztorkodnak, városaik nincsenek; országuk nyugatról Nagy-Bolgárországgal érintkezik. Ettől a földtől kelet felé haladva az északi oldalon nem találni több várost, így Nagy-Bolgárország az utolsó tartomány, melynek városai vannak.

(2) Innen, Baskíria tartományából jöttek a hunok, akiket később magyaroknak neveztek, s ezért hívják Nagy-Magyarországnak. Isidorus azt mondja róluk, hogy fűrge lovaikkal áttörtek a falakon, melyeket Sándor állított a Kaukázus szirtjein a vad törzsek megfékezésére, úgyhogy Egyiptomig az egész területről nekik adóztak. Franciaországig is feldúltak minden országot, tehát nagyobb hatalomra tettek szert, mint manapság a tatárok. Velük együtt jöttek a blakok, bolgárok és vandálok.

(3) Ugyanis ebből a Nagy-Bolgárországból jöttek azok a bolgárok, akik Konstantinápolyhoz közel, a Duna túlsó partján laknak. És a baskírok mellett vannak az illakok: ami ugyanannyi, mint blak, csak a tatárok nem tudják a b-t kiejteni, és tőlük jöttek azok, akik most Aszen földjén vannak. Tudniillik mind a kettőt illaknak hívják, ezeket is, meg amazokat is.

(4) Az oroszok, lengyelek, csehek és szlavónok nyelve megegyezik a vandálokéval, mindezek a hunokkal tartottak, és most nagyobb részben a tatárokkal tartanak, akiket távoli tájakról hozott elő Isten, hogy legyenek nép, mely nem nép és bolond nemzet, miként az Úr mondja: „Én azzal ingerlem őket – tudniillik azokat, akik nem követik az ő törvényeit –, ami nem népem: bolond nemzettel bosszantom őket.” Ez betűről betűre beteljesül azokon a népeken, amelyek nem követik Krisztus törvényét.

(5) Amit a baskírok földjéről mondtam, a domonkos barátoktól tudom, akik a tatárok jövetele előtt utaztak oda. Azóta a szomszédos mohamedán bolgárok leigázták őket, és sokan közülük mohamedánná lettek. A többit a krónikákból lehet megtudni, mert bizonyos, hogy e Konstantinápolyon túli tartományok, melyeket most Bulgáriának, Blakiának, Szlavóniának neveznek, a görögök tartományai voltak; Magyarország Pannónia volt.

(6) A kanglik földjén tehát Szent Kereszt ünnepétől Mindenszentek ünnepéig lovagoltunk által; csaknem mindennap akkora utat tettünk meg, ha becslésem helytálló, amekkora az út Párizstól Orléans-ig; olykor többet is, aszerint hogy milyen mértékben voltunk ellátva lovakkal. Néha ugyanis napjában kétszer vagy háromszor váltottunk lovakat, máskor két vagy három napot is mentünk, anélkül hogy egy lélekre akadtunk volna, ilyenkor lassabban kellett haladnunk. A hús vagy harminc ló közül – idegenek lévén – állandóan a legrosszabbakat kaptuk, a jobb lovakat a többiek elkaparintották előlünk; nekem mindig erős lovat adtak, mert nagyon súlyos voltam. De hogy vajon könnyedén megy-e vagy sem, azt már nem mertem megkérdezni, és ha rázósan vitt, nem mertem felpanaszolni; mindegyikünknek vállalnia kellett a maga szerencsését. Ebből számunkra igen komoly nehézségek származtak, mivel lovaink sokszor kimerültek, mielőtt emberek közelébe értünk volna; ilyenkor ösztökélnünk és ostoroznunk kellett őket, át kellett rakni ruháinkat más teherhordóra; kicserélni a hátslovakat a málhásokkal, néha kettőnknek kellett egy lóra ülni.

XXII. ÉHEZÉSRŐL, SZOMJAZÁSRÓL ÉS MÁS, ÚTJUKBAN KIÁLLOTT NYOMORÚSÁGOKRÓL

(1) Az éhezésnek, szomjazásnak, hidegnek és fáradalmaknak sem vége, sem hossza. Nem adnak enni, csak este. Reggel valami kis innivalót adnak vagy egy hörpintés kását. Estéknként ellenben húst adtak, juhlapockát bordával, és a levéből annyit, amennyi tetszett. Amikor jóllaktunk húslével, teljesen felüdültünk, és úgy találtam, hogy igen egészséges és fölöttébb tápláló ital. Péntekenként tartottam a böjtöt, egész éjszakáig semmit sem ittam. Akkor nagy sajnálatomra és bánatomra húst kellett fogyasztanom. Tűzrevaló hóján néha félig főtt vagy csaknem nyers húsokat kényszerültünk enni, olyankor, amikor a mezőn aludtunk és éj idején szálltunk le a lóról, mert ebben az időben nem tudtunk könnyűszerrel tehén- vagy lótrágyát gyűjteni. Egyéb tüzelőre ritkán akadtunk, legfeljebb néhol egy-két csipkebokorra. Némely folyóparton imitt-amott látni erdőket is, de csak elvétve.

(2) Vezetőnk kezdetben nagyon lenézett minket, és utálkozott, hogy ilyen jelentéktelen embereket kell vezetnie. Később azonban, mikor kezdett bennünket közelebbről megismerni, elvezetett gazdag mongolok szállására, és ott imádkoznunk kellett értük. Így, ha megfelelő tolmácsom lett volna, alkalmam nyílt volna a jó magvak elhintésére. Dzsingisznek, az első kánnak négy fia volt, ezeknek sok ivadéka lett, akik most valamennyien nagy udvarokkal rendelkeznek, és napról napra sokasodnak és terjeszkednek azon az irdatlan pusztaságon, mely olyan, mint a tenger. Sokukhoz elvitt hát kiserőnk. És módfelett csodálkoztak azon, hogy nem akarunk aranyat, vagy ezüstöt, vagy drága kelméket elfogadni.

A nagy pápa felől is faggattak, vajon csakugyan olyan öreg-e, ahogy hallották. Mert azt hallották róla, hogy ötszáz éves. Kérdezősködtek országainkról is, van-e ott sok juh, marha meg ló? Az óceánról fel nem foghatták, hogy nincsen határa, sem túlsó partja.

(3) Mindenszentek előestéjén letértünk a keletnek tartó útról, mert a lakosság már jóval délebbre húzódott volt, és bizonyos havasokon keresztül, nyolc napon át szünet nélkül egyenest délnek vettünk irányt. E vadonban sok szamarat láttam, kulánnak nevezik, és inkább az öszvérhez hasonlít; vezetőnk a társaival soknak utána eredt, de sikertelenül, mert szerfelett gyorsak. Hetedik napon dél felől óriási hegyek kezdtek feltűnedezni, és egy kertszerűen öntözött síkságra értünk, és megművelt földekre találtunk.

(4) Mindenszentek nyolcadán egy bizonyos Kencsek nevű mohamedán városba jutottunk; kapitánya már a város határán kívül sörrel és serlegekkel vezetőnk elé sietett. Az a szokás ugyanis, hogy az összes meghódolt városból eleséggel és itallal fogadják Batu és Mengü kán küldötteit. Ez idő tájt itt már jégen jártak, és Szent Mihály napjától kezdődően fagyok köszöntöttek ránk a vadonban. Érdeklődtem e tartomány neve iránt, de mivel már más vidéken jártunk, nem tudták megmondani, csak városának nevét, amely nagyon kicsiny. A hegyekből nagy folyó ömlik alá, mely öntözi az egész vidéket, ahová csak vizét vezetni akarják, és nem torkollik tengerbe, hanem a föld issza be, valamint sok mocsarat képez. Errefelé láttam szőlőtőkét, és két ízben ittam is bort.

XXIII. BÜRI MEGÖLETÉSÉRŐL ÉS LAKHELYÜKRŐL

(1) Következő napon egy másik faluba értünk, közelébb a hegyekhez. Kérdeztem a hegység nevét, s megtudtam, hogy az a Kaukázus, mely kelet-nyugati irányban húzódva mindkét végével a tengert érinti. Megtudtam továbbá, hogy már túljutottunk azon az említett tengeren, melybe az Etil ömlik.

(2) Talasz városa után is érdeklődtem, hol Büri német szolgálai éltek, akikről Andreas fráter szólt; sokat kérdezősködtem utánuk Szartach és Batu udvaránál, de semmi mást nem sikerült megtudnom, mint hogy urukat, Bürit kivégezték a következő esetből kifolyólag: Büri legelői nem voltak jók, s egy napon ittas állapotában így beszélt embereihez: „Hát én talán nem Dzsingisz kán nemzetségéből való vagyok, mint Batu?!” Mert Batunak unokaöccse vagy öccse volt. „Miért ne járhatnám az Etil partját, mint ő, hogy ott legeltessek?!” Ezeket a szavakat visszamondták Batunak. Ekkor Batu írt Büri embereinek, hogy urukat bilincsbe verve vigyék elébe, amit azok meg is tettek. Ekkor Batu kérdőre vonta, mondott-e ilyen szavakat. Büri beismerte. De mentegette magát, hogy részeg volt, mert a részegeknek meg szoktak kegyelmezni. Batu így felelt: „Hogyan merted részegségedben a nevemet kiejteni?” És levágatta a fejét.

(3) A németekről semmit sem sikerült megtudnom, míg Mengü kán udvarába nem értem, azt azonban megtudtam az említett faluban, hogy Talasz ott van mögöttünk hatnapi járóföldre a hegyek lábánál. Mikor pedig eljutottam Mengü kán udvarába, értesültem róla,

hogy Mengü Batu engedélyével áttelepítette őket kelet felé egyhónapi járóföldre Talasztól, egy bizonyos, Bolatnak mondott városhoz, ahol aranyat ásnak és fegyvert kovácsolnak; így hát sem odamenet, sem visszajövet nem tudtam őket felkeresni. Odafelé ugyan meglehetősen közel, mintegy háromnapi járásra haladtam el attól a várostól. De nem tudtam, s ha tudtam volna is, nem térhettem volna le utamról.

(4) Az említett falutól a hegyek vonulatát követve mentünk kelet felé, és ettől kezdve Mengü kán emberei közé kerültünk, akik mindenütt dalolva, tapsolva fogadták vezetőnket, mert Batu követe volt. Ugyanis kölcsönösen megadják egymásnak a tiszteletet azért, hogy Mengü emberei az említett módon fogadják Batu követeit, valamint Batu emberei hasonlóképpen Mengü követeit. Batu emberei azért büszkébbek, és nem teljesítik olyan buzgalommal.

(5) Néhány nappal ezután a havasok közé jutottunk, hol egykor a karakitajok laktak. Itt egy nagy folyóra találtunk, melyen csónakkal kellett átkelnünk. Utána valamely völgybe ereszkedtünk, ahol egy romba dőlt várat láttam, melynek falai tisztán agyagból voltak; ezen a vidéken művelik a földeket. Később egy jókora városhoz értünk, melyet Iki-ügüznék mondottak; itt perzsa nyelven beszélő mohamedánok laktak, jóllehet igen messzire vannak Perzsiától.

(6) Következő napon, miután átkeltünk azokon a havasokon, amelyek délen emelkedő nagy hegyek nyúlványai, egy gyönyörű szép síkságra kerültünk; ezt jobbról magas hegyek övezik, bal oldalán meg egy tenger-, illetve tóféle van, melyet tizenöt nap alatt lehet körbejárni. Az egész síkságot bőségesen öntözik a hegyről lefutó vizek, amelyeket mind a tenger fogad magába. Nyáron e tenger északi partján jöttünk visszafelé, ahol ugyancsak magas hegyek emelkednek. Az említett síkságon egykor nagy városok voltak, de legnagyobbbrészt lerombolták, hogy a tatárok itt legeltethessenek, mert kitűnő legelők kínálkoznak rajta.

(7) Találtunk itt egy Kajalig nevű nagy várost, melynek van vására, és sok kereskedő látogatja. Tizenkét napot időztünk benne Batunak egy bizonyos írnokára várva, akit vezetőnk társául rendeltek a Mengü kán udvaránál elintézendő ügyekhez. E földet valamikor *Organum*-nak nevezték, és megvolt a saját nyelve és írása, de most az egészet a türkmének tartják megszállva. Az idevaló nesztoriánusok is ezzel az írással és e nyelven szokták szolgálataikat végezni, és könyveiket írni. Talán onnan nyerték az *Organa* nevet, mivel kiváló citerások vagy orgonások voltak, mint beszéltek nekem. Itt láttam először [buddhista] bálványimádókat; kikről is tudja meg felséged, hogy sok szektájuk él keleten.

XXIV. HOGYAN KEVEREDTEK ÖSSZE A NESZTORIÁNUSOK ÉS A MOHAMEDÁNOK; [BUDDHISTA] BÁLVÁNYTEPLOMAIKRÓL

(1) Elsők az ujugurok, akiknek országa az említett *Organum* tartománnyal érintkezik ama hegyek között kelet felé; valamennyi városukat: nesztoriánusok és mohamedánok vegyesen lakják, és ők maguk Perzsia irányában a mohamedán városokban is elterjedtek. Az említett Kajalig városban három [buddhista] bálványtemplomuk van, ezek közül kettőt meglátogattam, hogy megtekintsem oktalanságaikat. Az egyikben egy emberre akadtam, aki a kezén fekete tintával festett keresztet hordott; ebből azt következtettem, hogy keresztény, annál is inkább, mert mindenre, amit csak kérdeztem tőle, keresztény módra felelt. Megkérdeztem hát: „Miért nincs itt nálatok kereszt és Jézus Krisztus képmása?” Ez volt a válasz: „Nem szokás nálunk.” Ebből így véltem, hogy keresztények volnának, de vallási tanítás híján elhagyták.

(2) Láttam itt egy láda mögött, mely náluk az oltárt helyettesíti, s amelyre a mécseket meg az áldozatokat helyezik, egy szobrot; szárnyai voltak, mint Szent Mihálynak, más szobraik pedig ujjukat áldásra emelő püspököknek látszottak. Ezen az estén nem tudtam a másik templomot megtalálni, mert a mohamedánok annyira kerültek őket, hogy még beszélni sem akarnak róluk. Így amikor a mohamedánoktól [a buddhisták] szertartásai felől érdeklődtem, megbotránkoztak.

(3) Másnap a mohamedán hónapkezdete és húsvét volt. Szállást változtattam, úgyhogy a másik bálványtemplom közelében kaptam hajlékot. A lakosság ugyanis, ki-ki tehetsége szerint vagy osztályrésze arányában fogad be követeket. Mikor ebbe a bálványtemplomba beléptem, ott találtam a bálványok papjait. A hó első napján tudniillik megnyitják templomaikat, a papok beöltöznek, tömjént ajánlanak fel, meggyújtják a mécseket, és bemutatják a nép által hozott kenyér- és termésáldozatokat.

(4) Először tehát leírom felségednek valamennyi bálványimádó közös rítusát, azután az ujugurokét, akik a többiektől eltérő szektát alkotnak.

(5) Mindnyájan északnak fordulva imádkoznak, összetett kézzel, térdállásban a földre borulva, és homlokukat kezükre hajtva. Ezért a nesztoriánusok e tájakon semmi áron nem akarják az imánál összekulcsolni kezüket, hanem mellük előtt kifelé fordított tenyérrel imádkoznak. Templomaikat kelet-nyugati irányban építik, s az északi oldalon egy kórusszerűen kiugró fülkét építenek, vagy olykor, ha az épület négyszög alakú, a templom közepének északi oldalán rekesztenek el egy fülkét kórus helyett. Itt, mint valami asztalt, egy hosszú és széles ládát helyeznek el. Az asztal mögött, dél felé nézve állítják fel a főbálványt; magam is láttam egyet Karakorumban, olyan nagy volt, mint amekkorára Szent Kristófot szokták festeni. Egy Kínából jött nesztoriánus pap pedig azt mondta nekem, hogy azon a vidéken van egy akkora bálvány, amely kétnapi járóföldről is látható. A többi bálványt, valamennyit gyönyörűen bearanyozva, körülötte állítják fel. Erre az asztalszerű ládára teszik a mécseket s az áldozati adományokat. A templomok összes kapuja délre nyílik, ellentétben a mohamedánok gyakorlatával. Vannak továbbá nagy harangjaik is, mint nekünk. Gondolom, ezért nem akartak a keleti keresztények harangokat használni; míg viszont az oroszoknak és a kazáriai [krími] görögöknek vannak harangjaik.

XXV. TEMPLOMAIKRÓL, BÁLVÁNYAIKRÓL; HOGYAN VISELKEDNEK ISTENEIK TISZTELETE KÖZBEN

(1) Papjaik valamennyien teljesen leberetválják a fejüket és a szakállukat, sárga ruhát viselnek, és attól fogva, hogy a fejüket leberetválták, szüzességet tartanak; százan vagy kétszázan élnek együtt egy gyülekezetben. Azokon a napokon, amikor a templomot látogatják, két padot helyeznek le, leülnek elé sorban a földre, egymással szembe, kezükben könyvvel, melyet olyankor a padra helyeznek. Mindaddig, míg a templomban tartózkodnak, fejüket földetlen hagyják, szótlannul olvasnak, és csendet tartanak. Így amikor Karakorumban beléptem egyik templomukba, és ekképpen ülve találtam őket, mindenféleképpen szólásra akartam bírni őket, de semmi módon nem sikerült.

(2) Bárhova mennek, kezükben állandóan egy száz vagy kétszáz szemű füzért tartanak úgy, ahogy mi az olvasót hordjuk, és mindegyre e szavakat ismételtetik: „Om mani padme hum”, ami azt jelenti: „Isten, te tudod” – egyikük így fordította le nekem –, és annyszor várnak viszonzást Istentől, ahányszor ezt elmondva Istenre gondolnak.

(3) Templomuk körül mindig szép udvart csinálnak, melyet jól körülzárnak fallal, és dél felé nagy kaput nyitnak rajta; itt ülnek össze beszélgetni. A kapu fölé hosszú póznát tűznek, mely lehetőség szerint az egész város felett kimagaslik; erről a póznáról lehet felismerni, hogy a ház bálványtemplom. E dolgok mind egyformán megtalálhatók az összes bálványimádónál.

(4) Mikor tehát az említett bálványtemplomba léptem, a papokat a külső kapu alatt ülve találtam. Ahogy rájuk pillantottam, szinte franciáknak néztem őket a beretvált arcukkal, fejükön tatár fejfedővel. Ezek az ujugur papok a következő öltözéket viselik: bárhová mennek, mindig sárga, eléggé szűk csuhát hordanak, melyet öv fog körül, éppúgy, mint a franciáknál; bal vállukon palást van, mely redőkben omlik alá a mellen és a háton, egész a jobb vállig, hasonlatosan a diakónus böjt idején hordott *casulá*-jához

(5) A tatárok az ujugurok betűit vették át. Ezek fent kezdik az írást, és lefelé vezetik a sort, ugyanígy olvassák is, és balról jobb felé szaporítják a sorokat. Teleírt lapokat gyakran használnak varázslásaikhoz, ezért templomaik tele vannak aggatva rövid mondásokkal. Mengü kán is mongol nyelven és az ő írásukkal írva küldi levelét felségednek.

(6) Halottaikat ősi szokás szerint elégetik, és a hamvakat egy piramis csúcsába helyezik.

(7) Akkor, amikor beléptem templomukba, és láttam számos bálványukat, kicsinyeket és nagyokat, az említett papok mellé telepedve megkérdeztem, hogy mit hisznek Istenről. Így feleltek: „Azt hisszük, hogy csak egy Isten van.” Tovább kérdeztem: „Mit hisztek felőle, lélek-e ő avagy valami testtel bíró lény?” „Azt hisszük, hogy lélek” – mondták. Majd én: „Hiszitek-e, hogy valaha emberi természetet öltött volna?” Azt válaszolták: „Nem hisszük.” Akkor én: „Ha egyszer azt hiszitek, hogy ő egyedülvaló és lélek, miért ábrázoljátok úgy, mint testet, és olyan sokszorosan. Ezenfelül, ha nem hiszitek, hogy emberré lett, miért inkább ember alakúra csináljátok, mintsem egy más állat képére.” Erre azt felelték: „Mi ezeket a szobrokat nem Isten képére formáljuk, hanem amikor egy gazdag ember meghal a mieink közül, fia,

felesége vagy valaki neki kedves személy elkészítteti az elhunyt képmását, ide állítja, és mi azt az elköltözött emlékezetére tiszteletben részesítjük.” Mire én így folytattam: „Akkor tehát nem másért csináljátok ezeket, mint hogy az embereknek hízelegjétek.” „Korántsem – felelték –, csak emlékezetükre csináljuk.”

(8) Ekkor mintegy gúnyolódásból megkérdezték tőlem: „Hol van Isten?” „Hol van a ti lelketek?” – vágtam vissza. „A testünkben” – felelték. Mire én: „Nemde mindenütt jelen van a te testedben? És az egész testet kormányozza, és azért mégsem látható? Ugyanígy Isten is mindenütt jelen van, mindent irányít, mégis láthatatlan, mert ő az értelem és a bölcsesség.” Még több kérdést szerettem volna megvitatni velük, de ekkor tolmácsolóm kimerülve, nem tudva a szavakat kifejezni, hallgatásra késztetett.

(9) A mongolok vagy tatárok ezek szektájába tartoznak annyiban, hogy csak egy Istent hisznek, de azért nemezből elkészítik halottaik képmását, drágábbnál drágább kelmékbe öltöztetik, és egy vagy két kordéba állítják őket; a taligákat senki sem merészeli megérinteni, őrizetüket a sámánok látják el, akik az ő papjaik; róluk majd később beszélek felségednek.

(10) A sámánok mindig Mengü vagy más gazdag udvara előtt tartózkodnak; a szegényeknek nincsenek sámánjaik, csak azoknak, akik Dzsingisz nemzetségéből származnak. És amikor szekerezniük kell, a sámánok mennek elöl, miként Izrael fiai előtt a felhőoszlop; ők vizsgálják meg a táborozásra kiszemelt helyet, elsőnek állítják földre a maguk jurtáit, s azután követi példájukat az egész udvar. Mikor pedig ünnepnap van vagy a hó elseje, előhózzák az említett képmásokat, és jurtájukban körös-körül sorban felállítják őket. Akkor jönnek a mongolok, belépnek a jurtába, meghajolnak a képmások előtt, és imádják őket. Ebbe a jurtába senki idegennek nem szabad belépnie. Egy alkalommal ugyanis be akartam menni, és igen durván leszidtak érte.

XXVI. KÜLÖNBÖZŐ TÖRZSEKRŐL ÉS AZOKRÓL, AKIK SZÜLEIKET MEG SZOKTÁK ENNI

(1) Az említett ujugrok tehát, akik keresztényekkel és mohamedánokkal elegyesen laknak, úgy gondolom, gyakori vitáik kapcsán jutottak arra az eredményre, hogy csak egy Istent hisznek. Ők voltak az első városlakók, akik Dzsingisz kánnak meghódoltak; ezért a kán leányát az ujugrok királyához adta feleségül. Maga Karakorum is mintegy az ő területükön van; és János papkirálynak és öccsének, Ongnak egész országa is az ő földjeik környékén terül el. De amazok az északi legelőkön vannak, az ujugrok pedig délen, a hegyek között. Innen nyeri magyarázatát, hogy a mongolok átvették az ő írásukat, s az ujugrok a tatárok legfőbb írnokai; csaknem minden nesztoriánus ismeri az ő írásukat.

(2) Rajtuk túl kelet felé, a hegyek között a tangutok következnek; ezek igen erős emberek. Dzsingiszt harcban elfogták, majd a béke megkötése után kiszabadult tőlük; utóbb mégis leigázta őket. Nagyon erős marháik vannak; tömött szőrfarokkal, mint a lovaké, és bozontos hassal meg háttal; lábszárra nézve alacsonyabbak más marháknál, de sokkalta

erősebbek. Ezek vontatják a mongolok nagy jurtaíit; szarvuk finom, hosszú, hajlott és olyan hegyes, hogy a végét mindig le kell vágni. A tehén csak úgy engedi magát fejni, ha énekelnek neki. Olyan természetük van, mint a bivalynak, mert ha vörösbe öltözött embert látnak, nekiugranak, hogy megöljék.

(3) Ezek után következnek a tibetiek; akiknek szokásuk volt elhunyt szüleiket megenni, kegyeletből, hogy saját bensejüket tegyék azok sírgödrévé. Újabban azonban elhagyták ezt a szokást, mivel minden nemzet undorodott tőlük miatta. De még most is szép serlegeket készítenek szüleik koponyájából, hogy amikor isznak belőle, vigasság közben az elhaltakra emlékezzenek. Olyan mondta nekem, aki látta. Földjükben sok az arany, ezért ha valakinek aranyra van szüksége, addig ás, amíg talál, és kivesz annyit, amennyi kell neki, a többit meg visszatemeti a földbe, mert azt hiszi, hogy ha kincsei közé vagy ládájába tenné, Isten elvonná tőle a többit, ami a földben van.

(4) E törzs emberei közül láttam egyeseket, nagyon otrombák voltak. Tangut férfiakat is láttam, ezek nagyok és feketék. Az ujugurok közepes termetűek, mint a mieink. Az ujuguroknál található a török és kun nyelv forrása és gyökere.

(5) A tibetiek után jönnek a longák és szolangák. Követeiket láttam az udvarnál; több mint tíz nagy taligát hoztak, mindegyiket hat-hat ökör vontatta. Ezek alacsonyok és sötétek, mint a spanyolok, és ruhájuk olyan, mint a diakónus palástja, kissé szűkebb ujjal. Fejükön a püspökéhez hasonlatos mitrát hordanak, de az elülső része valamivel alacsonyabb a hátulsónál, és felül nem csücsökben végződik, hanem négyszögben; fekete enyvvel keményített szövethől készül, és annyira kidörzsölik, hogy úgy ragyog a napsugárban, mint a tükör vagy a jól kifényesített sisak. A halánték táján egy-egy hosszú szalag van ugyanabból az anyagból a mitrához varrva; ezek a szélben szétterülnek, mint két, a halántékból kinövő szarv. Ha a szél túlságosan lebegteti őket, összekötik fent a mitra közepén át egyik halántéktól a másikig, s ilyenkor mint valami karika nyugszik keresztben a fejen, és nagyon szép ékessége a fejnek.

(6) Valahányszor a legfőbb követ az udvarba jött, mindig egy simára csiszolt, rőfnyi hosszú és tenyérynyi széles elefántcsont táblát tartott a kezében. És amíg a kánhoz vagy más tekintélyes emberhez beszélt, egész idő alatt e táblácskára nézett, mintha onnan olvasná le mondandóját, és nem pillantott sem jobbra, sem balra, sem szembe azzal, akihez szólt. Mialatt a kán elé járult vagy tőle távozott, azalatt is folyvást e táblára szegezte szemét.

(7) Az ismertetett törzseken túl más emberek laknak, akiket – mint bizonyosan megtudtam – muknak neveznek; városaik vannak, de nem tartanak semmiféle háziállatot. Ennek ellenére sok nyáj és számos csorda legelészik földjükön, de senki sem őrzi. Mikor valakinek valamire szüksége van, felmegy egy dombra és kiált egyet; a kiáltás hallatára az állatok mind köréje gyűlnek és engedik, hogy háziállat módjára bánjon velük. Ha pedig követ vagy más idegen érkezik e tartományba, bezárják egy házba, és minden szükséges dologgal ellátják, míg csak ügyét el nem intézi; mert ha az idegen keresztül-kasul járná a vidéket, szagától az állatok eliramodnának és elvadulnának.

(8) Ezen túl fekszik a nagy Kína; amelyet az antik korban, azt hiszem, Seresnek neveztek. Ugyanis tőlük jönnek a legjobb selyemkelmék, melyeket *serici*-nek neveznek arról a népről, a nép viszont egyik városa után viseli a seres nevet. Megtudtam, hogy ezen a

vidéken van egy olyan város, melynek falai ezüstből, bástyái meg aranyból vannak. E tájon sok tartomány van, többségük még nem hódol a mongoloknak. Közöttük és India között a tenger fekszik.

(9) Ezek a kínaiak kicsiny emberek, és beszéd közben erősen lélegeznek az orrukon át; általános jellegzetesség, hogy valamennyi keleti embernek kis szemnyílása van. A kínaiak kiválóan értenek minden mesterséghez, orvosaik behatóan ismerik a füvek gyógyerejét, és kitűnően ítélnék az érverésből; vizeletvizsgálatot azonban nem folytatnak, és nem tudnak semmit a vizeletről; ezt magam is láttam, mert sokan közülük Karakorumban élnek. Mindig az volt a szokás náluk, hogy amilyen mesterséget az apa folytat, összes fia azt a mesterséget kell hogy kövesse, és ezért fizetnek olyan nagy adót. Ugyanis mindennap ezeröttszáz jasztukot adóznak a mongoloknak – a jasztuk tíz márka súlyának megfelelő ezüstdarab –, tehát naponta tizenötezer márkát, nem számítva a selyemanyagokat és ételféleségeket, melyeket a tatárok innen kapnak, és egyéb szolgáltatásokat melyeket tőlük megkövetelnek.

(10) E népek mind a Kaukázus-hegyei között, és pedig ennek északi lejtőin élnek, a keleti óceánig. Szkitia déli része felől, melyet mongol pásztorok laknak; valamennyien az ő adófizetőik. Mindnyájan bálványimádók: regélnek egy sereg istenről, több istenné lett emberről és az istenek leszármazásáról, mint a mi költőink teszik.

(11) Jövevények gyanánt élnek közöttük elszórtan nesztoriánusok és mohamedánok is egész Kínáig. Kína tizenöt városában laknak nesztoriánusok, és a Szikingnek: mondott városban van a püspökségük, ezeken túl tisztán bálványimádókat találni. Az említett népek bálványainak papjai valamennyien bő sárga selyemköpenyt viselnek. Akadnak közöttük remetéik is – mint megtudtam – az erdőkben s a hegyeken; ezek csodálatos és szigorú életmódot folytatnak.

(12) A nesztoriánusok nagyon tudatlanok errefelé. Szolgálatukat ugyanis szír nyelven végzik, szent könyveik is szír nyelvűek, ezt a nyelvet viszont nem ismerik, amiért is úgy énekelnek, mint nálunk a grammatikában járatlan barátok. Innét ered, hogy olyan romlottak. Elsősorban haszonlesők és részegesek, sőt egyesek, akik a tatárok körében élnek, ezekhez hasonlóan több feleséget is tartanak. Mikor a templomba lépnek, alsó tagjaikat megmossák, mint a mohamedánok, pénteken húst esznek, és lakomáikat is e napon tartják a mohamedánok szokása szerint.

(13) A püspök ritkán látogat el ezekre a földekre, talán tizenöt évenként egyszer. Ilyenkor az összes fiúgyermeket, még a bölcsőben fekvőket is pappá avatják, ezért férfiak úgyszólván valamennyien papok. Később megházasodnak, ami éppenséggel ellenkezik az egyházatyák törvényével, és többnejűek, mert az első hitves elhunytával másikat vesznek feleségül. Továbbá mindnyájan szimoniákusok, mert egyetlen szentséget sem szolgáltatnak ki ingyen.

(14) Feleségeikről és kicsinyeikről szépen gondoskodnak, amiért aztán nem a hit terjesztésén fáradoznak, hanem anyagi haszonra törekszenek. Ezért van az, hogy egyes nesztoriánusok, akik mongol nemes ifjakat nevelnek, jóllehet az evangéliumra s a hitre oktatják őket, rossz életükkel és kapzsiságukkal mégis inkább elriasztják neveltjeiket a keresztény vallástól, hiszen maguknak a mongoloknak s a tojinoknak, azaz bálványimádóknak élete tisztább az övékénél.

XXVII. ÚTBAN MENGÜ KÁN UDVARA FELÉ

(1) Szent András ünnepén: eltávoztunk az említett [Kajalig] városból, és tőle három mérföldre egy tisztán nesztoriánus falura találtunk. Templomukba lépve örömmel zendítettünk rá a *Salve Reginá*-ra, amilyen hangosan csak tudtunk, minthogy már hosszú idő óta nem láttunk templomot.

(2) Innen háromnapi utazással elértünk e tartomány széléhez, az említett tenger végénél, mely oly viharosnak mutatkozott előttünk, akár az óceán. Egy nagy szigetet is láttunk benne. Társam megközelítette partját, és egy vászondarabot megnedvesített benne, hogy megízlelje vizét, mely kissé sós ugyan, de azért iható. A nagy hegyekből, délkeleti irányból egy völgy ereszkedik alá, és amott, a hegyek között egy másik nagy tenger van. A völgyön keresztül folyó ömlik a túsó tengerből az ittenibe, és szinte szünet nélkül olyan hatalmas szél jön a völgyön át, hogy az áthaladó embereket komolyan fenyegeti a veszély, hogy belesodródnak a tengerbe.

(3) Átkeltünk tehát a völgyön, északnak a vastag hóval födött nagy hegyeknek tartva. Ekkor már hó borította a földet, így aztán Szent Miklós ünnepétől: kezdődően fokoztuk az iramot, mivel már nem találtunk más emberekre, csak a jamokra, vagyis azokra a személyekre, akiket egynapi járóföldenként a futárok fogadására állítottak. S mivel sok helyütt a hegyek között szűk ösvényen visz az út, és kevés a legelő; így nappal és éjjel két jamot is útba ejtettünk, tehát egy napból két napot csináltunk, és többet mentünk éjjel, mint nappal. Errefelé zord hideg uralkodott, amiért szőrűkkel kifelé fordított kecskebőröket kölcsönöztek nekünk.

(4) Advent második szombatján: este egy bizonyos helyen szörnyűséges szirtek között kellett átmennünk; vezetőnk hozzám küldött, kérve, hogy mondjak valami hathatós fohászt, ami képes elriasztani a démonokat, mert ebben a szurdokban a démonok hirtelen el szokták ragadni az embereket, és nem tudni, mi lesz belőlük. Olykor a lovat rabolják el, s az embert ott hagyják, máskor kitépik az ember belét, s a testet ott hagyják a lovon; már sok ilyen eset fordult itt elő. Ekkor fennhangon énekelni kezdtük a *Hiszekegy*-et, és Isten kegyelméből az egész társasággal épségben átjutottunk. Ettől fogva kérlelni kezdtek, hogy írjak nekik lapocskákat, amit a fejükön hordjanak; én azt mondtam rá: „Megtanítalak titeket egy fohászra, melyet a szívetekben fogtok hordozni, és általa testetek, lelketek egyaránt örök megváltást fog nyerni.” De valahányszor tanítani szerettem volna őket, a tolmács mindig felmondta a szolgálatot. Azért mégis leírtam nekik a *Hiszekegy*-et és a *Miatyánk*-ot, mondván: „Itt le van írva az, amit az embernek Istenről hinnie kell, és egy imádság, amelyben kérjük Istentől mindazt, amire csak az embernek szüksége van. Higgyétek hát erősen a benne foglaltakat, még ha megérteni nem is tudjátok, és kérjétek Istent, teljesítse kéréseiteket az itt leírt imádság szerint, melyet ő személyesen saját ajkával tanított meg barátainak, és én remélem, hogy Isten meg fog váltani titeket.” Mást nem tehettem, hiszen ilyen tolmácsra bízni a tanítás ígét veszélyes vállalkozás volt, sőt lehetetlen, mert nem ismerte a szavakat.

(5) Ezek után arra a síkságra értünk, ahol Gűjük kán udvara volt; és valamikor a najmanoknak – János pap népének – országa volt. De ekkor nem láttam az udvart, csak visszaútban.

(6) Mégis itt beszélem el felségednek, ami az ő rokonságával: fiával és feleségeivel történt. Mikor Gűjük kán meghalt, Batu azt akarta, hogy Mengü legyen a kán. Magának Gűjüknek a haláláról semmi bizonyosat nem sikerült megtudnom. Andreas fráter úgy mondotta, hogy valami orvosságot adtak neki, az okozta halálát, és gyanították, hogy esetleg Batu tette. Én azonban mást hallottam. Gűjük kán ugyanis felszólította volt Batut, hogy hódolatra járjon elébe; Batu nagy pompával útnak is indult. De nagyon félt, úgy maga, mint emberei, és egyik fivéréét, a Siban- nevűt előre küldte. Miután Siban megérkezett Gűjükhöz, és éppen a serleggel kínálta volna, vita támadt, és megölték egymást. Siban özvegye egy napra ott tartott minket, hogy látogassuk meg házát, és mondjunk áldást rája, vagyis imádkozzunk érte. Mikor tehát Gűjük meghalt, Batu kívánságára Mengüt választották meg, és már akkor meg volt választva, mikor Andreas fráter itt járt.

(7) Gűjüknek volt egy bizonyos fivére, név szerint Siremün; aki Gűjük feleségének és vazallusainak tanácsára nagy kísérettel felkerekedett Mengühöz, mint aki hódolni akar előtte. Valójában azonban azt tervezte, hogy megöli őt, és egész udvartartását kiirtja. És amikor már egy- vagy kétnapi járőföldre megközelítette Mengüt, egyik taligája útközben eltörött, és lemaradt. Mialatt a kocsis javításával bíbelődött, Mengü egyik embere ott érte, és segítségére sietett; közben addig-addig faggatta útjuk felől, míg a kocsis felfedte előtte Siremün tervét.

(8) Erre Mengü embere félrefordult, mintha nem sok ügyet vetne rá, odament a méneshez, kikereste a lehető legerősebb lovat, és éjjel-nappal széleseben nyargalt, míg beért ura udvarába, hírül adva, amit hallott volt. Mengü rögtön összehívta valamennyi emberét, és négy sor fegyveressel körülvette udvarát, hogy senki azon át ne hatolhasson se be, se ki. A többieket Siremün ellen küldte. Azok elfogták Siremünt, aki nem is gyanította, hogy terve kitudódott, és egész kíséretével együtt az udvarhoz vitték. Mikor Mengü szemére lobbantotta vétkét, azonnal beismerte. Ekkor megölték őt és Gűjük kán idősebb fiát, valamint velük együtt háromszáz tatár előkelőséget. Az asszonyokért is küldtek; mindnyájukat tüzes botokkal ütlegelték, hogy valljanak színt. Amikor beismerték vétküket, kivégezték őket. Gűjük kicsiny fiát, aki koránál fogva nem lehetett részes a cselszövésben és nem is tudhatott róla, életben hagyták; apja udvara minden tartozékával, tudniillik állatokkal és emberekkel együtt őreá maradt.

(9) Mellette haladtunk el visszaútban, de vezetőim sem menet, sem jövet nem mertek betérni. Mert „árván ül a fejedelemasszony, és senki sincs, ki vigasztalná”.

(10) Ekkor újra hegynek haladtunk felfelé, állandóan északnak tartva. Végre Szent István napján: egy nagy lapályra jutottunk, mely széles, mint a tenger, még csak egy kicsiny domb sem látszik semerre, és Szent János evangélista ünnepének másnapján: elértünk a nagy úr udvarához. Mikor azonban már ötnapi járőföldre megközelítettük, a jam, akinél megháltunk, valami kerülő útra akart terelni minket, úgyhogy még tizenöt napot kellett volna fáradsunk. És ezt azért, mint megtudtam, hogy Onan–Kerüent, az ő saját földjüket útba ejtsük, ahol Dzsingisz kán udvara van; mások azt mondták, azért akarták, hogy az utat

meghosszabbítsák és hatalmukat annál jobban fitogtassák előttünk. Mert így szoktak tenni azokkal az emberekkel, akik a meg nem hódolt vidékekről érkeznek hozzájuk. És csak nagy nehezen érte el vezetőnk, hogy az egyenes úton mehessünk. E kérdésről vitázva ugyanis hajnal hasadtától egészen kilenc óráig feltartottak minket.

(11) Utunk e szakaszán az a bizonyos írnok, akit Kajaligban bevártunk, azt mondotta nekem, hogy a Batu által Mengü kánnak küldött levél szerint felséged sereget és segítséget kér Szartachtól a mohamedánok ellen. Ezen nagyon elcsodálkoztam, sőt aggódni is kezdtem, mivel ismertem felséged levelének tartalmát, és tudtam, hogy erről egyetlen szó említés sincs benne, nem számítva a Szartachhoz intézett figyelmeztetést, miszerint legyen minden keresztény jóakarója, magasztalja a keresztet, s a kereszt valamennyi ellennépének legyen ellensége. De mert a fordítók Nagy-Örményországból való örmények voltak, akik mélységesen gyűlölik a mohamedánokat, tartottam tőle, hogy a mohamedánok iránti gyűlöletükben és sérelmeik miatt erősebben tolmácsoltak, saját érdekeik szerint. Hallgattam hát, nem szólva sem ellene, sem mellette, mert féltem Batu szavainak ellentmondani, nehogy ésszerű ok nélkül ármánykodás vádjába essem.

XXVIII. MENGÜ UDVARÁRÓL ÉS AZ ELSŐ KIHALLGATÁSRÓL

(1) A nevezett napon tehát megérkeztünk a mondott udvarhoz. Vezetőnknek egy nagy jurtat jelöltek ki, nekünk hármunknak egy kis kunyhót, melyben alig tudtuk holminkat letenni, fekhelyet csinálni és egy kis tüzet rakni. Sokan jöttek vezetőnket meglátogatni, és hosszúkás, felül szűk nyakú korsókban rizssört hoztak neki, melyet egyáltalán nem tudtam volna megkülönböztetni a legjobb auxerre-i bortól, eltekintve attól, hogy nincsen borillata.

(2) Hívtattak, és alaposan kikérdeztek jövetelünk okáról. Így feleltem nekik: „Azt hallottuk volt Szartachról, hogy keresztény; hozzá jöttünk, a franciák királya zárt levelet küldött neki általunk; Szartach apjához küldött, apja pedig ide küldött minket. Ő bizonyára megírta az okát, hogy miért.” Kérdezték, vajon felséged szeretne-e békét kötni velük. Azt feleltem: „A király Szartachnak mint kereszténynek küldött levelet; ha tudta volna, hogy nem keresztény, sohasem küldött volna levelet neki. Ami a békekötést illeti, azt mondom, hogy a király semmivel sem bántott titeket; ha bántott volna valamivel, amiért ti háborút kellene hogy indítsatok ellene vagy nemzete ellen, ő igaz ember léteire önként helyreigazítaná a hibát és keresné a békét. Ha viszont ti a jövőben ok nélkül akarnátok reá vagy nemzetére háborút hozni, bízom benne, hogy Isten, az igazságos, meg fogja segíteni őket.” A mongolok csak álmélkodtak, minduntalan hajtogatva: „Miért jöttetek, ha nem a békét biztosítani jöttetek?”

(3) Ők ugyanis már annyira felfuvalkodtak gőgjükben, hogy azt hiszik, az egész világ vágyik a békét biztosítani velük. Pedig bizony, ha engedélyt kapnék rá, tőlem telhetőleg háborúra tüzelném ellenük az egész világot. De nem akartam nekik nyíltan megmagyarázni jövelelem okát, nehogy esetleg olyasvalamit mondjak, amivel a Batu üzente szavakat megcáfolom. Ezért odaérkezésem egyedüli okaként azt hangoztattam: mert ő küldött.

(4) Másnap az udvarhoz vezettek, és azt hittem, mezítláb is mehetek, mint a mi tájainkon, ezért levettem sarumat. Az udvarhoz igyekvők azonban náluk már messzire szállnak a lóról, egy nyíllövésnyire attól a jurtától, melyben a kán székel, és ott hagyják a lovakat meg a rájuk ügyelő legényeket. Így mikor szálltunk, és vezetőnk a kán házához ment, egy ott álldogáló magyar legény felismert minket, illetve a mi rendünket. S amikor az emberek körülvettek bennünket, s mint valami szörnyeket, bámulni kezdtek, főképpen amiért mezítelen lábbal voltunk, és kérdezték, hogy nincs-e szükségünk a lábunkra, mert azt gondolták, tüstént el fogjuk veszíteni – akkor ez a magyar megmagyarázta nekik az okát, elbeszélve rendünk szabályait.

(5) Ekkor odajött a főírnok, egy nesztoriánus keresztény, akinek tanácsát úgyszólván minden dologban követik, hogy megnézzen minket; gondosan szemügyre vett, majd odahívta azt a magyart, és sok mindent kérdezett tőle. Végül azt mondták, hogy térjünk vissza szállásunkra. Mikor visszafelé tartottunk, az udvar keleti végével szemben, tőle két számszeríjlövésnyire, egy házat láttam meg, melynek tetején kis kereszt ékeskedett.

(6) Nagyon megörültem, feltételezván, hogy itt valami kereszténységgel kapcsolatos dolog van; bátran beléptem, és egy igen szépen elrendezett oltárt találtam. Volt itt arannyal hímzett szövet, rajta a Megváltó, a Boldogságos Szűz és Keresztelő Szent János, valamint két angyal képe – az alakok s a ruházat körvonalai gyöngyökkel voltak kirakva –, továbbá egy nagy ezüstkereszt, a sarkain és a közepén drágakővel, és más ereklyetartók; az oltár előtt nyolclángú olajlámpás égett. Egy örmény szerzetes üldögélt benn, feketés, szikár ember lábszár közepéig érő durva szőrcsuhába öltözve, azon egy fekete, prémel bélelt szőrköpönyeggel, a csuha alatt láncsal körülövezve.

(7) Amint beléptünk, még mielőtt a szerzetest köszöntöttük volna, rögtön leborulva elénekeltük az *Ave regina coelorum*-ot, s ő felemelkedve velünk együtt imádkozott. Majd miután üdvözlöttük, leültünk mellé; előtte egy tálban kicsinyke tűz égett. Elbeszéltük neki jövetelünk okát, s ő erősen buzdított minket, hogy beszéljünk bátran, hiszen Isten követi vagyunk, aki hatalmasabb minden embernél.

(8) Ezután az ő jöveteléről mesélt nekünk, mondván, hogy egy hónappal előttünk érkezett ide; korábban remete volt Jeruzsálem környékén, és Isten három alkalommal megjelent neki, parancsot adva, hogy menjen a tatárok uralkodójához. És mert elhanyagolta az indulást, a harmadik alkalommal Isten a földre terítette és megfenyegette, hogy meg fog halni, ha nem megy. Elbeszélte továbbá, amit Mengü kánnak mondott volt, hogy ha tudniillik felvonná a kereszténységet, az egész világ elébe járulna hódolatra, és a franciák és a nagy pápa is engedelmessé válnának neki. Figyelmeztetett engem, hogy én is hasonlóakat mondjak. Ekkor így feleltem: „Testvérem, szíves örömet figyelmeztetem majd a kánt, hogy legyen kereszténnyé, hiszen azért jöttem, hogy mindenkinek ezt hirdessem; azt is megígérhetem neki, hogy a franciák s a pápa nagy örömmel veszik majd, s testvérükké és barátjukká fogadják őt, de hogy a szolgálivá legyenek, és más itteni nemzetek példájára adót fizetnének neki, azt sohasem fogom megígérni, mert lelkiismeretem ellen beszélnék.” Erre hallgatott.

(9) Visszatértünk hát szállásunkra, melyet hidegen találtam; enni sem ettünk a nap folyamán. Főztünk egy kis húst, és a húslében kölest, hogy kortyolgassuk; vezetőnk és társai az udvarnál dőzsöltek, ránk kevés gondjuk volt.

(10) Ebben az időben Vatatész követei voltak rajtunk kívül itt, de nem tudtunk róla. Pirkadatkor udvarbeli emberek jöttek felkelteni nagy sietséggel. Én amúgy mezítlábasan velük mentem a rövidke úton a mondott követek szállásáig; megkérdezték tőlük, hogy ismernek-e minket. Ekkor az egyik görög katona felismerte rendünket, sőt társamat is, mert látta volt őt Vatatész udvaránál Thomas fráterrel, tartományfőnökünkkel együtt, és valamennyi társával egyetemben erős tanúságot tett mellettünk. Erre megkérdezték, vajon felséged békében avagy hadilábon van-e Vatatésszel. „Sem békében – mondtam –, sem hadilábon.” Tudakolták, hogyan lehetséges ez. „Úgy – feleltem –, hogy országaik távol vannak egymástól, és nincs semmi dolguk egymással.” Erre Vatatész követe kijelentette, hogy béke van köztük; ez óvatosságra intett. Elhallgattam.

(11) Ezen a reggelen lábujjaim vége annyira megfagyott a hidegtől, hogy nem járhattam tovább mezítelen lábbal. E tájakon ugyanis metsző hideg uralkodik, és attól fogva, hogy elkezd fagyni, nem hagy alább májusig, sőt május havában is fagy. Fagyott is minden reggel, de napközben a nap erejétől fölengedett. Télen azonban sohasem olvad, hanem fagy, akármilyen szél fúj is. És ha olyan szelek járnának erre tél idején, mint nálunk, semmi sem maradna életben, a levegő azonban mindig csendes egész áprilisig, és csak akkor támadnak fel a szelek. Amikor itt voltunk húsvét táján, számtalan állatot ölt meg a széllel együtt feléledő hideg. Télen csak kevés hó hullott errefelé, húsvét körül azonban, mely április végére esett, akkora hó hullott, hogy Karakorum valamennyi utcája tele volt vele, és kordékkal kellett elhordani. Ekkor történt először, hogy az udvartól juhprém ködmönöket, ugyanabból nadrágokat és csizmákat hoztak nekünk. Társam és a tolmács elfogadta. Én azonban nélkülözhetőnek véltem, mert elegendőnek látszott a Batutól magammal hozott bunda.

(12) Aprószentek nyolcadán elővezettek bennünket az udvarhoz; nesztoriánus papok jöttek, akikről nem tudtam, hogy keresztények, és megkérdezték, hogy melyik irányba fordulva szoktunk imádkozni. „Kelet felé” – feleltem. Azért kérdezték, mert vezetőnk tanácsára leberetváltuk szakállunkat, hogy a kán előtt hazánk szokása szerint jelenjünk meg, és ebből azt következtették, hogy tojinok, vagyis [buddhista] bálványimádók vagyunk. A Bibliából is vizsgáztattak. Ekkor megkérdezték, hogyan akarjuk a kánnak megadni a tiszteletet, a mi szokásunk szerint avagy az ő szokásuk szerint. Amire így válaszoltam: „Isten szolgálatára hivatott papok vagyunk. A mi tájainkon a nemesurak Isten iránti tiszteletből nem kívánják meg, hogy a papok térdet hajtsanak előttük, mi azonban Istenre való tekintettel minden ember előtt megalázkodunk. Messzi vidékről jövünk; először tehát, ha nektek is úgy tetszik, Isten dicséretét fogjuk zengeni, aki minket oly távolból épségben elvezetett idáig, és azután úgy teszünk majd, amint azt a ti uratok megkívánja, feltéve hogy semmi olyat nem parancsol, ami Isten imádságával és tiszteletével ellentétben van.”

(13) Ekkor beléptek a jurtába, és megismételték szavainkat. Az úr beleegyezett; minket a ház bejárata elé állítottak, s az előtte függő nemezt felhajtották. Minthogy a karácsonyi ünnepkörben tártunk, elkezdtük énekelni:

Onnét, hol feltámad a nap,
Végig az egész földön át
Hirdessük mindnyájunk urát:
Kit Mária szült, Krisztus az.

Miután e himnuszt elénekeltük, végigmotozták lábszárunkat, oldalunkat és karunkat, hogy nincsenek-e kések nálunk. A tolmácsot külön állították, és övön függő kését kívül hagyatták vele az egyik ajtónálló őrizetére.

(14) Ekkor beléptünk; a bejáratban pad állott kumisszal, a tolmácsot amellé állították, minket pedig leültettek egy padra az úrnőkkel szemközt. A jurta belülről teljesen be volt borítva aranyszövettel, és egy kis tűzhelyen a ház közepén csipkebokrokából s az errefelé nagyra megnövő ürömnök gyökereiből, valamint tehéntrágyából gyújtott tűz égett. A kán egy kereveten ült, beburkolózva egy pettyes és nagyon fénylő szőrmébe, amely fókaprémhez hasonlít. Tömpe orrú, középtermetű ember, negyvenöt év körül járhat; egy fiatal felesége ült mellette. Egy igen csúf, nagyocská leánya, név szerint Cirina, a többi gyermekkel mögöttük ült egy kereveten. Mert ez a jurta korábban egyik keresztény feleségéé volt, akit a kán nagyon szeretett, tőle származik a nevezett leány. Később a kán még azt a fiatal nőt is feleségül vette, de azért a leány volt ennek az egész, anyjától reá maradt jurtának az úrnője.

(15) Ekkor a kán megkérdezte, hogy mit kívánunk inni: bort-e avagy daraszunt, azaz rizssört, vagy karakumiszt, azaz világos kancatejet, vagy balt, azaz méhsört? Télen ugyanis e négy itallal élnek. Azt feleltem: „Uram, mi nem olyan emberek vagyunk, akik az örömet az italban keresik, megelégszünk a te jóakarattal.” Ekkor a rizsitalból adott nekünk, mely világos, és ízében a fehér borra emlékeztet; iránta való tiszteletből egy keveset megkóstoltam belőle. Balszerencsénkre tolmácsunk a pohárnokok mellett állt, akik bőségesen mérték neki az italt, és rögtön lerészegedett.

(16) Ekkor a kán sólymokat és más madarakat hozatott be, kezére vette és nézegette őket, majd hosszú szünet után parancsot adott, hogy beszéljünk. Most térdre kellett ereszkednünk. A kánnak egy bizonyos nesztoriánus volt a tolmácsa, akiről nem tudtam, hogy keresztény; nekünk ott volt a magunk tolmácsa, olyan amilyen, tetejébe már részegen. Ekkor így szóltam: „Először is hálát adunk és dicséretet mondunk Istennek, hogy oly messzi vidékekről elvezetett minket Mengü kán színe elé, kinek Ő e nagy hatalmat adta vala a földön. És kérjük Krisztust, akinek uralma által mindannyian élünk és halunk, hogy adjon neki boldog, hosszú életet.” Ezt ugyanis elvárják, hogy életükért imádkozzék az ember. Majd elbeszéltem neki: „Uram, hallottuk volt Szartachról, hogy keresztény, és ennek igen megörültek a keresztények mind, akik csak hallották, kivált pedig a franciák ura, királya. Eljöttünk tehát Szartachhoz, és a király úr levelet küldött neki általunk, melyben békés szándékú szavakat intéz hozzá, többek között tanúsítja, hogy mi miféle emberek vagyunk, és kéri engedelmet, hogy országában időzhessünk; mert minket hivatásunk arra kötelez, hogy megtanítsuk az embereket Isten törvénye szerint élni. Szartach elküldött bennünket atyjához; Batuhoz, Batu pedig ide küldött hozzád. Te vagy az az úr, akinek Isten nagy birodalmat juttatott a földön, kérjük tehát hatalmasságodat, engedje meg országotokban maradnunk, hogy istentiszteletet végezhesünk értetek, asszonyaitokért és gyermekeitekért. Nincsen aranyunk vagy ezüstünk, nincsenek drágaköveink, melyeket nektek átnyújthatnánk, csak önmagunkat ajánljuk fel, hogy Istent szolgáljuk és könyörögjünk hozzá értetek. Legalább addig adjál engedélyt a maradásra, amíg ez a hideg elmúlik. Társam ugyanis annyira gyenge, hogy élete kockáztatása nélkül semmiképpen nem bírja tovább a lovaglás fáradalmait.”

(17) Társam tudniillik elmondotta volt nekem az ő erőtlenségét, és kérve kért, hogy eszközöljem ki a maradást, mert jól sejtettük, hogy vissza kellene térnünk Batuhoz, hacsak a kán különleges kegye folytán meg nem kapnánk az engedelmet a maradásra.

(18) Ekkor a kán így kezdte válaszát: „Amint a nap, sugarait szerteárasztva mindenüvé elhatol, úgy az én hatalmam, valamint a Batué is mindenhová kiterjed. Nincs hát szükségünk a ti aranyatokra vagy ezüstötökre.” Eddig értettem a tolmácsomat, de ezentúl egyetlen ép mondatot nem voltam képes felfogni, s ebből világosan láttam, hogy részeg. Maga Mengü kán is mámorosnak látszott. Szavai bezárásaképpen, ha jól értettem, nemtetszését fejezte ki, hogy előbb Szartachhoz mentünk és nem hozzá. Látva tolmácsomat kidőlni, nem beszéltem tovább, mindössze arra kértem a kánt, hogy ne vegye zokon az arannyal és ezüsttel kapcsolatban mondottakat, hiszen nem úgy értettem, mintha ilyesmire szüksége volna vagy effélékre áhítozna, csupán azt akartam kifejezni, hogy örömet megtisztelnénk mulandó dolgokkal és lelkiekkel egyaránt.

(19) Ekkor intett, hogy álljunk fel s újra ülünk e, majd röviddel utána búcsút vettünk tőle, és kimentünk; velünk együtt kijöttek írnokai és az a tolmácsa, aki a kán egyik leányát neveli. Erősen faggatni kezdtek a francia királyság felől, van-e ott sok juh, marha meg ló, mintha azon szempillantásban akartak volna oda behatolni, és mindent elszedni. Máskor is gyakorta kellett felháborodásomat és haragomat nagy önuralommal elleplezni; így feleltem: „Sok jó dolog van arrafelé, magatok is látni fogjátok, ha sor kerül rá, hogy oda menjetek.”

(20) Ekkor kijelöltek számunkra egy embert, aki gondoskodjék rólunk, és elmentünk az örmény baráthoz. Mikor szállásunkra igyekezve eltávoztunk tőle, odajött az említett tolmács, és azt mondotta: „Mengü kán megkönyörül rajtatok, és kéthónapi időt enged az ittmaradásra, addigra el fog múlni a nagy hideg; tudatja veletek, hogy ide tíznapi járóföldre van egy jókora város, melyet Karakorumnak mondanak, ha oda akartok menni, a kán gondoskodni fog napi szükségleteitekről; ha viszont itt akartok maradni, azt is megtehetitek, és megkaptok minden szükséges dolgot, de fáradságos lesz számotokra az udvarral lovagolni.” Én így válaszoltam: „Az Úr őrizze meg Mengü kánt, és adjon neki hosszú, boldog életet! Összetalálkoztunk itt evvel a baráttal, akiről hisszük, hogy szent ember és Isten akaratából jött e tájakra, így hát szívesen maradnánk vele, mert magunk is barátok vagyunk, és együttesen mondanánk imáinkat a kán életéért.” A tolmács nem szólt semmit, visszament.

(21) Mi megtértünk szállásunkra, melyet hidegen találtunk, tűzrevaló nélkül, ez idáig böjtöltünk is, és már éjjelre járt az idő. Ekkor az az ember, akinek beajánlottak minket, adott egy kis tüzelőt meg egy kevés ételmet.

XXIX. [KÜLÖNBÖZŐ DOLGOK, MELYEKET WILLELMUS FRÁTER MENGÜ UDVARÁNÁL TETT, LÁTOTT ÉS HALLOTT]

(1) Vezetőnk indult vissza Batuhoz; kérte, hogy az utasítására Batu udvarában hagyott kárpitot, illetőleg szőnyeget adjuk neki; beleegyeztünk. Békésen búcsúzott, jobbunkat

kívánta kézfogásra, és saját hibájának tekintette, ha az úton éhezni vagy szomjazni hagyott. Megbocsátottunk neki, és hasonlóképpen kértük őt, valamint egész kíséretét, nézzék el, ha valamiben rossz példát mutattunk volna nekik.

(2) Felkeresett minket egy bizonyos asszony, a lotharingiai Metz-ből való, név szerint Pászka, akit Magyarországon ejtettek volt foglyul; tehetségéhez mértén nagy pászkát (lakomát) rendezett tiszteletünkre. Ő annak az úrnőnek udvartartásához tartozott, akiről említettem, hogy keresztény volt. Soha nem hallott nélkülözésekről számolt be nekünk, melyeket azelőtt kellett elszenvednie, hogy az udvarhoz jött volna. Most viszont elég jól megy sora, egy fiatal orosz a férje, akitől három nagyon szép fiacskája van; férje ért a házak építéséhez, s ez hasznos mesterség náluk.

(3) Ezenfelül elbeszélte nekünk, hogy Karakorumban lakik egy párizsi eredetű ötvösmester, Willelmus nevű, vezetéknevén Buchier; apját Laurentius Buchier-nek hívták, és azt hiszi, hogy bátyja, név szerint Rogerus Buchier, még ma is a nagy híd felett lakik. Azt is mondotta nekem Pászka, hogy Willelmusnak van egy nevelt fia, ez kitűnő tolmács. De Mengü kán nemrégiben háromszáz jasztukot, azaz háromezer márka súlyú ezüstöt és ötven iparost adott a szóban forgó mester kezére egy bizonyos munka elvégzéséhez, így attól tart, hogy nem tudná fiát elküldeni hozzám. Mert Pászka hallotta az udvarnál mondani: „A te hazádból érkezett emberek derék férfiak, és Mengü kán szívesen beszélne velük, de tolmácsuk nem ér semmit.” Amiért aztán Pászka buzgón tolmács után nézett.

(4) Erre megírtam a mondott mesternek megérkezésemet, kérve, hogy ha lehetséges, küldje el nekem a fiát; a mester válaszolt, hogy ebben a hónapban nem teheti, de az elkövetkezőben elkészül munkájával, s akkor elküldi őt hozzám.

(5) Ott állomásoztunk tehát a többi követtel. Más a követek helyzete Batu udvaránál és más Mengünél. Batu udvaránál ugyanis van egy jam a nyugati oldalon, aki az összes nyugatról jövőket fogadja, s hasonló van a többi égtáj felé. Mengü udvarában viszont mindannyian együtt vannak egy jam alatt, és kölcsönösen látogathatják és láthatják egymást. Batunál nem ismerik egymást, és nem tudja egyik ember a másikról, vajon követ-e, mert kölcsönösen nem ismerik egymás szálláshelyét, és nem találkoznak egyebütt, legfeljebb az udvarnál. De mikor az egyiket beidézik, a másikat talán nem is hívatják, minthogy kizárólag hívásra mennek az udvarhoz.

(6) Találkoztunk itt egy Damaszkusz-ból való kereszténnyel is, aki azt mondotta, hogy a montréalai és kraki szultán megbízásából jött; ura a tatárok adófizetőjévé és barátjává akart szegődni,

(7) A jövetelemet megelőző évben járt itt egy bizonyos akkoni klerikus, aki Raimundusnak mondotta magát, valójában azonban Theodolus volt a neve. Ciprusból Andreas fráterrel együtt kelt útra; Perzsiáig vele tartott, ott Perzsiában szerzett magának néhány Örményországból való hangszert, és akkor is maradt még, mikor Andreas fráter folytatta útját. Andreas fráter visszatérte után megindult a hangszerekkel, és eljutott Mengü kánhoz.

(8) Arra a kérdésre: mi ügyben jár, azt válaszolta, hogy együtt volt egy bizonyos szent életű püspökkel, akinek Isten az égből aranybetűkkel írott levelet küldött volt; a püspök megbízta őt, hogy juttassa el a tatárok urához, mert ő lesz a földkerekség ura, továbbá győzze

meg az embereket, hogy kössenek vele békét. Erre azt mondta neki Mengü: „Ha elhoztad volna ama égből jött levelet és a te urad levelét, szívesen fogadtunk volna.” Theodolus azt felelte, hogy a levelet magával hozta ugyan, de más holmikkal együtt egy szilaj málháslóra volt rakva, mely megszökött és eliramodott az erdőkön és hegyeken keresztül, így hát mindenét elvesztette. S bizony igaz, hogy efféle esetek sűrűn előadódnak. Ezért az embernek nagyon vigyázatosan kell lovát tartania, ha szüksége végett leszáll róla.

(9) Ekkor megkérdezte Mengü a püspök nevét. Azt mondta, hogy Odónak hívják; ezért mondta annak a damaszkuszi embernek meg Willelmus mesternek azt, hogy a legátus úr klerikusa volt. Majd tovább kérdezte a kán, hogy kinek a királysága alá tartozik. Azt felelte, hogy valami francia király alattvalója, akit malik királynak hívnak. Mert már hallott volt arról, ami Manszúránál történt; és azt akarta mondani, hogy a felséged emberei közül való. Ezenfelül azt is mondta a kánnak, hogy közötté és a franciák között mohamedánok tanyáznak, akik elzárják az utat; mert ha az út szabadon volna, bizvást küldenének követeket és szívesen szövetséget kötnének vele. Mire Mengü kán megkérdezte, hajlandó volna-e követeket vezetni ahhoz a királyhoz meg ahhoz a püspökhöz. Igennel felelt, sőt a pápához is vállalta.

(10) Ekkor Mengü csináltatott egy nagyon erős íjat, melyet két ember is alig bírt megfeszíteni, és két nyilat, ezüstből való lukacsos fejjel, mely röptében úgy fütyül, mint a síp. És a következő megbízást adta annak a mongolnak, akit az említett Theodolusszal készült elküldeni: „Elmész a franciák királyához, akihez ez az ember majd elvezet, és felkínálok neki e holmikat az én nevemben. Ha szövetséget akar velünk, mi elfoglaljuk a mohamedánoktól a területet egész az ő földjéig, s a világ többi részét nyugat felé mind neki engedjük át; ha nem akar békét, visszahozod az íjat és a nyilakat hozzánk, megmondva neki, hogy ilyen íjakkal messzire lövünk és erőset ütünk ám.”

(11) Ekkor kiküldötte Theodolust, akinek Willelmus mester fia volt a tolmácsa, és a fiú hallotta, amikor a kán azt mondta a mongolnak: „Elmész evvel az emberrel, és alaposan kikémleled az utakat, a vidéket, a városokat és várakat, az embereket meg fegyvereiket.” Ekkor a fiú szemére vetette Theodolusnak, hogy helytelenül cselekszik, ha magával viszi a tatárok követeit, mert azok kizárólag kémkedés céljából fognak menni. Theodolus azt felelte, majd tengerre teszi őket, úgyhogy nem fogják tudni, merről jöttek vagy merre térjenek vissza. Mengü ennek a mongolnak odaadta aranypecsétjét is, azaz egy tenyérnyi széles és fél rőfnyi hosszú aranylapot, melybe megbízását bevésik. Aki e pecsétet hordozza, parancsolhat, amit akar, késelem nélkül teljesítik neki.

(12) Így aztán Theodolus elérkezett Vatatzészhez, mert a pápához akart továbbutazni, hogy azt is rászedje, amint Mengü kánt rászedte volt. Ekkor Vatatzész megkérdezte, van-e levele a pápától arra vonatkozóan, hogy követ s hogy a tatárok követeit kell átvezetnie. Miután pedig nem tudott levelet felmutatni, Vatatzész elfogatta, kifosztotta mindenéből, amit szerzett, és börtönbe vetette. Az a mongol pedig ott náluk betegségbe esett és meghalt.

(13) Vatatzész a mongol szolgálai által visszaküldte az aranypecsétet Mengü kánnak; Erzerumnál találok össze velük Törökország határánál, ők mesélték el nekem ennek a Theodolusnak az esetét. Ilyen szélhámosok kószálnak szerte a világban; a mongolok megölik, ha leleplezik őket.

(14) Közelgett vízkereszt napja, és az örmény barát, név szerint Sergius, azt mondotta nekem, hogy az ünnepen meg fogja keresztelni Mengü kánt. Kértem őt, minden eszközzel járjon közbe, hogy jelen lehessenek, és ily módon a látottakról bizonyosságot tehessek. Ő megígérte.

(15) Elérkezett az ünnepélyes nap, a barát pedig nem szólt, de tizenkét órára hívtak az udvarhoz, és láttam a barátot papokkal kijönni az udvarból – ő a keresztjét vitte, a papok a füstölőt és az evangéliumot. Ezen a napon ugyanis Mengü kán ünnepséget rendezett, és az a szokása, hogy gyülekezetet tart ilyen napokon, melyeket sámánjai ünnepnek mondanak vagy olykor a nesztoriánus papok szentnek nyilvánítanak. Ezeken a napokon először a keresztény papok jönnek felszerelésükkel, imádkoznak érte, és megáldják serlegét; távoztukkal a mohamedán papok jönnek, és ugyanígy cselekszenek, azután a [buddhista] bálványimádó papok jönnek, s ők is hasonlóképpen tesznek. A barát azt mondotta nekem, hogy a kán csak a keresztényeknek hisz, de azt akarja, hogy mindnyájan imádkozzanak érte. A barát azonban hazudott, mert a kán senkinek sem hisz, amint a későbbiekben hallani fogjátok. De mind követik udvarát, mint a legyek a mézet, ő mindegyiknek megadja a magáét, és ki-ki azt hiszi magáról, hogy ő a bizalmasa, és valamennyien kedvező dolgokat jósolnak neki.

(16) Ekkor hosszú ideig ültünk udvara előtt, és húsokat hoztak nekünk, hogy együnk. Azt válaszoltam nekik, hogy itt nem eszünk, de ha gondoskodni kívánnak számunkra élelemtől, adják oda szállásunkon. Mire azt mondták: „Akkor hát menjetek vissza házatokba, mert más oka nem volt a hívásnak, mint az, hogy egyetek.” Így aztán visszamentünk, útba ejtve a barátot, aki elvörösödött a nekem mondott hazugság miatt, s ezért nem akartam őt e kérdésben szavakra bírni. Néhány nesztoriánus azonban próbálta bizonygatni, hogy a kán megkeresztelkedett; azt feleltem nekik, hogy sohasem hinném el, és nem mondanám másoknak, mivel nem láttam.

(17) Megérkeztünk hideg és üres szállásunkra. Fekvőhelyről és takarókról gondoskodtak számunkra, hoztak tüzelnivalót is, és egy kis sovány juh húsát adták hármunknak hatnapi eleségül, mindennap adtak egy tál kölest és egy pint kölessört, valamint kölcsönöztek egy bográcsot meg egy háromlábat, hogy húsunkat megfőzhessük; mikor a hús megfőtt, a levében kölest szoktunk főzni. Ez volt a mi táplálékunk, és meg is lettünk volna elégedve vele, ha hagyták volna békében elfogyasztani. De annyi ott az éhenkórász, akit nem látnak el eleséggel, hogy mihelyst megláttak minket az étel körül sürgölődni, rögtön odatolakodtak, s meg kellett velük osztani étünköt. Ott tapasztaltam magamon, milyen mártíromság az adakozás, ha az ember nyomorúságban van.

(18) Ez időben kezdett a hideg erősen fokozódni; Mengü kán küldött nekünk három majombőrből készült bundát, amit szőrével kifelé hordanak; nagy hálával fogadtuk. Azt is kérdezték, hogyan állunk eleség dolgában. Megmondottam, hogy elég nekünk egy kevés ennivaló is, de nincs megfelelő hajlékunk, melyben Mengü kánért imádkozhatnánk. Kunyhónk ugyanis olyan kicsi volt, hogy nem lehetett benne kiegyenesedve felállni, és a könyveinket sem tudtuk kinyitni, mihelyt tüzet raktunk. Ekkor továbbították a kánhoz a szókat, s ő a baráthoz küldött megtudakolni, vajon elvállalja-e a mi társaságunkat. A barát örömmel beleegyezett. Ettől fogva gondoskodtak róla, hogy jobb hajlékot kapjunk, és a baráttal együtt az udvar előtt telepedtünk meg, ahol más nem tartózkodott, csak mi és az ő

sámánjaik; a sámánok azonban közelebb voltak a kánhoz, és a legfőbb úrasszony sátra előtt vertek tanyát, míg mi a legszélen, kelet felé, a legutolsó asszony sátrával szemközt. Ez vízkereszt nyolcada előtt egy nappal történt.

(19) Másnap, tehát vízkereszt nyolcadán, napkelte előtt összejöttek mind a nesztoriánus papok a kápolnához, harangoztak fával, ünnepélyesen elénekelték a reggeli zsoltókat, beöltöztek ornátusukba, és előkészítették a füstölőt meg a tömjént. És mialatt így várakoztak a templom udvarán, a kán első felesége, név szerint Kutuktaj katun - katun annyi, mint fejedelemnő, Kutuktaj személynév - belépett a kápolnába több más úrnővel, elsőszülött fiával, Baltuval és más kicsinyeivel egyetemben. Nesztoriánus szokás szerint homlokukat a földre hajtva leborultak, azután az összes képet jobbjukkal megérintették, minden egyes érintés után megcsókolva a kezüket, végezetül jobbjukat nyújtották sorban valamennyi, a templomban körülállónak. Ez ugyanis a templomba lépő nesztoriánusok szokása. Ekkor a papok sok mindent énekeltek, miközben tömjént adtak az úrnő kezébe; az a tűz fölé tartotta, és akkor megfüstölték őt. Majd amikor már világos nappal volt, az úrnő kezdte bogtának nevezett fejkét lebontani, és láttam tar koponyáját; ekkor megparancsolta, hogy távozzunk. Kimenet még láttam, hogy egy ezüstmedencét visznek oda. Megkeresztelték-e vagy sem, azt nem tudom; de annyit tudok, hogy ők nem szoktak sátorban misét bemutatni, csak állandó templomban, és húsvétkor láttam őket keresztelni és nagy ünnepélyességgel megszentelni a keresztelőmedencéket, amit ez alkalommal nem csináltak.

(20) S míg mi visszatértünk szállásunkra, megérkezett maga Mengü kán, és bement a templomba, illetőleg imaházba. Egy aranykeresztet hoztak oda, azon ült az úrnő mellett, az oltárral szemközt. Ekkor hívtak minket, mivel még nem tudtuk, hogy Mengü eljött, és az ajtónállók megmotoztak, hogy nincsenek-e kések nálunk. A Bibliát és a breviáriumot mellem előtt tartva léptem be az imaházba; először az oltár előtt hajoltam meg, aztán a kán előtt, majd áthaladva előtte a barát s az oltár között állottunk meg. Ekkor felszólítottak, hogy zsoltóazzunk és énekeljünk a magunk módja szerint. A *Veni Sancte Spiritus* kezdetű himnuszról énekeltünk. A kán magához kérette könyveinket: a Bibliát és a breviáriumot, és elkérdezte a képeket, hogy mit ábrázolnak. A nesztoriánusok felelgettek neki tetszésük szerint, mert tolmácsunk nem jött be velünk. Mikor első ízben járultam volt a kán színe elé, a Biblia akkor is mellem előtt volt, és ugyanígy odavitette magához és figyelmesen megnézegette.

(21) Ekkor a kán eltávozott, az úrnő ottmaradt, és ajándékokat osztott valamennyi jelenlevő kereszténynek. A barátnak egy jasztukot adott, a papok esperesének egy másikat. Elébünk egy naszidzs brokátot terítettett, azaz egy ágytakaró szélességű és nagyon hosszú kelmét és egy bukaránt. Miután nem akartam elfogadni, elküldték a tolmácsnak, s ő megtartotta magának. A naszidzs brokátot később elvitte Ciprusba, és nyolcvan ciprusi aransolidusért eladta, bár útközben alaposan megrongálódott.

(22) Ekkor italt hoztak, mégpedig rizssört és vörösbort, olyat, mint a La Rochelle-i bor, valamint kumiszt. Az úrnő a telt serleggel kezében, térden állva áldást kért, a papok mindnyájan harsány szóval énekeltek, s az úrnő kiitta az egészet. Egy más alkalommal nekem meg társamnak is énekelnünk kellett, amikor inni kívánt. Már mindenki közel volt a részegséghez, amikor enni hoztak, és pedig egy juh húsát, melyet egykettőre eltüntettek, azután pontynak mondott nagy halakat, só nélkül, kenyér nélkül; ebből ettem valamicskét.

Így töltötték a napot estéig. És mikor már maga az úrnő is mámoros volt, a papok éneklése és üvöltözése közepette felszállt taligájára, és ment a maga útján.

(23) Következő vasárnap, melyen ezt olvassuk: „Menyegző lőn Kánában”; a kán leánya jött el, az, akinek keresztény volt az anyja, és hasonlóképpen cselekedett, de azért nem olyan nagy ünnepélyességgel, mert ajándékokat nem adott, de a papokat részegségig elhalmozta borral, és enni pirított kölest adott.

(24) Hetvened vasárnap: előtt a nesztoriánusok három napig böjtöltek, amit Jónás böjtjének neveznek; ezt Jónás a niniveieknek prédikálta volt; az örmények is tartanak ekkor ötnapos böjtöt, ők Szent Szergiusz böjtjének hívják. Szent Szergiusz a legnagyobb szentjük, a görögök azt mondják róla, hogy kánon: volt. A nesztoriánusok kedden kezdik a böjtöt, és csütörtökön végzik be oly módon, hogy pénteken húst esznek.

(25) Ebben az időben láttam, hogy a kancellár, azaz az udvar legfőbb írnoke, név szerint Bulgaj, éppen pénteken adta ki nekik részesedésüket a húsból, és a nesztoriánusok nagy ünnepélyességgel megáldották, mint a húsvéti bárányt szokás. Maga a kancellár nem evett belőle, ami a párizsi eredetű Willelmus mester hatásának tudható be; a mester ugyanis igen bizalmas viszonyban van vele. A barát intette Mengüt, hogy egész héten böjtöljön; a kán, úgy hallottam, meg is tette.

(26) Tehát hetvened vasárnap: előtti szombaton, ami az örményeknél olyan, mint a húsvét, körmenetben Mengü házához: járultunk az előzetes motozás után, hogy nincsenek-e késeink, s a barát meg mi ketten a papokkal együtt színe elé léptünk. És mialatt mi bementünk, egy szolga éppen távozott, szénfeketére égett juhlapockacsontokat víve ki; módfelett elcsodálkoztam rajta, mit akarhat evvel. Mikor később érdeklődtem utána, megtudtam, hogy a kán az égvilágán semmit nem csinál anélkül, hogy előbb e csontokban tanácsot ne keresne, ezért nem engedi az embereket házába lépni, amíg a csontot meg nem vizsgálta.

(27) Ez a fajta jóslás a következőképpen történik: amikor a kán valamit tenni készül, három ilyen, még meg nem égetett csontot hozat magának, és kezében tartva arra a cselekedetre gondol, melyről tanácsot akar kérni, hogy megtegye-e vagy sem, majd átnyújtja a csontokat a szolgának megégetésre. A jurta mellett, melyben a kán székel, mindig van két kicsiny ház, ezekben égetik napról napra a szálláson gondosan összegyűjtött csontokat. Mikor tehát a csontokat feketére égették, visszaviszik a kánnak, s akkor ő vizsgálóra veszi, vajon a csontok a tűz hevétől egyenes vonalban hasadtak-e meg hosszanti irányban. Ha igen, akkor szabad az út a cselekvésre. Ha azonban a csontok keresztben pattantak el vagy kerek darabok pattogtak ki belőle, akkor nem teszi meg a kérdéses dolgot. Mert maga a csont vagy az azt borító hártya mindig megpattan a tűzben. És ha a három csont közül egyik egyenesen hasad meg, akkor megteszi.

(28) Mikor tehát a kán színe elé léptünk, az előzetes intés után, hogy a küszöböt ne érintsük, a nesztoriánus papok odavitték neki a tömjént, ő rátette a füstölőre, s a papok megtömjéneztek vele. Majd énekeltek, hogy italát megáldják; utánuk a barát mondotta el az ő áldását, s végül nekünk kellett elmondani a miénket. És mikor megpillantotta a mellünk előtt tartott Bibliát, odakérette, hogy megtekintse, és nagyon figyelmesen végignézte.

Először ivott maga a kán, a legfőbb pap kínálta fel neki a serleget; utána a papoknak is adtak inni.

(29) Ezután távoztunk; társam hátramaradt, és mikor már kívül voltunk, s ő éppen azon volt, hogy nyomunkba lépjen, a kán felé fordulva meghajolt, majd hirtelen utol akarva érni, megbotlott a jurta küszöbében. Mialatt mi sietve a kán fiának, Baltunak a jurtája felé iparkodtunk, a küszöböt figyelők megmarkolták társamat, és megállították, hogy ne kövessen minket. Valakit odaszóltattak, és meghagyták, hogy vezesse őt Bulgaj elé, aki az udvar legfőbb írnoka, s a főbenjáró bűnösök felett ítélkezik. Én mit sem tudtam minderről. Mikor hátrapillantottam, s nem láttam társamat jönni, azt hittem, azért tartották vissza, hogy könnyebb ruhákat adjanak neki, mivel gyenge volt, s a bundafélék annyira megterhelték, hogy alig bírt járni. Ekkor hívták tolmácsunkat, s leültették mellé.

(30) Mi a kán elsőszülött fiának jurtájához mentünk; neki már két felesége van, és apja udvarától jobbra helyezkedik el. Mihelyst meglátott minket közeledni, felpattant a kerevetről, melyen ült, s a kereszt imádására homlokát a földhöz verve leborult, majd fölkelvén, igen megtisztelően egy új kelmére, kiemelkedő helyre állította a keresztet maga mellé. Baltunak egy bizonyos nesztorianus pap a tanítómestere, Dávid nevű, egy nagy iszákos. Ekkor leültetett minket, s a papokat itallal kínálta, majd azok áldását fogadva maga is ivott.

(31) Ezután a második úrnő udvarához mentünk, akit Kotának hívnak, és bálványimádókat követ; ágyban fekvé, betegen találtuk. A barát felkeltette az ágyból, és készítette, hogy háromszor térdre hullva, homlokának a földhöz való érintésével imádja a keresztet, oly módon, hogy a barát a jurta nyugati oldalán állott a kereszttel, az asszony pedig a keletin. Ennek megtörténtével helyet cseréltek, a barát ment a kereszttel a keleti oldalra s az asszony a nyugatira. S jóllehet az asszony olyan erőtlen volt, hogy alig bírt a lábán megállni, a barát vakmerően ráparancsolt, hogy a kereszt imádására újra boruljon le háromszor kelet felé, keresztény módra, amit az meg is tett. És tanította arca előtt keresztet vetni.

(32) Ekkor, miután az asszony visszahanyatlott a kerevetre, s mi elmondottuk imáinkat érte, a harmadik jurtához mentünk, melyben a keresztény úrnő lakott valamikor. Halálával fiatal asszony került a helyére; ő a kán leányával egyetemben örvendezve fogadott minket, és e jurtában mindenki tisztelettel imádta a keresztet, és az asszony kimagasló helyre, egy selyemdarabra állította, majd ételt hozatott: egy juh húsát. Miután az úrnő elé tálalták, ő kiosztotta a papoknak. Mi ketten a baráttal nem nyúltunk ételhez s italhoz.

(33) Miután pedig elköltötték a húst és sok italt fogyasztottak, ama házikisasszony, Cirina kamrájába kellett mennünk, mely az egykor anyja birtokát képező nagy jurta mögött volt. A leány a kereszt megjelenésekor a földre vetette magát, és nagy áhítattal imádta, mert erre gondosan megtanították, és kiemelkedő helyre, selyemkelmére állította. Mindezek az anyagok, melyekre a keresztet állították, a barátéi lettek.

(34) A keresztet egy bizonyos örmény hozta volt, aki a baráttal együtt érkezett ide, mint mondotta: Jeruzsálemből. Ezüsből készült, mintegy négy márkát nyomhatott, és négy drágakő volt a száraz végén, valamint egy a közepén; a Megváltó képmása nem volt rajta, mert az örmények és a nesztorianusok szégyenlik Krisztust a keresztre szegezve ábrázolni.

A keresztet a barát által felajánlották volt Mengü kánnak, és Mengü megkérdezte az örménytől, hogy mit kér érte. Az elmondotta, hogy egy örmény papnak a fia, akinek egyházát a mohamedánok lerombolták, és a kán segítségét kéri a templom helyreállításához. Mengü ekkor megkérdezte, hogy mennyiért lehet újra felépíteni, s ő azt felelte: kétszáz jasztukért, vagyis kétezer márka súlyú ezüstért. Erre a kán megparancsolta, hogy adjanak neki levelet ahhoz a megbízotthoz, aki Perzsiában és Nagy-Örményországban az adót szedi, hogy fizesse ki neki a mondott pénzösszeget. Ezt a keresztet a barát mindenüvé magával vitte, s a papok, látva a hasznot, amit belőle húzott, kezdtek reá irigykedni. Tehát mint mondtam, az említett kisasszony házában voltunk, s ő bőségesen adott inni a papoknak.

(35) Innen a negyedik jurtához mentünk, mely mind sorrend, mind rang tekintetében az utolsó. Ezt az úrnőt ugyanis a kán nem látogatja, jurtája régi, ő maga kevéssé tetszetős. Húsvét után azonban a kán új jurtat és új taligákat csináltatott számára. Ez az asszony, a másodikhoz hasonlatosan, keveset vagy semmit sem tud a keresztény vallásról, hanem sámánokat és buddhistákat követ. Beléptünkkor mégis imádta a keresztet, úgy ahogy azt a barát és a papok tanították neki. Itt újból ittak a papok.

(36) E helyről visszatértünk közelben levő imaházunkhoz, mialatt a papok énekeltek és duhajul kiáltoztak részegségükben, s ezt itt sem a férfiaknál, sem az asszonyoknál nem helytelenítik. Ekkor odavezették hozzánk társamat, s a barát nagyon szigorúan leszidta, amiért a küszöböt megérintette.

(37) Másnap eljött Bulgaj, a bíró, és tüzetesen kifaggatott, vajon figyelmeztetett-e valaki minket a küszöb érintésének tilalmára; én így feleltem: „Uram, tolmácsunk nem volt velünk, hogyan érthettük volna meg?” Erre megbocsátott társamnak, de azontúl soha többé nem engedték meg neki, hogy a kán valamely házába lépjen.

(38) Történt később, hogy Kota úrnő, aki hatvanad vasárnap: táján is gyengélkedett, halálosan megbetegedett, s a bálványimádók bűbájolása egyáltalán nem tudott rajta segíteni. Ekkor Mengü a baráthoz küldött, kérdezve tőle, hogy mit tehetne az asszonnyal, s a barát óvatlanul azt felelte: vegye fejét, ha meg nem gyógyítja. Amint ez a felelet elhangzott, a barát máris hívott minket, előadva az ügyet, és könnyek között könyörögve, hogy azt az éjszakát virrasszuk át vele imában; megtettük neki.

(39) Volt a barátnak egy bizonyos rebarbara nevű gyökere; úgy szokta elkészíteni, hogy majdnem porrá törte, és vízbe helyezte egy keresztcskével együtt, mely a sajátja volt, s melyről a Megváltó alakja el volt távolítva. Azt mondtotta, hogy ezzel meg tudja állapítani, mi lesz a beteggel: meggyógyul-e vagy meghal. Ha ugyanis életben marad, a keresztcske a beteg melléhez tapad, mintha oda volna ragasztva, különben pedig nem tapad oda. Ekkor még azt hittem, hogy ez a rebarbara valami szent dolog, amit a Szentföldről, Jeruzsálemből hozott magával. Ebből a vízből szokott inni adni minden betegnek, és természetes, hogy a gyengélkedők beleit felkavarja ez az annyira keserű ital. Testüknek változását aztán csodának vélik. Mialatt a barát nekilátott egy ilyen keverék készítéséhez, említést tettem neki a római egyházban használatos szentelt vízről, mely nagyon hatásos az ördögök kiűzésére; azt hallottam ugyanis az asszonyról, hogy egy ördög zaklatja. A barát kérésére készítettünk neki egy kis szentelt vizet, ő összekeverte rebarbarával, és beletette a keresztet, hogy ott ázzon benne egész éjszakán át. Azt is mondtam még neki, hogy amennyiben ő pap, a papi

rend nagy erővel bír az ördögök kiűzésére. Ő ráhagyta, hogy pap, de hazudott, mert nem tartozott semmiféle rendhez, és egy betűt sem ismert, hanem takács volt, amint utólag tudtam meg hazájában, melyen keresztül visszafelé menet áthaladtam.

(40) Másnap tehát elmentünk a mondott úrnőhöz: a barát, én és két nesztoriánus pap; a nagyobbik jurta mögött levő kis jurtában feküdt. Beléptünkre felült ágyán, imádta a keresztet, és tisztelettel maga mellé selyemkelmére állította; ivott a rebarbarás szentelt vízből, és megmosta vele a keblét. A barát kért, hogy olvassam fölötte az evangéliumot. Urunk kínszenvedését olvastam fel János szerint. Végre a beteg, jobban érezvén magát felderült, és négy ezüstjasztukot hozatott be, először a kereszt lábához tette, azután egyet a barátnak adott, egyet meg nekem kínált fel, de én nem akartam elfogadni, mire a barát kinyújtva érte kezét, elkaparintotta. A két papnak is adott egyet-egyet, így ez alkalommal negyven márka súlyú ezüstöt osztott szét. Ekkor bort hozatott, és kínálta vele a papokat; nekem is háromszor kellett innom kezéből a Szentháromság tiszteletére. Majd tanítgatni kezdett nyelvükre, tréfálkozva rajtam némaságom miatt, mivel a tolmács nem volt velem.

(41) Másnap újra visszamentünk hozzá, és Mengü kán meghallva, hogy előtte haladunk át; beszólított magához, mert tudomására jutott, hogy az úrnő jobban érzi magát. Udvartartásának néhány emberével folyékony *tam*-ot, azaz pástétomból készült eledelt kortyolgatva találtuk, hogy fejét erősítse vele; előtte égetett juhlapockacsontok heverték. A kán kezébe fogta a keresztet, de nem láttam, hogy csókolta vagy imádta volna, csak valamit, nem tudom mit keresve rajta, nézegette. Ekkor a barát engedélyt kért, hogy a keresztet lándzsára tűzve magasan hordozhassa, mert erről már előzőleg beszéltem a baráttal; Mengü így felelt: „Hordozzátok úgy, ahogy a legjobban tudjátok.”

(42) Ekkor elbúcsúzva tőle az említett úrnőhöz mentünk. Egészségesen és vidáman találtuk; újból ivott a szentelt vízből, és elolvastuk a passiót fölötte. És azok a hitvány papok sohasem tanították őt a hitre, és nem intették, hogy keresztelkedjék meg! Én meg ott ültem némán, képtelenül, hogy egy szót is szóljak, és még ő tanított engem a nyelvre! Nem kárhozzatnak a papok semmiféle boszorkánykodást sem, mivel láttam itt négy, hüvelyéből félig kivont kardot, egyet az úrnő ágya fejénél, egyet a lábánál, a másik kettőt meg a bejárat két oldalán. Továbbá láttam egy ezüstkelyhet is, olyat, amelyet nálunk használnak; talán valamelyik magyarországi templomból vették el vagy rabolták. A falra volt akasztva teli hamuval s a hamu tetején egy fekete kővel. A papok pedig sohasem oktadják ki őket, hogy ezek helytelen dolgok. Sőt maguk a papok is csinálják és tanítják az ilyesmiket. Három napon keresztül látogattuk az úrnőt, míg tökéletesen visszanyerte egészségét.

(43) Ekkor a barát egy keresztel borított lobogót készített, kerített hozzá egy lándzsaszerű hosszú rudat, és ettől kezdve magasra emelve hordoztuk a keresztet. Úgy tiszteltem őt, mint felettesemet, amiért tudta a tatárok nyelvét. De azért sok olyasmit csinált, ami nem tetszett nekem. Például csináltatott magának egy összehajtható karszéket, amelyet a püspökök szoktak használni, meg kesztyűket és egy süveget pávatollakból, a tetején aranykeresztcskével – ez utóbbi, tekintettel a keresztre, megnyerte tetszésemet. Pizkos körmei voltak, s azzal bíbelődött, hogy kenőccsel díszítse őket; beszédében is fennhéjázónak bizonyult. Aztán volt a nesztoriánusoknak valami szokása: két összekötözött vessző felett, amit két ember tartott, nem tudom, miféle zsoltárverseket szavaltak – ők annak mondták –, s a barát ilyeneken is részt vett; és még sok egyéb hiúság ütközött ki belőle, ami nem

tetszett nekem. A kereszt iránti tiszteletből mégis ragaszkodtunk hozzá. Mert fennen hordoztuk a keresztet végig az egész táboron, a *Vexilla regis prodeunt*-ot énekelve, amin a mohamedánok nagyon csodálkoztak.

(44) Azóta, hogy Mengü udvarába értünk, a kán táborát felszedve csak két ízben szekerezett dél felé, és attól fogva elkezdett visszafelé haladni északnak, azaz Karakorum irányába. Egy dolgot az egész út alatt megfigyeltem: már Konstantinápolyban említette nekem Hainault-i Balduin úr, aki járt erre, hogy odamenet különös módon azt tapasztalta, hogy a térszint mindig emelkedik, és sohasem ereszkedik. Az összes folyók ugyanis keletről jönnek és nyugatnak tartanak, vagy egyenesen, vagy nem egyenesen: azaz kissé eltérve déli vagy északi irányba. Kérdeztem a Kínából jött papoktól, azok is tanúsították, hogy így van.

(45) Attól a helytől, ahol Mengü kánra rátaláltam, húsznapos utazással lehet Kínába jutni, délkeleti irányba haladva. Onan-Kerülenig, mely a mongolok saját földje, s ahol Dzsingisz udvara is van, tíznapi út visz keletnek; ama keleti vidékek irányában egyetlen város sincsen. Lakosai azonban vannak, bizonyos szu-mongolnak, vagyis vízimongolnak nevezett törzs, mert „szu” annyit jelent, mint víz. Ezek halászatból és vadászatból élnek, mivel sem juhnyájuk, sem csordáik nincsenek. Észak felé hasonlóképpen nem találni egyetlen várost sem, csak egy szegény állattenyésztő népet, melyet kirgiznek mondanak. Itt laknak az uriangkajok is, akik csiszolt csontokat kötnek a talpuk alá, és ellökik magukat a fagyos havon s a jégen, de akkora gyorsasággal, hogy a madarakat és vadakat el tudják fogni.

(46) Több más szegény törzs lakik még észak felé, ameddig csak a hideg miatt terjeszkedniök lehet; nyugatról szomszédosak Baskíria, azaz Nagy-Magyarország földjével, melyről már az előbbieken beszéltem nektek. Az Északi-sark határát a kemény hideg miatt nem ismerni. Ott ugyanis örök hóvihar uralkodik. Kérdezősködtem a szörnyetegek, illetőleg az emberi szörnyek felől, akikről Isidorus és Solinus tudósít. Azt mondták nekem, hogy sohasem láttak efféléket; módfelett csodálkoznánk is, ha igaz volna. Az összes felsorolt népek, akármilyen szegények is, valamivel szolgálni tartoznak. Dzsingisz ugyanis megparancsolta, hogy egyetlen ember se legyen ment a szolgálattól, míg csak annyira el nem öregszik, hogy semmiképpen nem tud tovább dolgozni.

(47) Egy ízben egy Kínából való pap ült le mellém, aki gyönyörű színű bíbor kelmébe volt öltözve; megkérdeztem tőle, hogyan jutott ehhez a színhez. Ő beszélt nekem, hogy Kína keleti vidékén magas kőszirtek találhatók, melyeken bizonyos furcsa lények élnek: nagyjából emberi formájuk van, kivéve hogy a térdüket nem hajlítják be, hanem valahogy, nem tudom, hogy, ugrálva járnak, mindössze egyrőfnyi hosszúak, egész testüket kis szőrzet borítja, és megközelíthetetlen odúkbán laknak. A rájuk vadászók sört visznek magukkal, melyet az ottaniak igen részegítőre tudnak csinálni, serleg alakú gödröket vájnak a sziklába, és megtöltik evvel a sörrrel. Mert Kínának egyelőre nincs bora, csak most kezdenek szőlőtöveket telepíteni, ellenben rizsből készítenek italt.

(48) A vadászok tehát elrejtőznek, s az említett állatok előjönnek barlangjaikból, belekóstolnak az italba és *chinchin*-t kiáltanak – ettől a kiáltástól nyerték nevüket, mert *chinchin*-nek mondják őket. Ekkor óriási falkába sereglenek, megisszák az említett sört, elbódulnak, s ott rögtön elalszanak. Erre a vadászok megközelítik őket, s mialatt alszanak, megkötözik kezüket és lábukat. Azután megnyitják nyakukon az eret, mindegyikből három

vagy négy csepp vért kivonnak, majd szabadon eresztik őket. Ez a vér, mint a pap mondotta nekem, a legbecsesebb anyag a bíborfestéshez.

(49) Továbbá mint igazat beszéltek, én mégsem hiszem, hogy Kínán túl létezik egy tartomány, hová életének bármely korában lép be az ember, megmarad abban a korban, melyben belépett. Kína az óceán mellett fekszik. Willelmus mester mesélte nekem, hogy látott bizonyos kaolinak és manszinak mondott emberektől érkezett követeket; e népek szigeteken laknak, az őket körülölelő tenger télen befagy, úgyhogy ilyenkor a tatárok át tudnak kelni hozzájuk; ezek évi harminckétezer tümen jasztukot ajánlottak fel, csakhogy békén hagyják őket. A tümen tízezret jelentő szám.

(50) A Kínában közönségesen használt pénz egy tenyérnyi széles és ugyanolyan hosszú bambuszhártya, melyre vonalakat nyomnak, mint Mengü pecsétjén látható. Ecsettel írnak, amilyennel a festők szoktak festeni, és egy alakba több, együttesen egy szót jelölő betűt tesznek. A tibetiek úgy írnak, mint mi, és betűik igen hasonlatosak a mieinkhez. A tangutok jobbról balra írnak, mint az arabok, de a sorokat alulról felfelé vezetik, az ujugrok pedig, mint korábban szó volt róla, felülről lefelé. Az oroszok közönséges pénze a mokus- és a hermelinprém.

(51) Mikor a baráttal összekerültünk, ő szeretettel intett minket, hogy tartózkodjunk a húsevéstől, de szolgálk ehét húst az ő szolgáljaival együtt, bennünket pedig ellát liszttel és olajjal, illetőleg vajjal. Mi követtük intelmét, noha ez társamat gyenge testalkata miatt erősen próbára tette. Így táplálékunk köleskása volt vajjal vagy vízben főtt pástétom vajjal vagy savanyú tejjel és kovásztalan kenyér, melyet tehén- meg lótrágya felett sütöttek.

(52) Elérkezett ötvened vasárnap, mely minden keleti ember böjtje; Kutuktaj, a legfőbb úrnő egész háznépével böjtölt ezen a héten. Mindennap eljött imaházunkhoz, és élelmet osztott a papoknak és más keresztényeknek, akik ezen az első héten nagy számban összesereglettek oda az istentiszteletet meghallgatni. Nekem és társamnak egy-egy köntöst és selyemkóccal bélelt szürke bársonynadrágot adott, mert társam nagyon panaszkodott volt a prémek súlyossága miatt. Társam kímélése érdekében elfogadtam, de mentegtettem magam, hogy én ilyen ruhákat nem hordok. Az engem illető részt tolmácsomnak adtam.

(53) Ekkor az udvar ajtónállói, látva azt a nagy sokaságot napról napra a templomhoz özönlöni – a templom ugyanis az udvari őrsegek határvonalain belül volt –, egyiküket a barátomhoz küldötték, és tudtára adták, hogy nem akarnak ilyen nagy tömeget az udvar határain belül összegyűlve látni. Mire a barát élesen visszavágott, mondván: tudni szeretné, vajon Mengü akaratából rendelkeznek-e így, és még valami fenyegetéssel is megtoldotta, hogy be fogja őket vádolni Mengünél. Az őrök azonban megelőzték a barátot, és bepanaszolták Mengünél, hogy sokat beszél, és túlságosan nagy tömeget gyűjt egybe beszédeihez.

(54) Erre negyvened vasárnapon hívtak az udvarhoz, s miután a barátot nagyon kíméletlenül megmotozták, késeket kutatva, annyira, hogy még saruját is le kellett vetnie, beléptünk a kán színe elé. Mengü egy üszkös juhlapockát tartott a kezében, azt vizsgálgatta; és mintha a csontból olvasná ki, korholni kezdte a barátot, kérdezve, hogy egy olyan ember, akinek Istenhez kell imádkoznia, miért beszél annyit az emberekkel. Én hátul állottam födetlen fővel; a kán azt mondotta neki: „Miért nem csupaszítod le fejedet, amikor elibém

járulsz, mint az a francia?” És szólott, hogy lépjek közelebb. Ekkor a barát nagyon megzavarodott, s a görögök és örmények szokásával ellentétben leemelte süvegét, és miután a kán hosszan, keményen leteremtette, eltávoztunk. A barát átadta nekem a keresztet, hogy vigyem az imaházig, mert ő zavarában nem tudta vinni.

(55) Egypár napra rá megbékélt a kánnal, ígérve neki, hogy elmegy a pápához, s a kán iránti engedelmességre bírja Nyugat valamennyi népét. Mikor a kánnal való beszélgetése után visszatért az imaházhoz, kezdett engem a pápa felől faggatni: mit gondolok, vajon fogadná-e őt, ha Mengü részéről hozzá menne, és gondoskodna-e néki lovakról Santiagóba? Felsőged felől is puhatolózott: mit gondolok, vajon felsőged elengedné-e fiát Mengühöz? Ekkor intettem őt, hogy vigyázzon, ne tegyen hazug ígéreteket Mengünek, mert „az utolsó hitetés gonoszabb volna az elsőnél”; s mert Istennek nincsen szüksége rá, „hogy őérette hamisságokat szóljunk”.

(56) E napokban valami vita támadt a barát és egy bizonyos Jónás nevű pap között. Jónás igen művelt ember volt, egy esperesnek a fia, s a többi pap őt magát is mesterének és esperesének tisztelte. A barát ugyanis azt állította, hogy az ember hamarébb teremtett, mint a paradicsom, és erősítette, hogy ezt az evangélium mondja. Engem hívtak bírónak eldönteni a vitát. Én azonban nem tudva, hogy éppen efelett vitáznak, azt feleltem, hogy a paradicsom a harmadik napon teremtett, miként a többi fák is, az ember pedig a hatodik napon. Ekkor a barát kezdte bizonygatni. „Nemde az első napon az ördög földet vett a világ négy tájáról, és agyagot gyúrva emberi testet formált, és Isten lelket lehelt belé?” Hallva ezt a manicheusi eretnokséget és azt, hogy a barát ilyen nyíltan és orcátlanul fennen hirdeti, keményen leszidtam, mondván, hogy tegye az ujját ajakára, mert nem ismeri az írást, és óvakodjék olyat mondani, amiből vétség ered. Ő meg ócsárolni kezdett, amiért nem tudom a nyelvet. Ott hagytam hát, és visszamentem házukba.

(57) Ezután történt, hogy ő és a papok körmenetben vonultak fel az udvarhoz, de engem nem hívtak, mert a barát nem beszélt velem az említett szóváltás miatt, és nem is akart magával vinni úgy, mint azelőtt szokta. Amikor tehát Mengü elé járultak, s ő nem látott engem közöttük, élénken érdeklődött, hogy hol vagyok, s miért nem jöttem velük. A papok ijedten mentegetőztek. Visszatérve elmesélték nekem Mengü szavait, és morogtak a barátira. Ezután a barát megbékélt velem, s én is vele, és kértem, segítsen a nyelvben, én meg szívesen segítem őt a Szentírásban. Mert a testvér, akit a testvér segít, „erősebb az erős városnál”.

(58) Böjt első hete után az úrnő nem jött többé az imaházhoz, és beszüntette a már megszokott étel- és sörosztást. A barát nem engedett ételt hozni; azt mondotta, azért, mert elkészítésekor juhzsiradékot tesznek belé. Olajat sem kaptunk a baráttól, csak ritkán, úgyhogy nem volt semmi másunk, mint hamuba sült pogácsánk és vízben főtt pástétomunk, amit húsleves gyanánt kortyolgattunk, mert vizünk sem volt, csak amit hóból vagy jégből olvasztottunk, s ez nagyon rossz volt.

(59) Társam már kezdett nagyon szenvedni. Ekkor feltártam szűkös helyzetünket Dávidnak, a kán legidősebb fia nevelőjének, és az továbbította a kánnak. Erre a kán meghagyta, hogy adjanak nekünk bort, lisztet és olajat. A nesztoriánusok meg az örmények semmi áron nem esznek halat a böjtben. Ekkor egy tömlő bort adtak nekünk.

(60) A barát azt erősítgette, hogy ő csak vasárnap eszik, amikor az úrnő főtt pástétomból készült ételt küld, és hozzá ecetes vizet levesnek. De volt kéznél az oltár alatt egy ládája, megrakva mandulával, mazsolával, aszalt szilvával és sok más gyümölccsel, s egész áldott nap azokat eszegette, amikor csak magára maradt.

(61) Mi egyszer ettünk napjában, és akkor is a legnagyobb kellemetlenségek közepette. Mert mihelyt megtudták, hogy Mengü kán bort adott nekünk, mind a nesztoriánus papok, akik naphosszat az udvarnál részegeskedtek, mind maguk a mongolok meg a barát szolgálói is kutyák módjára a legorcátlanabbul ránk tódultak. Sőt maga a barát is, ha olyasvalaki látogatta, akit meg akart kínálni itallal, hozzánk küldött borért, úgyhogy ez a bor több szenvedést hozott számunkra, mintsem vigaszt, mert botránykeltés nélkül nem tagadhattuk meg, ha megadtunk, mi láttuk hiányát, kiürülése után pedig nem mertünk újabbat kérni az udvartól.

(62) Böjt közepe táján megérkezett Willelmus mester fia, egy szép, francia modorban készült ezüstkeresztet hozva magával, melyen ott függött Krisztus ezüsből mintázott képmása – a barát meg a papok meglátva, eltávolították róla –, e keresztet a mester nevében Bulgajnak, az udvar főírnokának kellett átnyújtania. Mikor meghallottam, hogy mit tettek vele, nagyon felháborodtam. Az ifjú azt is hírül hozta Mengü kánnak, hogy az általa megrendelt művet bevégezték – ezt a művet most leírom felségednek.

XXX. [MENGÜ PALOTÁJA KARAKORUM MELLETT ÉS A HÚSVÉTI ÜNNEP]

(1) Mengünek van Karakorumnál, a város falai mellett egy nagy udvara, melyet téglafal vesz körül úgy, mint nálunk a szerzetesek perjelségeit. Van itt egy nagy palota, melyben évente kétszer rendez tivornyázást, egyszer húsvét táján, mikor áthalad rajta, és egyszer nyáron, amikor visszatér. Ez utóbbi a fontosabb alkalom, mert ilyenkor összegyűlnek udvarához az összes nemesurak, akik kéthónapi úttal elérhető messzeségben vannak, és akkor elhalmozza őket ruhákkal és ajándékokkal, és csillogtatja nagy dicsőségét. Vannak itt még más házak is nagy számban, hosszúak, mint egy-egy csűr, ezekben tartják élelmüket és kincseiket.

(2) E nagy palota bejáratába, mivel csúnya látvány volt a tejjel és más italokkal telt tömlőket behurcolni ide, a párizsi Willelmus mester egy nagy ezüsfát készített számára, melynek gyökereinél négy ezüstoroslán hever, belsejében csóvel, és mind fehér kancatejet okád. A fa belsejében négy cső vezet egész a fa csúcsáig, felső végei lefelé hajlanak, és mindegyiken egy-egy aranyozott kígyó van, mely farkával a fatörzsre tekeredik. A csövek egyikén bor folyik, a másikon karakumisz, vagyis erjesztett kancatej, a harmadikon bal, azaz mézből készült ital, a negyediken rizssör, amit daraszunnak mondanak. És minden ital felfogására egy ezüstedény van készítve a fa lábához. A négy cső között a tetejére egy trombitát tartó angyalt csinált a mester, és a fa alá egy fülkét, ahol egy ember el tud rejtőzni. A fa közepében egy cső vezet egész az angyalig. Először fúvókat készített Willelmus mester,

de nem adtak elég szelet. A palotán kívül egy kamra található, ebben tárolják az italt, és itt állnak a szolgálattevők: öntésre készen, ha az angyalt trombitálni hallják. A fán ezüstágak, levelek meg körték vannak.

(3) Mikor tehát kifogyóban van az ital, a pohárnokmester felkiált az angyalhoz, hogy fújja meg a trombitát. Meghallva ezt a fülkében elrejtőzött ember, erősen belefúj az angyalhoz vezető csőbe, az angyal szájához emeli a trombitát, s az igen harsány hangon megszendül. Hallatára a kamrában levő megbízottak beöntik az italt, ki-ki a magáét a megfelelő csőbe, s a csövekben felfelé, majd lefelé ömlenek az erre előkészített edényekbe. Ekkor a pohárnokok kiöntik és körülhordozzák a palotában a férfiaknak és asszonyoknak.

(4) A palota maga olyan, mint egy templom, középen fő hajóval s két oszlopsor mögött két oldalhajóval; a déli oldalon három kapu van, a középső előtt belül áll ez a fa. Maga a kán az északi végén ül egy emelvényen, úgyhogy mindenki jól láthassa; két lépcső vezet fel hozzá, az egyikken megy fel az, aki az italt felszolgálja; s a másikon jön le. Középen, a fa és a kánhoz vezető lépcsők között levő térség üres, itt áll ugyanis a serleget felszolgáló pohárnok, és itt helyezkednek el az ajándékokat hozó követek. A kán mint valami istenség ül fenn a magasban. Jobbján, vagyis a nyugati oldalon vannak a férfiak, balján az asszonyok. A palota ugyanis észak-déli irányban fekszik. Délen, az oszlopok mellett jobb oldalon erkélyszerűen megemelt ülések vannak, itt helyezkednek el a kán fia és fivérei. A bal oldalon ugyanígy van, itt feleségei és leányai foglalnak helyet. Csak egy asszony ül az emelvényen a kán mellett, de nem olyan magasan; mint ő.

(5) Mikor tehát a kán meghallotta, hogy a művet bevégezték, meghagyta a mesternek, hogy állítsa fel a helyére, és jól szerkessze össze; ő maga feketevasárnap: táján nagy jurtaját odahagyva, kis jurtaival felkerekedett. A barátal együtt mi is követtük, és újabb tömlő bort kaptunk tőle. Hegyek között haladt át, ahol heves szél és nagy hideg volt, és erősen havazott. Ezért éjfél táján a baráthoz meg hozzánk küldött, hogy könyörödjünk Istenhez a szél és hideg csillapodása érdekében, mivel a kíséretében levő összes állat veszélyben van, főleg mert ebben az időszakban vemhesek, és elleni készülnek. Ekkor a barát tömjént küldött neki, meghagyva, hogy Istennek ajánlva helyezze a parázsra. Hogy megtette-e vagy sem, nem tudom, de a vihar, mely már két napja dühöngött s a harmadik naphoz közelgett, elült.

(6) Virágvasárnap: elértünk Karakorumhoz. Kora hajnalban fűzfaágakat szenteltünk, melyeken még semmiféle rügy nem mutatkozott, és három óra körül a lobogós keresztet magasba emelve bevonultunk a városba, végig a mohamedánok negyedének közepén, ahol a vásár és hetipiac van, egész a templomig. A nesztoriánusok körmenetben járultak élénk. Mikor a templomba léptünk, mise bemutatásához készülve találtuk őket. A mise után valamennyien megáldoztak, és tőlem is kérdezték, nem kívánok-e megáldozni. Azt feleltem, hogy már ittam aznap, és az ember nem veheti magához a szentséget, csak éhgyomorra.

(7) Miután bemutatták a misét – már estéli órára járt –, Willelmus mester nagy boldogan lakására vezetett minket, hogy megvacsorázzunk vele. A mester felesége, egy lotharingiai ember leánya, Magyarországon született, és jól ismeri a francia s a kun nyelvet. Találkoztunk itt egy másik emberrel is, név szerint Basiliusszal, egy angol fiával, aki Magyarországon született, és tud az említett nyelveken. Vacsora végeztével nagy örömujjongások közepette

viskónkhoz kísérték, melyet a tatárok a templomhoz közel egy térségen helyeztek el számunkra a barát imaházával egyetemben.

(8) Másnap a kán bevonult palotájába; a barát, én és a papok elmentünk hozzá. Társamat nem engedték menni, amiért a küszöbre taposott volt. Én sokat tépelődtem magamat illetően, hogy mit tegyek: menjek-e vagy sem? Tartottam a botránnytól, ha távol maradnék a többi kereszténytől, tudtam azt is, hogy ez így tetszik a kánnak, továbbá féltem, hogy akadály gördül a jó elébe, aminek elérhetését reménylettem, s ezért úgy döntöttem, inkább elmegyek, bárha az ő bűbájolással és bálványimádással teli cselekedeteiket fogom látni. És nem fogok ott mást tenni, mint fennhangon imádkozom az egész egyházért és a kánért, hogy Isten kormányozza őt az örök üdvösség útjára.

(9) Bevonultunk tehát az udvarba, mely elég jó fekvésű volt. Nyáron mindenütt az öntözést szolgáló patakok szelik át. Ezután beléptünk a férfiakkal és asszonyokkal zsúfolt palotába, és megállottunk a kán előtt; hátunk mögött volt az ismertetett fa, mely edényeivel a palota jó részét elfoglalja. A papok két megszentelt cipót hoztak és egy tálban gyümölcsöket, ezeket áldást mondva felkínálták neki, s a pohárnok felvitte az igen fönséges és magas helyen trónoló kánnak. Ő az egyik cipót rögtön enni kezdte, a másikat pedig odaküldte fiának és egyik öccsének; ez utóbbi egy bizonyos nesztoriánus irányítása mellett nevelkedett, és ismeri az evangéliumot, ő is elkérette tőlem a Bibliát, hogy megtekintse. A papok után a barát mondotta el imáját, majd a barát után én. Ekkor a kán megígérte, hogy másnap eljön a templomba, mely hatalmas nagy és szép, s fölötte a mennyezetet egészében arannyal átszótt selyem borítja. Másnap a kán folytatta útját, kimentve magát a papoknál, amiért nem mert a templomhoz menni, de azt hallotta, hogy oda viszik a halottakat.

(10) Mi a barátal Karakorumban maradtunk; az udvarbeli papok is maradtak, hogy itt ünnepeljék meg a húsvétot. Közeledett nagycsütörtök és húsvét, és nem voltak velem miseruháink. Figyeltem a nesztoriánusok istentiszteleti rendjét, és sokat tusakodtam: mit tegyek, vegyem-e magamhoz a szentséget tőlük, vagy celebráljak az ő ruháikban, az ő kelyhükkel, az ő oltárukon, vagy teljességgel tartózkodjam a szentségtől. Ez időben nagy sereg keresztény gyűlt össze ide: magyarok, alánok, oroszok, grúzok, örmények, akik mind meg voltak fosztva a szentségtől, amióta fogságba estek, mert a nesztoriánusok nem akarják őket templomukhoz engedni, csak avval a feltétellel, ha tőlük újra megkeresztelkednek, mint mondják. Nekünk azonban egyáltalán nem tettek erről említést, sőt beismerték, hogy a római egyház a feje minden egyháznak, és hogy ők is a pápától kellene kapják a patriarkát, ha az utak nyitva volnának. Nekünk szívest kiszolgáltatták szentségüket, s engem a kórus bejáratába állítottak, hogy lássam szertartásaik lefolytatását, húsvét előtti napon pedig a keresztelő kút mellett kaptam helyet, hogy a keresztelés módját megtekintsem.

(11) A nesztoriánusok azt mondják, hogy őriznek abból a kenőcsből, mellyel Mária Magdolna az Úr lábát megkenete; mindig annyi olajat öntenek belé, amennyit elvesznek, hogy vele süssék kenyerüket. E keleti népek ugyanis valamennyien zsiradékot, vajot, juhfarok zsírsóját vagy olajat tesznek a kenyerükbe kovász helyett. Azt is mondják, hogy őriznek abból a lisztből, melyből az Úr által megszentelt kenyér készült, és mindig annyit tesznek hozzá, amennyit elvesznek belőle. Kórusuk mellett van egy kamarájuk meg egy kemencéjük, itt sütik tiszteletteljes odaadással a megszentelésre szánt kenyeret. Az említett olajjal tehát egy tenyérnyi széles kenyeret készítenek, azt először tizenkét darabra tördelik az apostolok

száma szerint, azután e darabkákat a nép sokaságának arányában felosztják; a pap mindegyiknek kezébe adja Krisztus testét, az illető saját tenyeréből nagy tisztelettel lenyeli, majd tenyerét feje tetejéhez törli.

(12) Az említett keresztények meg a barát is esdve kértek Istenre, hogy celebráljunk. Ekkor valamennyiüket nyilvánosan meggyóntattam – már amennyire tolmácsomon keresztül lehetséges volt –, elsorolva a tízparancsolatot, a hét halálos bűnt s a többi vétket, melyet az ember szálni és meggyónni tartozik. Mentegetőztek a lopás miatt, mondván, hogy lopás nélkül nem tudnának megélni, mert uraik nem látják el őket sem ruhával, sem élelemmel. Ekkor én mérlegelve, hogy jogos ok nélkül vittek-e el tárgyakat vagy jószágokat, azt mondtam nekik, hogy uraik holmijából elvihetik a napi szükségletükre valókat, és kész vagyok ezt Mengü kánnak is szemébe mondani. Egyesek közülük katonák voltak, ezek mentegették magukat, hogy kénytelenek háborúba menni, különben megölik őket. Én határozottan megtiltottam nekik, hogy keresztények ellen menjenek vagy azokat bántsák, inkább vessék alá magukat a halálnak, mert így mártírokká válnak. És hozzátettem, ha valaki a tanítás miatt Mengü kánnál be akarna vádolni, kész vagyok a kán füle hallatára is hirdetni. Mikor ugyanis ezeket tanítottam, jelen voltak az udvarbeli nesztoriánusok, és gyanítottam, hogy esetleg bepanaszolnak.

(13) Ekkor Willelmus mester egy ostyasütő vasat formáltatott nekünk: volt néhány miseruhája is, melyet valamikor magának készített. A mester ugyanis ismerte valamelyest az írást-olvasást, és klerikus gyanánt viselkedett. Francia modorban kifaragta a Szent Szűz képmását, s a reázaródó szárnyakra bevészte nagyon szépen az evangélium történetét, csinált egy ezüstdobozkát Krisztus testének őrzésére, s az ereklyék számára a doboz oldalán rekeszeket. Csinált továbbá egy szekérre helyezett imaházat, melyre szent történetek voltak festve igen szépen.

(14) Átvettem hát tőle ruháit, megáldottam őket, és a mi szokásunk szerint igen szép ostyákat készítettünk. A nesztoriánusok keresztelőkápolnájukat jelölték ki számomra, ahol egy oltár volt. Pátriárkájuk Bagdadból egy négyszögletű bőrművet küldött nekik hordozható oltár gyanánt, szent kenettel volt kikészítve, és ezt használták megszentelt kő helyett. Így nagycsütörtökön: az ő ezüstkelyhükkel és patenájukkal mutattam be miseáldozatot, mely edények igen nagyok voltak; hasonlóképpen történt húsvét napján is. Megáldoztattuk a népet, Isten áldásával, mint remélem. A nesztoriánusok hatvannál is több embert kereszteltek meg húsvét előestéjén a legnagyobb rendben. És nagy volt az öröm mind az összes keresztény között.

XXXI. [WILLELMUS MESTER BETEGSÉGÉRŐL; A NESZTORIÁNUS PAP HALÁLÁRÓL]

(1) Történt ekkor, hogy Willelmus mester súlyosan megbetegedett. Mikor már lábadozott, a barát meglátogatva őt, itatott vele a rebarbarából, úgyhogy kis híján megölte. Mikor én felkerestem a mestert, s ilyen súlyos állapotban találtam, megkérdeztem: mit evett

vagy ivott. Ő elmesélte, hogyan adott neki a barát az említett italból; ő két teli kancsóval ivott belőle, abban a hiszemben, hogy az szentelt víz. Ekkor odamentem a barátához, és azt mondtam neki: „Vagy úgy tegyél, mint az apostol, valóban csodákat művelve az ima és a Szentlélek ereje által, vagy úgy, mint az orvos a medicina tudománya szerint. Te olyan embereknek, akik nincsenek erre előkészítve, erős gyógyítást adsz, mintha valami megszentelt dolog volna, amiért a legsúlyosabb botrányba keverednél, ha az emberek tudomására jutna.” Ettől fogva kezdett félni és óvakodni tőlem.

(2) Ekkortájt történt az is, hogy megbetegedett az a pap, aki a többieknek mintegy esperese volt. Barátai valami mohamedán varázslóért küldöttek; ez a következőket mondotta neki: „Egy bizonyos sovány ember, aki nem eszik, nem iszik, nem alszik ágyban, haraggal viseltetik iránta. Ha sikerülne áldását megnyerni, meggyógyulna.” A mondottakat a barátira értették; éjjél körül elment hozzá a pap felesége, nővére és fia, kérlelvén, hogy jöjjön el a paphoz, és mondjon áldást reá. Bennünket is felkeltettek, hogy járjunk közbe a barátnál. A mi kérlelésünkre így felelt: „Hagyjátok a papot magára, mert ő a másik hárommal, akik hozzá hasonlóan rossz útra fognak jutni, összebeszél, hogy az udvarhoz megy, és Mengüt rábírja, hogy engem és titeket üzzön el e vidékről.”

(3) Ezt megelőzően ugyanis valami ellentét volt közöttük, mert Mengü és feleségei húsvét előestéjén négy jasztukot és selyemkelméket küldtek a barátunknak meg a papoknak, hogy osszák el maguk között. A barát egy jasztukot megtartott a saját jussaként, a három többi közül az egyik – rézből lévén – hamisnak bizonyult; így a papok megítélése szerint a barát túlságosan nagy részt foglalt le magának. Ezért lehetséges, hogy valami szóbeszéd volt erről közöttük, amit aztán visszamondtak a barátunknak.

(4) Napkeltével elmentem a mondott paphoz: kínzó fájdalmat érzett az oldalában, és vért köpött, amiből azt következtettem, hogy daganata van. Intettem, ismerje el a pápát minden keresztények atyjának, amit ő rögtön meg is tett, megfogadva, hogy ha Isten visszaadja egészségét, elzarándokol a pápához, s a lábához borul, és becsülettel kieszközli, hogy a pápa áldását küldje Mengü kánnak. Figyelmeztettem arra is, hogy szolgáltassa vissza, ha valami idegen jószág volna nála; azt mondta, nincs semmi efféléje. Beszéltem aztán az utolsó kenet szentségéről is; erre így felelt: „Nálunk nincs szokásban, és pap fiaink nem is tudják feladni, kérlek, add fel nekem aszerint, amint ti tudjátok.” Intettem továbbá a gyónásra, amit ők nem gyakorolnak. Paptársai egyikének röviden fülébe beszélt. Ezután kezdte magát jobban érezni, és kért, hogy menjek el a barátért; elmentem.

(5) A barát kezdetben ellenkezett, de amikor meghallotta, hogy a pap jobban érzi magát, mégis nekiindult keresztjével; én is mentem, magammal víve Willelmus mester dobozában Krisztus testét, melyet a mester kérésére húsvét napján őrizetbe vettem. Ekkor a barát lábával tapodni kezdte a papot, s az igen alázatosan megölelte a lábát. Én így szóltam hozzá: „A római egyháznak az a szokása, hogy a betegek magukhoz veszik Krisztus testét útravalóul és oltalmul az ellenség minden cselvetése ellen; íme, Krisztus teste, melyet húsvét napján szenteltem meg. Tégy hitet mellette, és kérjed.” Mire ő nagy hittel kijelentette: „Teljes szívemből kérem.” Mikor pedig levettem róla a takarót, nagy szenvedéllyel ezt mondta: „Hiszem, hogy ez az én Teremtőm és Megváltóm, aki nekem az életet adta és a halál után ismét visszaadja az egyetemes feltámadásban.” És így átvette kezemből Krisztus testét, a római egyház szokása szerint.

(6) Ekkor a barát maradt velem, és távollétemben nem tudom, miféle italokat adott neki. Másnap a pap állapota végzetesre fordult. Ekkor én vettem az ő szentnek mondott olajukat, és megkentem a beteget a római egyház szertartása szerint úgy, ahogy arra megkért volt. A saját olajunk nem volt velem, mivel Szartach papjai mindent ott tartottak. És miután elmondottuk a haldoklóért szóló felajánlást, és szerettem volna ottmaradni elköltözésénél, a barát hozzám küldött, üzenvén, hogy távozzam, mert ha jelen volnék halálánál, egy évig nem léphetnék be a kán házába. Mikor ezt megmondtam a barátainak, ráhagyták, hogy így igaz, és kértek, menjek el, nehogy akadályozzon a jó ügyben, amit különben előmozdíthatnék.

(7) A pap halála után a barát így szólt hozzám „Ne sajnáld – mondotta –, én öltem meg az imáimmal. Egyedül ő volt művelt [közöttük], és velünk szembenállt, a többiek nem tudnak semmit; ezentúl a többi mind s maga Mengü kán is lábunkhoz fog járulni.” Utána elbeszélte nekem a varázsló már ismertetett válaszát; én hitetlenkedve tudakoltam az elhunyt pap barátaitól, vajon igaz-e. Azok ráhagyták, hogy igaz, de hogy a varázslót előre kioktatták-e vagy sem, azt nem tudták.

(8) Később rajtakaptam a barátot, amint az említett varázslót a feleségével kápolnájába hívta, port rostáltatott és jósoltatott magának. Volt egy bizonyos orosz diakónus is vele, aki jósolt neki. Mikor erről utóbb tudomást szereztem, elborzadtam ostobaságán, és így szóltam hozzá: „Testvér, olyan embernek, akit a mindeneket tanító Szentlélek tölt el, nem kell varázslók válaszát vagy tanácsát keresnie; minden ilyesmi tiltva van, és kiközösítetik, aki efféléket követ.” Ekkor mentegetőzni kezdett, hogy nem igaz, nem jár ilyesmi után. Én azonban nem tudtam elszakadni tőle, mert magának a kánnak parancsa helyezett hozzá, és nem költözhettem el az ő különleges utasítása nélkül.

XXXII. [KARAKORUMRÓL; MENGÜ CSALÁDJÁRÓL]

(1) Karakorum városáról tudja meg felséged, hogy a kán palotáját nem számítva bele, nincs akkora, mint Saint Denis: belvárosa, és Szent Dénes monostora tízszer többet ér annál a palotánál. Két negyede van: egyik a mohamedánoké, ahol a hetivásárokat tartják, és sok kereskedőt vonz magához, egyrészt az udvar miatt, mely mindig a közelében van, másrészt a követek sokasága miatt; a másik negyed a kínaiaké, akik valamennyien mesteremberek. Ezeken a negyedeken kívül vannak az udvari írkokok nagy palotái. Tizenkét bálványcsarnoka van, különböző nemzetbelieké; két mecsete, ahol Mohamed vallását hirdetik, és egy keresztény temploma a város végén. A várost agyagfal zárja körül, és négy kapu nyílik rajta. A keleti kapunál adják-veszik a kölest és más gabonafélét, ami ritkán kerül eladásra, a nyugatinál vásárolják a juhokat és kecskéket, a délinél az ökröket és a taligákat, az északonál a lovakat.

(2) A mennybemenetel ünnepe előtt az udvar nyomába szegődtünk, és az ünnepet megelőző vasárnapon értük be. Másnap Bulgaj, a legfőbb jegyző és bíró hívatott: a barátot egész háznépével, minket és minden követet és idegent, aki a barát házában megfordult. Egyenként idéztek Bulgaj színe elé, előbb a barátot, utána bennünket; aprólékosan faggatni

kezdték: honnan vagyunk, miért jöttünk, mi a foglalkozásunk. Azért volt ez a vizsgálat, mert Mengü kánnak hírül hozták, hogy különböző álöltözetben négyszáz asszaszin hatolt be az országba, hogy őt megöljék. Ez idő tájt az említett úrnő visszaesett betegségébe, és a barátért küldött, de az nem akarva menni, így felelt: „Az úrnő ismét bálványimádókat gyűjtött maga köré, gyógyítsák meg azok, ha tudják. Én többet nem megyek.”

(3) Az Úr mennybemenetelének előestéjén végiglátogattuk Mengü kán valamennyi házát, és láttam, amikor ivásra készülve, a kumiszból az ő nemezbálványainak hintettek. Ekkor azt mondtam a barátnak: „Mi egyezsége van Krisztusnak Beliállal?! Mi dolga a mi keresztünknek ezekkel a bálványokkal?!”

(4) Mengü kánnak egyébként nyolc fítestvére van: édestestvére három és apáról való féltestvére öt. Az egyik édestestvérét az asszaszinok országába küldte – ezeket ők mulhideknek mondják –, és meghagyta, hogy valamennyit irtsa ki; a másik Perzsia felé vonult, és már be is hatolt oda, feltehetőleg Törökország megszállására készülve, hogy onnan indítson sereget Bagdad és Vatatzész ellen. A többiek közül az egyiket Kínába menesztette; bizonyos kínaiak ellen, akik eddigelé nem engedelmeskedtek neki. Kisebbik édes öccsét, név szerint Arik-Bökét maga mellett tartotta; ez birtokolja anyjuk udvarát, aki keresztény volt, s az ő szolgája Willelmus mester.

(5) Ugyanis a kán egyik apai féltestvére fogta el Willelmust Magyarországon, egy bizonyos *Belegrave*: [Fehérvár] nevű városban, ahol egy a Rouen melletti Belleville-ből való normann volt a püspök. Vele együtt ejtette foglyul a püspök egyik unokaöccsét is, akit láttam itt Karakorumban. A kán fivére adta oda Willelmus mestert Mengü anyjának, mert az nagyon óhajtotta magának. Az úrnő halálával Willelmus átkerült Arik-Bökéhez, az anyai udvar valamennyi tartozékával egyetemben. Arik-Bökétől szerzett róla tudomást Mengü kán, aki az ismertetett mű bevégezése után száz jaszttal, vagyis ezer márka súlyú ezüsttel jutalmazta a mestert.

(6) Mennybemenetel ünnepének előestéjén tehát Mengü kán kijelentette, hogy el akar menni anyja udvarát meglátogatni, mivel már a közelébe ért. A barát azt mondta, szeretne vele menni, hogy anyja lelkére áldását adja. A kán beleegyezett. Mennybemenetel ünnepének estéjén az említett úrnő állapota nagyon súlyosra fordult, s a fősámán a baráthoz küldött, utasítva őt, hogy ne harangozzon a fával. Másnap, mikor az egész udvar felkerekedett, az asszony udvara hátramaradt. Mikor pedig a letáborozás helyéhez értünk, a barátnak megparancsolták, hogy a szokásostól eltérően az udvartól messzebbre üsse fel tanyáját. Ő teljesítette.

(7) Ekkor Arik-Böke felvonult bátyja, a kán fogadására. A barát és mi, látva, hogy mellettünk készül elhaladni, elébe járultunk a keresztrel. Ő felismert minket, mivel egy más alkalommal járt már imaházunknál, és kezét kinyújtva keresztet vetett felénk, mint a püspökök szokták. Erre a barát, lóra szállva és gyümölcsöket víve magával, követte őt. Arik-Böke bátyja udvara előtt megállapodott, várakozva, amíg az a vadászatból megjő. A barát is nyomban leszállott a lóról, s felkínálta neki gyümölcsseit, amit az el is fogadott.

(8) Mellette a kán udvarából való két mohamedán főember ült. Arik-Böke tudva a keresztények és mohamedánok között dúló viszálykodásról, megkérdezte a barátot, hogy ismeri-e ezeket a mohamedánokat. A barát így válaszolt: „Igen, tudom, hogy kutyák, miért

tűröd őket magad mellett?” Azok ráfelelték: „Miért mondasz nekünk sértő szokat, amikor mi semmi ilyet nem mondtunk neked?” Erre a barát visszavágott: „Igazat beszélek, a ti Mohamedetekkel együtt hitvány ebek vagytok.” Ekkor elkezdtek Krisztust káromolni, de Arik-Böke megtiltotta nekik, mondván: „Ne szóljatok így, mert mi tudjuk, hogy a Messiás Isten.”

(9) Ebben az órában hirtelen akkora szél támadt és sepert végig az egész úton, mintha ördögök száguldoztak volna rajta, kevéssel utána híre jött, hogy az az úrnő meghalt.

(10) Következő napon a kán egy másik útvonalon megindult visszafelé saját udvarához; ugyanis az a babonaságuk, hogy sohasem térnek vissza ugyanazon az úton, mint amelyiken mentek. Továbbá, ha az udvar valahol megállapodott volt, távozása után senki sem mer keresztülmenni az egykori táborhelyen, sem gyalog, sem lóháton, mindaddig, míg az ott rakott tűz nyomai végleg el nem tűnnek.

(11) Azon a napon útközben néhány mohamedán csatlakozott a baráthoz, kihívóan viselkedtek és vitakoztak vele; mikor a barát már nem tudott érvekkel védekezni, és amazok gúnyolták őt, akkor a kezében tartott ostorral akarta őket megzabolázni, addig-addig, míg a szavait és a korábbiakat is bepanaszolták az udvarnál. Erre azt a parancsot kaptuk, hogy a többi követtel együtt telepedjünk le, és ne az udvar előtt, mint addig tettük.

XXXIII.[WILLELMUS FRÁTER ENGEDÉLYT KÉR A HAZAUTAZÁSRA; A TEOLÓGIAI VITÁKRÓL]

(1) Állandóan abban reménykedtem, hogy Örményország királya eljön. Húsvét táján jött valaki Bolatból, ahol azok a németek vannak, akik miatt főképpen arrafelé utaztam, és azt mondotta nekem, hogy egy német pap az udvarhoz készül. Ezért Mengü előtt nem hoztam szóba maradásunk vagy távozásunk kérdését; kezdetben ugyan csupán kéthavi maradhatást engedélyezett nekünk, s már négy, sőt öt hónap is elmúlt azóta. Ezek ugyanis május vége felé történtek, s mi egész januárban, februárban, márciusban, áprilisban és májusban náluk maradtunk.

(2) De mert egyáltalán nem hallottam hírét sem a királynak, sem az említett papnak, és félttem, hogy télidőben kellene visszafordulnunk, s egy ilyen téli utazás viszontagságait már kitapasztaltuk, megkérdeztem Mengü kánt, mik a szándékai velünk, mert mi szívesen maradnánk véglegesen, ha ő beleegyezését adná; ha ellenben vissza kellene térnünk, könnyebben tennénk meg az utat nyáron, mint télen. Ő azonnal visszaüzent, meghagyva, hogy ne távozzam messzire, mert másnap beszélni óhajt velem. Én pedig azt mondtam, hogy amennyiben beszélni óhajt velem, küldjön el Willelmus mester fiáért, mert az én tolmácsom nem megfelelő.

(3) Az, aki velem beszélt, egy mohamedán ember volt, és annak idején Vatatzésznél járt követségben. Ajándékokkal lekenyereztetvén, azt tanácsolta volt Vatatzésznek, hogy időnyerés céljából küldjön követeket Mengü kánhoz. Vatatzész ugyanis azt hitte, hogy

országát azonnal megtámadják. Küldött is követeket, és miután kiismerte őket, nem sokat törődött velük, még csak békét sem kötött, mind ez ideig mégsem szállták meg az országot. Nem is lesznek rá képesek, ameddig védekezni mer. A mongolok ugyanis egyetlen országot sem foglaltak el erőszakkal, hanem csakis csellel. És mert az emberek békét kötnek velük, a béke örve alatt tönkreteszik őket. – Ekkor a mohamedán elkezdett sok mindent kérdezni a pápa és a franciák királya felől, meg a hozzájuk vezető utakról. A barát, hallva ezt, titokban intett, hogy ne válaszoljak neki, mert ő szeretné kieszközölni, hogy elküldjék követségbe. Csak hallgattam hát, nem akartam választ adni. Erre a mohamedán nem tudom már milyen sértést vágott hozzám, amiért a nesztoriánus papok be akarták vádolni. És vagy megölték, vagy az utolsó leheletéig ütlegelték volna, de én nem akartam.

(4) Másnap, vagyis pünkösöd előtti vasárnapon, az udvarhoz vezettek, és az udvar főbb írnokai odajöttek hozzám, az egyik egy mongol, aki a kánnak a serleget szokta nyújtani, a többiek mohamedánok; a kán részéről vallattak, hogy mi ügyben jöttem. Ekkor elmondottam nekik a már közölt szavakat: hogyan jöttem volt Szartachhoz, Szartachtól Batuhoz, és hogyan küldött Batu ide, majd hozzátettem: „Nincs átadni való üzenetem senki emberfia részéről – a kánnak tudnia kell, amit Batu írt neki –, csupán Isten ígét mondanám, ha óhajtaná meghallgatni.” E szónál megrekedtek: faggatni kezdtek, Istennek mely ígét szeretném neki elmondani, mert azt képzelték, valami szerencsés dolgot készülök neki jövendőlni, mint sokan mások teszik.

(5) Ezekre így feleltem: „Ha azt akarjátok, hogy elmondjam neki Isten ígét, szerezzetek tolmácsot részemre.” „Már küldöttünk érte – válaszolták –, de azért csak mondd ezen keresztül, ahogy tudod, megértünk téged.” És nagyon szorongattak, hogy mondjam. Ekkor így beszéltem: „Istennek ígéje ez: Akire többet bíznak, attól többet is kérnek számon. Hasonló egy másik: Aki többet kapott, annak jobban kell szeretnie. Istennek ezen ígéből kiindulva mondom Mengü kánnak, hogy Isten neki sokat adott. Mert hatalmát és gazdagságát, melyet birtokol, nem a tojinok bálványai adták neki, hanem a mindenható Isten, aki az eget és földet alkotta, aki minden uralmat a kezében tart, s az emberek bűnei miatt átteszi egyik nemzettől a másik nemzethez. Ha tehát Mengü szereti Őt, rendben lesz dolga, ha viszont nem, tudja meg, hogy Isten számon kéri tőle, mígnem megfizet az utolsó fillérig.”

(6) Ekkor az egyik mohamedán azt mondta: „Vajon van-e olyan ember, aki nem szereti Istent?” Így feleltem rá: „Isten azt mondja: Ha valaki szeret engem, megtartja az én parancsaimat. Aki tehát nem tartja meg Isten parancsait, az nem szereti őt.” Erre amaz: „Jártál te a mennyben, hogy ismered Isten parancsait?” „Nem – mondottam –, de Ő az égből átadta parancsait szent embereknek, és végül maga is leszállott a mennyből, hogy tanítson minket, tanításai megvannak írásban, és az emberek cselekedeteiből látjuk, hogy megtartják-e őket avagy sem.” Erre a másik: „Azt akarod hát mondani, hogy Mengü kán nem tartja meg Isten akaratát?” Én így: „El fog jönni a tolmács, amint mondjátok, és ha a kán beleegyezik, én az ő színe előtt elsorolom majd Isten parancsolatait, és ő magamagáról meg fogja ítélni, követi-e azokat vagy sem.” Ekkor ott hagytak, és jelentették Mengü kánnak, hogy én őt bálványimádónak, azaz tojinnak neveztem, és azt állítottam, hogy nem követi Isten parancsait.

(7) Másnap elküldötte hozzám írnokait, akik így szólottak: „Urunk küld hozzád e szavakkal: Vagytok itt keresztények, mohamedánok és tojinok, és mindegyikőtök azt

erősítgeti, hogy az ő vallása a legjobb, és az ő írásai, azaz könyvei a legigazabbak. Ezért a kán azt akarja, hogy mindnyájan jöjjetek össze, tartsatok gyülekezetet, és írja le ki-ki a maga mondanivalóját, hogy ő felismerhesse az igazságot.” Ekkor így szóltam: „Áldott az Isten, aki ezt sugallta a kán szívébe! De a mi írásunk azt mondja: Isten szolgájának nem illik torzsalkodni, hanem legyen mindenkire nyájas; ezért kész vagyok mindenkinek, aki csak kívánja, viszály és civakodás nélkül előadni a keresztények hitének és reménységének lényegét.” Ők felírták e szavakat, és visszavitték a kánnak. Ekkor kihirdették a nesztoriánusoknak, hogy készüljenek fel, és írják le, amit mondani szándékoznak, hasonlóképpen elrendelték a mohamedánoknak, úgyszintén a tojinoknak is.

(8) Másnap újból elküldte az írnokokat, akik ezt mondták: „Mengü kán tudni óhajtja, mely okból jöttél e vidékre.” „Ezt tudnia kell Batu leveléből” – feleltem rá. Ekkor ők így: „Batu levele elveszett, s ő elfeledte, amit Batu írt neki, ezért tőled szeretné tudni.” Ekképpen megnyugtatta azt mondtam nekik: „A mi vallásunk feladata minden embernek hirdetni az evangéliumot. Ezért mikor a mongolok nemzetének hírért meghallottam, elfogott a vágy, hogy felkeressem őket; és mialatt e vágy élt bennem, meghallottuk Szartachról, hogy keresztény. Ekkor hozzá vettem utamat. És a franciák ura, királya baráti szavakat tartalmazó levelet küldött neki, többek között tanúskodván arról, hogy miféle emberek vagyunk, és kérvén, hogy engedje meg elidőznünk a mongolok körében. Ekkor Szartach Batuhoz küldött minket, és Batu Mengü kánhoz; ezért kértük őt, s még egyre kérjük, járuljon hozzá maradhatásunkhoz.” Ők mindent felírtak, és visszavitték neki.

(9) Másnap ismét küldött hozzám e szavakkal: „A kán jól tudja, hogy nem valamiféle küldetésben jöttetek hozzá, hanem azért, hogy imádkozzatok érte, mint sok más pap teszi; de azt kérdezi, megfordultak-e már nálunk valaha a ti követeitek közül vagy nálatok a mieink közül?” Ekkor elmondtam nekik mindent Dávidról és Andreas fráteréről; s ők az egész írásba foglalva visszavitték a kánnak. Mire újból üzent velük, mondván: „A kán úr szavai ezek: Már sokáig állomásoztatok itt, s most azt akarja, hogy térjete vissza a ti földetekre; kérdezteti, hajlandók volnátok-e az ő követét magatokkal elvezetni?” Így feleltem: „Az ő követeit nem merném birodalma határain túl vezetni, mert háborús színtér meg tenger meg hegység ékelődik közénk és közétek, és én szegény szerzetes vagyok, ezért nem merném őket kíséretembe fogadni.” A küldöncök mindent felírtak, és visszamentek.

(10) Eljött a pünkösdi előestéje: A nesztoriánusok krónikát szerkesztettek a világ teremtésétől kezdődően Krisztus kínszenvedéséig; majd a passión átugorva érintették a mennybemenetelt, a halottak feltámadását és az utolsó ítélethez való érkezést; ezekben volt egy s más megtámadható, amire kitanítottam őket. Mi a magunk részéről egyszerűen csak a mise hitvallását írtuk fel: Hiszek egy Istenben.

(11) Ekkor megkérdeztem tőlük, hogyan szeretnék elkezdni. Azt mondták, először a mohamedánokkal akarnának vitába szállani. Bebizonyítottam, hogy az nem volna helyes, mert a mohamedánok egyetértenek velünk abban, hogy egy az Isten, így támaszt nyerhetünk bennük a tojinok ellen. Beleegyeztek. Ekkor megkérdeztem tőlük, tudják-e, honnan vette eredetét a világon a bálványimádás; nem tudták. Elmeséltem nekik, s ők így vélekedtek: „Ezt majd elmondod nekik, aztán hagj minket beszélni, mert tolmáccsal beszélni nehézkes.” Azt mondtam: „Próbáljuk ki, hogyan fogtok velük szembeszállni. Én képviselem most a tojinok állásfoglalását, és ti védelmezzétek a keresztényekét. Én abba a szektába tartozom, tegyük

fel, amelyik azt mondja: Nincs Isten, bizonyítsátok be, hogy van!" Ismeretes itt ugyanis egy olyan szekta, mely azt állítja, hogy bármely dolognak a lelke és az ereje annak a dolognak az istene, és egyébként nem létezik Isten. Ekkor a nesztoriánusok nem tudtak semmit bizonyítani, csak elismélték azt, amit az Írás elbeszél. Így szóltam: „Ők nem hisznek az Írásnak, ha ti egy valamit elmeséltek, ők az ellenkezőjét fogják mesélni.” Azt javasoltam nekik, engedjenek először engem szembeszállni velük, mert ha én belezavarodnék, számukra még maradna alkalom a beszédre; ha ellenben ők belezavarodnának, azok után engem már nem hallgatnának meg. Beleegyeztek.

(12) Pünkösöd előtti napon tehát összegyűltünk imaházunkhoz, és Mengü kán három írnokot küldött ki döntőbírónak, egy keresztényt, egy mohamedánt és egy tojint, s kihirdették: „Íme, Mengü parancsa, és senki se merészelje azt mondani, hogy Isten parancsa más. A kán azt parancsolja, hogy senki se próbáljon a másíknak veszekedő vagy sértő szavakat mondani, és fővesztés terhe mellett ne merjen senki tumultust támasztani, mely az ügyet hátráltatná.” Ekkor valamennyien elcsendesedtek. Nagy néptömeg volt jelen, mert mindegyik fél a maga fajtájának legbölcsebbjeit hívta elő, és sokan mások is összesereglettek.

(13) A keresztények középre állítottak engem, mondván a tojinoknak, hogy vitázzanak velem. Ekkor a tojinok, akik nagy gyülekezettel képviseltették magukat, elkezdtek Mengü kán ellen zúgolódni, mert ilyet még soha egyetlen kán sem kísérelt meg, hogy az ő titkaik után fürkésszenek. Egy Kínából jött tojint állítottak velem szembe, a tolmácsával. Én Willelmus mester fiával voltam. Amaz először így szólt hozzám: „Barátom, ha sarokba szorulsz, keress magadnál okosabbat!” Én hallgattam. Erre megkérdezte tőlem, hogy miről akarok előbb vitázni, arról-e, hogy hogyan jött létre a világ, vagy arról, hogy mi lesz a lélekkel a halál után. Azt válaszoltam neki: „Barátom, ez nem lehet a mi beszélgetésünk bevezetése. Istentől ered minden, ő mindennek a forrása és a feje, ezért legelőször Istenről kell beszélnünk, akiről ti másképp vélekedtek, mint mi, és Mengü meg akarja tudni, ki hisz helyesebben.” A bírák úgy döntöttek, hogy ez a helyes.

(14) A tojinok az említett kérdéseken akartak elindulni, mert ez a fő erősségük. Ők ugyanis valamennyien ama manicheusi eretnokség követői, melynek értelmében a dolgok fele rossz, a másik fele jó, és végső fokon két alapelv van; a lelkekről mind azt tartják, hogy testről testre vándorolnak.

(15) Még a legértelmesebb nesztoriánus pap is kérdezett engem az oktalan állatok lelke felől, vajon megbújhatnak-e valahol, hogy ne űzessenek munkára a halál után. E tévtan bizonyítására, amint nekem Willelmus mester mesélte, Kínából egy fiút hoztak ide, aki testének nagyságát tekintve nem volt még hároméves, de minden értelmi tevékenységre képesnek bizonyult. Ő magamagáról azt állította, hogy harmadszor öltött testet, ismerte a betűket és tudott írni.

(16) Azt mondtam tehát a tojinoknak: „Mi szívünkben szilárdan hisszük, és ajkunkkal valljuk, hogy van Isten, és hogy csak egy Isten van, aki egy a tökéletes egységben. Te mit hiszel?” Ő így felelt: „A bolondok mondják, hogy csak egy Isten van, de az okosok azt mondják, hogy sok van. Nemde a te országodban is vannak nagy urak, itt meg Mengü kán a legnagyobb úr? Így van az istenekkel is, mert különböző vidékeken különböző istenek vannak.” Azt

feleltem neki: „Te rossz példát hozol, illetve olyat, mely az emberekről következtet istenre, ily módon bármely hatalmasság a maga országában istennek volna nevezhető.”

(17) És mikor hasonlatát meg akartam volna cáfolni, elémbe vágott, kérdezve: „Milyen a te Istened, akiről azt állítod, hogy egyedülvaló?” Ezt feleltem: „A mi Istenuk, akin kívül nem létezik más, mindenható, és ezért nem szorul senki segítségére, ellenkezőleg, mi, valamennyien rászorulunk az ő segítségére. Nem így van az emberekkel. Egyetlen ember sem képes egymagában mindenre, és ezért több úrnak kell lennie a földön, mert egy nem tud mindent hordozni. Továbbá Isten mindent tud, és ezért nincs szüksége tanácsosokra, sőt minden tudás tőle származik. Hasonlóképpen ő a legfőbb jó, és nem nélkülözi a mi javainkat, hanem mi vagyunk azok, akik őbenne élünk, mozgunk és vagyunk. Ilyen a mi Istenuk, és ezért nem kell másikat feltételezni.” „Nem így van – vetette közbe –, épp ellenkezőleg: van egy legfelsőbb Isten az égben, akinek eredetét eddig még nem ismerjük, tíz van őalatta, és azok alatt van egy alacsonyabb rendű. A földön végtelenül sok van.”

(18) Mivel még más meséket is akart szólni, megkérdeztem ama legfelsőbb Isten felől, vajon mindenhatónak hiszi-e azt vagy valamely más istent. És mert félt válaszolni, visszakérdezett: „Ha a te Istened olyan, amilyennek mondod, miért csinálta a dolgok felét rossznak!” „Ez téves! – feleltem. – Aki a rosszat csinálta, nem Isten. És minden, ami csak van, jó.” E szavakra az összes tojin elcsodálkozott, és írásba foglalta, mint valami hamis vagy képtelen dolgot. Ekkor elkezdte kérdezni: „Honnan van hát a rossz?” „Rosszul kérde – mondtam –, először azt kell kérdened, hogy mi a rossz, mielőtt azt kérdenéd, hogy honnan van; de térj vissza az első kérdésre, hiszed-e, hogy valamely isten mindenható, és azután felelni fogok neked mindenre, amit csak kérdezni akarsz.”

(19) Sokáig ült, nem akarva választ adni, úgyhogy a kán részéről hallgatókul rendelt írnokoknak kellett a feleletre felszólítaniok. Nagy sokára kijelentette, hogy egyetlen isten sem mindenható. Ekkor az összes mohamedán nagy nevetésbe tört ki.

(20) A csend beálltával azt mondtam: „Tehát a te isteneidnek egyike sem tud téged minden veszélyben megmenteni, mert előadódhat olyan eset, melyben nincs hatalma; továbbá senki sem szolgálhat két úrnak, hogyan tudsz hát szolgálni ennyi istennek az égben és a földön?” A hallgatóság biztatta, hogy feleljen, de ő néma maradt. És amikor szerettem volna az összes jelenlevő előtt kifejtetni az isteni lényeg egységéről és a Szentháromságról szóló érveket, a helybeli nesztorianusok azt mondták nekem, hogy elég lesz, mert ők kívántak beszélni.

(21) Ekkor átengedtem nekik a szót, és mikor ők a mohamedánokkal akartak volna vitába bocsátkozni, azok így feleltek: „Megengedjük, hogy a ti vallástok igaz, és igaz az, ami az evangéliumban foglaltatik, ezért nem akarunk veletek egyetlen kérdésben sem vitatkozni.” És bevallották, hogy minden imájukkal azon könyörögnek Istenhez, hogy a keresztények halálának módjára haljanak meg.

(22) Volt itt egy öreg pap is az ujgurok szektájából, akik egy istent vallanak, mégis bálványokat csinálnak; vele sokat vitatkoztak, elbeszélve mindent az Antikrisztus megjelenéséig, az ítéletig, és hasonlatokkal magyarázták neki és a mohamedánoknak a Szentháromságot. Mind egy szó ellenvetés nélkül hallgatták, de senki sem jelentette ki: „Hiszem és keresztény akarok lenni.”

(23) Ezek végeztével a nesztoriánusok és hasonlóképpen a mohamedánok hangosan énekeltek, a tojinok hallgattak, azután mindnyájan bőségesen ittak.

XXXIV. [WILLELMUS FRÁTER UTOLSÓ KIHALLGATÁSA MENGÜNÉL]

(1) Püünkös napján maga Mengü kán idézett a színe elé: engem, valamint azt a tojint, akivel vitatkoztam; mielőtt még beléptem volna, a tolmács, Willelmus mester fia közölte, hogy vissza kell térnünk hazánkba, és ne is mondjak ellent, mert így hallotta egészen bizonyosra. Miután a kán elé léptem, térdet kellett hajtanunk, nekem és mellettem a tojinnak az ő tolmácsával. Ekkor így szólt hozzám a kán: „Valld meg az igazat: mondottad-e az elmúlt napon, amikor jegyzőimet küldöttem hozzád, hogy én tojin vagyok?” „Uram, ezt nem mondtam – válaszoltam rá –, de ha beleegyezel, megismétlem előtted szavaimat, melyeket mondtam.” Megismételtem az akkor elhangzottakat, és ő így felelt: „Jól gondoltam, hogy nem mondtad, mert nem olyan szó volt, melyet mondanod illenék, de a tolmácsod rosszul fordította.” És felém nyújtotta botját, melyre támaszkodott, mondván: „Ne félj.” Én elmosolyodva, halkán így szólottam: „Ha félnék, nem jöttem volna ide.” A kán kérdezte a tolmácstól, hogy mit szoltam, s az megismételte.

(2) Azután saját hitéről kezdett vallani előttem. „Mi, mongolok – vezette be szavait –, hisszük, hogy csak egy Isten van, aki által élünk, és aki által halunk, és őiránta egyenes a mi szívünk.” „Ezt Isten maga fogja megadni – szólottam –, mert az ő adománya nélkül ez nem lehetséges.” A kán megkérdezte, hogy mit mondtam, a tolmács közölte vele. Azután folytatta: „De amint Isten a kezét különböző ujjakkal látta el, úgy az embereknek is különböző utakat adott. Nektek az Írást adta Isten, és ti, keresztények, nem követitek azt. Az Írásban nem találtok olyat, hogy egyik embernek a másikat gáncsolnia kell; vagy talán találtok?” – kérdezte. „Nem – feleltem –, de kezdettől fogva hangoztattam neked, hogy nem kívánnék senkivel sem civódni.” „Nem rád értem – hagyta helyben. Hasonlóképpen azt sem találjátok benne, hogy az ember pénzért térjen el az igazságtól.” „Nem, uram – mondtam –, és valóban, nem azért jöttem e tájakra, hogy vagyont szerezzek, sőt azt is visszautasítottam, amit felajánlottak nekem.” Az egyik jegyző jelen volt, és tanúsította, hogy visszautasítottam volt egy jasztukot s a selyemkelméket. „Nem arra értem – felelte a kán. – Nektek tehát az írást adta Isten, és ti nem követitek azt; nekünk viszont a sámánokat adta, és mi megtesszük, amit ők mondanak nekünk, és békességben élünk.” Négyszer ivott, úgy gondolom, mielőtt szavai végére ért volna.

(3) És míg figyelmesen hallgattam, vajon készül-e még tovább vallani hitéről, ő már visszatérésemről kezdett beszélni, mondván: „Sokáig időztél itt; most azt akarom, hogy visszamenjél. Azt mondtad, hogy nem mered az én követeimet magaddal vezetni; hajlandó volnál-e üzenetemet vagy leveletem elvinni magaddal?”

(4) Ettől kezdve nem volt sem alkalmam, sem időm, hogy a katolikus vallásról hitet tegyek neki. Az ember ugyanis nem beszélhet előtte többet, csak amennyit ő kiszab, kivéve a követeket, mert a követ azt mondhatja, amit akar, és mindig kérdezik, akar-e még mást is mondani? Engem azonban nem hagyott tovább beszélni, hanem őt kellett hallgatnom, és a kérdezettekre felelnem.

(5) Ekkor azt válaszoltam neki, hogy közölje velem üzenetét, foglalják írásba, s én legjobb tudásom szerint, készségesen viszem magammal. Érdeklődött, kívánnék-e aranyat, ezüstöt vagy drága ruhákat. „Semmi ilyet nem fogadunk el – mondtam –, de nincsenek készleteink, s a te segítséged nélkül nem tudjuk országodat elhagyni.” Ekkor azt mondta: „Gondoskodni fogok számodra minden szükséges dolgról országomon végig. Akarsz még valamit?” „Ez elég nekem” – feleltem. Ekkor megkérdezte: „Meddig akarod, hogy kísértesselek?” „A mi hatókörünk Örményország királyának földjéig terjed – válaszoltam –, elég volna nekem, ha odáig eljutnék.” Ő azt felelte: „Odáig elkísértetlek téged, onnan gondoskodj magadról.” Majd hozzáfűzte: „Egy fejen két szem van, és noha kettő van, mégis egy az ő látásuk, és ahová az egyik irányozza tekintetét, odanéz a másik is; Batutól jöttél, ezért úgy való, hogy rajta keresztül térjél is vissza.”

(6) E szavak végeztével engedélyt kértem tőle a szólásra. „Beszélj” – mondta. Ekkor így beszéltem: „Uram, mi nem vagyunk harcias emberek, mi azt szeretnénk, ha azok bírnák a világ uralmát, akik azt a legigazságosabban kormányoznák Isten akarata szerint. A mi feladatunk tanítani az embereket Isten akarata szerint élni, e célból jöttünk tájaitokra, és szívest-örömost maradtunk volna, ha te beleegyeztél volna. De mert azt óhajtod, hogy visszatérjünk, úgy kell annak történnie. Vissza fogok menni, és elviszem leveledet legjobb igyekezetem szerint, ahogy azt parancsolod. De meg szeretném kérni nagyságodtól, hogy leveled elvitele után szabadjon nekem a te jóváhagyásoddal visszajönni hozzád, főleg mert Bolatban él néhány szegény szolgád, akik a mi nyelvünket beszélik, és szükségük van papra, hogy tanítsa őket és fiaikat a saját vallásukra, s én szívesen maradnék velük.” Ekkor azt felelte: „Feltéve, ha uraid visszaengednek hozzám.” Mire azt mondtam: „Uram, én nem ismerem az én uraimnak szándékát, de engedélyem van tőlük, hogy oda menjek, ahová csak akarok, ahol Isten igéinek hirdetése szükségesnek mutatkozik. Úgy látom, hogy e tájakon nagyon is nagy szükség volna rá, ezért akár küldenek vissza hozzád követeket, akár nem, a te beleegyezésed esetén én visszajönnék.”

(7) A kán hallgatott, és hosszú ideig ült mintegy gondolataiba merülten; tolmácsom szólt, hogy ne beszéljek tovább. Én aggodalmasan vártam választát. Végre így szólott: „Hosszú út van előtted, erősítsd magad ételekkel, hogy épségben elérkezzél a te országodba.” És inni adatott nekem. Ekkor eltávoztam színe elől, és azontúl nem tértem többé vissza. Ha hatalmam lett volna rá, hogy csodákat tegyek, miként Mózesnek, talán megalázkodott volna.

XXXV. [SÁMÁN]AIKRÓL]

(1) Sámánjaik tehát, mint a kán beismerte, az ő papjaik, és amit azok parancsolnak, késlekedés nélkül megteszik. Az ő szolgálatukat írom most le felségednek úgy, ahogy azt Willelmus mestertől, valamint más szavahihető emberektől sikerült megtudnom. Sámánjaik sokan vannak, és mindig egy fősámán van az élükön, aki jurtáját mindig Mengü kán legnagyobb jurtájával szemközt állítja fel egy kőhajításnyi távolságban. Mint már mondtam, a bálványokat hordozó taligák az ő őrizetére vannak bízva. A többiek az udvar mögött helyezkednek el a számukra kijelölt helyeken, és a világ különböző tájairól jönnek hozzájuk olyanok, akik bizalommal viseltetnek az ő mesterkedéseik iránt.

(2) Egyesek közülük értenek valamelyest a csillagászathoz, főképp maga a fősámán, és előre meghirdetik a nap és hold fogyatkozását; amikor ennek bekövetkezésére várnak, az egész nép ellátja magát élelemmel, hogy ne kelljen házuk ajtaján kilépniök. Ha aztán beáll a fogyatkozás, megszólaltatják a dobokat és a sípokot, nagy lármát és kiabálást csapnak. Mikor pedig véget ér, akkor ivással és lakmározással töltik idejüket, és nagy örömet ülnek. A sámánok jelölik ki minden vállalkozás megtételéhez a kedvező vagy baljós napokat; ezért sohasem gyűjtenek sereget, és nem kezdenek háborúba az ő javaslatuk nélkül; Magyarországra is réges-régen visszatértek volna, de a sámánok nem engedik.

(3) Ők visznek át tüzek között mindent, amit az udvarba küldenek, és ezért megkapják belőle a kijáró részüket. Ők tisztítják meg tüzek között való áthurcolással az elhunyt hagyatékát. Mikor ugyanis valaki meghal, minden hozzá tartozó dolgot különválasztanak, és nem elegyítik össze a szálláson levő egyéb holmikkal; míg tűz által minden meg nem tisztul. Láttam, hogy így tettek annak az úrnőnek az udvarával, aki ott tartózkodásunk folyamán halt meg. Ezért kettős oka volt, hogy Andreas fráternek és társainak tüzek között kellett áthaladnia: egyrészt mert ajándékokat vittek, másrészt mert azokat egy már elhunyt embernek, és pedig Gűjük kánnak szánták. Tőlem semmi ilyet nem kívántak meg, minthogy semmit sem vittem. Ha valamely állat vagy valami más tárgy földre esik, mialatt így tüzek között átvezetik, az a sámánoké.

(4) Május havának kilencedik napján összegyűjtik a ménes valamennyi fehér lovát, és megszentelik. A keresztény papok is mindannyian kötelesek oda kivonulni füstölőkkel. Ekkor új kumiszt öntenek a földre, és azon a napon nagy ünnepséget csapnak, mert ekkor ünneplik az új kumisz első ivását, mint nálunk helyenként az új borét Bertalankor vagy Syxtus napján, és a gyümölcsét Jakab és Kristóf napján.

(5) A sámánokat hívják, amikor fiúgyermek születik, hogy sorsát megjövendöljék. Kihívják őket akkor is, ha valaki megbetegszik, ők elmondják varázsénekeiket, és megállapítják, vajon természetes betegségbe esett-e az illető vagy megrontották. Erről az a metzi asszony, akit említettem, mesélt nekem egy különös esetet.

(6) Egy ízben igen értékes szőrméket hoztak ajándékba, és annak az úrnőnek a szállásán helyezték el, akiről már említettem, hogy keresztény volt; a sámánok átvitték tüzek között, és többet vettek el belőle, mint amennyi járt volna nekik. Egy szolgálóasszony, az úrnő kincseinek gondozója, bepanaszolta őket asszonyánál emiatt, s az szemrehányást tett nekik. Történt ezután, hogy az úrnő ágyának esett, és különböző testrészeiben heves fájdalmak kezdtek gyötörni. Kihívták a sámánokat; azok távolabb leülve megparancsolták az egyik leánynak, hogy tegye kezét a fájó részre, és vegye ki, ha valamit talál. A leány felkelve így is

tett, és kezében egy darab nemezt vagy más anyagot lelt. Ekkor meghagyták neki, hogy tegye a földre; miután letette, a rongy kígyózni kezdett, mint valami élő állat. Majd vízbe tették, s ott valami piócafélévé változott; a sámánok azt mondták: „Úrnőnk, eszerint egy boszorkány sebzett meg téged az ő bűbájoskodásával.” És azt az asszonyt vádolták vele, aki őket a szőrmék dolgában bepanaszolta. A gyanúsítottat a táboron kívül a mezőre vitték, hét napon keresztül ütlegettek és más kínzásoknak vetették alá, hogy beismerésre bírják. Közben meghalt az úrnő. A hír hallatára az asszony azt mondta nekik: „Tudom, hogy úrnőm meghalt, öljetek meg, hogy kövessem őt, mert soha semmi rosszat nem okoztam neki.” És mert semmit nem ismert be, Mengü megparancsolta, hogy hagyják életben.

(7) Erre a sámánok az említett úrnő leányának dajkáját vádolták meg, egy keresztény asszonyt, kinek férje az összes nesztorianus pap között a legtekintélyesebb volt. Egy rabszolganőjével együtt elvonszolták, hogy kínzásaikkal vallomásra bírják. A rabszolganő megvallotta, hogy asszonya elküldte őt egy bizonyos lóval beszélni, és attól válaszokat kérni. Maga az asszony is beismerte, hogy tett volt egyet s mást az úrnő kegyeinek elnyeréséért, mert jót akart neki, de semmi olyat nem tett, amivel ártalmára lett volna. Faggatták arról is, vajon férje be volt-e avatva? Az asszony mentette őt, azt állítva, hogy elégette a betűket és írásokat, amelyeket maga készített volt. Erre az asszonyt kivégezték, férjét, azt a bizonyos papot pedig Kínában székelő püspökéhez küldte Mengü, hogy ítélkezzen felette, jóllehet nem találták bűnösnek.

(8) Közben történt, hogy Mengü kán első felesége fiat szült. A sámánok, akiket a fiú sorsáról jósolni megidéztek, valamennyien kedvező dolgokat jövendöltek, mondván, hogy soká fog élni, és nagy úr lesz belőle. Néhány nappal utána történt, hogy a fiú meghalt. Ekkor az anya tombolva hívta a sámánokat, és szemükre vetette: „Azt mondtátok, hogy a fiam élni fog, és íme, meghalt!” Mire azok: „Úrnőnk, már látjuk a boszorkányt: Cirina dajkáját, akit a napokban végeztek ki. Ő gyilkolta meg a fiadat, s most látjuk, hogy magával ragadja.” A dajka után egy felnőtt fiú és egy leány maradt a szálláson; az őrjöngő anya azonnal küldetett értük, s a fiút egy férfival, a leányt egy asszonnal megölette bosszúból a fiáért, akit a varázslók állítása szerint a testvérek anyja gyilkolt meg.

(9) Néhány nappal ezután a kán a szóban forgó gyerekekkel álmodott, és reggel megkérdezte, hogy mi történt velük. Szolgái féltek megmondani; a kán egyre aggodalmasabban faggatta őket, hogy hol vannak, mert éjjel látomásában megjelentek neki. Ekkor közölték vele. A kán azonnal feleségéhez küldött, és kérdőre vonta, honnan veszi azt, hogy egy asszony férje tudtán kívül halálos ítéletet tegyen. Azzal hét napra bezáratta, megparancsolva, hogy ne adjanak neki enni. A férfit, aki az ifjút megölte, lefejeztette, és fejét annak az asszonnak a nyakába köttette, aki a leánykát meggyilkolta, s tüzes üszökkal ostoroztatta végig a szálláson, azután halálba küldte. Feleségét is megölette volna, csak a tőle való gyermekei kedvéért nem tette. Majd ott hagyta udvarát, és egy hónapig nem tért vissza.

(10) A sámánok varázssénekeikkel az időjárást is megzavarják, és amikor a természet rendje szerint akkora hideg van, hogy nem tudnak semmit ellene tenni, akkor egyeseket kiszemelnek a táborokban, s azokat okolják, hogy általuk jön a hideg; az ilyeneket minden habozás nélkül kivégzik.

(11) Kevéssel azelőtt, hogy eltávoztam volna tőlük, a kán egyik ágyasa megbetegedett, és sokáig bágyadozott. A sámánok ráolvasásokat mondtak a beteg egyik német rabszolganője felett, aki három napra elaludt. Mikor magához tért, faggatni kezdték, hogy mit látott. A leány sok mindenkit látott volt, ezekről mind azt következtették, hogy hamarosan meg fog meghalni; s mert úrnőjét nem látta közöttük, úgy magyarázták, hogy ebbe a betegségbe nem fog belepusztulni. Láttam a leányt, s a bódulattól még mindig erősen fáj a feje.

(12) Egyes sámánok szellemeket is idéznek; éj idején összehívják jurtájukba azokat, akik a szellemtől választ várnak; a ház közepére főtt húst tesznek. Az a kám, aki a szellemet megidézi, elkezd mondani az ő varázsképeit, majd a kezében tartott dobot erősen a földhöz vágja. Végül elkezd őrjöngeni, és megkötözteti magát. Ekkor a sötétben előjön a szellem, megeteti vele a húst, és feleleteket ad.

(13) Egy alkalommal, amint Willelmus mester elbeszélte nekem, egy magyar ember elrejtőzött náluk, és a ház fölött megjelenő szellem kiáltozni kezdett, hogy nem tud bemenni, mert egy keresztény van közöttük. A magyar, hallva ezt, sietve elszokolt, mivel már nekiláttak keresésének. Ezeket és még sok minden mást csináltak, amit hosszadalmas volna elmesélni.

XXXVI. [A KÁN ÜNNEPSÉGEIRŐL; A LAJOS KIRÁLYHOZ INTÉZETT LEVÉLRŐL; WILLELMUS FRÁTER TÁVOZÁSÁRÓL]

(1) Pünkösöd ünnepe után hozzáfogtak a felségednek küldendő levél megszerkesztéséhez. Közben a kán visszatért Karakorumba, és éppen pünkösöd nyolcadán tartotta meg nagy ünnepségét; azt kívánta, hogy az utolsó napon az összes követ jelenjen meg. Értünk is küldött, de én már előzőleg a templomhoz mentem, hogy megkereszteljem egy itt talált szegény sorsú német három fiát. Azon az ünnepségen Willelmus mester volt a pohárnokok feje, mert ő készítette az italt ontó fát; mindannyian – gazdagok, szegények – énekeltek, táncoltak, kezükkel tapsoltak a kán előtt. Ekkor a kán szónoklatot intézett hozzájuk, mondván: „Fivéremeimet messzire távozni készítettem, és veszedelembe küldöttem idegen nemzetekhez. Most majd elválnak, hogy mit tesztek ti, amikor titeket akarlak elküldeni, hogy növekedjék a mi birodalmunk.” A négy nap mindegyikén ruhát váltottak, minden egyes napon a lábbelítől fel egész a fejrevalóig azonos színű öltözetet adtak nekik.

(2) Ez időben láttam itt a bagdadi kalifa követét, aki két öszvér között hordszéken vitette magát az udvarhoz; egyesek azt beszélték, hogy szövetséget kötött a mongolokkal, mely szerint tízezer lovasnyi sereget tartoznak adni nekik. Mások azt rebesgették, hogy Mengü kijelentette: nem köt velük békét másként, csak ha összes erődítéseiket lerombolják, mire a követ így válaszolt: „Majd ha ti eltávolíttjátok lovaikat valamennyi patáját, akkor mi is le fogjuk rombolni minden erődítésüket.”

(3) Láttam itt egy indiai szultán követeit is, akik nyolc leopárdot hoztak, valamint tíz oly módon idomított agarat, hogy leopárdok módjára megülnek a ló farán. Mikor azután érdeklődtem, melyik irányba esik India attól a helytől, nyugat felé mutattak. És azok a

követek velem együtt tértek vissza csaknem három héten keresztül, mialatt pedig nyugatnak haladtunk. Láttam itt Törökország szultánjának követeit is, akik értékes ajándékokat hoztak a kánnak; ő azt válaszolta, mint hallottam, hogy nincsen szüksége sem aranyra, sem ezüstre, csak emberekre; következésképpen azt akarja, hogy hadseregéről gondoskodjanak részére.

(4) Szent János napján a kán nagy ivást rendezett; s én százöt kancatejet szállító taligát és kilencven lovat számláltam össze; Péter és Pál apostolok napján úgyszintén.

(5) Mikor végre elkészültek a levéllel, melyet felségednek küld, hívtak, és lefordították. Leírtam szövegét, amennyire a tolmács révén meg tudtam érteni; így hangzik:

(6) „Az örök Isten parancsa ez. Az égben csupán egy örök Isten van, a földön ne legyen más úr, csak egy: Dzsingisz kán, Istennek fia, Temürin Dzsingej; azaz a vas csengése.” (Ők Dzsingiszt a vas csengésének hívják, mert kovács volt; és gőgjükben felfuvalkodva most Isten fiának mondják.)

(7) „Íme, az ige, melyet hozzátok intézünk: Akik csak vagyunk: mongolok, aki csak van najman, merkit, muzulmán; és ahol csak képesek hallani a fülek, ahová csak el tudnak jutni a lovak, ott hirdessétek és értessétek meg: attól fogva, hogy hallani és érteni fogják az én parancsomat, és nem akarják hinni, hanem hadat akarnak vezetni ellenünk, hallani és látni fogják, hogy lesznek szemeik, de nem fognak látni, s ha valamit meg akarnak tartani, nem lesznek kezeik, és ha járni akarnak, nem lesznek lábaik. Ez az örök Isten parancsolata. Az örök Isten hatalma által jusson el Mengü kán parancsa a mongolok nagy világán keresztül a franciák urához, királyához, Lajoshoz és az összes többi úrhoz és paphoz, valamint a franciák nagy nemzetéhez, hogy megértsék a mi szavainkat. Az örök Isten parancsolata, melyet Dzsingisz kán hozott, sem Dzsingisz kántól, sem más utána következőktől nem ért még el hozzátok.

(8) Egy bizonyos Dávid nevű férfiú ugyan felkeresett titeket, mint a mongolok követe, de hazug volt; vele elküldöttétek a ti követeiteket Güjük kánhoz. Ők akkor értek Güjük kán udvarába, mikor az már meghalt. Felesége, Kajmis; naszidzs-brokát; kelméket és levelet küldött nektek. De hát a háború dolgait s a béke ügyét kiismerni, egy nagy birodalmat nyugalomban tartani, a jó előmozdításáról gondoskodni, mindezt hogyan is tudhatta volna az a semmirekellő asszony, aki hitványabb volt a kutyánál?!”

(9) (Mengü saját szájából hallottam mondani, hogy Kajmis a boszorkányok legádázabbika volt, és bűbájoskodásával egész rokonságát tönkretette.)

(10) „Azt a két szerzetest, aki tőletek érkezett Szartachhoz, Szartach Batuhoz küldte, Batu pedig, mivel Mengü kán a legnagyobb a mongolok nemzete felett, hozzánk küldötte.

(11) Most, hogy a nagy világ, a papok és a szerzetesek valamennyien békekészen legyenek és jólétükben örvendezzenek, s hogy Isten parancsolatja náluk hírül adassék, ezért említett papjaitokkal el akartuk küldeni a mongol követeket. Ők azonban azt válaszolták, hogy köztünk és köztetek háborús föld van, sok a rossz ember, és az utak nehezen járhatók; amiért féltek, hogy nem volnának képesek követeinket épségben elvezetni hozzátok, de azt mondták, ha mi átadnánk nekik parancsunkat tartalmazó levelünket, elvinnék azt Lajos királynak. Ez az oka, hogy nem küldöttük el velük követeinket, de elküldöttük nektek említett papjaitok által az örök Isten parancsolatját írásba foglalva.

(12) Ez az örök Isten parancsolatja, melyet értésetekre hoztunk. És miután meghallottátok és elhittétek, ha engedelmeskedni akartok nekünk, küldjétek el követeiteket hozzánk, így majd megbizonyosodunk arról, békét vagy háborút akartok-e velünk. Mikor az örök Isten hatalmából mind az egész világ a nap felkeltétől annak lenyugovásáig eggyé lesz az örömben és békességben, akkor el fog válni, hogy mit készülünk tenni; ha pedig meghallottátok és megértettétek az örök Isten parancsolatját, és nem akartok reá figyelmezni, sem elhinni azt, mondván: »A mi országunk távol fekszik, hegyeink erősek, tengerünk nagy«, és evvel az elbizakodottsággal hadat hoztok ránk – mi tudjuk, mire vagyunk képesek, és tudja az, aki a nehezet könnyűvé tette s a messzit közelivé: maga az örök Isten.”

(13) Kezdetben felséged követeinek neveztek minket a levélben. Ekkor azt mondtam nekik: „Ne nevezetek minket követeknek, hiszen világosan megmondtam a kánnak, hogy nem vagyunk Lajos király követei.” Erre elmentek hozzá, és jelentették neki. Visszajőve közölték, hogy a kán nagyon jó néven vette, és meghagyta nekik, hogy írják aszerint, amint én mondom. Én pedig azt mondtam, hogy töröljék a „követ” megnevezést, és nevezzenek minket szerzetesnek vagy papnak.

(14) Mialatt ezek történtek, társam meghallva, hogy a pusztaságon keresztül Batuhoz kellene visszatérnünk, és egy mongol ember volna a kísézőnk, tudtomon kívül Bulgajhoz, a legfőbb jegyzőhöz rohant, és jelekkel értésére adta, hogy belepusztulna, ha azt az utat meg kellene tennie. És mikor elérkezett a nap, melyen elbocsátásunkat vártuk, és pedig a Szent János ünnepét követő tizenötödik napon, az udvarhoz hívták, s a jegyzők azt mondták társamnak: „Lásd, Mengü kán úgy kívánja, hogy a te társad Batun keresztül térjen haza, és te azt mondd, beteg vagy, s ez világosan látható. Mengü kijelenti: Ha el akarsz menni társaddal, eredj, de magadra vess, ha netalán lemaradsz majd valamely fiamnál, és az nem viseli gondodat, s csak kölönc leszel társad nyakán. Ha ellenben itt óhajtasz maradni, a kán gondoskodni fog számodra a napi szükségletekről, amíg olyan követek érkeznek, akikkel lassabb ütemben és városokat keresztező útvonalon tudsz visszamenni.” A fráter így felelt: „Isten adjon boldog életet a kánnak! Maradok!” Én azonban azt mondtam neki: „Testvér, gondold meg, mit teszel. Én nem hagylak el téged.” „Te – felelte – nem hagysz el engem, de én elválok tőled, mert ha veled tartok, abban testem, lelkem vesztét látom, mivel nincs bennem erő ily irdatlan fáradság elviseléséhez.”

(15) Az írások három ruhát, illetőleg tunikát tartottak a kezükben, és azt mondták nekünk: „Ti nem akartok aranyat vagy ezüstöt elfogadni, de sok időt töltöttetek itt imádságban a kánért; ő kéri, legalább egy egyszerű ruhát fogadjon el mindegyikötök, hogy ne távozzatok tőle üres kézzel.” Ekkor a kán iránti tiszteletből kénytelenek voltunk elfogadni a ruhákat, mert nagyon rossz néven veszik, ha ajándékaikat visszautasítják. Előtte több ízben kérdeztette tőlünk, hogy mit kívánnánk, s mi mindig egy és ugyanazt a választ adtuk, olyannyira, hogy az itteni keresztények gúnyolták már a bálványimádókat, akik szünös-szüntelen ajándékokra vadásznak. Ők azt felelték, hogy bolondok vagyunk, mert ha a kán egész udvarát nekik akarná adni, ők azt is örömet elvonnák, és okosan tennék. Miután tehát átvettük a ruhákat, megkértek, hogy mondjunk imát a kánért, amit teljesítettünk is. Így elbocsátást nyerve elmentünk Karakorumba.

(16) Történt pedig egy napon, mialatt még a baráttal az udvartól bizonyos távolságban, a többi követtel együtt táboroztunk, hogy a barát oly hangosan harangozott a fával, hogy Mengü kán meghallotta, s érdeklődött, mi legyen az. Megmondották neki. Kérdezte: miért távozott a barát oly messzire az udvartól? Azt válaszolták, hogy fáradságos volt napról napra az udvarhoz vezetni neki a lovakat és ökröket, és hozzátették, jobb volna, ha Karakorumban tanyázna a templom mellett, és ott imádkozna. Ekkor a kán megüzente neki, hogy ha Karakorumba kívánna menni, s ott megtelepedni a templom mellett, minden szükségessel ellátná. A barát azonban azt felelte: „Én Isten parancsára jöttem ide Jeruzsálem szent földjéről, és odahagytam a várost, melyben ezer jobb templom van annál az egy karakoruminál; ha a kán úgy akarja, hogy itt állomásozzam, és imádkozzam érte – amint Isten is parancsolja –, maradok; különben visszatérek oda, ahonnet jöttem.” Még akkor este taligába fogott ökröket vezettek hozzá, és reggel visszavitték megszokott helyére, az udvar elé.

(17) Kevéssel távozásunk előtt megérkezett egy bizonyos nesztoriánus barát; okos embernek látszott. Bulgaj, a legfőbb jegyző a saját sátra előtt telepítette le, s a kán elküldötte hozzá gyermekeit, hogy áldja meg őket. Mi tehát elértünk Karakorumba, és mialatt Willelmus mester házában tartózkodtunk, megjött vezetőm tíz jasztukot hozva, melyből ötöt Willelmus mester kezébe tett le, hogy a kán részéről a fráter szükségleteire használja fel, a másik ötöt Homodei tolmácsomnak adta, megahagyva neki, hogy azt az úton az én ellátásomra fordítsa. Tudtukon kívül Willelmus mester rendezte volt el így.

(18) Egy jasztukot rögtön eladattam és széosztottam az itteni keresztény szegények között, akik tekintetükkel mind rajtunk csüggték; a másikat szükséges ruhaneműk és más hiányzó holmik beszerzésére költöttük; a harmadikból Homodei vett egyet s mást, amiből a maga hasznára húzott valami kis nyereséget. A fennmaradó jasztukokat is itt költöttük el, mert amióta csak Perzsia határát átléptük, sehol sem kaptunk elegendő ellátást, még a tatárok között sem, bár itt nagy ritkán akadtunk valami megvásárolható dologra.

(19) Willelmus mester, valamikor felséged polgára, egy bőrvet küld felségednek, olyan drágakővel díszítve, amelyet a mongolok villámlás és mennydörgés ellen hordanak, számtalan üdvözlét küld, és imádkozik felségedért. Őérte sohasem tudnék elegendő hálát adni sem Istennek, sem felségednek.

(20) E helyütt összesen hat lelket kereszteltünk meg.

(21) Így aztán könnyek között elváltunk egymástól, társam ottmaradt Willelmus mesterrel, én pedig egymagam indultam neki a visszaútnak, tolmácsommal, a vezetővel és egy szolgálival, aki azt a megbízatást kapta, hogy minden negyedik napon szerezzen egy juhot négyünk számára.

XXXVII. [WILLELMUS FRÁTER ÚTJA BATU UDVARÁHOZ HÜRKÁNIÁBAN]

(1) Kéthónapi és tíznapi úttal megérkeztünk Batuhoz; ezalatt egy árva várost vagy akár egy épületromot sem láttunk, csupán sírhantok nyomát, egy falucska kivételével, ahol nem ettünk kenyeret. E két hó és tíz nap folyamán nem pihentünk többet, mint egyetlenegy napot, mert nem tudtunk lovakhoz jutni. Nagyrészt ugyanazokon a népeken, de teljességgel más vidékeken tértünk vissza. Az odautat ugyanis télen tettük meg, a visszautat pedig nyáron, messze a felső északi tájakon át, tizenöt napi járást nem számítva, amikor is mind menet, mind jövet a hegyek között ugyanazon folyó mentét kellett követnünk, ahol nincsen fű, csak a folyóparton. Két, sőt olykor három nap is eltelt anélkül, hogy a kumiszon kívül egyéb eleségünk lett volna. Néha nagy veszélyben forogtunk, mivel nem akadtunk emberekre, pedig élelmünk fogytán volt, és lovaink kimerültek.

(2) Miután húsz napot lovagoltam, hírt vettem Örményország királyának; augusztus végén keresztezte Szartach útját. Szartach nyájaival és csordáival, feleségeivel és kicsinyeivel Mengü kánhoz igyekezett, nagy jurtaít azonban ott hagyta az Etil és a Don között. Üdvözöltem őt, mondván, hogy szívest maradtam volna országában, de Mengü kán azt kívánta, hogy visszatérjek és elvigyem levelét. Azt felelte, hogy Mengü kán akaratát teljesíteni kell.

(3) Ekkor szolgálégényeink után érdeklődtem Kojaktól. Azt válaszolta, hogy gondos ellátásban részesülnek Batu udvaránál. Visszakértem ruháinkat és könyveinket is; így felelt: „Nem Szartachnak hoztad azokat?” Én azt mondtam: „Szartachhoz hoztam őket, de nem adtam neki, amint te is tudod.” És megismételtem, hogyan feleltem volt, amikor megkérdezte, vajon Szartachnak kívánom-e adni azokat. „Igazat beszélsz – felelte erre –, s az igazságnak senki sem állhat ellent. Holmijaitokat apámnál helyeztem el, aki Szaraj: közelében tartózkodik; Szaraj új város, melyet Batu épített az Etil mellett, de néhány ruhadarab itt van a mi papjainknál.” Én azt mondtam neki: „A ruhákból tartsátok meg, ami nektek tetszik, csak a könyveket adjátok vissza.” Ígérte, hogy továbbítja szavaimat Szartachnak. „Feltétlenül szükségem van egy levélre – mondtam –, mely atyádat inti, hogy juttasson vissza mindent.” Ők azonban éppen útra készen állottak, és azt válaszolta: „Az asszonyok udvara közvetlen közelben követ minket, szálljatok le itt, s én evvel az emberrel megküldöm üzenetedet Szartachhoz.”

(4) Aggódtam, hogy nem fog-e becsapni, de nem ellenkezhettem vele. Este eljött hozzám az az ember, akit mutatott nekem, két tunikát hozva magával, melyeket egy darab érintetlen, fel nem szabott selyemvégnak néztem, és a következőket közölte: „Itt van két tunika: az egyiket neked küldi Szartach, a másikat pedig, ha jónak látod, add át királyodnak az ő részéről.” Mire azt feleltem: „Én nem hordok effajta ruhákat, mindkettőt át fogom nyújtani a királynak uratok tiszteletére.” „Nem – vetette ellen –, csinálj mindkettővel, ami neked tetszik.” Nekem pedig úgy tetszett, hogy mind a kettőt felségednek juttassam, és itt küldöm a jelen levél átadóival. Levelet is kaptam Kojak apjához, hogy minden hozzám tartozó tárgyat szolgáltatson vissza nekem, mert nincs szüksége semmire az enyémből.

(5) Batu udvarához ugyanazon a napon érkeztünk meg, melyen az elmúlt évben távoztam onnan: a Szent Kereszt felmagasztalását követő napon; és örömmre épségben láttam viszont szolgálégényeinket, jóllehet alaposan megviselte őket a kegyetlen nyomorúság, amiről Gosset mesélt nekem. És ha nem lett volna Örményország királya, aki nagy enyhülést hozott számukra és beajánlotta őket Szartachnál, odavesztek volna, mert azt

hitték rólam, hogy meghaltam; a tatárok már kérdezték őket, vajon tudnak-e teheneket gondozni vagy lovakat fejni. Ha nem tértem volna vissza, az ő szolgaságukba kerültek volna.

(6) Ezután Batu maga elé idézett, és lefordíttatta nekem a levelet, melyet Mengü kán küld felségednek. Mengü ugyanis azt írta neki, hogy ha jónak látja valamit hozzátoldani vagy elvenni, esetleg módosítani, tegye meg. Ekkor így szólott hozzám: „Ezt a levelet vidd el és értesd meg.” Azt is megkérdezte, milyen úton kívánok haladni: a tengeren át avagy szárazföldön. Mivel a tenger – tél lévén – zárva van előttem, mondtam, a szárazföldön keresztül kell mennem. Azt hittem, hogy felséged még Szíriában tartózkodik, és Perzsia felé vettem irányt. Mert ha sejtettem volna, hogy már átkeltetek Franciaországba, Magyarország felé mentem volna, és hamarabb és kevésbé fáradságos úton jutottam volna Franciaországba, mint Szíriába.

(7) Ekkor egy hónapig vele szekereltünk, míg sikerült vezetőt kapnunk. Végre kijelölt számomra egy uigur embert, aki megtudva, hogy nincs mit várnia tőlem, olyan levelet állíttatott ki magának, mely szerint Törökország szultánjához köteles vezetni – hiába mondtam, hogy egyenesen Örményországba szeretnék menni –, mert abban reménykedett, hogy a szultántól ajándékokat fog kapni, és nagyobb hasznot húz majd abból az útból.

(8) Tizenöt nappal Mindenszentek ünnepe előtt útnak indultam Szaraj irányába, egyenesen délnek haladva lefelé az Etil mentén, mely itt, alsó folyásánál, három nagy ágra szakad; az ágak mindegyike csaknem kétszerte akkora, mint a Damietta folyó; még négy másik kisebb ágra is osztódik, úgyhogy e folyón hét helyen keltünk át csónakkal. A középső ág mellett van a *Szumerkent*-nek mondott város, melynek nincsenek falai, de amikor a folyó megárad, víz öleli körül; a tatárok nyolc évig tartották körülfogva, mielőtt bevették volna; alánok és mohamedánok lakják. Találtunk itt egy németet a feleségével, egy nagyon jóra való embert; Gosset náluk várakozott, mert Szartach odaküldötte, hogy tehermentesítse udvartartását.

(9) A karácsony körüli időszakban e tájakon tartózkodik Batu a folyó egyik partján, Szartach pedig a másikon; ennél lejjebb nem ereszkednek. Előfordul, hogy az egész folyó befagy, és ilyenkor átkelnek a vizek közére, ahol rendkívül dúsán tenyészik a fű, és itt tanyáznak a nádak között, míg csak a jég olvadni nem kezd.

(10) Kojak apja Szartach levelének kézhez vétele után visszaadta nekem a ruhákat – három miseing, egy selyemmel hímzett miseruha, egy stóla, egy öv, egy aranyhímzésű oltárterítő és egy karing kivételével –; az ezüstedényeket is visszaadta, egy füstölő és a szentolajtartó edény híján, ezeket mind a Szartachhal levő papok használták. A könyveket is visszaadta a királyné asszony zsoltároskönyvének kivételével, amit az én beleegyezésemmel megtartott, mivel nem tagadhattam meg tőle. Azt mondta ugyanis, hogy Szartachnak nagyon megtetszett.

(11) Megkért továbbá, hogy ha esetleg ismét visszatérnék az ő tájakra, vigyek magammal egy pergamenkészítéshez értő embert. Szartach megbízásából ugyanis nagy templomot emeltet a folyó nyugati partján, valamint egy új falut is, és Szartach használatára könyveket akar készíteni, mint mondotta. De én tudom, hogy Szartach nem érdeklődik az ilyesmi iránt.

(12) Szaraj és Batu palotája a keleti parton emelkedik, s a völgy, hol a folyó ágai szétválnak, több mint hét mérföld széles; óriási bőség van itt halakban.

(13) Egy verses Bibliát, egy harminc bizánci aranyat érő arab könyvet és még több más holmit nem kaptam vissza.

(14) Így eltávoztunk tőle Mindenszentek ünnepén, és folyvást délnek haladva Szent Márton ünnepén elérkeztünk az alánok hegyeihez.

(15) A Batu és Szaraj között megtett tizenöt nap alatt nem akadtunk emberekre, csak Batu egyik fiával találkoztunk, aki sólymaival és nagyszámú solymárával apja előtt járt, meg egy kis falucskát kereszteztünk. Mindenszentek ünnepétől tizenöt napig nem találtunk egy teremtett lelket sem, és kis híján szomjan vesztünk, mert egy napon és éjen át egész másnap kilenc óra tájig nem lertünk vizet.

(16) Az alánok a hegyek között még mindig ellenállnak, ezért Szartach minden tíz emberéből kettőnek a völgytorkok őrizetére kellett jönnie, nehogy amazok a hegyekből leereszkedve, megdézsmálják állataikat a síkságon, mely köztük, az alánok és a Vaskapu között terül el. A Vaskapu innét kétnapi járásra van, ott, ahol a síkság a tenger és a hegyek között szűkülni kezd.

(17) Laknak a hegyek között bizonyos lezgnek, mondott mohamedánok is, akik hasonlóképpen harcolnak még ellenük, úgyhogy az alán hegyek lábainál állomásozó tatároknak húsz embert kellett mellénk adniok, akik a Vaskapun túlig elkísérjenek. Megörültem neki, mert reméltem, hogy meglátom őket fegyverzetben, mivel sohasem sikerült fegyvereiket megtekintennem, jóllehet nagyon vágytam volna. És mikor odaértünk a veszélyeztetett átkeléshez, a húszból kettőnek volt páncélinge. Kérdeztem, honnan került hozzájuk; azt mondták, hogy az említett alánoktól zsákmányolták, akik jól értenek az effélék készítéséhez és kiváló kovácsok. Ebből azt gondolom, hogy kevés a fegyverük, csak tegezeik, fjaik és bőrruháik vannak. Láttam, hogy Perzsiából való vaslemezeket és vassisakokat hoztak nekik ajándékba, továbbá láttam két embert Mengü előtt felvértezve megjelenni, olyan köpenyben, amely kemény bőrdarabokból volt összeillesztve; igazán kényelmetlen és alkalmatlan viselet. Mielőtt a Vaskapuhoz értünk volna, egy alán várat találtunk, mely Mengü káné volt, azt az országot ugyanis ő igazta le. Itt láttunk először szőlőket és ittunk bort.

(18) Következő napon elérkeztünk a Vaskapuhoz, melyet Sándor, macedón király csinált. A város keleti végével a tengerpartig ér, s a tenger és a hegyek között levő keskeny lapályon át egészen a nyugatról emelkedő hegy tetejéig nyúlik, úgyhogy nincs más útja sem felül a hegyek meredélyei miatt, sem alant a tenger mentén, mint az, amelyik egyenesen visz a város közepén át, ahol a nevét adó Vaskapu emelkedik. A város hossza több mint egy mérföld, s a hegy csúcsán erős vár meredezik, szélessége pedig egy jókora kődobás. Falai rendkívül erősek, árka nincs, és nagy, faragott kövekből épült tornyai vannak. A tatárok azonban lehordták a tornyok tetejét s a falak kiugró bástyáit, egy szintbe hozva a tornyokat a fallal.

(19) A városon belül egykor valóságos paradicsomi föld volt. Innen kétnapi járásra egy másik várost értünk, név szerint Samaront, melyben sok zsidó lakik. Mikor áthaladtunk rajta, láttuk, hogy falai a hegyekről egész a tengerig ereszkednek. Átmenvén a falon, letértünk a tenger melléki útról, mivel az keletnek kanyarodott, s déli irányban felhágunk a hegyekre.

(20) Másnap egy bizonyos völgyön haladtunk keresztül, ahol egyik hegytől a másikig húzófal alapzata került elő, s a hegyek tetején át nem vezet út. Ezek voltak egykor Sándor védfalai: a vad népek, vagyis a pusztai nomádok feltartóztatására, hogy a megművelt földekre s a városokba be ne nyomulhassanak. Más erősségeket zsidók laknak, róluk semmi bizonyosat nem sikerült megtudnom, de Perzsia valamennyi városában sok zsidó él.

(21) Másnap egy bizonyos Samaha: nevű nagy városba jutottunk, és ezután a Mugánnak: mondott hatalmas síkra értünk, melyet a Kura: folyó szel át; róla nevezik kurginak azokat, akiket mi georgiaiaknak [grúzoknak] mondunk: A Kura Tiflisz: közepén, a grúzok fővárosán folyik keresztül, egyenesen nyugatról jön keleti irányba, az említett tengernek tartva, és a legjobb lazacok vannak benne. E síkon újra tatárokkal találkoztunk. Ezen a síkon folyik keresztül az Araksz: is, mely Nagy-Örményországból közelít egyenesen délnyugati irányból; róla nyeri nevét Ararát-föld:, ami maga Örményország. Ezért van az, hogy a Királyok könyve szerint: Szan-cherib fiai apjuk meggyilkolása után az örmények földjére menekültek, Ézsaiásban: pedig azt olvassuk, hogy Ararát-földre menekültek.

(22) E gyönyörű szép síkságtól nyugatra tehát Grúzia: terül el. A síkon egykor horezmiek: laktak. A hegyek bejáratánál nagy város van, név szerint Gendzse:, mely a horezmiek székhelye volt, és a grúzok ellen szolgált védelmül, hogy ne tudjanak a síkra ereszkedni. Egy hajóhídhöz értünk; a hajókat a folyón keresztül kifeszített nagy vaslánc tartja, azon a helyen, ahol a Kura és az Araksz összefolyik. Az Araksz egyébként itt elhagyja nevét.

(23) Ettől fogva állandóan fölfelé kapaszkodtunk az Araksz folyását követve – róla szól az, hogy „hídját lenézi Araxes”.: Bal kézről dél felé Perzsiát és a Kaszpi-hegyeket:, jobb kézről nyugat felé pedig a tengert és Grúziát hagytuk magunk mögött, amint délnyugati irányban Afrika felé haladtunk. Utunk Bajdzsu: szállásán vitt át, aki az itteni, Araksz menti hadsereg parancsnoka; ő igazta le a grúzokat, törököket és perzsákat. Egy másik vezér, Argun nevű:, aki Tebriznél: Perzsiában állomásozik, az adószedés felettese; Mengü kán mindkettőjüket visszahívta, hogy átadják helyüket fivérének, aki ide készül. A föld, melyet az imént leírtam felségednek, nem a tulajdonképpeni Perzsia, hanem Hürkániának: szokták nevezni. Voltam Bajdzsu otthonában, és bort adott innunk, ő maga viszont kumiszt ivott; én is szívesebben vettem volna, ha avval kínál. A bor persze nagy újdonság volt, a kumisz azonban inkább jóllakatja a kiéhezett embert.

(24) Az Araksz mentén haladtunk fölfelé Szent Kelemen ünnepétől: egészen nagybőjt második vasárnapjáig:, míg csak a folyó forrását el nem értük. Azon a hegyen túl, ahol fakad, van egy jókora város, Erzerumnak: nevezik, és Törökország szultánjáié; itt a közelben, észak felé, Grúzia: hegyeinek lábánál ered az Eufrátesz. El is mentem volna forrásához, de oly magas hó volt, hogy senki sem térhetett le a kitaposott ösvényről. A kaukázusi hegyek: másik oldalán, délen fakad a Tigris.

XXXVIII. [HÜRKÁNIÁTÓL TRIPOLISZIG]

(1) Miután Bajdzsut elhagytuk, vezetőm Tebrizbe ment, hogy Argunnal beszéljen, és magával vitte tolmácsomat is. Engem Bajdzsu a Naxua nevű városig kísértetett, mely egykor valamely nagy királyság székhelye volt, hatalmas és virágzó város, de a tatárok csaknem a pusztával tették egyenlővé. Valamikor nyolcvan örmény temploma volt, most csak két kicsi van meg belőlük, mert a mohamedánok mind lerombolták. Ezek egyikében tartottam meg klerikusommal – a lehetőségekhez mérten – karácsony ünnepét.

(2) Másnap meghalt a templom egyik papja; temetésére egy püspök érkezett a hegyekből tizenkét barátal. Az örmények püspökei tudniillik mind szerzetesek, ugyanígy a görögökéi is javarészt. A püspök elbeszélte nekem, hogy itt a közelben van a templom, ahol Szent Bertalan, valamint Szent Júdás Taddeus mártírhalált halt, de útja a hó miatt járhatatlan volt.

(3) Azt is elmesélte nekem, hogy két prófétát tisztelnek: az első Method mártír, aki az ő fajtájukból származott, és világosan jövendölt az izmaelitákról; e prófécia teljességbe is ment a mohamedánokon. A másik prófétát Acacronnak nevezik, ő halálos ágyán szólott egy északról jövendő íjász nemzetről; ezek, úgymond, megszerzik majd kelet valamennyi országát, de megkímélik kelet királyságát, hogy adja át nekik a nyugati uralmat – a mi testvéreink, a francia katolikus férfiak azonban, mondja a próféta, nem hisznek majd nekik – , és elfoglalják a földeket északtól le délig, eljutnak egész Konstantinápolyig, és beveszik a konstantinápolyi révet. Egyik [íjász], akinek „bölcs férfiú” lesz a neve, behatol majd a városba, és látva a franciák templomait és szertartásait, megkeresztelkedik, és tanácsot ad a franciáknak, hogy miképpen öljék meg a tatárok urát, mire azok ott megzavarodnak. Ezt hallva a világ közepéről, azaz Jeruzsálemből való franciák, reárontanak majd a tatárokra a saját végeiken, és a mi népünk, vagyis az örmények segítségével úzóbe veszik őket olyannyira, hogy a franciák királya a perzsiai Tebrizben állítja fel királyi trónusát. És akkor majd Krisztus hitére térnek a keletiek valamennyien s az összes hitetlen nemzetségek, és olyan békesség lesz szerte a világon, hogy az élők így szólnak majdan a holtakhoz: „Jaj nektek, akik nem értétek meg ezeket az időket!” Ezt a próféciát már olvastam, a Konstantinápolyban levő örmények hozták be oda, de nem vettem ügyet reá. Mikor azonban az említett püspökkel beszéltem, eszembe jutott, és jobban felfigyeltem; Örményországon véges-végig oly biztosra veszik ezt a jövendölést, mint az evangéliumot. A püspök azt is mondta nekünk: „Amint a pokol tornácán sínylődő lelkek várták Krisztus eljövételét, hogy megszabaduljanak, úgy várjuk mi is a ti eljöveteleteket, hogy szabaduljunk a szolgaságból, melyet már oly régóta nyögünk.”

(4) A szóban forgó [Naxua] város közelében hegyek emelkednek, azt mondják, hogy Noé bárkája ezeken ért földet; két hegy is van, az egyik nagyobb a másiknál, s az Araksz lábuknál hömpölyög. Van ott továbbá egy város, melyet Szemaninnak mondanak, ami lefordítva *nyolc*-at jelent, és azt beszélik, a bárkából kiszálló nyolc személyről nevezik így, akik a nagyobbik helyre építették. Sokan megkísérelték már a hegyet megmászni, de egynek sem sikerült. A püspök elmesélte, hogy egy bizonyos barát is nagyon törte magát érte, mikor egy angyal jelent meg neki, a bárka fadarabkáját hozva, és intette, hogy ne erőlködjék tovább. Azt a fadarabot templomukban őrzik, mint mondták nekem. Látszatra nem is olyan magas a hegy, hogy az emberek jól meg ne mászhatnák. Egy öregember elég helytállóan megokolta

nekem, miért nem lehet senkinek feljutnia. Azt a hegyet Maszisznak hívják, s az ő nyelvük szerint nőnemű. „A Masziszra – mondotta – senki sem mászhat föl, mert az a föld anyja.”

(5) Ebben a városban felkeresett engem Bernardus Cathalanus fráter a domonkosok rendjéből; ő Grúziában állomásozott volt a Szent Sír egyik perjelével, akinek itt nagy földbirtokai vannak; valamicskét megtanult tatárul, és egy magyarországi fráterrel Tebrizbe ment, hogy Arguntól engedélyt kérjen Szartach felkeresésére. Mikor odaértek, nem sikerült bebocsátást nyerniük; a magyar fráter az én útmutatásom mellett visszatért Tifliszbe egy szolgálival, Bernardus fráter pedig Tebrizben maradt egy német laikus fráterrel, akinek nyelvét nem értette.

(6) Az említett várost vízkereszt nyolcadán hagytuk el, a hó miatt ugyanis sokáig vesztegeltünk ott. Négy nap alatt Sahensahnak; egykor igen hatalmas grúznak a földjére értünk, aki azonban most a tatárok adófizetője; a tatárok összes erődítéseit lerombolták. Apja, név szerint Zakariás, szerezte meg ezt az örmény földet, kiragadva a mohamedánok keze közül. Gyönyörű szép falvakat találni erre, tiszta keresztény lakossággal, kiknek teljesen olyan templomaik vannak, mint a franciáknak. Ezenkívül minden örmény ember egy keresztet tartó fakezet őriz hajlékában, igen díszes helyen, és égő mécsest állít elébe, és ugyanúgy, ahogy mi a gonosz szellem kiűzésére szentelt vizet hintünk, ők ezt tömjénnel teszik, mert estéről estére tömjént gyűjtanak, és végigjárják vele a ház minden zegét-zugát, hogy a rossz valamennyi fajtáját kihajtsák.

(7) Együtt ettem az említett Sahensahhal; nagy tiszteletben részesítettek mindnyájan: ő, a felesége és Zakariás nevű fia, egy nagyon szép és okos ifjú, aki megkérdezte tőlem, vajon felséged szolgálatába fogadná-e őt, ha elmenne felségedhez, mert oly keservesen tűri a tatárok uralmát; ámbár mindene megvan bőségesen, mégis inkább idegen országba vándorolna, semmint az ő uralmukat elviselje. Ezenfelül azt is kijelentették, hogy ők a római egyház fiai, s ha a pápa úr valamelyes segítséget küldene nekik, az összes környező nemzetet alávetnék az egyház uralmának.

(8) Sahensah földjét elhagyva, tizenötödik napon: negyvened vasárnapon; a török szultán földjére jutottunk. Az első várat, mely utunkba esett, Medzsengertnek hívták. A város valamennyi lakosa keresztény: örmények, grúzok, görögök, csak az uralmat gyakorolják mohamedánok. Itt a várnagy közölte velünk, hogy parancsot kapott, miszerint sem egyetlen franciának, sem Örményország királyától, sem Vatatzésztől érkezett követnek ne adjanak ételmet. Ezért e helytől kezdődően, hol is negyvened vasárnapon voltunk, egészen Ciprusig, ahová nyolc nappal Keresztelő Szent János ünnepe előtt értem el, vásárolnunk kellett ételmünket. Az ember, aki vezetett, gondoskodott lovokról, de átvette az eleségre szánt dénárokat, és a maga tarisznyájába tette. Valahányszor egy rétre ért, ahol nyáját látott, erővel elrabolt egy juhot, és odaadta kíséretének megenni; csodálkozott, amiért nem akartam a rablott jószágból enni.

(9) Az Avatás ünnepét; egy bizonyos Ani nevű városban töltöttem; ez is Sahensahé, és fekvése igen erőssé teszi. Ezer örmény templom és két mohamedán mecset található ott. A tatárok helytartót állítanak az élére.

(10) E helyütt öt domonkos fráter keresett fel; négyen közülük Franciaország tartományából érkeztek, az ötödik Szíriában csatlakozott hozzájuk, és mindössze egyetlen,

beteges szolgálégény volt velük, aki tudott törökül és valamelyest franciául. A pápa úrtól vittek levelet Szartachhoz, Mengü kánhoz és Būrihez, amilyet felséged is adott velem, hogy engedjék meg számukra az ő országukban maradni, és Isten ígését hirdetni stb. Miután elmeséltem nekik saját tapasztalataimat, és azt, hogy engem miként küldöttek vissza a tatárok, útjukat Tifliszbe irányították, ahol az ő testvéreik vannak, hogy megtanácskozzák velük a további teendőket. Megmagyaráztam nekik, hogy e levél segítségével eljutnak ugyan, ha akarnak, de jól vértézzék fel magukat a fáradoalmak elviselésére, és jövetelük megindokolására, mert miután nincs más küldetésük, mint az ígehirdetés kötelessége, ily módon nem sok ügyet vetnének rájuk, főleg, mivel nincsen tolmácsuk. Hogy mit tettek a későbbiekben, nem tudom.

(11) Nagybőjt második vasárnapján: tehát elértük az Araksz forrását, és a hegy csúcsán átkelve az Eufráteszhez jutottunk, majd mellette ereszkedtünk lefelé nyolc napon át, egyre nyugatnak tartva, míglen egy bizonyos Kamachnak: mondott várig el nem érkeztünk. Az Eufrátesz itt délnek kanyarodik, Aleppó: felé. Mi azonban átkeltünk a folyón, és óriási havasokon át és nagyon magas hóban nyugat felé iparkodtunk. Itt akkora földrengés volt abban az évben, hogy egy Erzindzsannak: mondott városban tízezer, név szerint ismert személy pusztult oda, nem számítva a szegényeket, akiről nem volt tudomásuk. Háromnapi lovaglás után megpillantottuk a földindulás nyomán tátongó hasadékot és a földsuadásokat, melyek a hegyekből csúsztak alá, és megtöltötték a völgyeket; így ha a föld egy kevéssel jobban megrendült volna, betű szerint beteljesedett volna Ézsaiás jövendölése: „Minden völgy betöltetik, minden hegy és halom megalacsonyítatik.”:

(12) Átkeltünk azon a völgyön, ahol Törökország szultánját a tatárok legyőzték: Vereségének lefolyását ismertetni túlságosan hosszúra nyúlna, de vezetőm egyik szolgálja, aki a tatárokkal volt annak idején, azt mondta, hogy a tatárok összevéve sem voltak többen tízezer embernél, a szultánnal viszont – egy grúz, a szultán szolgálja szerint – kétszázezren voltak, valamennyien lovasok. Azon a síkon, ahol a csata, helyesebben a megfutamodás végbement, egy nagy tó tört föl a földrengéssel; a szívem azt súgta nekem, hogy az egész föld megnyitotta száját a mohamedánok vérének elnyelésére.

(13) A nagyhetet: a kis-örményországi Szívászban: töltöttük. E helyütt meglátogattuk a negyven mártír sírját. Itt van Szent Balázs temploma is, de nem juthattam el hozzá, mert fent van a várban. Húsvét nyolcadán: a kappadókiai Caesareába: értünk, ahol Nagy Szent Vazul: temploma található.

(14) Ezután tizenöt nappal Ikoniumba: jutottunk, naponta csak rövid utakat haladva előre, gyakori megállásokkal, mivel nem sikerült olyan gyorsan lovakat keríteni. Vezetőm mindezt szántszándékkal csinálta, mert minden egyes faluban háromnapi ellátását vette föl. Engem ez nagyon bosszantott, de nem mertem ellenkezni, hiszen szolgálaimmal együtt eladhatott vagy megölhetett volna, s nem lett volna, aki ellene szóljon.

(15) Ikoniumban több franciával találkoztam össze, valamint egy Akkonból való génuai kereskedővel, név szerint Santo Siró-i Miklóssal, aki velencei társával, Molendinói Bonifáccal együtt megvette Törökországtól a timsó egyedárusítási jogát, úgyhogy a szultán senki másnak nem adhat el belőle, csak nekik kettőjüknek. Ők aztán olyan drágán értékesítik, hogy amit tizenöt bizánci aranyért szoktak eladni, annak ára most ötven arany.

(16) Vezetőm bemutatott a szultánnak. A szultán kijelentette, hogy szívesen elvezettetne Örményország vagy Kilikia tengeréig. Az említett kereskedő azonban tudva, hogy a mohamedánok nem sokat törődnének velem – s én a magam részéről már módfelett nehezen viseltem el vezetőm társaságát, aki naponta ajándékokért zaklatott –, elkísértetett Kurkáig. Örményország királyának révéig. Ide a mennybemenetel ünnepe előtt való napon érkeztem meg, és pünkösöd másnapjáig maradtam.

(17) Ekkor meghallottam, hogy a királytól követek érkeztek apjához. Dolgainkat hajóra raktam, hogy szállítsák Akkonba, magam pedig gondjuktól mentesülve a király apjához igyekeztem, tudni akarván, vajon hallott-e valami újságot fiáról. Sziszben találtam rá, ott volt összes fiával, egyet, az Osin bárónak nevezettet kivéve, aki éppen egy várat építtetett. Fiának követeitől hírül vettem, hogy a király visszatérőben van, és Mengü kán jóval enyhített adófizetési kötelezettségén, továbbá megadta neki azt a kiváltságot, hogy egyetlen követ se haladjon át országán. Ennek hírére az öreg valamennyi fiával és egész népével egyetemben nagy ünnepet rendezett.

(18) Ő aztán elkísértetett engem a tengerig, az Ajasz nevű kikötőbe, és innen átkeltem Ciprusba. Nicosiában találkoztam provinciálisunkkal – nagyon gyöngye állapotban van –, ki még aznap elindult velem Antiochia felé. Péter és Pál apostolok ünnepét itt töltöttük, majd Tripoliszba mentünk, ahol a Szent Szűz mennybemenetelének napján tartottuk káptalanunkat.

UTÓSZÓ

(1) Provinciálisunk úgy döntött: olvassak Akkonban, és nem járult hozzá, hogy felségedhez menjek, hanem úgy rendelkezett, hogy e sorok átadójaival írjam meg felségednek, amit akarok. Nem mertem az engedelmisséget megszegni: megtettem, amint képességem és tudásom engedte, és kérem felségedet, hogy végtelen kegyességével tekintszen el a fölösleges részek, a hiányosságok, a nem túl okosan, sőt éppenséggel együgyűen elmondottak felett, hisz olyan ember írta, aki híjával van a nagy értelemnek és nem szokta meg ily hosszú történetek fogalmazását. „Istennek békessége, mely minden értelmet felülhalad, meg fogja őrizni szíveiteket és gondolataitokat.”: Örömmel látnám felségedet és néhány országokban lakó lelki barátomat, ezért ha nem esne felséged ellenére, kérni szeretném: írjon a provinciálisnak, hogy bocsásson el hozzátok, rövid időn belül vissza fogok térni a Szentföldre.

(2) Törökországról tudatom veletek, hogy ottan tíz emberből egy sem mohamedán; valójában mind örmények és görögök, és gyermekek tartják kezükben a hatalmat. Szultánjuknak, akit a tatárok legyőztek, egy ibér asszony volt a törvényes felesége, tőle született egy nyomorék fia; és azt jelölte szultánnak; másik fia egyik görög ágyasától származik, ezt a nőt egy tekintélyes emírnek adta; harmadik fiát egy török nőtől bírja, evvel sok török és türkmén szövetkezett, és meg akarták ölni a keresztények fiait.

(3) Mint hallottam, megszervezték, hogy győzelem esetén lerombolják az összes templomot, és kiirtanak mindenkit, aki nem akarna mohamedán lenni; e fiú azonban vereséget szenvedett, és embereiből sokat legyilkoltak. Második alkalommal újra összetákolta hadseregét, de ekkor elfogták, és még most is börtönben tartják. A basztard, a görög nő fia, megszerezte mostohafivére beleegyezését, hogy szultánná legyen, mivel a másik nyomorék, és a tatárokhoz küldték, amin anyai ágon való rokonsága, tehát az ibérek és grúzok felháborodtak. Így aztán egy fiú uralkodik Törökországban, vagyon nélkül, kevés katonával és sok ellenséggel. Vatzész fia beteges, és Aszen fiával háborúskodik, aki szintén gyermek és a tatár szolgaság miatt erőtlenséges.

(4) Ebből következik, hogy ha az egyház serege a Szentföldre készülne jönni, igen könnyű volna mindezeket az országokat leigázni vagy átmenni rajtuk. Magyarország királyának nincs több, mint harmincezer harcosa. Költől Konstantinápolyig mindössze negyven nap az út szekéren, Konstantinápolytól Örményország királyáig: ennél is kevesebb. A régi időkben bátor férfiak vonultak át e vidékeken, és sikerrel jártak; pedig igen erős ellenfeleik voltak, akiket Isten azóta eltörölt a föld színéről. És nem kellett a tenger veszélyeit kiáltaniuk, s a tengerészlegények kegyeire utalva lenniök, s az összeg, melyet a hajóberfejében fizetniük kellett volna, elegendőnek bizonyult a szárazföldi út költségeire. Bizalmasan mondom felségednek: ha a ti parasztjaitok, nem is a királyokról és lovagokról beszélek, hajlandók volnának úgy menni, ahogy a tatárok királyai mennek, és beérnék olyan élelemmel, az egész világot megszerezhetnék maguknak.

(5) Annak, hogy valamely fráter a jövőben ismét felkeresse a tatárokat, amint én tettem volt, vagy amint a domonkos testvérek teszik, nem látom értelmét; de ha a pápa úr, mint az összes keresztény feje, ünnepélyes keretek között elküldené egyik püspökét, és felelné az ő ostobaságaikra, amelyeket már három ízben írtak meg a franciáknak – egyszer boldog emlékezetű IV. Ince pápának és kétszer felségednek: egyszer Dávid által, aki becsapta felségedet, és most általam –, az elmondhatna nekik mindent, amit csak akar, és elérhetné azt is, hogy szavait a tatárok írásba foglalják. A tatárok ugyanis meghallgatják a követ minden mondandóját, és folyton kérdik: kíván-e még egyebet mondani; de szükséges, hogy jó tolmácsot vigyen magával, sőt több tolmácsot is, és bőségesen útravalót.

Gy. Ruitz Izabella fordítása